

O`QUV MATERIALLARI (MA`RUZA MATNI)

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA`LIMI

VAZIRLIGI

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA KAFEDRASI

IJTIMOIY PEDAGOGIKA

(Ma'ruzalar matni)

NAVOIY

Ushbu ma'ruza matnlari bakalavriat ta'lim standartlariga kiritilgan «Ijtimoiy pedagogika» fani sohasiga oid bilimlar majmuini qamrab oladi.

Pedagogika fanining bir yo'nalishi bo'lgan ijtimoiy pedagogikaga bo'lgan ehtiyojni davrning o'zi ko'rsatmoqda. Ushbu ma'ruza matnlarida ijtimoiy pedagogika, uning maqsadi, vazifalari, ob'ekti, predmeti, boshqa fanlar bilan aloqadorligi, asosiy kategoriyalari va tamoyillari, ijtimoiy pedagogik jarayon va ijtimoiy pedagogik tashhis, ijtimoiy pedagog va ijtimoiy pedagogik faoliyat kabi masalalarni yoritishga harakat qilingan. Mazkur qo'llanmadan oliy ta'lim muassasalari, litsey va kollej, qamda maktab o'qituvchilari, talabalari, shuningdek mazkur fan bilan qiziquvchi kitobxonlar foydalanishlari mumkin.

Tuzuvchi muallif: O'qituvchi: M.Raupova

SO'Z BOSHI

Ijtimoiy pedagogika—garchi u avvaldan yurtimizda pedagogik bilim sohasi va fan sifatida mavjud bo'lgan bo'lsa ham, O'zbekiston uchun yangi xodisa va tushunchadir. Uning mustaqil fanga aylanganligi va amaliy tajribalari tizimlashtirilmaganligining sabablari O'zbekiston tarixiy rivojlanishining murakkabliklari va qarama-qarshiliklari bilan izohlanadi. Ijtimoiy pedagogikaga salbiy ta'sir ko'rsatgan hodisalarga XX asrning 30 yillarida boshlangan ijtimoiy tarbiyaning diskreditatsiyalashuvi milliy olimlar va pedagoglarni xorij tajribasi va chet ellik hamkasblaridan ajratgan “temir parda”ning tushirilishi, umuminsoniy qadriyatlarni sinfiy qadriyatlarga almashtirilishi, ijtimoiy muammolar haqida jim turish siyosati, rahmdillik, mehr-muruvvat an'alarining yo'q qilinishi kiradi.

Bugungi kunda ijtimoiy pedagogikaga qiziqish jamiyat taraqqiyotining ehtiyojlari va davlatning ijtimoiy buyurtmasi asosida paydo bo'ldi.

Hozirda respublika siyosiy, iqtisodiy, ta'lim va ma'rifiy-madaniy islohotlarni boshdan kechirmoqda. Ijtimoiy tuzilmalarni insonparvarlashtirishning yangi tamoyillari, bozor iqtisodiyoti munosabati qonunlari, mafkuraviy va axloqiy tamoyillarning o'zgarishi ishsizlik, moddiy yetishmovchilik, bolalarning nazoratsizligi, oilalarning ajralib ketishi, g'ayri ijtimoiy xodisalar-alkogolizm, narkomaniya, jinoyatchilik, fohishalik kabi ijtimoiy muammolarni keskinlashuviga sabab bo'lmoqda. Bu holatda birinchi navbatda bolalar, so'ngra esa kattalar ijtimoiy yordamga muxtojdir. Bunday sharoitlarda jamiyatning ijtimoiy muammolariga bog'liq bo'lgan pedagogik masalalarni hal qiluvchi, uning ijtimoiylashuvi jarayonida shaxsga yordam beruvchi mutaxassis sifatida ijtimoiy pedagogga talab paydo bo'ladi.

Muhtojlarga ijtimoiy-pedagogik yordamni amalga oshirish, jamiyatda insoniylik, fuqarolarning haq-huquqlarini amalga oshirishga asoslangan yangi demokratik qadriyatlar paydo bo'lgani bilan ham izohlanadi. Bu masalaning ahamiyatliligi davlatimizning boshqaruv tizimlari tomonidan mustaqillikning ilk kunlaridanoq anglangan. Quyidagilar bundan dalolat beradi:

- 1) kuchli ijtimoiy siyosatni respublika taraqqiyotining ustuvor yo'nalishi sifatida e'lon qilinishi;
 - 2) aholining kam ta'minlangan qatlamlarini himoya qilish yuzasidan bir qator qonun va farmonlarning qabul qilinishi;
 - 3) sobiq ijtimoiy himoya muassasalarining moddiy texnik bazasining yaxshilanishi va yangilarining ta'sis etilishi;
 - 4) “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ning har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy pedagogik choralari majmuasi sifatida joriy qilinishi.
- O'zbekiston fuqarolari hayotida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash masalasi prezident I.Karimov asarlari va chiqishlarida ham muhim o'rin tutmoqda. Ularda insoniylik, mehribonlik o'zbek xalqining ajralmas xususiyati ekanligi ta'kidlanadi va ijtimoiy xarakterdagi ko'pgina muammolar- sog'liqni saqlashni, maktab va shifoxonalarning moddiy-texnik bazasini yaxshilash, yashash va sport majmualarini qurish, ko'pbolali oilalarga yordam berish muhokama qilinadi

1-mavzu: Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiyaga ehtiyoj va zamonviy jamiyat rivojining zaruriy shartlari, fan paydo bo'lishining madaniy-tarixiy, ijtimoiy-huquqiy shart -sharoitlari

Ijtimoiy pedagogika ijtimoiy zarurat sifatida.

Ijtimoiy pedagogikaning zarurligini quyidagi holatlar talab etayotgan edi:

Birinchidan, Bugungi kunda ta'lim va tarbiya maqsadi bilan uning ba'zi natijalari o'rtasidagi qarama-qarshilik sabablarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini aniqlash zarurligi talab etilmoqda. Ushbu talab pedagogika olamiga jamiyatdagi munosabatlar bilan shug'ullanuvchi sotsiologiyani olib kirish zaruriyatini uyg'otdi. Chunki ongli xususiyatga ega bo'lgan inson faoliyati, sotsiologiya fanining o'ziga xos ob'ektini tashkil etadi. Har bir shaxsning jamiyatdagi o'z o'rnini, o'zligini anglashi, hayotiy-axloqiy me'yorlarni o'zida mujassam etishi jamiyatda shu ma'naviy-axloqiy sifatlarni namoyon etib, ijtimoiy hayotimiz, zamonamiz bilan hamnafas yoshlarni tarbiyalashda Pedagogika va sotsiologiya fanlarining hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Vaholanki ta'lim-tarbiyaning o'zi ijtimoiy hodisa va pedagogik jarayondir.

Ikkinchidan, ba'zi jamiyat a'zolarining ongidagi ma'naviy bo'shliqning ijtimoiy kelib chiqishi sabablarini aniqlash, ularni hal qilish mexanizmini yaratish kabi yangi muammolarning yechimini topish uchun pedagogik va sotsiologik tushunchalarning tutashligiga asoslangan yangi metodologiyani talab etmoqda. Inson shaxsini shakllantirishda undagi tabiiy (irsiy) va ijtimoiy xususiyatlarini, uning oliy nerv faoliyati imkoniyatlarini hisobga olib yondashmoq lozim. Inson organizmining biologik va sub'ektiv (shaxsiy tomonlari) asosida o'z-o'zini tarbiyaga olish, sharoitga moslashish, ma'lum ob'ektga yo'naltirish qonunlarini bilish asosida uning tarbiyasini tashkil etish lozim. Shaxs shakllanishi jarayonida ichki va tashqi ta'sir imkoniyatlari o'zaro omuxta qilish, tarbiya jarayonini yoshlar faoliyatining xususiyatlari, qzini anglash kabi muhim xususiyatlari asosida shaxsning erkinligi va g'ururini paymol qilmasdan, demokratik, insonparvarlik va milliy tamoyillarga tayanib, ularda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish davr talabidir. Jamiyatga insonlar ongini, tafakkurini ijobiy tomonga o'zgartirish ijtimoiy-ma'rifiy jarayonlar bilan bog'liq bo'lib. Uni ilmiy jihatdan o'rganish muhimdir. Pedagogika va sotsiologiyaning tutashganligi tufayli yuzaga kelgan muammolar o'zbekistonlik olimlarning diqqat e'tiborini ham o'ziga tortmoqda.

Uchinchidan, bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy munosabatlar va bunda davlatning roli, axborotlar, ustoz-shogird munosabatlari, kadrlar muammolari, yoshlarning ma'naviyatida ro'y berayotgan zaiflikning sabablari, ularni aniqlash, tekshirish, hal etish, ijtimoiy faollik kasbiy mahorat, shuningdek mustaqil O'zbekistonda kechayotgan ma'naviy va mafkuraviy islohatlarni, umuman, jamiyatni «pedagog so'zi» bilan qrganish ijtimoiy pedagogikaning muammolaridan bo'lib hisoblanadi. Eng asosiysi, ijtimoiy hayotda shunday holatlar uchraydiki, bunda bolalar o'smirlar, tarbiyachilar bunday og'ir vaziyatda o'zlariga ruhan malham bo'ladigan sotsial pedagogning yordamiga muhtoj bo'ladi. Demak, bugungi jamiyatimiz asoslariga sotsial psixolog bilan bir qatorda ijtimoiy pedagogga bo'lgan ehtiyoji ham sezilmoqda.

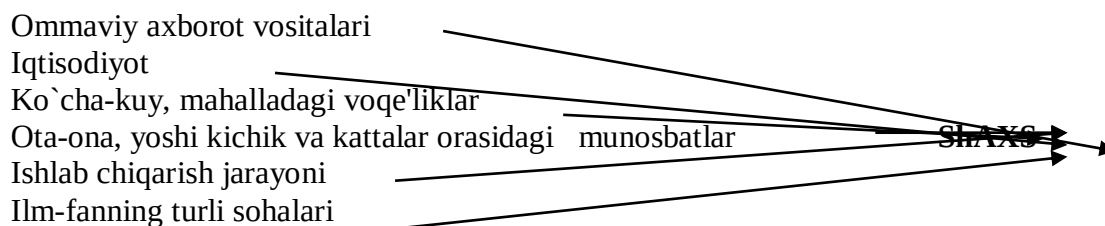
Hayotdan umid uzgan, o'ziga ishonmaydigan, hayotiy muammolarni mustaqil hal eta olmaydigan shaxslar insoniy yordam, tushunish, uning qayg'usiga sherik bqlishlarini kutadilar. O'z so'zi va faoliyati bilan shu kabi shaxslarda o'ziga ishonch uyg'otish, o'z imkoniyatlarini anglab yetishlariga yordam berish sotsial pedagogning asosiy vazifasidir. Ijtimoiy hayotimizdagi voqelikning insonlarga bo'lgan ta'siri ularning ongida yuz berayotgan jarayonlar haqida bahs yuritadigan mazkur fan yo'nalishi bugungi kunda ijtimoiy buyurtma sifatida vujudga kelmoqda.

Demak ijtimoiy pedagogikaning vujudga kelishi ijtimoiy zarurat asosida namoyon bo'ldi.

Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiya- bu bolalarning ijtimoiylashuvi va bolalarga ijtimoiy ta'lim va ijtimoiy tarbiya berish qonuniyatlarini o'rganuvchi pedagogika fanining tarmog'idir. Ya'ni tarbiya- bu nafaqat o'quv muassasalari balki butun jamoatchilik, jamiyatning barcha jabhalarida o'z ko'rinishiga ega.

Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiya. Yurtimiz mustaqillikka erishgach, o'zining mustaqil taraqqiyot yo'lini belgilab oldi. Bu yo'l jamiyatimizning kelajagini o'z qo'llariga oluvchi - yoshlarga beriladigan ta'lim-tarbiya asosida belgilandi. Shu nuqtai nazardan 1997 yili 29 avgustda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" va "Ta'lim to'g'risida"gi qonun qabul qilinib, unda kadrlar tayyorlashning milliy modeli yaratildi. Mazkur modelda ShAXS bosh va markaziy o'rinni egallab, modelning qolgan qismlari shaxs manfaatlar uchun xizmat qiladi. Ayniqsa uzluksiz ta'lim tizimi individ dunyoga kelgandan boshlab to maktabdan tashqari ta'lim muassasalaridagi "masofani" qamrab oladi.

Ta'lim-tarbiya muassasalari o'z vazifalarini amalga oshiraverishi mumkin, ammo hayot qarama-qarshilik va ziddiyatlardan iborat. Yoshlar, qolaversa jamiyatning barcha a'zolari ushbu ziddiyatlarni yengib, ulardan to'g'ri xulosa chiqara oladilarmi! Demak, ta'lim-tarbiya muassasalaridan tashqari tarbiyaviy ta'sirlar, ya'ni kundalikli ijtimoiy voqe'liklarning shaxsga ko'rsatayotgan ta'siri, ularni ijtimoiy pedagogik, ilmiy, nazariy va amaliy o'rganish, pedagogikada shu kunga qadar yetarlicha e'tibor berilmagan ijtimoiy pedagogikaga zaruratni vujudga keltirmoqda. Kursning nomidan ham ko'rinib turganidek, ijtimoiy qayotning turli jabqalari shaxsga, ayniqsa yoshlarga, albatta o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bunga misol tariqasida quyidagilarni misol tariqasida keltirishimiz mumkin:

Mazkur kurs bevosita pedagogika va psixologiya fakultetlarining o'quv rejalariga kiritilgan. Sotsiologiya fani pedagogika uchun qimmatli baza, yoki material tayyorlab bera oladi. Ammo pedagoglar uchun o'sha jamiytdagi xodisa, jarayonlar va munosabatlarning inson ongiga, insonlarning ma'naviy hayotiga, odob-axloq meyorlariga bo'lgan ta'siri muhimroqdir. Shuning uchun qam uni ijtimoiy qayot pedagogikasi, jamiyat va jamoa tarbiyasi, kundalik hayot tarbiyasi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Ijtimoiy pedagogika- odamlarning jamiyatda hamkorlikdagi ish faoliyatlari jarayoni davomida ularda hosil bo'ladigan fikrlar, e'tiqodlar, g'oyalar, qarashlar, his-tuyg'ular, turli xulq-atvor shakllarini tushuntirib beruvchi fandır. Har bir shaxsning jamiyatda yashashi, uning ijtimoiy normalarga rioya qilgan holda o'ziga o'xshash shaxslar bilan o'rnatadigan murakkab o'zaro munosabatlari va ularning ta'sirida hosil bo'ladigan hodisalarning pedagogik tabiatini va qonuniyatlarini tushuntirib berish- ijtimoiy pedagogikaning asosiy vazifasidir.

Ijtimoiy pedagogika O'zbekistonda ham, dunyodagi boshqa mamlakatlarda ham uzoq va chuqur an'analarga ega. Shunga qaramay sobiq sovet tuzumi davrida ijtimoiy pedagogika yutuqlari e'tiborga olinmadi. Mana shuning uchun ham ijtimoiy pedagogika yangi soha sifatida faqat ijtimoiy- pedagogik mutaxassislar davlat va jamoat organlari boshqarmalarinigina emas, balki mutaxassislar tayyorlaydigan tizimni, shuningdek ijtimoiy-pedagogik faoliyatning ilmiy-tadqiqot bazasini ham o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy pedagogikani rivojlantirish va mazkur yqnalishda mutaxassislar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ijtimoiy pedagogika yaqin kelajakda qqituvchi yoki tibbiy xodim singari ommaviy kasbga aylanadi, chunki ayrim odamning ijtimoiy kasalligini oldini olish va ma'naviy-axloqiy og'ishini davolash «ijtimoiy epidemiya»ga qarshi kurashga nisbatan ancha osondir.

Bir ob'ektni turli fanlar tomonidan qrganish mumkin. Ijtimoiy pedagogika- tarbiya va ta'lim jarayonida bolalarga jamiyatda birga yashash bilan bog'liq bo'lgan holat va xodisalarni o'rgatadi. Bu jarayon jamiyatga «kirish» va qzaro munosabatda bo'lishni anglatadi. Ular ma'lum ijtimoiy tajriba (bilim, qadriyat, axloqiy qoida, ko'rsatma) oladilar, ya'ni ijtimoiylashtirish yuz beradi.

«Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiya» kursi talabalarning umumpedagogik bilim darajasini kengaytirish bilan birga, ularni jamiyatdagi turli munosabatlarni, ma'naviy faktorlarni tekshirish shuningdek, mazkur fanning ob'ekti, predmeti, uning boshqa fanlar bilan aloqadorligi, kategoriyalari ijtimoiy pedagog kasbining spetsifik xususiyatlari kabi muammolar ustida bosh qotirishga undaydi.

Kursning asosiy maqsadi bo'lajak pedagog kadrni hayotimizning barcha jabhalariga «pedagogik ko'z» bilan qarash, o'rganish, reabilitatsiya qilish yo'llarini aniqlash va ma'lum xulosalar chiqarishga o'rgatishdan iborat.

Kursning asosiy vazifalari oliy o'quv yurtlari talabalariga:

1. Mustaqil O'zbekistonda shakllanayotgan Pedagogika fanining yangi qirralaridan biri sifatida Ijtimoiy pedagogika fani xaqida tushunchalar berish va ularni ijtimoiy hayot bilan muqoyasa o'rganish;

2. Ijtimoiy muhit va shaxsning ijtimoiylashuviga doir qonuniyatlar;

3. Ijtimoiy pedagogning kasbiy faoliyatining o'ziga xos spetsifik xususiyatlari, ilmiy-tadqiqot metodlari haqida tushunchalar berishdan iboratdir. Dastur shu vazifalarni hal etishga qaratilgan beshta bo'limdan iborat:

1. Ijtimoiy pedagogikaga kirish.

2. Ijtimoiy pedagogika asoslari.

3. Ijtimoiy pedagogik jarayon.

4. Ijtimoiy pedagog va uning kasbiy faoliyati.

5. Ijtimoiy pedagogik tashhis.

Yurtimizning iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy, ijtimoiy hayotida islohotlar izchil amalga oshirilmoqda.

Mamlakat taraqqiyotining asosini tashkil etuvchi ushbu sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlar, asosan insonga, uning manfaatlariga qaratilgandir. Buni biz Yurtboshimizning "Islohot-islohot uchun emas, balki islohot inson uchun, mamlakat aqolisining farovonligi va turmush darajasini ko'tarishga qaratilganligidadir" - degan fikrlaridan ham ko'rishimiz mumkin.

Hayot, bozor iqtisodiyotiga o'tish, isloqotlar jarayonida ya'ni jamiyat a'zolarining, fuqarolarning ongida qanday o'zgarishlar ro'y bermoqda, fuqarolik jamiyati qayotini farovon barpo etishni kim qanchalik anglab yetmoqda. Bu yo'lda o'z yo'lini topayaptilaru, kimlar adashmoqda, jamiyat insonlarga qanchalik va qanday ta'sir o'tkazmoqda hamda qolaversa, insonlar jamiyatga qanday ta'sir ko'rsatmoqda.

Bozor iqtisodiyotiga o'tishning ijtimoiy munosabatlari va bunda davlat hamda jamiyatning roli, ba'zi jamiyat a'zolarining ma'naviyatida ro'y berayotgan zaifliklar, ularning sabablarini aniqlash, tekshirish, qayd etish, umuman jamiyatda kechayotgan ma'naviy va mafkuraviy isloqotlarni, jamiyatni pedagogik nuqtai nazardan o'rganish ijtimoiy pedagogikaning asosiy muamolaridan biridir. Demak, ijtimoiy pedagogikaning vujudga kelishi ijtimoiy zaruriyat, ijtimoiy buyurtmadir. Ijtimoiy munosabatlarni ilmiy pedagogik nuqtai nazardan o'rganish va yanada takomillashtirish davr taqozasidir.

O'zbekistonda zamonaviy bosqichda ijtimoiy pedagogika rivojlanishining ijtimoiy-siyosiy va huquqiy asoslari

Ijtimoiy pedagogikani va ijtimoiy-pedagogik faoliyat rivojining metodologik asoslari quyidagilar hisoblanadi:

1. Bozor munosabatlarini shakllantirish va jamiyatni demokratiyalashtirish sharoitida davlatning kuchli ijtimoiy siyosati. Bu siyosatning asosiy yo'nalishlari I.A.Karimov asarlarida va davlat dasturiy hujjatlarida ko'rsatilgan.

2. Aholining eng kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish choralari to'g'risidagi hukumat farmoyishlari, qonun, farmonlarni hayotga tatbiq etish.

3. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy pedagogik konsepsiyasi.

I. Ijtimoiy muammolarga nihoyatda katta e'tibor qaratilishining sababi milliy davlatchilikni shakllantirish jarayonidir. Bu davrda ayniqsa ijtimoiy muammolar nihoyatda keskinlashadi, ijtimoiy qarama-qarshiliklarning yuzaga kelishi milliy havfsizlikka tahdid omili bo'lib xizmat qilishi mumkin. SHuning uchun vaqtida choralar qabul qilish nihoyatda muhimdir.

Iqtisodning liberallashtirish turli ijtimoiy qiyinchiliklarni –ilmsizlar sonini ortishi, turli tengsizliklar paydo bo'lishi, hayot tarzining buzilishini keltirib chiqardi.

SHuning uchun O'zbekiston taraqqiyotining o'z yo'li, asoslanadigan yetakchi tamoyillaridan biri kuchli ijtimoiy siyosat olib borish hisoblanadi. Bu siyosatning maqsadi quyidagilardir:

1. Bozor islohotlarining hamma bosqichlarida aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlash;

2. Aholining turli qatlamlarini paydo qilmaslik orqali ijtimoiy kelishuvni ta'minlash.

Mustaqillik yillarida ko'rsatilgan maqsadlarga aholining ijtimoiy himoyasining yangi mexanizmi shakllangan va u quyidagilarda namoyon bo'ladi:

-ishlab chiqarishni barqarorlashtirish;

-davlat mablag'laridan tashqari, mehnat jamoalari, ijtimoiy va mehribonlik fond va tashkilotlarining mablag'larini yo'naltirish;

-aholi daromadlarining yuqori tabaqalashuviga yo'l qo'ymaslik;

-kambag'allikka qarshi kurashish, nogiron, yetim va qariyalarni qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish.

Milliy mentalitet va hayot tarzining xususiyatlarini inobatga olib, eng kam ta'minlangan oilalarni aniqlash va ularga mahalla qo'mitalari orqali yordam ko'rsatish kabi ijtimoiy qo'llab-quvvatlash shakli tarqalmoqda. Bunday yondashuv bizning xalqimizda ko'p asrli ildizlarga ega va amaliy ahamiyati esa mablag'larning hayotda aniq tarqatilishini ta'minlaydi.

Respublikada olib borilayotgan ijtimoiy siyosatning huquqiy asosi bo'lib quyidagi yo'nalishlarga doir hujjatlar xizmat qilmoqda:

1. Xayriya-O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000 yil 4 martdagi "Sog'lom avlod uchun xalqaro nohukumat xayriya fondining faoliyatini ta'minlash choralari to'g'risida"gi farmoni. Unda fondning asosiy vazifalari belgilangan:

-mablag'larni "Sog'lom avlod" davlat dasturiga qaratish;

-oila va jamiyatda sog'lom hayot tarzini targ'ib qilish;

-xorij va milliy homiylarning xayriya yordami vosita va mablag'larini jalb qilish;

-ko'p farzandli oilalar, nogiron bolalar, bolalar uylari tarbiyalanuvchilariga insonparvarlik yordami ko'rsatish.

2. Mehr-muruvvatga oid O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 27 yanvardagi "Mehr-muruvvat to'g'risida"gi farmoyishi. Uning maqsadi jamiyatda do'stlik, bag'rikenglik, xalqlararo totuvlik fuqarolar, ayniqsa yoshlarning yaxshi axloqiy hislatlarini rivojlantirishdir.

3. Sog'lom avlod tarbiyasiga oid O'zbekiston Respublikasining "fuqarolar sog'ligini saqlash to'g'risida"gi qonuni haqida aholining malakali tibbiy yordam va ijtimoiy himoya olishdagi konstitutsiyaviy huquqlarni amalga oshirishi, sog'liqni saqlash tizimini mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarga moslashtirish maqsadida quyidagi farmon va farmoyishlar qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 1998 yil 10 noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasida sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish davlat dasturi to'g'risida"gi farmoni, Vazirlar Mahkamasining 1993 yil 3 dekabrda "O'sib kelayotgan avlodni sog'lomlashtirish muammolarini kompleks hal qilish to'g'risida"gi farmoyishi, 2000 yil 15 fevraldagi "Sog'lom avlod davlat dasturi to'g'risida"gi, 2002 yil 31 oktyabrdagi "O'zbekiston bolalar sportini rivojlantirish fondi faoliyatini tashkil qilish to'g'risida"gi, 2002 yil 25 yanvardagi "Ayollar va o'sib kelayotgan avlodning sog'ligini mustahkamlash to'g'risida"gi farmoni.

4. Ayollarning ijtimoiy himoyasiga oid O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining "Ayollarga qo'shimcha imtiyozlar to'g'risida"gi 1989 yil 14 apreldagi qonuni, O'zbekiston Respublikasi

Prezidentining 1989 yil 17 martdagi “Ayollarning maxsus himoyasini kuchaytirish to’g’risida”gi farmoni, Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 17 martdagi “Zararli va sharoiti og’ir ishlarda band ayollarning daromadlariga soliq solinayotganidagi imtiyozlar to’g’risida”gi farmoni.

5. Oilani qo’llab-quvvatlashga oid O’zbekiston Respublikasi prezidentining 1994 yil 16 iyundagi “Ko’p bolali oilalarga ijtimoiy yordam tizimini mukammallashtirish to’g’risida”gi farmoni, Vazirlar Mahkamasining 1986 yil 10 dekabrda “Ko’p bolali oilalarga yordam ko’rsatish to’g’risida”gi farmoyishi. “Voyaga yetmagan bolali oilalarga nafaqa to’lash to’g’risida”gi Nizomida bu nafaqalarni olish huquqiga quyidagilar ega:

-nogiron bolali oilalar;

-ota-onasi yo’q bo’lgan va bolalarning tarbiyasi bilan qarindoshlari shug’ullanuvchi oilalar;

-ota-onadan biri yoki ikkalasi ham nogiron bo’lgan oilalar;

-ota-onadan biri yoki ikkalasi ham ishsiz bo’lsa.

6. Nogironlarga yordam berishga oid 1991 yil 18 noyabrda “O’zbekiston Respublikasida nogironlarning ijtimoiy himoyasi to’g’risida”, Vazirlar Mahkamasining “YOshligidan nogiron bo’lganlarga, qariyalarga va mehnat qilishga layoqatsiz shaxslarga nafaqa to’lash to’g’risida”gi 1994 yil 24 iyundagi № 319 farmoyishi. Ularda nazarda tutilgan choralar nogironlar uchun individual rivojlanishlari, ularning ta’limlari va ishlab chiqarishda qatnashishlari, sog’liqni saqlash dasturini amalga oshirishga qaratilgan.

7. Aholining kam ta’minlangan qatlamlarini himoyalashga oid O’zbekiston Respublikasining aholining kam ta’minlangan oilalarini himoyasi to’g’risidagi farmon, farmoyishlari. SHuningdek, ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini ishga joylashtirishda ish o’rinlarining minimal soni o’rnatiladi.

8. Mahallaning ijtimoiy maqomini mustahkamlashga oid Mahalla qo’mitalariga fuqarolarni o’z-o’zini boshqarish organiga aylanishi munosabati bilan 1999 yil 14 aprelda “Fuqarolarni o’z-o’zini boshqarish organlari to’g’risida”gi Qonun, shuningdek 1999 yil 13 yanvardagi “Aholining ijtimoiy qo’llab-quvvatlanishini ta’minlashda o’z-o’zini boshqarish organlari rolini oshirish to’g’risida”gi farmon qabul qilindi. Ular shahar, qishloq, mahalla oqsoqollari yig’ilishlarining vakolatlarini belgilab berishadi. Ulardan asosiylari davlatning oilalarni ijtimoiy ta’minlash uchun ajratilgan mablag’larini to’g’ri taqsimlash, ayollar manfaatlarini himoya qilish, oilada ma’naviy-axloqiy muhitni shakllantirish, ijtimoiy tartibni ta’minlashda ishtirok etish, huquqbuzarliklarning oldini olish, voyaga yetmaganlarning huquqlarini himoya qilish, aholi markazlarining tozalik va ekologik holatini nazorat qilish.

Zamonaviy sharoitlarda ijtimoiy siyosatni o’tkazish hayotning barcha sohalarini ijtimoiylashtiruv ijtimoiy ishlarning aniq belgilangan yangi shakllarini joriy qilish zarurligini tug’diradi. Bu borada quyidagi ishlar amalga oshirildi:

1) 1996 yil 23 fevralda Vazirlar Mahkamasining “O’zbekistonda tibbiy- ijtimoiy patronaj tizimini tuzish” haqidagi buyrug’i chiqdi. Unda “Sog’lom avlod” fondining taklifi bilan viloyatlar, Toshkent shahri, Qoraqalpog’iston Respublikasida 15 ta tez tibbiy yordam guruhlarini tuzilishiga mablag’ ajratildi. Bu buyruq tibbiy- ijtimoiy yordam ko’chma guruhlarini mutaxassislar bilan ta’minlash vazifasini amalga oshirishga qaratilgan. Unda shuningdek tibbiy-ijtimoiy patronaj ishchilarini tayyorlash tashkiloti zarurligi ham aytilgan. O’zbekiston Respublikasi mehnat vazirligiga bir oy muddat ichida kasb-hunarlarini tasniflash Respublika markaziga yangi kasb-“tibbiy- ijtimoiy ishchi” kasbini kiritish vazifasi yuklatildi. Tibbiy-ijtimoiy patronaj funksiyalari tarkibiga quyidagilar kiradi:

1. Tibbiy- ijtimoiy patronaj ijtimoiy sohada faoliyat yurituvchi turli tashkilot, muassasalar intilishlarini birlashtiradi.
2. tibbiy- ijtimoiy patronaj o’z faoliyatida O’zbekistonda yashovchi xalqlarning asriy an’analariga, fan yutuqlariga asoslanadi va O’zbekistonda yuritilayotgan samarali ijtimoiy siyosatni har bir oilaga yetkazishga majburdir.
3. tibbiy- ijtimoiy patronaj har bir oilaning tibbiy ijtimoiy holati monitoringini o’tkazadi.
4. tibbiy- ijtimoiy patronaj maqsadlari quyidagilardan iborat:

-Sog'liqni saqlash vazirligi, Aholini ijtimoiy ta'minoti vazirligi va Sog'lom avlod uchun fondi ko'rsatkichlari yordamida mahalliy organlar bilan yaqin aloqada bo'lib yashashning tozalik gigiyenik sharoitlarini, oilaning psixologik iqlimini, uning a'zolarining sog'ligi holatini aniqlash
-tibbiy, ijtimoiy va psixologik yordamga muhtoj ayollar va bolalarni o'z vaqtida aniqlash;
-oilada sog'lom turmush tarzining shakllanishi.

5. ko'rsatilgan maqsadlarga muvofiq tibbiy ijtimoiy patronajga quyidagilar yuklatiladi:

-oilalarga tibbiy, ijtimoiy va huquqiy yordam ko'rsatish;
-ayol va bolalarni sog'lomlashtirishda yordam ko'rsatish, oilani rivojlantirish bo'yicha keng tushuntirish ishlarini olib borish.

2) 1998 yil 1 aprelda Vazirlar Mahkamasining "Ona va bola skiringi dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoyishi chiqdi. Bu dastur homilador ayollarda nogiron bolalarning tug'ilishini oldini olish uchun tug'ma va boshqa patologiyasini aniqlashga qaratilgan. Bu farmoyishga binoan "Ona va bola skiringi" dasturini qo'llab-quvvatlash mas'uliyati "Sog'lom avlod uchun", "Mahalla" fondi, O'zbekiston Respublikasi xotin-qizlar qo'mitasiga yuklatildi.

1998-2001 yillar orasidagi davrda "Sog'lom avlod uchun" fondining "Villak" (Finlandiya) va Bristol Monteds Skvibb (AQSH) kompaniyalari bilan tuzilgan shartnomalariga muvofiq skrining markazlari agrotexnika va boshqa texnik jihozlari bilan ta'minlandilar.

3) 1997 yil 31 dekabrda Vazirlar Mahkamasining "SOS-O'zbekiston bolalar qishloqlari assotsiatsiyasini ta'sis etish to'g'risida"gi farmoyishi chop etildi. Bu assotsiatsiya bolalar qishloqlarini tashkil qilish jamiyati- SOS-Kinderford xalqaro jamiyati (Avstriya) tomonidan ta'sis etildi.

Assotsiatsiya faoliyatining asosiy maqsad va yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

-jamoatchilik va davlat tuzilmalarining yetim bolalarning jismoniy, aqliy va axloqiy jihatdan rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratishdagi harakatlarini tartibga solish;

-etim bolalarga yordam berishga qaratilgan loyiha va dasturlarni amalga oshirishda moliyaviy yordam berish;

-falokatga uchragan barcha bolalarga yordam ko'rsatish;

-O'zbekiston Respublikasida SOS-O'zbekiston bolalar qishloqlarini tashkil qilish va ularni jihozlar bilan ta'minlash;

-SOS-Kinderford interneyshnl bilan hamkorlik qilish;

-Assotsiatsiya faoliyatiga davlat, jamoat va xususiy xususiyatlarni jalb qiladimi;

-etim bolalar uchun insonparvarlik dasturlarini tarqatish va qo'llab-quvvatlash uchun OAVlari bilan hamkorlik qilish, ko'rgazma, seminarlar o'tkazish, axborot materiallarini chop etish.

YUqorida keltirilgan hujjatlardan ko'rinib turibdiki, ijtimoiy muammolarga alohida e'tibor 1996 yildan qaratilgan. Bir yil avval 1995 yil O'zbekistonda shaxsni shakllantirishning ijtimoiy pedagogik konsepsiyasi ishlab chiqildi. Uning tuzilishi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, ta'lim tizimini to'g'ri isloh qilish bilan izohlanadi.

Konsepsiyaning asosiy qoidalari:

1) madaniy-axloqiy tarbiyaning ta'limdan ustuvorligi;

2) insonda ijtimoiy faollik, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari, muomala va axloq madaniyati, yuqori intizomga ega demokratik jamiyat fuqarosini tarbiyalash;

3) ijtimoiy faol shaxsni jamiyat ishlab chiqarishning asosiy sharti sifatida shakllantirish har bir fuqaro hayotining ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy sohalarida ishtirok etishi;

4) shaxsni ijtimoiylashtirish vositalari sifatida demokratiyalashtirish, insonparvarlik tamoyillarini amalga oshirish;

Ta'limni demokratiyalashtirish-faollik va tashabbusni, hamkorlik, birlik vositalarini rivojlantirishni nazarda tutsa insoniylashtirish-yosh avlodni milliy, ijtimoiy-madaniy qadriyatlar orqali umuminsoniy ma'naviy qadriyatlarga, inson huquqlarini ta'minlashga ko'nikishlari demakdir.

Bu konsepsiya boy tarixiy, madaniy, ma'naviy, pedagogik, ijtimoiy an'analar bilan birgalikda ijtimoiy-pedagogika fanining amaliy faoliyat sohasi sifatidagi rivojida poydevor bo'lishi mumkin.

Savollar

Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiya masalasi.

2. Ijtimoiy pedagogika ijtimoiy zarurat sifatida.
3. Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiya masalalari.
4. Ijtimoiy pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi.

ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. T., O'zbekiston 1993
4. Bocharova V.G. Sotsialnaya pedagogika. M. 1994 y.
5. Bitinas V.P. Vvedenie v filosofiyu vospitaniya. M. 1996 y.
6. Gologuzova M.I. Sotsialnaya pedagogika. M. 1999 y.
7. Goloxov .I. Jiznenno`e perspektivo` i sotsialnoe samoopredelenie molodyoji. Kiev. Naukova. Dumka. 1998 y.
8. Mustaqillik. Izoqli ilmiy-ommabop lug`at. T. sharq. 2000 y 320 b.
9. Podlasiy I.I. Pedagogika. Kn.2. M. 2002 y.
10. Slovar spravochnik po obqestvovedeniyu. M. Prosvechenie 1990 y.
11. Quronov M. Ilm, olim va milliy taraqqiyot. Ma'rifat. 2002 yil 5 iyun.
12. Ergashev K. Yoshlarning ma'naviy tarbiyasi. T. Ma'naviyat 1999 y.
13. M.Q. Quronov, Z. Qurboniyazova. Ijtimoiy pedagogika. (Ma'ruza matnlari to'plami). T., 2003 y.

2-mavzu: Xorijda va O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanish tarixi.

O'zbek xalq pedagogikasi va islom ta'limotida ijtimoiy-pedagogik g'oyalar

1. XORIJDA IJTIMOIIY PEDAGOGIKANING FAN SIFATIDA RIVOJLANISH TARIXIDAN.

Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlanishi ancha qadimiylikka borib tutashadi. Uning qadimiyligibuyuk mutafakkirlarning ilmiy qarashlarida o'z tasdig'ini topgan.

Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlanishining

Birinchi bosqich-qadimgi davrlardan XVII asrgacha bo'lgan davrini o'z ichiga oladi. Bu davrda faktlar to'planishi, tarbiya tajribasining anglanishi, pedagogik va ijtimoiy nazariyalarning shakllanishi ro'y bergan. Ijtimoiy pedagogikaning bu rivojlanish bosqichi tarbiyani ijtimoiy hodisa sifatida asta-sekin tan olinishi bilan xarakterlanadi. Buning natijasida turli tarbiya nazariyalari paydo bo'lgan.

Birinchi bosqichningbu kabi davriy chegaralanishi avvalambor, insoniyat tarixining ilk bosqichlarida ham ijtimoiylashtirish muammosining mavjud bo'lganligi bilan izohlanadi. Chunki ibtidoiy jamoada to'plangan boy tarbiyaga oid ijtimoiy pedagogik g'oyalar haqida gapirishga imkon beradi. Tarbiya ijtimoiy hodisa sifatida insonning hayvonot olamidan ajralishi bilan paydo bo'lgan.. Dastlab tarbiya faoliyat turi sifatida yuzaga kelgan bo'lsa, keyinchalik esa o'ziga o'ziga xos faoliyat turiga aylangan va bu bilan shug'ullanuvchi odamlar-tarbiyachilar paydo bo'lgan. Vaqt o'tgani sari tarbiya jarayoni ham murakkablashib borgan, yosh, jins, mazmuniga ko'ra farqlana boshlagan, uning axloqiy jihatlariga e'tibor qaratila boshlagan. Juft oilalarning oilaviy tarbiya ham ommalasha boshlagan. Bundan tashqari, arxeologik ma'lumotlar ibtidoiy jamoada kasal va yaradorlarga yordam ko'rsatilganligini bolaligida olingan jarohatlar tufayli vafot etganlarning skeletlari asosida to'la tasdiqlaydi.. Bu kabi qarashlar etnografik ma'lumotlarda paydo bo'lish bilan ham o'z tasdig'ini topgan. Ibtidoiy jamoa tuzumida yashagan barcha elatlarida mehnatning jins va yoshga qarab ajratish an'anasi bo'lgan. Mavjud yoshlarni muntazam ravishda turli kasb-xunarlariga o'rgatishgan.

Bularning hamasi ibtidoiy jamoada ijtimoiy-pedagogik tajribaning ilk ko'rinishlari mavjud bo'lganligi haqida tasavvur qilishga imkon beradi.

Agar ibtidoiy davrni ijtimoiy pedagogik amaliyotning vujudga kelishiga zamin yarangan bo'lsa, qadimgi dunyoning ilk sivilizatsiyalarining paydo bo'lishi ijtimoiy-pedagogik fikrning shakllanishiga kuchli ta'sir ijtimoiy-pedagogik fikrning shakllanishi yozuv hamda pedagogik g'oyalarning yozma manbalarda ko'rsatilgan saqlanib qolish hodisasi bilan bog'liqdir.

SHarqning quldorlik davlatlarida ijtimoiy pedagogik g'oyalar bir nechta mualliflar tomonidan shakllantirilgan va odatda muqaddas kitoblar shaklida butun xalq mulkiga aylangan (Xitoyda-SHukit, Hindistonda-Vedalar, Misrda-Tot xudosi kitoblari, O'rta Osiyoda-Avesto va boshqa).

Faqatgina miloddan avvalgi I ming yillikning o'rtalari va ikkinchi yarmida ijtimoiy pedagogik g'oyalarni yaratuvchilarining nomlari ma'lum bo'la boshlaydi.

SHubhasiz, ijtimoiypedagogik tafakkurning rivojlanishiga antik davr (yunon va rim) faylasuflari katta hissa qo'shishgan. Xususan, Suqrot (mil. avv. 469-399 y) "O'z o'zingni angla" degan shiorni ilgari surgan va shu bilan ong insonda barcha yovuzlikni yo'qotishi mumkinligini ta'kidlagan.

Demokrit (mil. avv. 460-370 y) o'z ta'limotida tarbiyada bola tabiatini hisobga olish tamoyilini asoslab bergan. Bundan tashqari uning fikricha, bola tarbiyasini yoshligidan boshlamoq kerak.

Aflotun (mil. avv. 423-347 y) ilk marotaba davlat va tarbiyaning o'zaro munosabati g'oyasini ilgari surgan. Uningcha tarbiya davlatning eng muhim vazifasi bo'lgan.

Arastu (mil. avv. 384-322 y) faylasuf, qomusiy olim. U antik duyoda tarbiyaning eng to'liq nazariyasini ishlab chiqqan. Aflotundan farqli o'laroq u inson tarbiyasida asosiy urg'uni davlatga to'liq bo'ysundirishga emas, balki insonning o'zini manfaatlariga qaratadi. SHaxsning jamoat bilan uyg'un rivojlanishi to'g'risidagi g'oya ham unga tegishlidir.

Mark Fabiy Kvintilian (mil. avv. 42-118 y) notiqlik san'atining qadimgi yunon nazariyotchisi, pedagog. Ilk pedagogik asar bo'lmish "Notiqning tarbiyasi haqida" unga tegishli bo'lib, unda tarbiyaning muhim g'oyalari, ta'lim metodikasi bayon etilgan. Kvintilianning asosiy g'oyalari –o'z "men"nini saqlab qolish, "o'z ustidan" hukmronlikka erishish kabilarni tashkil etadi.

Feodalizm davri tarbiyasining o'ziga xos xususiyatlari asketizm, dunyo dinlari qoidalariga qattiq amal qilish bo'lgan. O'sha davrning (VI-XII asrlar) ijtimoiy-pedagogik g'oyasini yaratuvchilari o'sib kelayotgan avlodga singdirmoqchi bo'lgan axloqiy qadriyatlar orasida hamdardlik, yaqinlarga yordam, xususan kasallar va nochorlarga yordam kabilari paydo bo'ldi.

XV-XVI asrda avval Italiyada, so'ngra yevropaning boshqa davlatlarida kapitalistik munosabatlar rivojlana boshladi. Paydo bo'layotgan yangi toifa vakillariga, aksariyat ziyolilarga asketizmning tamoyillari begona edi. YAngi burjua madaniyati shakllana boshlaydi va uni xarakterlashtirish uchun odatda insoniylashtirish va qayta tiklash tushunchalar qo'llanilgan. Gumanizm (insoniylik) tushunchasi yangi madaniyat markazida ilohiylik emas, inson turishi guvohlik berardi. Uning o'zi ham qalban, ham jisman go'zal bo'lishi lozim. Faqatgina inson ongi, kuchi, muvaffaqiyatiga ishonchi, faolligi, irodasi tufayli barcha qadriyatlar va o'z baxtining yaratuvchisiga aylana oladi. Asketizm(yunoncha)- tuyg'u va istaklarnicheklash yokibostirish, azob tortish, hayot ne'matlaridan voz kechish. Bu yerda gap uning shaxsiy hislatlari, shaxsiyati, mashhurligida emasligi hisobga olingan.. SHu bilan birga gumanistlar cherkovga qarshi ochiq qarshi chiqmaganlar. Ular xudoni, olamni harakatga keltirgan va o'shandan beri unga aralashmagan yaratuvchi deb bilishgan.

XIV-XVI asrlar gumanistlarining aksariyati yoki o'zlari pedagog bo'lishgan yoki pedagogik nazariyaga murojaat qilishgan. Gumanizm g'oyasi pedagogikada xuddi ana shu davrlardan boshlab o'rnasha boshlagan.

Asl tarbiya o'z mohiyatiga ko'ra doim go'zallik haqida, uning kelajagi haqidagi g'amxo'rlikni bildirgan. Uyg'onish davrida ijtimoiy gumanizm g'oyalarni amalga oshirila boshlanishi mashhur italiyalik pedagog-gumanist Vittorino de Genotre (1378-1446) tomonidan ilk marta "Quvonch uyi" nomli internat maktabning yaratilishi bilan bog'liq. SHuni ta'kidlash joizki, ta'riflanayotgan davrda din, pedagogika va ijtimoiy-pedagogika bir-biriga uzviy ravishda rivojlangan.

Diniy qarashlarda asosiy e'tibor umuminsoniy qadriyatlarga qaratilgan. Diniy rivoyatlarda, muqaddas kitoblarda oyatlarda axloqiy o'gitlar, insonlararo munosabatla, qavm-qarindoshlarga,, bolalarga g'amxo'rlik haqida ko'p gapirilgan. Bu asosda ko'pgina avlodlar tarbiya topishgan va

bu borada yevropada cherkov uzoq vaqt mobaynida “nogiron bolalar” rahnamosi bo’lgan. Unga nafaqat ruhiy yordam so’rab, balki tibbiy, moddiy yordam so’rab, adolatsizlikdan himoya so’rab murojaat qilishgan. Butun dunyoda diniy tashkilotlarning boy ana’nalari mavjud. Masalan, yevropada antik davrlardan buyon ota-onasiz qolgan bolalarni ibodatxonalar eshigi oldiga qo’yib ketishgan. Manbalarga ko’ra ota-onasiz qolgan bolalar uchun ilk tarbiya uylari IV asrda Kesariya (Kichik Osiyo) shahrida yepiskop **Vasiliy Kesariy**ning tashabbusi bilan paydo bo’lgan. 787 yilda bunday muassasa Milandagi soborda ham paydo bo’lgan. Uzoq vaqt u yevropada yagona bo’lib tashkilot qolaverdi va faqat XIV asrga kelib tarbiya uylari soni 30 tagacha ko’paydi. Qizig’i, endi unda faqat tarbiya bilan shug’ullanishmagan, ularda amaliy ishlar ham olib borilgan: onalarga yordam berilgan, bolalarni oilalarga berishgan, ularning tarbiyasini nazorat qilishgan. Keyinchalik ham bolalar uylari ruhoniylar tomonidan boshqarilgan. Parijda 1640 yil ruhoni **Vinsentom Depolen** tomonidan asos solingan tarbiya uyi juda mashhur bo’lgan. U uyni qirol Lyudovik XIV tomonidan moliyalashtirishga erishgan. Mehribonlik bilan shug’ullanuvchi organlar- yirik cherkov tashkilotlari ham tuzila boshlagan.

Ijtimoiy pedagogika rivojining ikkinchi davri-XVII-XIX asrlar- ijtimoiy-pedagogika eng ilg’or g’oyalar va ilmiy konsepslar bilan boyitilgan davr bo’ldi desak, xato bo’lmaydi.

XVIII-XIX asrlar (burjua-demokratik inqiloblar davri) olimlarining (pedagog, faylasuf, sotsiolog, psixologlar) davlat va jamoat institutlari bilan biri ijtimoiy-pedagogik muammolarni hal qilish g’oyalarining paydo bo’lishi davridir. Tarbiya masalalari jamiyat islohotlari, inson huquqlari tengligi bilan bog’lana boshlandi. Aynan shu davrda ijtimoiy-pedagogikaning asosiy yo’nalishlarining aniq faoliyatda amalga oshishi sodir bo’ladi.

Ijtimoiy pedagogik g’oyalarning rivojlanishiga fransuz faylasufi, yozuvchi, ma’rifatparvar **J.J.Russo** (1712-1778 y) ulkan hissa qo’shgan. U tabiiy huquq, din va tabiiy rivojlanish asosiga qurilgan tabiatan shakllangan tarbiya g’oyalarini ilgari suradi. Rus qomusiy olimi va pedagog **M.V.Lomonosov** (1711-1765 y) o’z “reglamentlari”da tarbiyaning xalqparvar g’oyalarini, insonga faol shaxsga bo’lganidek yondashuvni, bolani axloqiy sifatlarini shakllantirish muhimligini bayon etgan.

YAngi ijtimoiy pedagogik g’oyalar fransuz faylasufi va ma’rifatparvari **Klod Adriana Gelvetsiy** (1715-1771 y) ishlarida ham tilga olingan. Ular tarbiya omillari- muhit va pedagogik ta’sir, shaxsiy va jamiyat manfaatlarining birligi masalalaridir.

SHvetsariyalik buyuk pedagog **Iogann Genrix Pestalotssi** (1746-1827 y) o’z faoliyatida ijtimoiy pedagogik nazariyani va amaliyotni birlashtirgan va o’z mablag’lari evaziga yetimlar uchun uylar ochgan.

XIX asr shunisi bilan xarakterliki, bu davr mobaynida ijtimoiy pedagogikaning pedagogikadan ajralishi jarayoni sodir bo’lgan. Ikkinchi tomondan uning boshqa fanlar psixologiya, ijtimoiyogiya, tibbiyot, falsafa kabi fanlar yaqinlashuvi bilan ham ro’y bergan.

19 asr ijtimoiy pedagogikaning asosiy yo’nalishlariga esa quyidagilar tegishli:

- 1) *ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslarini ishlab chiqish*- bu uning fan bo’lishiga olib kelgan. Bu yo’nalishga mafkurani ham kiritisa bo’ladi.
- 2) Ta’lim sohasidagi *ijtimoiy pedagogik faoliyat*. Gap ijtimoiy pedagogik ta’lim, tarbiya maqsadi va xarakteriga ta’siri haqida ketmoqda.
- 3) *Xayriya va o’quv-tarbiya muassasalarining tuzilishi bo’yicha ijtimoiy pedagogik faoliyat* (Bazedovning “filantropiylari”, Ouenning “yangi institut” konsepsiyalari);
- 4) *ijtimoiy pedagogikaning harakat doirasining kengayishi*, “nochor” va tanlab olingan bolalardan tashqari unga boshqa toifadagi katta yoshdagilar ham kiradi. Asosiysi ijtimoiy pedagogika o’z faoliyatida davlat darajasiga chiqadi va o’z sheriklari bilan birga talablarini qonuniy rasmiylashtirishga erishiladi. XIX asrning 60-70 yillarida Germaniya, Angliya, AQSHda ijtimoiy qonunchilik tizimlari yaratiladi.

Ijtimoiy pedagogika rivojlanishining barcha yo’nalishlarini uning eng asosiy vazifasi- bolalarning huquqlarini himoya qilish birlashtiradi. Biroq XVIII-XI X asrlarda u avvallari e’tiborsiz bo’lgan g’oyalar bilan to’ldiriladi. Aniqrog’i, ijtimoiy pedagogika g’oyasi nazariyasi

va amaliyotida birinchi o'ringa umuminsoniy qadriyatlar chiqadi. Ijtimoiy pedagoglarni birlashtirib turgan boshqa muhim g'oya tarbiya va ta'limning uzviy bog'liqligini anglash bo'ldi.

Ingliz faylasufi va pedagogi **Robert Ouenning** ijtimoiy pedagogik faoliyati bir qancha qiziqarli va sermaxsul tajribalardan iborat. Nyu-Lenarkda "Inson xarakterini tuzishni yangi instituti"ni ishchilarning turmush darajasini yaxshilash uchun yaratib, u amaliyotda ishlab chiqarish ta'limini madaniyat bilan bog'lab qo'ydi. Jahonda ilk marta didaktik o'yinlar o'tkaziladigan, bolalarning jismoniy holati haqida g'amxo'rlik qiluvchi muassasalar u tomonidan tuzilgan.

Ingliz faylasufi **Gebert Spenser** (1820-1903 y) oilaning shaxs shakllanishidagi o'rni haqidagi ijtimoiy pedagogik g'oyalar bilan to'ldirilgan asarlar yaratgan. Bu maqsadlarga erishishi uchun u qiziq usulni ilgari surgan-Angliyaning davlat va siyosiy tuzilmasini oila va maktab tomonidan imitatsiyalashuvi.

XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab pedagogika va ommaviy tarbiya tizimiga buyurtmalar kengayadi. Unga asta-sekin yoshlarni tarbiyalash, shuningdek ijtimoiy xulq-atvor normalarini buzuvchi shaxslarni qayta tarbiyalash kirgan. Industriyalashtirish qishloq axolisining shaharga ommaviy migratsiyasini keltirib chiqardi. Buyurtmaning kengayishini keltirib chiqargan holat yevropa va Amerika mintaqalarining ijtimoiy madaniy jarayonlari bilan ham bog'liq. Qishloq axolisining shaharga ko'chib o'tishlari g'ayriaxloqiy xulq-atvor, jinoyatchilik, daydilikning ko'payishiga olib keldi. Ayniqsa, AQSHda holat nihoyatda og'ir edi. Bu davlatga boshqa kam rivojlangan davlatlardan axoli ko'chib kelishi bilan bog'liq. Ayni vaziyatda cherkov rolining susayishi kuzatildi. U shu paytgacha axloqiy normalarning ana'naviy tashuvchisi bo'lib kelgan. Biroq u jamiyatning yangi ehtiyojlari va voqeliklarini anglay olmadi va ko'pgina odamlar hayotida o'zining avvalgi mavqeini yo'qotdi. SHu bilan birga yevropada milliy davlatchilikning shakllanishi va Amerikada millatning yuzaga kelishi barcha ijtimoiy qatlamlarda muayyan g'oya va qadriyatlarning madaniylashuvini talab qilardi. Bu esa masalani yechish vositalarini topishni taq azo etardi. XIX asr oxirida mustaqil fanga aylangan ijtimoiy pedagogika rivojiga aynan shu omil vosita bo'ldi. Bu paytda esa nemis pedagogi Fridrix Disterveg tomonidan faqatgina XX asrda keng qo'llanilgan ijtimoiy pedagogika atamasi fanga kiritildi.

Aynan shu vaqtdan ijtimoiy pedagogikaning mustaqil fan sifatida rivojlanishining uchinchi bosqichi boshlanadi. XX asr inson sivilizatsiya tarixiga ilmiy-texnikaviy inqiloblar asri sifatida nom qoldirdi. Fan ishlab chiqarish ob'ektidan iqtisodiy va madaniy sohaning yetakchi omiliga aylandi. Ilmiy inqiloblar ijtimoiy pedagogikaning keyingi rivojiga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Bu avvalambor falsafa orqali amalga oshdi. Ijtimoiy pedagogikaning boshqa fanlar-psixologiya, fiziologiya, anatomiya, tarix, sotsiologiya va boshqalar bilan yaqinlashuvi ro'y berdi. Eng asosiysi-XX asrda insonning muammolari, uning tarbiyasi va ta'limi uchun ijtimoiy sharoitlarni yaratish zamonning eng global muammosiga aylanadi. Aynan shu davrda pedagogiya-bolani har tomonlama o'rganish haqidagi fan rivojlana boshlaydi. Uning asoschilari E.Meyman, S.Xoll, Torndayk hisoblanishadi. Bu borada Rudolf SHteynerning pedagogikasi ham muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy pedagogikani yangi g'oyalar va tarbiya usullari bilan boyitgan pedagogika arboblardan Georg Kirshenshteyner (1854-1932 y)-Germaniya, Jon Dyui (1859-1952 y)-AQSH, Vilgelm Layni (1862-1926 y)-Germaniya ko'rsatsa bo'ladi.

G.Kirshenshteynerning pedagogik nazariyasi maktablarni bolalarning sust qabul qilinishidan faol harakatdagi ehtiyojlarini amalga oshirishga, ijodga ko'ra isloh qilish g'oyasiga asoslanadi. Kirshenshteyner ijtimoiy pedagogik tizimining asosiy tamoyillari-bolalarni jamiyatda har tomonlama tayyorlash uchun mehnat maktablarini yaratish, hamkorlik malakalarini rivojlantirish, davlat manfaatiga xizmat qiluvchi bolalarning fuqarolik tarbiyasidir.

Jon Dyui pragmatik pedagogika asoschisi hisoblanadi. Uning oliy qadriyatlari amaliy natija, biznesda muvaffaqiyatga erishish hisoblanadi. Bu pedagogning xizmati shundaki, u maktab bilan hayotning aloqasi, ta'limning individuallashuvi kabi ijtimoiy psixologik g'oyalarga murojaat qilganidir.

Vilgelm Lay “Tarakatlar pedagogikasi”ni yaratdi. U inson faoliyati va mavjudligining fiziologik va psixologik mexanizmlarini o’zida mujassamlashtiruvchi biologik reaksiya tamoyiliga tayangan. U tarbiyaning biologik tomonini-tug’ma reflekslar, sezgi, reaksiyalar, ularning bolalar o’yinlarida paydo bo’lishini va ijtimoiyogik tarbiyachining reaksiyalarga ta’sirini ko’rsatgan.

Hozirgacha turli davlat olimlari o’rtasida ijtimoiy pedagogikaning boshqa pedagogik fanlari orasidagi o’rni borasida –bu mustaqil fan bo’la oladimi yoki faqatgina yosh guruhlarini o’rganish bilan cheklanadigan pedagogikaning mustaqil bir sohasi bo’lib qolaveradimi, degan masaladabahs-munazara davometmoqda.

Bu bahslar, yangi fan tushunchasining shakllanmaganligi ijtimoiy pedagogika mohiyatini inkor etuvchi ba’zi pedagoglar nazariyalarida paydo bo’lgan. Masalan G.Noll va G.Boymer (20-30 y) ijtimoiy pedagogikani bolalarga yordam berish va voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarining profilaktikasi deb tushunishgan.

Ijtimoiy pedagogikaning mohiyatini nemis olimi **Paul Natori** (XX asrning 20- yillari) umuman boshqacha ta’riflangan. U ijtimoiy pedagogik jamiyatning tarbiyaviy kuchlarining yaqinlashtirish muammosini xalqning madaniy va axloqiy darajasini ko’tarish maqsadida tadqiq etadi deb hisoblagan. Bunaqa tushunish yangi davrning buyurtmasiga ko’proq mos kelgan va ijtimoiy pedagogika inson hayoti davomida tarbiyalash haqidagi bilim sohasi ekanligini tasdiqlagan. XX asrning 60-yillarida ijtimoiy pedagogika huquqbuzarlik sodir etgan bolalarga yordam berish, bolalar uyida tarbiya ishlari o’tkazish maqsadidagi ijtimoiy tarbiya asosi sifatida ta’rif etilaboshladi.. Ijtimoiy pedagogika pedagogikani rivojlanishi bilan birga chet ellarda ijtimoiy pedagogika sohasidagi mutaxassislarning kasbga oid faoliyati ham rivojlandi. Xususan, XX asrning 70-yil Germaniyada oliy ma’lumotli pedagoglar tayyorlana boshlandi.

XX asrning50-yillariga kelib ijtimoiy pedagogika muammolarining global darajaga yetganiga BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 20.11.1959 yil va 20.11.1989 yilda bola huquqlari deklaratsiyasini qabul qilinganligi guvohlik beradi. Unda aloxida e’tibor yetimlarning ijtimoiy himoyasiga, ko’p bolali oilalar, kam ta’minlangan oilalar bolalariga ijtimoiy yordam ko’rsatishga qaratilgan.

Savollar:

2. Xorijda Ijtimoiy pedagogika taraqqiyotining asosiy bosqichlarini sanab o’ting?
3. Ikkinchi bosqichning qisqa ta’rifini bering?
4. “ Ijtimoiy pedagogika” atamasi kim tomonidan va qachon fanga kiritilgan?
5. Nima sababdan XX asrda ijtimoiy pedagogika fani va faoliyatiga ijtimoiy talab kuchaydi?
6. XX asr ijtimoiy pedagogika vakillarining qarashlarini ochib bering?

Adabiyotlar:

1. Ijtimoiy pedagogika. M.A.Galoguzova taxriri ostida-M.2003.
2. Ijtimoiy pedagogika. A.V.Mudrik-M.2003.
3. Ijtimoiy pedagogika. V.T.Boncharova-M.1994.
4. Bola va jamiyat. I.S.Kon-M.1998.
5. Xorijda ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy faoliyat I nashr-M.1991.

3-4 mavzu: O’zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanish tarixi. O’zbek xalq pedagogikasi va islom ta’limotida ijtimoiy-pedagogik g’oyalar

XX asrning50-yillariga kelib ijtimoiy pedagogika muammolarining global darajaga yetganiga BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 20.11.1959 yil va 20.11.1989 yilda bola huquqlari deklaratsiyasini qabul qilinganligi guvohlik beradi. Unda aloxida e’tibor yetimlarning ijtimoiy himoyasiga, ko’p bolali oilalar, kam ta’minlangan oilalar bolalariga ijtimoiy yordam ko’rsatishga qaratilgan.

Bizning respublikamizda ijtimoiy pedagogika an’ana va tamoyillarini tiklanishi murakkab sharoitlarda amalga oshmoqda; davlat ta’lim standartlari, mutaxassisliklar, darsliklar, o’quv

rejalari va dasturlarning yetishmasligi, ijtimoiy muxofazaning davlat siyosati darajasiga ko'tarilishi chet el mutaxassislari bilan yaqin hamkorlik asosida bo'lish kerak. Chunki Germaniya, Angliya, AQSHlarda boy ijtimoiy pedagogik tajriba mavjud.

O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishi tarixi

Ijtimoiy pedagogika fan sifatida respublikamiz mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng o'qitila boshlagan bo'lsa-da, ijtimoiy tarbiya, ijtimoiy faoliyat- ijtimoiy ximoya ko'rinishida qadimiy ildizlarga ega. Ilk diniy-falsafiy (Avesto) va adabiy (Alpomish, Go'ro'g'li) manbalarda biz insonning ijtimoiy kelib chiqishi nuqtai nazaridan pedagogik qarashlarning aks etishini ko'ramiz. Keyinchalik VI-VII asrlarda Markaziy Osiyo hududida islom dinining tarqalishi yangi ma'naviy, axloqiy qadriyatlarni olib keldi va ular mintaqada oila va jamiyat tarbiyasi tizimiga ta'sir ko'rsatdi. Markaziy Osiyoning arab halifaligi tarkibiga kirishi madaniy almashuv, fikr va qarashlarning erkin kurashi, o'zaro munosabatlarning shakllanishiga olib keldi. Moddiy barqarorlik va ishlab chiqarish hamda savdo rivoji ehtiyojlariga asoslangan yangi ijtimoiy-iqtisodiy holat ma'naviy va madaniy hayotning yuksalishiga, dunyoviy ilm va fanlarning gullab-yashnashiga, fors, arab, qadimgi yunon madaniyati yutuqlarini o'zlashtirishga yordam berdi.

1O'rta Osiyo qomusiy olimlarining ijtimoiy pedagogik g'oyalari.

Ijtimoiy pedagogik g'oyalar va nazariyalarning shakllanishida SHarq uyg'onishi davri olimlarining asarlari beqiyos o'ringa ega. Ular faoliyatining mohiyati shuki avval mavjud bo'lgan o'sha davrni ijtimoiylashtirish usullari ilmiy asoslangan tizimi asosida to'planganligidadir. yetuk olimlarning faoliyat xarakteri-ilm bilan mashg'ul bo'lish ijtimoiy pedagogik qarashlarning mazmuniga o'z ta'sirini ko'rsatdi.

Buyuk olim Al-Xorazmiy (783-850 y)ning asarlari yorqin didaktik xarakterga egadir. U savol-javob metodi orqali bilimlar qulgakiritilishini, bu jarayonda shaxs boshqalar bilan munosabatlarga kiritilishini, jamiyatning faola'zosiga aylanishini ta'kidlagan.

Al-Xorazmiy-Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Ulug'bek-kabi olimlar o'z ilmiy va pedagogik faoliyatlarida rivojlantiruvchi, tarbiyalovchi va ta'lim beruvchi ta'sir kuchlarini o'sib kelayotgan avlodga qaratish g'oyasini tushunishgan va buni tadbiq etishgan. Bu avvalambor ular ta'limning maqsadi hayotga tayyorlash, axloqiy norma va qoidalar, kasbiy malakalar va chuqur bilimlarga ega bo'lishida deb bilganliklarida namoyon bo'lgan.

Buyuk qomusiy olim Abu Rayxon Beruniy (973-1050 y) ta'lim jarayoniga qo'llaniladigan ilmiy usullarni ishlab chiqqan. U shuningdek ta'lim tamoyillarini ham tasniflagan. Uning pedagogik qarashlarining ijtimoiy yo'naltirilishi u axloqni ijtimoiy xususiyatlar va hissiyotlarning ifodasi sifatida tushunganligida

o'z ifodasini topgan. Olimning tarbiya, shaxsning shakllanishida va jamiyatdagi amaliy hayot uchun ilm va mehnatning ahamiyati haqidagi g'oyalari hozirgacha muhimligini saqlab qolgan.

Buyuq qomusiy olim Abu Ali ibn Sino (980-1037 y) o'z davrining barcha bilim sohalarini qamrab oluvchi katta ilmiy meros qoldirgan. Uning barcha asarlarida pedagogik qarashlar mavjud. Biz uning bilim, iroda va insonning rivojlanish jarayonidagi maqsadga intiluvchanligi, atrof muhit ta'siri, axloqiy va mehnat tarbiyasi, muomala san'ati, bolalarni jamoada o'qitish haqidagi g'oyalari muhim hisoblanadi.

Forobiy, ibn Sino, Beruniy ta'lim muammolari bo'yicha bir xil fikrlar bildirgan va insonning jamiyatga sermahsul xizmat qilishi uchun o'z aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik va mehnat qobiliyatlaridan samarali foydalanish imkonini beruvchi ta'lim vazifasini ajratib ko'rsatganlar. Ta'limning rivojlatiruvchi vazifasini amalga oshirish maqsadida ular quyidagi didaktik tamoyillardan foydalanishni maslahat berganlar:

- asta-sekin tushunchalarning murakkablashuvi;
- amaliyotni tajriba bilan bog'lash;
- qabul qila olishlik;
- ko'rgazmalilik.

Ibn Sinoning fikricha ijtimoiylashtirish ko'nikmalari jamoa bo'lib o'qitish shaklida yaxshi shakllanadi. Buning uchun u quyidagilarga asoslanishi lozim:

1. Ta'lim oluvchilar, o'qituvchi va o'quvchilar orasida tajriba, bilim, ma'naviy va axloqiy qadriyatlar almashinuvini tashkil qilish.
2. Musobaqalashuv elementidan foydalanish.
3. O'quvchining ijtimoiy axloqiy xususiyatlarini-muomala, o'zaro tushunish, o'zaro yordam, do'stlik hissini rivojlantirish.

Buyuk olimlarning pedagogik qarashlari va faoliyatlarining ijtimoiy pedagogik yo'naltirilganligi, ularning avvalambor hayotga har tomonlama tayyorlash hisoblangan ta'lim maqsadini sharhlashlarida o'z ifodasini topgan. SHaxsning jamiyatda o'z o'rnini belgilab olishini ta'minlab beruvchi eng muhim xususiyatlar deb, ular mehribonlik, yaqinlarga yordam, g'urur, vijdon, yaxshi niyatlilik, sabrni bilishgan. O'quvchilarning har tomonlama intellektual va mehnat tayyorgarliklariga katta e'tibor qaratib, Forobiy va ibn Sino yoshlarning jamiyatga "kirish"larining eng muhim omillari sifatida, faollik, mustaqil tashabbuskorlik, intiluvchanlik, qiziquvchanlik, ijodiy qobiliyatni hisoblashgan.

Ijtimoiy tarbiyada o'qituvchiga yetakchi o'rin ajratib, Forobiy uning faoliyatini, jamiyatning kelajagi unga bog'liq bo'lgan hukmdor faoliyatiga qiyoslaydi. Forobiy ham ibn Sino kabi pedagog o'quvchilarning bilimlarini hayotga tadbiiq etishlariga e'tibor berish lozimligiga ishora qilgan.

Qomusiy olimlar shaxsiy namunaga nihoyatda katta e'tibor berishgan hamda o'zlari ham intiluvchanlik, yuqori ijtimoiy mavqe'ga erishganlik namunasi bo'lib xizmat qilishgan. Forobiy nihoyatda mehnatsevar, irodali, kamtar, sodda bo'lgan va doim yordamga intilgan. Forobiyning o'quvchilarning individual psixologik va aqliy xususiyatlariga mos tushuvchi ta'limni usuli, kasb tanlash muhimligi haqidagi fikrlari hozir ham katta ahamiyatga ega.

O'rta Osiyo olimlari tomonidan tarbiya va ta'limning ijtimoiy o'rnini tushunishlari shunda namoyon bo'ldiki, ular ijtimoiylashuvining mikrooomillar-muhit, oila, o'quvchilar guruhiga e'tibor karatganlar va ota-onalar, pedagog va o'quvchining harakatlarini mujassamlashtirishni maslahat berganlar.

SHunday qilib, o'rta asr olimlari ijtimoiy pedagogik yo'naltirilganlikga ega katta pedagogik meros qoldirganlar. Ularning ilmiy pedagogik asarlari zamonaviy ijtimoiy pedagogika ilmining rivojlantirish uchun muhim manba hisoblanadi.

XI-XIX asr ma'rifatparvar shoirlari va olimlarining ijtimoiy pedagogik qarashlari

Farobiy, Ibn Sinolarning falsafiy va pedagogik konsepsiyalari keyingi davrlarning yetakchi ta'limotlarini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qilgan.

XI-XII asr Markaziy Osiyo ma'rifatparvar olimlari turli fanlar, shu jumladan pedagogikaning rivojiga katta hissa qo'shishdi. YUsof Xos Xojib, Burxoniddin Zarnujiy va Ahmad YUgnakiylar bolalarning jamiyatda o'z o'rnini topib olishi uchun bilimning, ota-onaning, oilasining o'rniga e'tibor qaratishgan. Ular tarbiyaning asosiy maqsadi deb yaxshi odam qilib tarbiyalash, unga yetishish vositasi deb esa qattiqqo'llik, doimiy mehnatga o'rgatish deb bilishgan.

Zarnujiyning YUsof Xos Xojibning "Qutadg'u bilig" asari O'rta Osiyoda "Ta'limda o'quvchiga pandlar" kitobi Markaziy Osiyoda pedagogikadan birinchi kitob hisoblanadi?

Tarbiyaning ijtimoiy xarakteri haqidagi g'oyalar Alisher Navoiyning she'riy merosida nihoyatda aniq ifodasini topgan. SHoirning pedagogik qarashlari insonparvar xarakterga ega. Inson egallashi lozim bo'lgan barcha bilim va kasb-xunarlar u tomonidan Vatan foydasi uchun qo'llanilishi kerak.

XVIII-XIX asrning ma'rifatparvar shoirlari Munis Xorazmiy (1778-1829), Muhammad Ogahiy (1809-1874), Ubaydulla Zavqiy (1853-1921) birinchi o'ringa keng ommaning ma'rifatli kilish va ta'lim masalalarini kuyishgan. Ta'limning asosiy vazifasi ular axloqiy mukammallashuvida va mehnatga o'rgatishda deb bilishgan.

Saidahmad Siddiqiyning (1864-1927) qarashlari o'zoqni ko'ra olishlik va zakovati bilan ajralib turgan. Dehqon oilasidan chiqqan pedagog, demokrat shoir o'z qishlog'i hovlisida dehqon

va xunarmandlar uchun ilk maktabni ochgan, kattalar uchun maktab tuzgan, 1914 yil kitob, darslik va o'quv qo'llanmalari bilan savdo qiluvchi do'kon ochgan. Keyinchalik Siddiqiy yana bir nechta qishloq maktablari ochgan va ularda o'zbek, tojik, rus bolalariga ta'lim-tarbiya bergan. Tabiatshunoslik va geografiya darslari tabiat qo'ynida o'tkazilgan.

XIX-XX asr demokrat shoirlarining ijtimoiy pedagogik qarashlari.

Ma'rifatparvarlik va demokratik g'oyalari XIX asrning oxiri- XX asr boshlarida o'z cho'qqisiga ko'tarildi. O'rta asr islom g'oyalari: so'fiylik, zohidlik, dogmatizm, sxolastikaga qarshi chiqib o'zbek demokratlari eski sharoitlarga umuman mos kelmaydigan ta'lim usullari va tamoyillarini ilgari surdilar: har tomonlama (aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat) dunyoviy, o'g'il bolalar va qizlar uchun bir xil, insoniylik, demokratiya, vatanparvarlik ruhidagi tarbiyani ilgari surdilar va asoslab berdilar.

O'zbekistondagi demokratik pedagogik g'oyaning taraqqiyparvar yo'nalishining yirik vakillaridan biri **Abdulla Avloniydir** (1878-1934) SHarq tillari va adabiyotini yoshligida chuqur o'rganib, u mumtoz o'zbek she'riyati ta'sirida she'rlar yozgan. Uzoq vaqt mobaynida Toshkent maktablarining birida bolalarga ta'lim bergan. Avloniyning o'zbek pedagogikasiga qo'shgan hissasi shuki, u ilk marta tarbiya oldida ijtimoiy vazifalarini qo'ya olgan. Bu shoir va pedagogning katta jasorati o'z asarlarida shaxsning rivojlanishida tarbiyaning hal qiluvchi rolining e'tirof etilishi bo'ldi. Uning fikricha, tarbiya ijtimoiy maqsadlarini ko'zlashi kerak. Avloniy "yangi kishi" tushunchasini shaxsiy emas, balki ijtimoiy manfaatlardan kelib chiquvchi jamoat arbobi sifatida ta'riflaydi. Tarbiyaning muvaffaqiyati Avloniy fikricha oila, ota-onalar va pedagoglarning shaxsiy namunaviy roli bilan belgilanadi. Eng muhim ijtimoiy xususiyat deb u mustaqillik, tashabbuskorlik, amaliy tajribani bilgan.

O'zbek ma'rifatparvarlarning yorqin vakili bo'lgan Avloniy "to'g'ri" g'oyalarning kengaytirib va "noto'g'ri" g'oyalarni bartaraf qilibgina yovuzlikni yo'qotish mumkinligiga ishongan. SHuning uchun tarbiya mavzusi ma'rifat gazetasi bo'lmish "SHuhrat" gazetasida keng yoritilgan.

Mustamlaka Turkiston sharoitlarida matbuot cheklangan o'quvchilarga ega bo'lgan, chunki aksariyat aholi savodsiz bo'lishgan. Bu holatda dramaturgiya ma'rifiy g'oyalarni tatbiq qilishning eng samarali usuli bo'lgan. Teatr Avloniy uchun odamlarni tarbiyalash, birlashtirish vositasi bo'lgan. 1913 yilda Toshkentda Avloniy "Turon" nomli teatr truppasini tashkil qildi. Truppaning maqsad-vazifalari Toshkentdagi "Turon" dramatik san'at jamiyatining nizomida aniqlangan: "sahnaga nisbatan muhabbat va jiddiy munosabat tug'dirish, xalq uchun spektakllar tashkil qilish".

Bu maqsadga erishish uchun jamiyat kechalar, konsertlar, spektakllar va boshqa ommaviy chiqishlarni tashkil etishga o'z nomiga klub va musiqa kurslari, kutubxona va qiroatxona tashkil qilishga, boshlang'ich maktablar ochishga, ta'limni o'rta va oliy o'quv yurtlarida davom ettirish uchun stipendiyalar ta'sis etish huquqiga ega bo'lgan. SHuningdek, u mavjud hayriya va ta'lim muassasalariga moddiy yordam ko'rsatishi mumkin¹.

Avloniyning ma'rifiy g'oyalari nafaqat ijodda ilgari surgan. U tomonidan 1908 yilda kambag'allar uchun maktab ochilgan va u yerda ona tilini o'qitishning yangi usullari qo'llanilgan. Pedagogik faoliyat bilan sermahsul shug'ullanishni kanda qilmay u darslik va qo'llanmalar yoza boshlagan. O'z vaqtida uning "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim", "Turkiy guliston yoxud axloq" darsligi mashhur edi.

Avloniydan so'ng ma'rifatning va dunyoviy bilimlarning faol targ'ibchisi Miskin edi. Miskinning ta'lim va ma'rifiy qarashlari ijtimoiy-siyosiy mohiyatga ega edi va o'zbek ilg'or pedagogik g'oyalarining rivojiga katta hissa qo'shgan. Insonni reallikdan ajratib oluvchi va uni shukronalik ruhida tarbiyalovchi hukm surgan musulmon pedagogikasiga qarshi Miskin ta'lim jarayonini yosh avlodni xalqqa xizmat qilish uchun tarbiyalash deb tushungan va o'z qarashini rivojlantirgan. Miskin va boshqa o'zbek ma'rifatparvarlarining intilishlari tarbiyaning ijtimoiy jihatini oshirishga, ijtimoiy tarbiyani kengaytirishga, insonning turli ijtimoiy munosabatlarga

¹ A. Áíáíöííâ. Ôàíçáíéíâ èæðèííèè íáááâíäèè ää ááááèè ðàíèèýòè. Ò.:Ÿkèðóâ=è. 1979 é. 15 á.

kirishi, boshqa davlatlar va xalqlar hayotini o'rganishga qaratilgan edi. Biroq bu ijtimoiy xususiyatlar bilan birga o'zbek ma'rifatparvarlari XIX asr ikkinchi yarmida o'z qarashlarining ketma-ket emasligi, ularning feodal-mustamlaka tuzumga qarshi kurashdagi ojizliklarini keltirib chiqaruvchi mustahkam siyosiy dasturning yo'qligi bilan ajralib turardilar. Biroq ularning dunyoqarashining cheklanganligi va qarama-qarshiligiga qaramay ular O'zbekistonda ilg'or g'oyaning rivojiga o'z hissalarini qo'shishdi.

XX asr boshidagi o'zbek pedagogik g'oyasida 3 asosiy yo'nalishni ajratsa bo'ladi:

- 1) ko'proq hukmronlik qiluvchi o'rta asr feodal klerikal yo'nalishi;
- 2) paydo bo'layotgan milliy burjua yo'nalishi (jadidlik). Uning vakillari bu davrda feodal klerikal maktabiga qarshi chiqib o'zlarining "usuli jadid" pedagogik talablarini ilgari surish;
- 3) demokratik taraqqiyparvar yo'nalish. Demokratik pedagogika o'rta asr maktabini va tarbiyasini tanqid qilgan va inkor etgan hamda unga qarshi yangi, ilg'or g'oyalarni ilgari surgan.

XX asr boshida O'zbekistonda demokratik pedagogikaning eng yirik vakili Hamza Hakimzoda Niyoziy (1889-1929) edi. Hamza XX asr boshida o'zbek xalqi madaniy hayoti va ma'rifiy harakatining eng yirik namoyandasi edi. Uning nomi bilan O'zbekiston tarixining butun bir davri bog'liq. O'z asarlarida o'zbek xalqi pedagogik g'oyasi rivojining eng yaxshi yutuqlarini jamlab hamda Rossiya ijtimoiy ma'rifiy g'oyalariga tayanib u ta'lim tarbiyaning eng global muammolarini ko'tara oldi.

Qo'qonda ozod milliy maktabning yaratilishi, keyinroq esa Farg'ona, Marg'ilon va Toshkentda shunday maktablarning yaratilishi bu ajoyib pedagog va jamoat arbobining jasoratli qadami bo'ldi. Bu maktablarda ta'lim-tarbiya ishlarining yo'lga qo'yilishi shaxsning har tomonlama rivojlanishi va ijtimoiy faallashuvi uchun sharoitlar yaratishga yo'naltirilgan edi. Hamzaning pedagogik ishlarining ijtimoiy xarakteri tarbiyaning barcha mashhur turlari (estetik, aqliy, jismoniy, axloqiy, mehnat), muomala va atrofdagilar bilan o'zaro munosabat malakalarini rivojlantirish, tarbiyalanuvchilarning turli hayotiy, madaniy va aqliy taassurotlarini olishlari uchun imkoniyatlar yaratishga asoslanadi.

1911 yilda Hamza o'zining yangi usul maktabini ochdi va unda o'quv jarayoni tashkil qilishni tubdan isloh qildi. Biroq uning pedagogik faoliyatidagi eng asosiy hodisa 1914 yilda yetimlar va kam ta'minlangan bolalar uchun "Dorul ojizin" nomli maktabning ochilishi bo'ldi. Unda bolalar bepul o'qitilgan hamda kitob, daftar, qalam va boshqa yozuv qurollari bilan ta'minlanganlar. Biroq Hamzaning maktablarni isloh qilish va demokratiyalashtirishga harakati musulmon ruhoniylari va chor hukumatining keskin noroziligiga sabab bo'ldi. Buning oqibatida "Dorul ojizin" yopildi va Hamza chor politsiyasi nazoratiga olindi.

Hamzaning ta'lim mohiyatiga, ommaning ozodlikka erishishi uchun asosiy qurol, faol, ijodiy shaxsning tarbiyalash vositasiga nisbatan bo'lganidek, uning qarashlari o'zbek ilg'or pedagogik g'oyasining rivojlanishida katta qadam edi. Insonni reallikdan ajratuvchi va uni shukronalikhida tarbiyalovchi hukmron sxolastik musulmon pedagogikadan farqli o'laroq Hamza Hakimzoda ta'lim mohiyatiga yangi qarashlarni kiritgan. Ta'lim jarayonini yosh avlodni xalqqa xizmat qilish ruhida tarbiyalash deb tushunardi. SHoir tarbiyaning asosiy vazifasi yoshlarni jamoat faoliyatiga tayorlash deb bilgan. Hamza yoshlar o'z vatani va xalqi oldidagi ma'suliyatlarini tushunish kerakligini ko'p marta ta'kidlagan.

Tarbiyaga eng katta ta'sir qiluvchi omillarga Hamza muhit va oilani kiritgan. Go'dakning kelajagi, uning hislarining rivoji va boshqa ijtimoiy psixologik vazifalar uni o'rab turuvchi atrof muhit, uning hayotining xarakteriga bog'liqdir. Oilaning jamoat tarbiyasidagi o'rni bola hamda hayotning o'zaro munosabatiga ko'proq e'tibor qaratishdan iborat. Hamza onaga alohida rol ajratadi, chunki u bolalar bilan psixologik, ruhiy va energetik reja asosida eng ko'p bog'langan shaxsdir. U bolalarni e'tiborsiz yoki noto'g'ri tarbiyalaydigan ota-onalarni qoralagan. Ta'lim tarbiyada tub o'zgarishlarni amalga oshirish uchun Hamza bir qator yangi darsliklarni o'zbek tilida yaratdi: o'zbek alifbosini o'rganish uchun "Engil adabiyot", o'qish uchun "O'qish kitobi", adabiyotdan "Qiroat kitobi". Hamzaning kitoblari ta'lim oluvchilar tomonidan katta qiziqish bilan o'qilgan va tez o'zlashtirilgan. Hamzaning barcha kitoblari o'zbek bolasining erkin o'qishi uchun qulay qilib yaratilgan.

1917-1940 yillardagi ijtimoiy pedagogik faoliyatning asosiy yo'nalishlari

Hamza faoliyati ikki davr-inqilobgacha va inqilobdan keyingi davrlar to'qnashuvida o'tgan. 1917 yilgi oktyabr inqilobi natijasida bolsheviklarning yangi hokimiyati tomonidan xayriya faoliyatiga chek qo'yilgan va uning manbalarini yo'q qilgan-moddiy (shaxsiy mulk) va ma'naviy (din). Katta hajmdagi ijtimoiy muammolarni yechishni esa davlat o'z zimmasiga oldi.

Bu vaqtda barcha joylarda, jumladan O'zbekistonda ijtimoiy tarbiya bo'limlari tuzila boshlandi. Voyaga yetmaganlarni ijtimoiy huquqiy himoyasi bo'yicha muassasalar tuzildi, Moskva va Leningrad oliy o'quv yurtlarida ijtimoiy tarbiya tizimi uchun kadrlar tayyorlash boshlandi. XX asrning 20-yillarda maktabga moddiy yordam beruvchi "komsod" (yordam qo'mitasi) nomli tashkilotlar faoliyat yuritgan. SHuningdek, kam ta'minlangan oilalarni moddiy ta'minlovchi "kambag'alik fondlari" ham mavjud bo'lgan.

V.F.Lubensov tomonidan boshqariladigan K.Libxnet nomli mehnat maktabining tuzulishi respublika hayotida muhim voqea bo'ldi. Maktab faoliyatida ijtimoiy pedagogik tamoyillar yorqin joy oldi. Karl Libxnet nomidagi tajriba maktab-kommunasi Toshkent yaqinidagi 600 ta yetim bolalar tarbiya topgan ilk maktablardandir. Turkiston ASR hukumati 1918 yilda maktabga Nikolskoye qishlog'i yonidagi yangi binoni berdi. 1919/20 yil qish fasli juda og'ir keldi. Isitilmagan xonalarda yashashdi, na chiroq, na kerosin bor edi. qiyinchiliklarga qaramay maktab pedagogik jamoasi ijod bilan mashg'ul bo'lishni davom ettirdi.. Maktab bayramlarida yosh iqtidorli bolalar chiqish qilishardi. O'quvchilar aksariyat vaqtlarini toza havoda, sport bilan shug'ullanish, turli rasmlar chizish bilan o'tkazishardi. O'quvchilar kontingentining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olibmaktab pedagoglari tarbiya ishini qattiqqo'llik tamoyillari asosida olib borishardi. Maktabning o'quv va mehnat faoliyati yorqin ijtimoiy yo'nalishga ega bo'lgan. Masalan, "Nihol" to'garagi eng kambag'al aholiga 6000 dona nihol hadya etdi, 30 dehqonga qishloq xo'jaligi ko'rgazmasida ishtirok etishga ko'maklashdi. "Tozalik" to'garagi oziq-ovqatlanishni nazorat qilardi. Suvdan foydalanish, maishiy va qishloqdagi sanitar-gigienik sharoitlar. O'quvchilar o'zlari turli fanlardan o'quv qo'llanmalari tuzishdi. Jismoniy mehnat o'quv va fakultativ mashg'ulotlar bilan bir vaqtda o'tkazilardi. Bahor, yoz va kuzda asosiy tarbiya ishi dala, bog'larda o'tardi. Ular bug'doy, paxta, guruch, jo'xori, olma, sabzavotlar yetishtirishardi. Ipakchilik, asalarichilik bilan ham shug'ullanishardi. Bunaqa turli xil mashg'ulotlar o'quvchilarda agrotexnik va zootexnik ko'nikmalar paydo bo'lishiga olib keldi.

Bolalarning mustaqilligi va mas'uliyatlilikini rivojlantirishning yana bir metodi o'z o'zini boshqarish tizimi bo'lib, u jamoada muomala qilish ko'nikmalarini to'ldirardi.

1924 yil maktabda Volga bo'yidagi och bolalar uchun Go'daklar uyi tashkil qilindi. Maktab jamoasi barcha moddiy qiyinchiliklarni bartaraf etdi va 1971 yil maktab tajriba maktabiga aylandi. Qisqa vaqt mobaynida iqtidorli va qiziquvchan pedagoglar jamoasi xizmatlari bilan maktab o'qituvchi kadrlar malakasini oshirish bilan shug'ullanuvchi, shahar va qishloq maktablari uchun metodik qo'llanmalar, dasturlar chiqaruvchi respublika ilmiy-metodika markaziga aylandi.

Maktab jamoasi ilk marta "qishloq o'qituvchisining kutubxonasi" nomli metodik darsliklar yaratdi. SHuningdek, 1925 yilda V.Lubensovning "Boshlang'ich maktabda dars berish metodlari" (o'zbek tilida) nomli kitobi, 1928 yilda V.F.Lubensov va N.P.Arxaev taxriri ostida "Bilim" nomli o'zbek maktabi boshlang'ich sinflari uchun ilk xrestomatiya chop etildi.

1924 yilda O'zSSR tashkil topishi munosabati bilan maktab qoshida o'zbek bolalari uchun boshlang'ich maktablar tuzildi. Unda Inoyatov, Mansurov, Usmonov, Rustamov, Safarov kabi ajoyib o'qituvchilar dasr berishgan.

Bu maktab tajribasi nihoyatda qiziqarli bo'lgan va hozirgi ijtimoiy holatda ham qo'llash uchun o'rganilishini talab qiladi. 20-30 yillarda ijtimoiy pedagogik tarbiyaning asosiy yo'nalishlari quyidagilar bo'lgan:

- savodsizlikni bartaraf etish (ayniqsa ayollarda);
- mehnat tarbiyasi va ta'limni yo'lga qo'yish;
- maktab-internatlarni yaratish;
- ta'limni ishlab chiqarish mehnati bilan birlashtirish.

O'rganilayotgan davrda nafaqat o'quv yilida balki ta'tillarda ham "yozgi maktab" nomi ostida o'tkaziladigan darsdan tashqari o'qish ham rivojlana boshladi. Ilk maktabdan tashqari bolalar muassasalari-kutubxona-qiroatxonalar, maktab-teatr jamoalari paydo bo'la boshladi. XX asrning 30-yillarda maktabdan tashqari bolalar texnik va qishloq xo'jaligi stansiyalari, klublari, kutubxona va teatrlari faoliyat yuritdi. Turli maktab to'garaklari yoshlarning ijodini rivojlantirish vositasi sifatida bo'sh vaqtlarini maroqli o'tkazishi uchun tashkil qilindi. Aynan shu davrda pedagogik faoliyatini boshlagan o'zbek shoiri /.ulomni (1903-1966) tilga olmay iloj yo'q. 1918 yildan /.ulom ilk o'zbek maktab-internatlarining ochilishida faol ishtirok etgan va 1943 yilgacha bu maktablarda dars bergan. Uning faoliyati bir qator ijtimoiy pedagogik vazifalardan-savodsizlikka qarshi kurash, kattalar uchun kechki kurslarni tashkil qilish, ta'lim berishning ilg'or usullarining qo'llanishi, o'quvchilarning mustaqil badiiy faoliyatiga rahbarlik, o'quvchilarda kasb, mehnatga qiziqish uyg'otishdan iborat edi. /.ulom oilaviy tarbiyaga katta e'tibor bergan va bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiy yuksalishi ota-onaga bog'liq ekanligini dalillar bilan asoslangan..

Urush yillari (1941-1945)da aholiga ijtimoiy pedagogik yordam ko'rsatish chora- tadbirlari.

1941-1945 yillar urush oqibatida yuzaga kelgan ijtimoiy muammolar bolalarning ahvolini og'irlashtirdi. Davlat va jamoatchilikning urush qurbonlari-bolalarga munosabati o'zgardi. Davlat bu muammolarni ko'chirib keltirilgan bolalar uchun maktab-internat, bolalar uylari sonini kuchaytirish orqali hal etishga harakat qildi. Bu harakat, ayniqsa xarbiy urush o'choqlaridan ko'plab bolalar muassasalari ko'chirib keltirilgan O'zbekistonda yaqqol namoyon bo'ldi.

Ko'chirib keltirish natijasida olib kelingan bolalar va kattalarni joylashtirish va qabul qilish respublika hayotining urush yillaridagi asosiy hodisasi bo'ldi. 1941 yilda Toshkentda Zuyev va Pastki Qrim bolalar uyining tarbiyalanuvchilari joylashtirildi. Popda tumanning eng zo'r maktabini bolalar uyiga aylantirishdi. Biroq kerakli jihoz-krovat, matros, yostiq, yoping'ich, kiyim-kechak yo'q edi. Bularni mahalliy aholi olib kelishdi. Eshelonni kutib olish uchun ko'p odamlar to'planishdi. SHuningdek, Toshkentda №1,2,3,15,18 gi bolalar uylari, №14,15 maktab bolalar uylari, Belorussiya bolalar uyi, Go'daklar uyi ham faoliyat yuritardi.

Arxivlarda Toshkent Go'daklar uyining 1941-1942 yillardagi qaydnoma kitoblari saqlanib qolgan. Unda kengash nomiga tushgan bolalikka olish haqidagi arizalar uchraydi. Go'daklar uyida 1942 yil yanvar oyida bunaqa arizalar soni 86 taga, 1941 yil yanvar-sentyabr oylarida-11, noyabr oyida-32, dekabrda-79 taga yetgan. Toshkent shahrida voyaga yetmaganlarni qabul qilish va ularni bolalar uyiga joylashtirish markazi tashkil qilingan edi.

1942 yilda bunaqa markazlar Toshkent, Farg'ona, Urganch, Namangan. Andijon, To'rtko'l shaharlarida tuziladi. Qishloq joylarida 2000 ta gacha bolalar uyi tarbiyalanuvchilarini qabul qilish uchun joylar tayyorlanadi. 100 ta o'rinli nogiron bolalar uyi ham tashkil qilindi. Toshkent viloyatining Kalinin tumanidagi 2 sonli bolalar uyi Odessa va Luchansk shahrining 2 ta bolalar uylari tarbiyalanuvchilarini qabul qildi. Moskva, Odessa va Voronejdan ko'chirib keltirilgan 4 ta harbiy-musiq maktabi ham bolalar uyida edilar. 1942 yil YAngiyo'l tumanining yettita kolxozida yangi bolalar uylari tashkil qilindi. SHunindek, Rishton, Vobkent, Qarshi tumanlarida ham bolalar uylari faoliyat yuritardi.

O'zbekistonga shuningdek, yevropa davlatlaridan- 21-sonli Polsha bolalar uyi va ispan yoshlari Samarqandga ko'chirib kelindi.

"Front kundaligi" asari muallifi, mashhur rumin publitsisti va yozuvchisi Xarlamb Zinke ham urush yillarida O'zbekistonga 18 yoshida evakuatsiya qilingan edi. U Samarqandda kolxozchi Abdurasul Jo'rayev oilasida yashagan.

1944 yil noyabr oyidan Toshkentda ko'chirish markazi faoliyat yuritgan va unda bolalar uyi rahbarlarining eng yaxshilari navbatchilik qilishgan. Bolalar ko'chirish markazidagi ishni ham havfsiz edi, deb bo'lmasdi, chunki bolalar haftalab yo'lda bo'lishi va ular orasida dizenteriya, teri kasalliklari keng tarqalgan edi.

1941 yilning 16 oktyabrida karantin bolalar uyi ochilib, unda bolalar ikki hafta mobaynida vrachlar nazorati ostida bo'lishgan va faqat keyin statsionar bolalar uylariga jo'natilganlar. Bu

yillarda patronat-ko'chirib keltirilgan bolalarni tarbiya qilishga olish keng tarqaldi. Masalan, leningradlik qizaloq-Fainani Usmon YUsupov va uning xotini YUliyey Stepanenko tomonidan olinishi birinchi voqealardan bo'ldi. Barchaga toshkentlik temirchi SHOahmad SHomahmudov va uning xotini Bahrialning jasorati ma'lum. Ular turli millatdagi 14 bolani o'z oilalariga qabul qilishgan.

Viloyat va tuman bolalar uylarini tekshirish va yordam berish uchun maxsus vakillar jo'natilgan. Ulardan biri sevimli artisti-Sora Eshonto'rayevadir.

Toshkentdagi 110 sonli maktab to'rtta ko'chirib keltirilgan bolani qabul qilishdi va ularga alohida xona ajratishdi. Evakuatsiya qilingan bolalarni o'qitish bo'yicha ham choralar ko'rila boshlandi.

1944-1945 yillarda ko'r va kar bolalar uchun maxsus sinflar tashkil qilindi. 1942 yil avgustda "Pravda" gazetasida A.Tolstoyning O'zbekistondagi ta'ssurotlari haqidagi maqolasi e'lon qilindi.

Urush davri mobaynida bolalar uylari tarmog'i va ulardagi tarbiyalanuvchilar soni muttasil oshib borardi. 1945 yil oxirida respublikada 267 ta bolalar uyi mavjud bo'lib, ularda 30792 tarbiyalanuvchi bo'lgan.

Harbiy davrda davlat va jamoat tuzilmalarining katta harakatlari bolalarning maktabda o'qishlarini ta'minlashga qaratilgan edi. Xalq ta'limi bo'limlari nafaqat o'quv jarayonini boshqarishgan, balki maktablarning frontdagilar, ularning oilalari, ko'chirib keltirilgan bolalarga kerakli yordamlarni ham tashkil qilishgan. 1942 yildan boshlab shahar va qishloq maktablari oilalar va frontchilarga yordam ko'rsaishgan. Ularga issiq ovqat, darsliklar, daftarlar, kiyim-kechak berilgan. 76, 165 sonli maktablarning o'quvchilari kasal bo'lgan sinfdoshlar va ularning oila a'zolari-onalari, buvilariga yordam berishgan va tushlik tayyorlashgan, oziq-ovqat va yoqilgi olib kelishgan, yosh go'daklarga qarab turishgan.

Tosh kentning 50 sonli maktabi yaxshi tashabbus bilan chiqdi. YA'ni 1943 yildan boshlab 150 kishilik bolalar dam olish maskani tashkil qilindi. Bu maskanda boshlang'ich sinf bolalari soat 19:00 gacha qolishardi. Bolalar bu yerda gigenik talabalarga javob beruvchi, yuqori sifatli tushlik bilan ta'minlanishgan, o'qituvchilar nazorati ostida dars tayyorlashgan, sayr qilishgan.

Urushgacha bo'lgan davrda O'zbekistonda maktabdan tashqari muassasalar, shuningdek to'garak, ma'ruza, mavzuli kechalar keng tarqaldi. Badiiy ijod uylari va saroylarida turli turdagi badiiy, mehnat, vatanparvarlik, estetik va jismoniy tarbiya amalga oshirilgan. Maktabdan tashqari bolalar muassasalariga jiddiy qiyinchiliklarni yengishga to'g'ri keldi. Chunki ularning aksariyati o'z binolarini ko'chirib keltirilgan qilingan tashkilot, korxonalarga yotoqxona qilib bergan edi. Boshqa ba'zi maktablardan tashqari muassasalar yopilgan edi. Urush davrida faoliyat yuritgan muassasalar ishni qayta qurishda ko'p ijodiy tashabbus ko'rsatishgan.

Agar urushgacha maktabdan tashqari muassasalarda ko'proq bolalarning badiiy tarbiyasiga bog'liq to'garaklar ochilgan bo'lsa, urush yillarida esa aviamodelchilar, yosh tabiatshunoslar, texniklar, fizik va ximiklar to'garaklari soni ko'paydi. Bunday to'garaklarda ishlash bolalarning va o'smirlarning texnik qobiliyatlarini oshirdi va ularda turli mehnat sohalarida ko'nikmalar paydo qildi.

O'zbekiston bolalarini badiiy tarbiyalash markaziy uyining 1942 yil bolalar rasmlarining ko'rgazmasini tashkil qilish bo'yicha tashabbusi. Rasmlardan urush dahshatlari bilan to'qnash kelgan bolalarning taassurotlari joy olgan edi. 400 ta eng yaxshi rasm katta muvaffaqiyat bilan Moskvada ham namoyish qilingan, keyinchalik esa Amerika rassomlarining iltimosiga ko'ra Nyu-Yorkdagi ko'rgazmada ishtirok etgan.

Urush yakunlanganidan so'ng ko'pgina ko'chirib keltirilgan qilingan bolalar oilalariga qaytishgan. Bu davrda bolalar uylari tarbiyalanuvchilari sonining kamayishi kuzatildi.

1956 da O'zbekiston hukumati jamoatchilikning keng yordami bilan birinchi oltita internat-maktabni ochdi: 2 tasi Toshkentda, qolganlari YAngiyo'l, Farg'ona, Qo'qon, Xivada edi. 1962 yilda maktab-internatlar soni 119 taga ko'paydi va o'zida 38000 ta tarbiyalanuvchini yig'di. Maktab-internatlar yangi turdagi o'quv-tarbiya muassasalari bo'lib, unda bolalarning o'qishi va rivojlanishi uchun juda yaxshi sharoitlar yaratilgan. Bunaqa muassasalar faoliyatining asosiy

yo'nalish turlari axloqiy, estetik, jismoniy tarbiya, mehnat ko'nikmalarini paydo qilish, hayot bilan aloqani amalga oshirish bo'lgan. Keyinroq respublikada yangi maxsus maktab-internatlar: Glier nomidagi musiqa maktabi, san'at maktabi, sport maktabi ochildi. Bundan tashqari aqliy va jismoniy nogiron bolalar uchun ham maktab-internatlar tashkil etildi. 60-yillar boshqa turdagi tarbiya muassasalari: bolalar bog'chasi, yasllarning rivojlanishi kuzatildi. Biroq bu muassasalarning faoliyat yuritishiga qaramay, bunday maktablarning ilg'or tajribasi matbuot va pedagogik nashrlarda yoritilmagan. Natijada respublika ijtimoiy pedagogik fani bugungi kunda nihoyatda qashshoq nazariy va amaliy bazaga asoslanadi.

XX asrning 70-yillari oxirida yoshlarning, ayniqsa o'smirlarning deviant axloqi keskinlashdi. XX asrning 80-yillarida alkogolizm, narkomaniya va taksimaniyaga qarshi kurash va profilaktika muammolari haqida masala ko'ndalang qo'yildi. SHunisi e'tiborliki, bunaqa muammolarning paydo bo'lishi va tarqalishi maktabning oila bilan munosabatida bir qator muammolarni keltirib chiqardi.

O'quvchilarning ijtimoiy va kasbiy ko'nikmalarini hosil qilish ta'minlash shakllaridan biri o'quv-ishlab chiqarish korxonalarining tashkil qilinishi bo'ldi. Unda bolalar turli kasblarga o'qitilgan. Bunga misol qilib Toshkentdagi 210-TTZ ishlab chiqarish korxonasini keltirish mumkin.

Maktab faoliyati va bolalarni himoyalashning ijtimoiy- pedagogik asoslaribilan birga, maktabgacha tarbiya yo'nalishi ham rivojlanib kelgan.

Savollar:

7. Xorijda Ijtimoiy pedagogika taraqqiyotining asosiy bosqichlarini sanab o'ting?
8. Ikkinchi bosqichning qisqa ta'rifini bering?
9. "Ijtimoiy pedagogika" atamasi kim tomonidan va qachon fanga kiritilgan?
10. Nima sababdan XX asrda ijtimoiy pedagogika fani va faoliyatiga ijtimoiy talab kuchaydi?
11. XX asr ijtimoiy pedagogika vakillarining qarashlarini ochib bering?

Adabiyotlar:

6. Ijtimoiy pedagogika. M.A.Galoguzova taxriri ostida-M.2003.
7. Ijtimoiy pedagogika. A.V.Mudrik-M.2003.
8. Ijtimoiy pedagogika. V.T.Boncharova-M.1994.
9. Bola va jamiyat. I.S.Kon-M.1998.
10. Xorijda ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy faoliyat I nashr-M.1991.

5-6 mavzu: O'zbek xalq pedagogikasi va islom ta'limotida ijtimoiy pedagogik g'oyalar

REJA:

1. O'zbek xalq pedagogikasining ijtimoiy g'oyalari.
2. O'zbek xalq pedagogikasida oila va oilaviy tarbiyaning aks etishi.
3. Mehnat baxt keltiradi.
4. Islom dinidagi ma'naviy - axloqiy o'gitlarning ijtimoiy mazmuni.

Xalq pedagogikasi mazkur xalq paydo bo'lgan kundan boshlanib, nihoyatda keng qamrovli va serjilo, serqirra bo'ladi. Xalqning pedagogik qarashlari uzoq asrlar davomida shakllangan va ular bizga asosan xalq og'zaki ijodiga kiruvchi turli janrlardagi asarlarda va Qur'oni Karim hamda payg'ambarimizning hadislarida o'z ifodasini topgan. Demak, xalq pedagogikasi hozirgacha yashovchanligi asosan og'zaki tarzda bo'lib, u har bir avlod unga o'z

tajribasini, qarashlarini, fazilatlarini qo'shgan holda bizgacha yetib kelgan.

O'zbek xalq pedagogikasida tarbiyaning birlamchi, ikkilamchisi bo'lmaydi. Hamma narsa hisobga olinishi, hech bir soha chekkada qolmasligi, ayni chog'da tarbiyaning nihoyatda nozik, injiq, murakkab tomonlari e'tiborga olingan holda, yetti o'lchab bir kesishga amal qilinadi, shuningdek, xalq tarbiyasida kecha, bugun va ertani o'ylab ish tutadi, ya'ni tarbiyani o'tmishni unutmaslik, bugunning qadriga etishlik, kelajakka umid asnosida olib boriladi. Unda hayot, tabiat va jamiyatdagi har bir voqea-hodisa, predmet, ko'rinish qisqasi jonli jonsiz neki bor, undan mukammal foydalanadi.

Xalq pedagogikasida ishonitirish, isbotlash, ta'sir, ibrat namunasi, tajriba natijalari, tasdiqlash kabilar tarbiyada muhim o'rin tutadi. Masalan, dov-daraxt, tog'-tosh, parranda-darrandalarga bag'ishlangan folklor namunalari bularning zaminida ekologik tarbiya yotadi.

«**O'zbek xalq pedagogikasi**» xalq pedagogikasining ajralmas tarkibiy qismidir. Uning qamrovi nihoyatda keng, bag'oyat serqirra va serjilo tushuncha bo'lib, u shu xalq paydo bo'lgan butun davrni o'z ichiga oladi.

Xalq donishmandligi va odobnomasining bu nodir sohasi ijtimoiy va maishiy-axloqiy hayotning barcha tomonlarini, xalq og'zaki ijodi, qadrshunosligi, udumshunosligi va marosimshunosligining yetakchi yo'nalishlarini, diniy-axloqiy ta'limotni qamrab olishi bilan xarakterlanadi. U xalqimizning asrlar davomida to'plangan boy tajribalarini, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy, falsafiy, ma'rifiy, estetik, ma'naviy hamda jismoniy yetuklik borasidagi qarashlarini, tajriba-xulosalarini lo'nda, ammo bag'oyat teran; donishmandnamo tarzda ifodalaydi. Ilk bor yaratilayotgan «O'zbek xalq pedagogikasi»da dono xalqimizning ta'lim-tarbiya, axloq, odob, inson qadriyatlari va uning ma'naviy ustuvorligi, iymon-e'tiqodi butunligi sohasidagi dunyoqarashi, amaliy faoliyati, usul-metodlari, an'analari tabarruk islomning odob-axloq, ilmu fan haqidagi ta'limotiga bog'liq holda, muqaddas Qur'oni karim va payg'ambarimiz Muhammad Rasulullohning muborak hadisi shariflariga suyangan holda yoritish mo'ljallangan. Tadqiqotda Ollohning ilohiy mo'jizasi - hayot sarvari Insonning ona qornida paydo bo'lishidan tortib, to tug'ilganiga qadar, ilk tarbiyasidan tortib, to voyaga etguncha hamda oila qurgunga qadar, yoshini yashab to omonatni topshirgungacha bo'lgan axloqiy, aqliy, estetik mehnat, ekologik tarbiyasi, shuningdek jismoniy chiniqish bilan bog'liq o'yinlar, xalq pedagogik an'analarning hozirgi zamon yosh avlod ta'lim-tarbiyasida tutgan o'rni hamda ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Shu bilan birga o'zbek an'anaviy, ommaviy bayram-sayllari, rasm-rusmlari, odatlari va udumlarida aks etgan axloqiy qarashlar, ularning o'ziga xos odobnomasi, ibratnomasi kabi bag'oyat dolzarb mavzularni yoritishga ham harakat qilinadi.

Ma'lumki, xalqning pedagogik qarashlari uzoq asrlar davomida shakllangan va ular bizga alohida qo'llanma-dastur yoxud darsliklar shaklida yetib kelmay, balki asosan xalq og'zaki ijodiga kiruvchi turli janrlardagi asarlar, elshunoslik, qadrshunoslik, udumshunosliklar qatida saqlab qolingani hamda Ollohning so'zi bilan bo'lgan Qur'oni karim va hadis-shariflarda o'z ifodasini topgan. Demak, xalq pedagogikasi hozirgacha yashovchanligi asosan og'zaki tarzda bo'lib, u har bir avlod unga o'z tajribasini, qarashlarini, fazilatlarini qo'shgan holda bizgacha yetib kelgan. Bugungi kunda esa shu uzoq asrlar davomida ta'lim-tarbiya qo'llanmasi, vositasi bo'lib kelgan xalqning pedagogik qarashlarini to'plash, o'rganish va chop etish vazifasi turibdiki, bu vazifani bajarish yo'qolish arafasiga kelib qolgan milliy qadriyatlarimiz, axloqimiz, urf-odat, rasm-rusumlarimizni, udumlarimizni, an'analарimizni asrab qolish va tiklash uchun nihoyatda zarurdir.

O'zbek xalq pedagogikasi an'analari o'quv qo'llanmasi uzoq yillik ilmiy, pedagogik izlanishlar, amaliy faoliyatlar natijalaridan kelib chiqqan holda jonli, ilmiy-ommaviy tilda yozilgan. Xalqning oilaviy-maishiy hayoti, ta'lim-tarbiyaviy axloq-odobga oid hayotiy yo'l-yo'riqlari, usullari, ibratli tajribalariga oid turfa misollar - dostonlar, ertaklar, mehnat-mavsum marosim qo'shiqlari, asotirlar, naqlar, rivoyatlar, afsonalar, maqollar, matallar, hikmatlar, qayroqi so'zlar, aforizmlar, topishmoqlar, tezaytishlar, bolalar o'yinlari, allalar, to'y va aza qo'shiqlari, aytimlari, olqish va qarg'ishlar, suyush-erkalash qo'shiqlari, erkalamalar, ovutmacholqlar, qiziqmacholqlar, yalinchoqlar, hukmlagichlar, chorlamalar, cheklashmoqchalar, guldur-guplar, sanamalar, o'yin-

kulgular bilan bog'liq lapar, aytishuv, o'lan, termalar, bolalar tarqalish, chorlash qo'shiqlari ramazon, boychechak, yomg'ir, quyosh, yulduzsuv aytimlari, chandishlar, tegishmachoqlar, masxaralamalar, «Navro'z», «Mehrjon», bahor, kuz, qish, yoz aytim-qo'shiq ashulalari, dexqonchilik, chorvadorlik, kasb-hunarmandchilik bilan bog'liq nasriy va nazmiy asarlar; inson, tabiat va hayvonlar dunyosiga oid namunalar hamda mifologik tasavvurlar aks etgan asarlar bilan boyitilgan. Qur'oni karim, hadis hamda Sharq mutafakkirlarining axloq-odobga oid qarashlariga doir parchalar ham mazkur qo'llanmaning sahifalarini bezashi tabiiydir. «O'zbek xalq an'anaviy pedagogikasi»ga oid materiallarni bamisoli ummonga qiyos qilish mumkin. Biz ushbu tadqiqotni faqat debocha deb bilib, shu ummondan olingan qatralar orqali xalqimizni, uning ayrim sahifalari bilan tanishtirishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ydik. Ko'p jildlarga va ko'p yillarga mo'ljallangan — O'zbek xalq pedagogikasi katta kuchni, jamoa mehnatini talab qiladi...

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, xalq nazdida, inson ona qornidan yaxshi yo yomon bo'lib tug'ilmaydi — u birday tug'iladi. Yaxshi-yomonga aylanishi tarbiyadan, dastavval ota-ona, oila, mahalla-ko'y, qishloq-ovul, qolaversa, jamiyat-tuzumdandir. Bunda ajdodlar qoldirgan ota meros—oilaviy pedagogika, xalq pedagogikasi, shuningdek udumshunoslik, qadrshunoslik, elshunoslik an'analari, jamiyatning bu sohadagi sa'y-harakatlari hal qiluvchi o'rin tutadi. Xalq ta'kidlashicha, bola boshdan to'g'ri, haqqoniy tarbiyalansa u kelgusida yaxshi inson bo'lib yetishadi, egri yo'lda tarbiyalansa — yomon kishiga aylanadi. Zero, «ko'chat boshdan, bola yoshdan» maqoliga amal qilish xalq an'anaviy pedagogikasining bosh yo'nalishidir. Shu boisdan, xalq pedagogikasida tarbiyaning mayda-chuydasi, ya'ni birlamchi-ikkilamchisi bo'lmaydi: hamma narsa hisobga olinishi, hech bir soha chetda qolmasligi, ayni choqda tarbiyaning nihoyatda nozik, injiq, murakkab tomonlari e'tiborga olingan holda, yetti o'lchab bir kesishga amal qilinadi. Xarakterlisi yana shundaki, xalq tarbiyada kecha, bugun va ertani o'ylab ish tutadi, ya'ni tarbiyani o'tmishni unutmaslik, bugunni qadriga etishlik, kelajakka umid asnosida olib boradi...

Xalq pedagogikasining yana bir ibratli jihati bor. Bu hayot, tabiat va jamiyatdagi har bir voqea-hodisa, predmet, ko'rinish, qisqasi jonli-jonsiz neki bor, undan mukammal foydalanishdir.

Kezi kelganda xalq an'anaviy pedagogikasida ishonitirish, isbotlash, ta'sir, ibrat namunasi, tajriba natijalari, tasdiqlash ham alohida o'rin tutishini aytib o'tish zarur. Buni ayniqsa dov-daraxt, tog'-tosh, parranda-darrandaga bag'ishlangan folklor namunalarida yaqqol ko'rish mumkin. Xalqning bunday qarashlari tag-zaminida to'rt unurni asrash, avaylash, ya'ni ekologik tarbiyani anglash qiyin emas.

Xalq bisotidagi eng yaxshi tabarruk so'zlar — duo-olqishlar ham tarbiyaga qaratiladi. Darvoqe, xalq an'anaviy pedagogikasida yaxshi so'z, duo-olqishning ta'sir kuchi, tarbiyaviy ahamiyati, inson ma'naviy ustuvorligi, imon-e'tiqod butunligi, qisqasi kishilarning har tomonlama mukammal kamoloti borasida tutgan o'rni va roliga alohida ahamiyat beriladi.

El-yurt uchun har tomonlama mukammal Insonni tarbiyalashga qaratilgan O'zbek xalq pedagogikasi ham ayrim shaxslar yoxud bir-ikki jamoa — ular qanchalik iqtidorli-iste'dodli bo'lishmasin,— tomonidan yaratilmagan, albatta. Uni xalqimiz asru asrlar bilan o'lchanuvchi hayotida o'zining boy hayotiy tajribalari, farzandlar kamoloti borasida tutgan tutimlari, sa'y-harakatlari, yo'l-yo'riqlari, aql-zakovatlari bilan yaratgan. Ayni choqda o'zbek xalq pedagogikasi o'z rivojida, boyib, mukammallashib borishida ilm-fanning boshqa sohalaridan, ya'ni mumtoz adabiyot, san'at, og'zaki ijod, elshunoslik, udumshunoslik, qadrshunoslik, odatshunoslik, ruhshunoslik kabi sohalar bag'rida shakllanib, ular bilan bevosita aloqada bo'ladi, eng yaxshi namunalarini o'ziga qabul qilib oladi...

Hamisha safarlarda bo'lib, o'zga yurt kishilari bilan muloqotlarda bo'lish, izlanishlar olib borishdan toliqmaslik kabi xislatlar o'zbek xalqi harakteriga xos fazilatlarandir. Insonparvarlik, baynalmilallik, hushyorlik, zukkolik, topqirlik, bilimdonlik, uquvlikni o'ziga e'tiqod qilib olgan o'zbek xalq pedagogikasi ayni choqda Sharq odobnomasi, ibratnomasidan doimiy ravishda bahramand bo'lgan, sharqona xalq pedagogikasi boyliklaridan oziqlangan va uning eng go'zal namunalarini o'ziga qabul qilib olgan.

Shunday qilib, o'zbek xalq pedagogikasi turkiy xalqlar — ota-bobolarimiz uzoq moziyda yaratgan va ko'z qorachig'iday asrab-avaylab, saqlab kelgan ota meros, Sharq xalqlarining boy va betakror odobnoma va odatnomasi, xalq pedagogikasidagi eng yaxshi namunalar, allomalaru adabiyot va folklor ijodkorlari-ijrochilarining bu boradagi sa'y-harakatlari, yaratgan asarlari bilan qo'shilgan holda shakllanganligi, rivojlanganligi va boyib borganligini e'tirof etish birdan-bir to'g'ri yo'ldir.

Xalq pedagogikasi asrlar davomida yashab keldi. Ajdod-avlodlarning axloqiy, ma'rifiy shakllanishi va kamolotida, jismoniy barkamolligida hal qiluvchi rol o'ynadi. Oddiy insonlarni yoxud buyuk allomalar, shunchaki fuqaromi va yo yurt sultonlari, kichik suvoriymi yoki ulug' sarkardami, baribir xalq tomonidan yaratilgan, amalda bo'lgan xalqona tarbiya an'alariga to'la amal qilgan, unga suyangan, tayangan holda yashasa, faoliyat ko'rsatsa kam bo'lmagan, el-yurt nazariga tushgan, olqishiga sazovor bo'lgan.

Xalq pedagogikasining bunchalik ta'sir kuchi, ahamiyati nima-da? Yashovchanligi, «umri» ning shunchalar uzoq muddatlar bilan o'lchanishi, uni hech qanday kuch-qudrat bilan tenglashtirib bo'lmas-ligining boisi qaerda? O'zbek xalq an'anaviy pedagogikasini uzoq yillar o'rganishimiz, har bir nuqtalariga chuqur diqqat-e'tibor berganimiz oqibat-natijasida shunday xulosaga keldik. Xalq pedagogikasining asrlar davomida shakllanib, rivojlanib, boyib borishining, fuqaro, Vatan taqdirida hal qiluvchi rolining boisi, birinchidan, uning hayotiyligi, ta'sirchanligi, serqirra, serma'noligida bo'lsa, ikkinchidan, uning bevosita xalq tomonidan mavjud hayot jarayonida jonli an'alarda yaratilishi, yashashi, hayot, inson muammolarini qamrab olishi, tarbiyaning eng dolzarb masalalari yechimini hal qilishga qaratilgani, uchinchidan, umuminsoniy yo'nalishga, umumbashariy g'oya-maqсадlarga qaratilgan bo'lganligidir. Shu bois, boshqa dunyoqarash, mafkura, ma'naviyat omillari kabi, xalq pedagogikasi tarix to'fonlari-yu ur-yiqitlariga, to's-to'polonlarga bardosh berib, tajriba-sinovlardan muvaffaqiyat bilan o'tib, toblanib, sayqallashib, hech bir payt, hech bir davrda — u qanchalik og'ir, murakkab, qiyin bo'lmasin, baribir o'z «faoliyatini» to'xtatmasdan, aksincha faol xizmat qilib, avlodlar tarbiyasi, kamoloti borasida hal qiluvchi rolni o'ynab keldi.

Kezi kelganda shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, xalq pedagogikasi bamisoli jonli organizm, qaynar buloq, o'lmas, o'chmas, doimo boyib, ko'payib boruvchi ilohiy, mo'jizaviy tarbiya sohasidir. Xalq bor ekan, el yashar ekan, bu soha yashayveradi, o'zining avlod-ajdodlarga beminnat «xizmati»ni o'tayveradi. Zero, xalq orzu-umidi, quvonch-tashvishlari, g'am-g'ussasi-yu armonlari, shodlik, baxtiyorlik onlari-yu qadr-qimmatlari, ma'naviy-ma'rifiy, badiiy-estetik qarashlari, dunyoqarashi, falsafiy-axloqiy tushunchalari, hayotiy, ta'lim-tarbiyaviy xulosalari xalq pedagogikasida zuhr etiladi. O'zbek xalq pedagogikasi o'zining yo'nalishi, ibratli xulosalarga boyligi, bebaho asarlari, ma'no-mantiq jihatdan mukammalligi, teranligi, uslubi, odobnomasi, odatnomasi, ibratnomasi bilan har qanday millat, el havas qilsa arziydigan buyuk merosdir.

Mustaqillikka erishib, o'zimizning yorqin milliy istiqbolimizga ega bo'lgach, umuminsoniy va o'zbekona qadriyatlarni har tomonlama chuqurroq anglay boshladik. Mustaqil Vatanga har tomonlama yetuk, mukammal, axloqiy pok, ma'naviy ustuvor, iymon-e'tiqodi butun, o'z xalqi, o'z ona-Vataniga fidoiy, jismoniy barkamol kishilar yetkazish uchun ularning axloqiy-jismoniy tarbiyasiga alohida ahamiyat bera boshladik. Darhaqiqat, Vatan taqdiri, xalq ravnaqi, mustaqil yurtning kelgusi boshqaruvchisi — yangi avlod tarbiyasi birinchi o'ringa chiqdi. Juda qiyin, o'ta mas'uliyatli, katta g'ayrat-shijoat, kuch-quvvat, mehnat talab etadigan bu vazifani uddalashimizda og'zaki ijod, mumtoz va hozirgi zamon adabiyoti, elshunoslik, udumshunoslik, qadrshunoslik, marosimshunoslik qatorida xalq pedagogikasining o'rni va roli beqiyosdir. Xalq pedagogikasi hayotning, tafakkurning, odob-axloq, ta'lim-tarbiyaning hamma jabhasini, barcha muammolarini qamrab olishi bilan karakterlanadi. Uning oldiga qo'ygan maqsad vazifasi aniq, ravshan, ayni choqda xayrli, savobli va ilohiydir: hayot guli, sarvari, egasi insonni yuksak fazilatlar ruhida tarbiyalashdir.

Har qanday boylikning nihoyasi bo'ladi, oltin, zar, zarbobga o'ralishning umri qisqa. Osmono'par binolar qulashi, sulolalar kelib-ketishi, avlodlar ketidan yangilari kelishi tabiiy,

ammo xalq pedagogikasi hayqirib oquvchi daryoday uyg'oq, musaffo chashmaday betinim, quyosh taftiday issiq, oy nuriday nurafshon, hayotning o'ziday go'zal, bedor insonlarday uyg'oq holda avlodlar tarbiyasida hamisha o'z vazifasi — aytilgandek, Inson odobi, xulqi, kamoloti borasidagi xizmatini o'tayveradi, hech qachon «toliqmaydi» — «charchamaydi».

Biz xalq pedagogikasining sharqona va turkona an'analari, oilaviy-maishiy yo'nalishlari, xalqning o'ziga xosligining milliy to'ylarimiz, ommaviy bayram-sayllari, marosimlar, urf-odatlar va udumlarda ifodalanishi, xalq sport, jismoniy tarbiyaning tutgan o'rnini, milliy maktab muammolari kabi shu kunlarda juda dolzarb, zarur va kerakli masalalar haqida qisqacha to'xtalib o'tishni lozim deb topdik.

Bular: xalq og'zaki ijodida yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash va tarbiya usullari, insoniy qadriyatlar va yurtsevarlik tarbiyasi; do'st-birodarlik, ahillik, mehnatsevarlik, kasb-hunarga muhabbat, yaxshilik va yomonlikning, yaxshi va yomon so'zning oqibati, halollik, to'g'rilik, olijanoblik tarbiyasi, adolat, insof va insofsizlik, do'st-birodarlik, og'a-inichilik va kon-qardoshchilikning ahamiyati, botirlik va qo'rqqoqlik, odob-odobsizlik, mehmon va mehmondo'stlik, saxiylilik, baxillik va kamtarlik, sabr-qanoat va sabrsizlikning oqibati, qadr va qadrsizlik, muhabbat, vafo va bevafoqlik, tajribakorlik, kalitabinlik va ishonchsizlik, or-nomus va nomussizlik, samimiylik va nosamimiylik, andisha va andishasizlik, farosat va farosatsizlik, tejamkorlik va isrofgarchilik, reja va rejasizlik, me'yori va me'yorsizlik, mas'uliyat va mas'uliyatsizlik, vaqt va fursat, foyda va zarar, sog'lom tarbiya, tozalik va ozodalik, tabiatni e'zozlash, dehqonchilik va chorvachilik qadriyatlari, hayvonlar, qushlar, yer-suvni e'zozlash, kattaga hurmat, yoshga mehr-shafqat, yo'l va yo'ldosh, sevinch va g'am, to'y va motam, farzand va farzandsizlik, kiyinish, so'zlashish, yurish-turish, salomlashish, ko'cha odobi, ovqatlanish madaniyati, muomala, sayohat qoidalari, uxlash, yuvinish, jamoat va kattalar oldida o'zini tuta bilish, kitob o'qish madaniyati, kattalarga qarashish, uy yumushlarini bajarish, dars tayyorlash, o'zbek to'ylari axloqiy, aqliy va jismoniy maktab ekanligi kabi qadriyatlardir. Shuningdek, o'zbek xalq pedagogikasi an'alarida farzandlarni estetik idroki, hissiyoti va tasavvurlarini rivojlantirish hamda mukammallashtirish; bolalarning badiiy-ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish va kamol toptirish, estetik did asoslarini shakllantirish va takomillashtirish; estetik tarbiyada bolalar o'yin folklorining o'rnini va ahamiyati, bolalar folklor-etnografiya dastalari — estetik tarbiya markazi ekanligi, vorislik, ustoz-shogirdlik an'alarining pedagogik, axloqiy-estetik ahamiyati, yoshlarni shaxs sifatida shakllantirish hamda badiiy-estetik tarbiyalashda xalq ommaviy tomosha san'ati, — sirk, dorbozlik, askiya, baxshi-sho'irchilik, dostonchilik, ertakchilik, qiziqchilik, taqlidgo'ylik, maddohlik, qiroatxonlik, qissaxonlik, otunlik, voizlik, bo'za-xo'rlik alyorlari kabi san'atlarining tutgan o'rnini va pedagogik-tarbiyaviy ahamiyati, xalq an'anaviy sporti, farzandlar jismoniy baquvvatligi va yetukligining garovi ekanligi, chaqqonlik, epchillik va har tomonlama garmonik rivojlanishning sinalgan vositasi ekanligi, bolalar o'yin folklorining pedagogik-tarbiyaviy ahamiyati, xalq pedagogik tarbiyasida turizm va sayohatning, savdo-sotiq va tijoratning o'rnini, jismoniy tarbiya va sport ko'nikmalarida xalq qiziqarli tomosha san'ati, axloq-odob va ta'limning uyg'unligi va o'ziga xosligi xalq sport va jismoniy tarbiyasida jinsiy tafavutlarga ahamiyat berishning, axloqiy-aqliy ahamiyati; xalq an'anaviy pedagogikasida tabiat va inson uyg'unlashuvi muammolari, tabiat va tarixni e'zozlash, saqlash va qadrlashning ahamiyati, hayvonlar dunyosi, qushlar olami hamda dov-daraxtlar, o'simliklar va giyohlarga: yer, suv, borliq-atrofga insoniy munosabat — xalq pedagogikasining ekologik tarbiyasi asoslarining asosi ekanligi, odatlar, udumlar, rasm-rusmlar, marosimlar, irim-sirimlar, qarg'ish va olqish-duolar, tabiat, diniy bayramlarning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati, xalq ommaviy bayram-sayllari «Navro'z», «Mehrjon» «Ramazon Hayiti», «Qurbon Hayiti» va boshqalarning, bolaning dunyoga kelishi, qulog'iga azon aytish, tish chiqishi, ilk qadami, beshikka solish, birinchi kiyimbosh kiydirish, besh, yetti kun, o'n bir kunligi, bir yilligi, uch, to'rt, besh yilligining alohida bayram qilinishi, maktabga borishi, sunnat qilinishi, kokil qo'yish, kokil oldirish, mo'ylov oshi, uylanish—nikoh to'yi, birinchi farzand ko'rish, qirq, ellik, oltmish yoshlar tantanalari, payg'ambar yoshi, yetmish, sakson, to'qson yillik yubileyi, kumush to'y, oltin to'y, marvarid to'y va boshqa bayram-sayllar, to'y-tomoshalar, odatlar, udumlar, marosimlar va an'alarining

ta'lim-tarbiyaviy, pedagogik yo'nalishi va ahamiyati va shu kabilar.

Sanab o'tilgan va boshqa yuzlab udumlar, rasm-rusmlar, odatlar, marosimlar, an'analar, boshqacha ibora bilan aytganda, qadriyatlar, xalq pedagogikasining qirralari naqadar ko'p va xo'bligini taqozo etadi.

Xalq pedagogikasi xalq ommasi orasida hukmronlik qiluvchi tarbiyaning maqsadi va vazifalariga bo'lgan qarashlarni ifodalovchi amaliy pedagogik bilimlar va tajribasining sohasidir. O'zbek milliy maktabini yaratishda ta'lim-tarbiya ishiga xalq pedagogikasini joriy etish masalasi asosiy muammolardan biridir. Shunday ekan, xalq pedagogikasining zamonaviy maktab oldidagi maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda, ularni mumkin qadar to'laroq amalga oshirishdagi imkoniyatlarini aniqlash juda muhimdir. Yoki, xalq pedagogikasining o'quvchilarni tarbiyalashdagi va ularga ta'lim berishdagi imkoniyatlarini qay darajada ekanligini bilish lozim.

O'zbek xalqining har bir avlodi xalq ommasining bir necha asrlar mobaynida to'plagan tarbiya an'alarini bolanya hayotga va mehnatga tayyorlashda qo'llab kelgan. Yani, xalq pedagogikasining imkoniyatlaridan amalda foydalangan. Bizning oldimizda esa zamonaviy o'zbek maktabi o'quv-tarbiya jarayonida milliy tarbiya madaniyatini qo'llash uchun ularning imkoniyatlarini aniqlash masalasi turibdi. Xalq pedagogikasining tarbiya ishini amalga oshirishdagi imkoniyatlari deganda nima tushuniladi?

Xalq pedagogikasining tarbiyaviy imkoniyatlari deganda xalq tarbiya tajribasidan joy olgan empirik pedagogik bilimlar, ma'lumotlar, malakalar va ko'nikmalarning zamonaviy maktab va oila tarbiyaviy sistemasida bolalar va o'quvchi-yoshlarni tarbiyalash maqsad va vazifalarini hal etish uchun zarurligi (qulay shart-sharoit yaratishi) tushuniladi. Masalan, xalq maqollarining tarbiyaviy imkoniyatlari maktabda tarbiyaning asosiy maqsadidan kelib chiqadi. Tarbiyaning asosiy maqsadi - har tomonlama yetuk insonni (shaxsni) shakllantirish. Uning tarkibiy qismlari esa rivojlanayotgan va shakllanib kelayotgan shaxsning aqliy, jismoniy, axloqiy mehnat va nafosat torbiyalaridir. Maqollar esa, tarbiyaviy jarayonda shaxsni shakllantirishning sanab o'tilgan tarkibiy qismlarini amalga oshirishda qulay shart-sharoit yarata oladilar. Jumladan, xalq maqollaridan aqliy tarbiyaga oid, jismoniy tarbiyaga xos, axloqiy, mehnat va nafosat tarbiyalariga taalluqli o'nlab namunalarni tanlab olish mumkin. Ular esa o'qitishda, sinfdan tashqari tarbiyaviy faoliyatda va maktabdan tashqari tarbiya ishida yuqorida keltirilgan shaxsni shakllantirishning o'zaro bog'liq bo'lgan barcha yo'nalishlarini amalga oshirish uchun lozim bo'lgan tadbirlarda keng qo'llanilishi mumkin.

Xalq pedagogikasining manbalari ma'lum tarbiyaviy imkoniyatlarga ega bo'lib, ular eng avvalo maktabning (yoki oilaning) oldida turgan maqsad va vazifalaridan, so'ngra esa aniq pedagogik jarayonda hal etiladigan masalalaridan kelib chiqadi. Xususan, o'quv jarayonida yoki sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarda xalq pedagogikasining tarbiyaviy imkoniyatlariga murojaat etish mumkin. Masalan, boshlang'ich sinflarda, aniqrog'i 3-sinfda o'zbek xalq maqollari o'rganiladi. Mazkur sinf uchun "O'qish" darslaridan birida "O'zbek xalq maqollari" mavzusi bor. Dars jarayonida foydalanish uchun xalq pedagogikasining tarbiyaviy imkoniyatlari aniqlanadi. O'qituvchi xalq tarbiya an'alari imkoniyatlarini aniqlashda darsning maqsadlariga e'tibor beradi. YA'ni, "O'zbek xalq maqollari" mavzusidagi darsning quyidagi maqsad va vazifalarini ajratib ko'rsatish mumkin: xalq og'zaki ijodi namunalari bilan tanishtirish, maqollarni o'rgatish va ular haqida tasavvur hosil qilish; maqollarning mazmunidan foydalanib, o'quvchilarni mehnatsevarlikka, kamtar va odobli bo'lishga, o'zidan kattalarni hurmat qilishga undash; xalq og'zaki ijodi namunalari to'plash va ularni asrashga chaqirish.

O'ZBEK XALQ PEDAGOGIKASIDA OILA VA OILAVIY TARBIYANING AKS ETISHI

Yurtimiz O'zbekiston mustaqillikka erishgandan keyin tarixiy haqiqat va adolatni tiklash uchun umum xalq yurishi boshlandi. Ming yillar davomida yaratilgan, xalqimiz qoni va joniga aylangan ma'naviy durdonalarga yangicha qarala boshlandi. Milliy an'alarning qadri

ko'tarilishi kerakligi etirof etildi, bir so'z bilan aytganda, zo'rlik va ongsizlik oqibatida berkitilgan ezgulik buloqlari ko'zini tozalashga kirishildi.

Ilgarilari milliy an'analar va udumlarga ham hadiksirab qaraldi, uning tarbiyaviy xazinalaridan ham qandaydir «illat» qidirildi. Hayotbaxsh xalq an'analari kamsitildi. Ba'zi urf-odat va udumlarga diniy tus berilib, hayot sahnasidan tamom supurib tashlandi. Otabobolarimizning qimmatli pand-nasihatlari eskilikka yo'yildi, qadri toptaldi. Qariyalar hikmatomuz ertaklarining tarbiyaviy ahamiyati e'tibordan qola boshladi. Ayollar rohatbaxsh allalarni unutayozdilar.

Ovrupocha madaniy hayotga tezroq ko'niktirish uchun bir yarim ming yillik tarix, ma'naviy meros bitilgai alifbo ham shosha-pisha o'zgartirildi. Kaltabinlik shu darajaga borib etdiki, arab alifbosida bitilgan kitoblarning hammasi diniy deb yo'qotildi. Xullas, qalb ehtiyoji sanalgan urf-odatlar va an'analar ham, ma'naviy xazina durdonalari ham, hur fikrli xalq farzandlari ham deysaldi, yo'qotildi.

Bugun asossiz ravishda unutib yuborilgan asriy qadriyatlarimizni tiklashga urinayapmiz. Xalq an'analari madaniyatimizning bir qismi sifatida jamiyat uchun chinakam xizmat qilishini istayapmiz. Nega? Bunga to'liq javob berish uchun an'ananing o'zi nima? degan savolga javob izlab ko'raylik. . An'ana nima?

«**An'ana**» asli arabcha so'z bo'lib, uzoq zamonlardan beri avloddan-avlodga, otalardan bolalarga o'tib, davom etib kelayotgan urf-odatlar, axloq mezonlari, qarashlar va shu kabilardir. An'ana ijtimoiy va madaniy merosdir. Ular iqtisodiy, milliy, kasbiy, jangovar, ilmiy, oilaviy an'analar sifatida jamiyatda, ijtimoiy guruh va sinflar orasida keng yoyilgan. Shuning uchun ijtimoiy hayot va an'analarni o'rganish, ularning mazmunini bilish, odamlarning xulqi va xatti-harakatlariga ta'sir etishini tadqiq etish muhim ahamiyatga egadir.

Ta'lim-tarbiya ishlarida xalqimizning eng ilg'or, hayotda o'zini oqlagan an'analarni oila, maktab va mehnat jamoalarida qo'llash, ulardan foydalanish kabi vazifalar hamisha dolzarb bo'lib kelgan. Shu kunlarda, ayniqsa, vatanparvarlik, millatlararo do'stlik, ekologik tarbiyaga doir an'analarni oilaviy tarbiya jarayoniga tatbiq etish, hozirgi avlod kishilarini xalq pedagogikasining xalqchil ko'rsatmalari asosida tarbiyalashni keng qo'llash nazariy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Dunyoda necha millat, necha xalq bo'lsa, hammasining o'ziga xos turmush tarzi, o'tmish, hayoti va kelajagi bilan chambarchas bog'liq an'analari mavjuddir. O'zbek xalqining ham urf-odatlari, turmush tarzi, oilaviy marosimlari, ta'lim-tarbiya, madaniyat an'analari moziyning uzoq-uzoq asrlariga borib taqaladi. Barg ildizdan quvvat oladi deganlaridek, hozirgi va kelajak avlod kishilarining ularni chuqur bilishi ma'naviyatining mag'zi to'qligi omilidir. Bu — hamisha, hamma avlod tomonidan e'tirof etilgan haqiqatdir. Kaykovusning «Qobusnoma»sidan tortib, Al Xorazmiy, Abunasi al-Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sinolarning nazmiy va nasriy asarlarida, Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig» («Baxt keltiruvchi bilim»), Ahmad Yung'ayning «Hibatul haqoyiq» («Haqiqat sovg'alari») kabi jahonga mashhur asarlarida, Navoiyning o'lmas she'riyatida, Munis Xorazmiyning «Savdita'lim», Qori Niyoziyning «Hayot maktabi», Abdulla Avloniyning «Guliston yoxud axloq» asarlarida sharq xalqlari, xususan, o'zbek xalqiga xos bo'lgan ibratli tomonlar ochib berilganki, ular qalami orqali xalqimizga xos bo'lgan ota-onani hurmatlash, insoniylik, oqibat, mehr-shafqat, myohmondo'stlik, ma'rifatga chanqoqlik, onani (ayolni) ulug'lash, farzandga mehrlilik va fidoyilik kabi fazilatlar dunyoga tanilgan bo'lsa, ajab emas.

Umuminsoniy oilaviy urf-odatlar va an'analarni chuqur o'rganish, ularni tahlil qilish, turkumlashtirish, ularning paydo bo'lish yo'llari, evolyusion taraqqiyotni bilish, aniqlash, ilmiy asoslangai g'oyalarni ilgari surish va shular asosida an'analardan foydalanish yo'llarini tavsiya etishni hayot talab etmoqda. Bularning hammasi kelajak kishisini tarbiyalashda amaliy yordam beradi.

Qadim zamonlardan, hatto o'zbek xalqining yozuvi bo'lmagan paytlardan ham yosh avlodni tarbiyalash asosan oilada amalga oshirilgan. Bunda tabiiy va ijtimoiy omillar hal qiluvchi o'rin tutganligi shubhasiz. Xalq pedagogikasi hamisha yaxshi samara bergan. Shuning uchun ham

xalqning tarbiyaga oid bilimlarini chuqur o'rganish, tarbiya natijalariga asoslanib, ularning asliy manbalariga, tarbiya sirlariga nazar tashlash bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

Oilaviy an'analarga bolalarning tug'ilishlari bilan bog'liq bo'lgan marosimlar, urf-odatlar, bolalar tarbiyasiga taalluqli bo'lgan va umuminsoniyat tomonidan qabul qilingan amaliy maslahatlar, qoidalar, metodik usullar va vositalar kiradi. Ana shu xususiyatlariga ko'ra oilaviy an'analarda nisbatan yashovchandir. Ayniqsa, umumxalq ko'rinishidagi oilaviy an'analarning umri boqiydir. Urf-odatlar qancha hayotiy, xalqchil, qancha keng tarqalgan bo'lsa, u xalqqa shuncha tez singadi, shuncha uzoq yashaydi

Xalq tajribasida tarbiya uslubi

SHarq xalqlari, jumladan o'zbeklar bolalar tarbiyasiga befarq qaramaganlar. Hayotdagi har qanday xatti-harakatning ham oqibati to'g'ri baholangan.

YOshga monand ta'sir ko'rsatish yo'l va vositalari yaratilgan. Kerak bo'lganda rag'batlantirish turlaridan foydalanilgan, lozim bo'lsa jazolangan. «Bir bolaga etti mahalla ota-ona» deb bejiz aytilmagan. Tarbiya borasida xatolikka yo'l qo'ygan bola u kimligidan qat'i nazar jazolangan. Noaxloqiy xatti-harakatlarni qisqa va lekin o'ta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan «yomon bo'ladi» iborasi bilan tavsiflangan.

Masalan, xalqimizning qadimdan amal qilib kelayotgan odob-axloq qoidalariga ko'ra nonga hurmat ulug'langan va non ushug'i bexosdan erga tushib ketsa, «yomon bo'ladi» deb, uni qo'lga olib ko'zga surtib o'pib, og'izga solingan yoki chetga olib qo'yilgan.

Suvga tuflash -«gunoh» bo'ladi, «yomon bo'ladi» deb tushuntirishgan. qadimda hovuzlarning suvi haftalab, oylab toza turgan. Biroq, kishi uni «harom» qilishga botinolmagan. Bolalarga bu «yomon bo'ladi» iborasi orqali etkazilgan.

Qozonga mushuk yoki it, sutga sichqon tegsa o'sha idishlar «harom» hisoblanib, toza suvda yaxshilab yuvilgan. Qechqurun qozon yuvuqsiz qolsa «harom» bo'lgay... Kechasi uy supurilmagan, supurgi yotqizib qo'yilgan... Ikki qo'lini orqaga tirab chalqancha yotish, barmoqlarni zanjir qilish, oyoqlarni chalishtirib, ko'pchilik oldida uzatib o'tirish odobsizlik hisoblangan.

«YOmon bo'ladi» iborasi orqali kattalarga hurmat, kichiklarga g'amxo'rlik tarbiyalangan, etim bolalarga, boshiga musibat tushgan oilalarga ozor etkazilmagan. Otaga tik qarash, ularga ters javob berish, qizlarga, umuman xotin-qizlarga bexayolik qilish «yomon bo'lish»ini yoshlikdan tushuntirilgan. Bunda bolaning yoshi, xatti-harakatlari, o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan. Ayrimlariga noaxloqiy xatti-harakatlarning yomonligi Qur'oni karim, hadislardan misollar keltirish, hikoyalar aytib berish orqali ifodalansa, ayrim yoshdagi bolalar ota-ona, aka-uka, opa-singil, qo'ni-qo'shnilarining ijobiy xatti-harakatlari namunasida tarbiyalangan.

Bunday axloqiy fazilatlar bola aqlini tanimasdan, gapirishni bilmasdan oldin ota-onalar turmush tarzida ifodalangan. Keyinchalik esa, «yomon bo'ladi» iborasi orqali davom ettirilgan.

Masalan, musulmon farzandi quyosh chiqquncha uxlasa, «yomon bo'ladi», erta saharda eshik ochilmasa, «yomon bo'ladi», «kunlik rizqimizdan benasib qolamiz» iboralari bolalarni erta turishga undagan. Kechki payt quyosh botish arafasida uxlasa, «yomon bo'ladi» deb uqtirilgan.

Hayvonlarga, qushlarga tosh otma, ozor berma, «yomon bo'ladi», mevalarni tishlab tashlama, «yomon bo'ladi», qush uyasini buzma, ekinlarni payhon qilma, «yomon bo'ladi», kabi iboralari orqali ona tabiatga hurmat, uni avaylab-asrashga o'rgatilgan, hozirgi so'zimiz bilan aytilganda ekologik tarbiya asoslari berilgan.

Saranjom-sarishtalik — uyning bezagi, tejamkorlik — farovonlik kaliti, to'g'rilik, halollik—ko'ngil xotirjamligi ekanligini mehnatkash xalqimiz unutmagan va oilada bolalarni ana shunday fazilatlar asosida tarbiyalashga doimo vaqt topisha olgan. «Toma-toma ko'l bo'lur, tommay qolsa, cho'l bo'lur»—xalq, maqolining qimmatini ham ana shunda.

O'zbek xalqida bolalar bilan bog'liq juda ko'p yaxshi an'analarda bor. Xalq pedagogikasi

bolalarga mehr-muhabbat, ularni sevish, erkalash, parvarish qilish, ta'lim-tarbiya berish, ehtiyotlash kabi insoniy qa-rashlarni targ'ib qilib kelgan.

Oilada yangi insonniig dunyoga kelishini barcha xalqlar qadimdan kishi hayotidagi eng quvonchli hodisa sifatida nishonlab kelganlar. Xalqimiz ana shu quvonchni ifoda etuvchi turli urf-odatlarini ijod etgan.

O'zbeklarning qadimiy urf-odatlariga ko'ra yangi chaqaloqning dunyoga kelishi faqat uning ota-onasi uchungina emas, balki hamma qarindosh-urug'lari va mahalla-ko'y uchun ham sevinchli hodisa hisoblangan.

Biz xalq og'zaki ijodi asarlarini ko'zdan kechirar ekanmiz, xalqning nom qo'yish odatiga keng o'rin berilganini ko'ramiz. SHarq xalqlari, xususan o'zbek xalqida shunday odat bor: bolalarga oiladagi kattalar, elu yurt o'rtasida mo'tabar bo'lgan kishilar, e'tiborli qariyalar nom qo'yadilar. Bu qadimdan qolgan rasmdir.

Masalan, «Erali va SHerali» dostonida aytilishicha, o'sha zamonning rasmiga ko'ra bolaning birini podsho o'z qo'liga olib, birini xotiniga ko'tartirib, ipak alvon chodirlarning ichidan xaloyiqqa qarab, bolalarga munosib ot qo'yishni so'radi:

Birisini berdim haylo gulima,

Birisini o'zim oldim qo'lima.

Bir maslahat sizlarday el-kunima,

Birodarlar, otqo'yinglar o'g'lima.

«Bola- aziz, odobi undan aziz». Bu maqolda o'zbek xalqining tarbiyaga oid qarashlari o'z ifodasini topgan. Bu e'tiqod yillar davomida ular ongiga singib ketgan. Ota-onalar farzand ko'rish, ularni sog'lom o'stirish bilan birga, ularning odobli bo'lishlarini ham orzu qilishgan. Bola tilga kirishi bilanoq axloqiy tarbiyaning alifbosi bo'lgan salomlashishni o'rgatishgan. Bolalar uyga kirishda, o'zidan kattalar bilan uchrashganda, yo'lda ketayotganda o'ng qo'lini ko'ksiga qo'ygan holda «Assalomu alaykum» deb so'rashadilar. Bu ham xalq tarbiyashunosligining azaliy o'lmas sabog'i bo'lib, o'zbek xonadonida mustahkam o'rin olgan.

Mehnat baxt keltiradi

Xalqimiz mehnatni bosh tarbiyachi deb ataydi. Sababi inson tarbiyasi asosan mehnatga bo'lgan munosabatlariga qarab belgilanishi bejiz emas. Mehnat hayot demakdir. Mehnat, baxt kalitidir. Mehnat tarbiyasi esa tarbiyaning mag'zini, mehnatkashlarning tarbiyaviy faoliyati mazmunini tashkil qiladi. Hamma xalqlarning eng ilg'or an'analari mehnat jarayonida paydo bo'ladi, takomillashadi. Xalq ommasi har doim eng ilg'or, yaxshi va ulug' narsalarning ijodkori hisoblangan. Xalq hayotini, yashash tarzini o'rganish uchun ham mehnat an'analari bilish lozim.

Mehnat an'alarining tarbiyaviy ahamiyati ulkanligini unutmaslik kerak. CHunki mehnatga munosabatni qaror toptirish yosh avlod tarbiyasining asosi hisoblanadi. Mehnat an'alarining tayanchi sifatida yoshlarni hayotga, ijtimoiy mehnat faoliyatida ishtirok etishga tayyorlash ham muhim rol o'ynaydi. CHunki mehnat an'analari zahirida shaxsning axloqiy sifatleri — mehnatsevarlik, erga va tabiatga muhabbat, suvni isrof qilmaslik, saxiylik, har bir so'mning qadriga etish, qahramonlik, mehnat baxt keltirishini anglash kabilar qaror topadi.

Bolalarning mehnatga muhabbat qo'yib o'sishida Oiladagi ijtimoiy muhit juda, katta rol o'ynaydi. Bunda ota-onalar, barcha oila a'zolarining xizmati byoqiyosdir. SHaxsning axloqiy shakllanishi, mehnatsevarlik, ilmga intilish, o'z xalqining an'alarini hurmat qilish, o'z Vataniga sodiqlik, jasurlik, sadoqat, uni dushmanlardan himoya qila olishlik kabi tarbiya ko'rinishlari bilan kamol topadi.

O'zbek oilalarida bolalarning mehnatga mehr qo'yishida qadimdan kattalar namuna ko'rsatib kelganlar. Odatda qizlar uy xo'jaligida onaga yordam berishgan, ovqat tayyorlashgan, ukalariga qaragan, uyni sarishta qilishib, tikish-bichishni o'rganishgan. O'g'il bolalar esa ekin ekish, uni parvarishlash, yig'ish, yanchish, hayvonlarni boqish kabi yumushlarni bajarishgan. Oila a'zolari etishtirgan qishloq xo'jalik mahsulotlarini yig'ishda, ayniqsa, paxta, poliz ekinlari, uzum va mevali daraxt hosilini yig'ib-terib olishda katta-yu kichik barobar ishtirok etishgan.

O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishi tarixi

Ijtimoiy pedagogika fan sifatida respublikamiz mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng o'qitila boshlagan bo'lsa-da, ijtimoiy tarbiya, ijtimoiy faoliyat- ijtimoiy ximoya ko'rinishida qadimiy ildizlarga ega. Ilk diniy-falsafiy (Avesto) va adabiy (Alpomish, Go'ro'g'li) manbalarda biz insonning ijtimoiy kelib chiqishi nuqtai nazaridan pedagogik qarashlarning aks etishini ko'ramiz. Keyinchalik VI-VII asrlarda Markaziy Osiyo hududida **islomdinining** tarqalishi yangi ma'naviy, axloqiy qadriyatlarni olib keldi va ular mintaqada oila va jamiyat tarbiyasi tizimiga ta'sir ko'rsatdi. Markaziy Osiyoning arab halifaligi tarkibiga kirishi madaniy almashuv, fikr va qarashlarning erkin kurashi, o'zaro munosabatlarning shakllanishiga olib keldi. Moddiy barqarorlik va ishlab chiqarish hamda savdo rivoji ehtiyojlariga asoslangan yangi ijtimoiy-iqtisodiy holat ma'naviy va madaniy hayotning yuksalishiga, dunyoviy ilm va fanlarning gullab-yashnashiga, fors, arab, qadimgi yunon madaniyati yutuqlarini o'zlashtirishga yordam berdi.

Islomdagi ma'naviy-axloqiy o'g'itlarining ijtimoiy mazmuni.

So'ngi paytlard respublikamiz olimlari xalq pedagogikasining manbalari doirasini kengaytirishni taklif qilishmoqda. "Evropa pedagogikasida tarbiya uchun zarur bo'lgan umuminsoniy xislatlarning mavjudligini tan olgan holda. YAn Amos Komenskiy, Ushinskiy, Makarenkolarning ilmiy merosiy ahamiyatini e'tibordan chetda qoldirmay, bizda ham boshqa xalqlarda bo'lgani kabi Beruniy, Forobiy, Imom al-Buxoriy, At-Termiziy, Navoiy,Avloniy, Behbudiy, Munavvarqori kabi mashhur mutaffakkirlar borligini unutmasligimiz lozim. Bizning yoshlar ko'p yillar mobaynida ulardan, buyuk merosdan bebahra bo'lishganligi esa achinarli holdir."

SHuni ham nazarda tutish kerakki, bu sanab o'tilgan shaxslarning barchasi Beruniy, Farobiy va Navoiylardan tashqari bevosita islomga aloqador bo'lishgan. Imom Buhoriy (810-870) islom olamida mashhur hadisshunoslik olim hisoblanadi. 600000 hadis ichidan 7400 sahih hadisni tanlab olib, u "Al-Jome' Sahih" kitobini yozgan, bu asar Qur'ondan keyingi o'rinda turuvchi muqaddas kitob hisoblanadi.

At-Termiziy- eng yirik musulmon olimlaridan biri, 80 tadan ko'p islom tarixi, ta'limoti, so'fiylik nazariyasiga bag'ishlangan asarlar yozgan. Uning "SHamoyili Muhammadiya" (Muhammad hayoti) asari barcha diniy o'quv yurtlarida darslik hisoblanadi. Bu yerda gap diniy manbalar-avvalambor hadislarni xalq boyligiga aylantirish haqida ketmoqda. Gap shundaki, aksariyat real hodisa va voqealar islomning paydo bo'lish davriga tegishli, biroq ularning katta qismi islomning keyingi rivojiga bog'liq. Hadislarning obro'si bilan islomda shakllanayotgan yangi tamoyillar, diniy, huquqiy, maishiy va ma'muriy amaliyotning barcha sohalari yoritilgan. Hadis shaklida islomga madaniy va g'oyaviy merosning ko'pgina turlari kirdi. Biroq hadislar Qur'on va islomdan tashqarida mavjud bo'lmaydi.

Islom monoteistik din, ya'ni uning mazmuni yagona xudo-Allohga iymon keltirishdir. Bu dinning asoschisi Muhammad (sav) hisoblanib (570-632) u ushbu dinning payg'ambari hisoblanadi. Musulmonlar o'limdan keyingi hayotga ishonishadi. Ularning muqaddas kitobi Qur'ondir.

Qur'on matni VII asrda yozilgan. Xalifa Usmon davrida Qur'on yagona kitob shakliga keltirilgan va uning boshqa barcha matnlari yo'q qilingan. Qur'on 114 suradan iborat. Oddiy musulmon Qur'onning murakkab suralarini faqatgina tafsirlar orqali tushunishi mumkin. Eng mashhur tafsirlar At-Tabariy, Zamahshariy, Baydoviy, Fahriddin, ar-Roziy, al-Qurtubiya tegishli. Natijada sunna-Qur'onni mazmunini tushunishini boshqarish yaratilgan. Sunna oila a'zolari, qabila a'zolari orasidagi munosabatlarni tartibga keltirgan, yozilmagan axloqiy qoidalar sifatida ham qo'llanilgan. Sunna hadis shakliga ega. Hadislarni yig'ish, ularni ajratishga ko'p olimlar o'z umrlarini bag'ishlaganlar. Islomga muvofiq Qur'on barcha musulmonlar bo'ysunishlari lozim bo'lgan muqaddas kitobdir.

Muhammad (sav) va sahobalarning hayotidagi hatto ahamiyatsiz oilaviy sunnalar ham ilohiylashtirilgan va insonlarning eng katta xohishi payg'ambarga o'xshashga harakat qilish

bulgan. Bu o'xshashlik nafaqat milliy tamoyillarni qabul qilish balki marosimlar, odatlarni ham qamrab olgan. Qur'on aslida ijtimoiy-huquqiy qoidalar yig'indisi hisoblanadi. Qur'on nafaqat SHarqda balki yevropada ham nihoyatda e'zozlanadi.

VII asrning o'zidayoq islom inson hayotining barcha jabhalarini qamrab oluvchi insonning ijtimoiy huquq va erkinliklarini e'lon qildi.

SHariatning huquqiy qadriyatlari ijtimoiy xarakterga ega va quyidagi tamoyillarga asoslangan odil jamiyatni ifodalaydi:

- jamiyatning barcha a'zolarini irqi, tili va diniy mansubligidan qat'iy nazar tengligi;
- jamiyat barcha a'zolarining teng mas'uliyatga egaliklari, chunki ular bitta manbadan kelib chiqishadi;
- Insonhayotivaerkinligitengligi;
- Oilajamiyatningasosidir: jamiyatoilano'zhimoyasigaoladivaungag'amxo'rlikqiladi;
- Boshqaruvchivaboshqariluvchilariningtengligi;
- YAgonaAllohbarchanarsaningegasivautomonidanyaratilganlaruningbarchayaratishlarigahadyasi dir. Harbirinsonbuhadyadano'zbo'laginiolishgahaqli.
- Xalqvajamiyatgategishlibarchasiyosiy, ijtimoiyvaboshqamasalalarxalqbilanmaslahatlashibhalqilinishilozim.
- O'ziningdunyoviyishlariuchunharkishijamiyatoldidajavobberadi. Insonvama'naviyhayotgategishliishlariuchunesa-faqatginaAlloholdida;
- Jamiyatningbirbo'lagibo'lmishinson, ma'ne'tilganlarnisodiretayotganshaxsgaqarshida'voqilishimumkinvash.k.

Islomhadislardabayonetilganengmuhiminsonhuquqlarisifatidaquyidagilarnikafolatlaydi.

❖ YAshashhuquqi, o'limdansa'ngesajanozao'qilishiga "Agarbirortangizbirodarinikafanlasa, unihurmatvamehrbilanqiling", "o'liklarniurishmang, ularo'tmishlarinitugatishdi".

❖ Erkinlikhuquqi

"siz qachon odamlarni qulga aylantirdingiz. Axirularozodtug'ilishganedi-ku?"

❖ Tenglikhuquqi. "arabboshqalardan, boshqalaresaarabdanustunemaslar, qorasariqdan, sariqesaqoradanustunemas. Ustunlikkasazovorbo'lganinsonustundur"

❖ Adolathuquqi

Islomdinibeshasosgatayanadi:

- Iymon-Allohdanboshqailohyo'qva Muhammad (sav) uningrasuli.
- Solat-musulmonkunidabeshmahalbajaratiganibodat (namoz).
- Zakot-rahmdillik. Beruvchiinsonningmunosabati, u berayotganmiqdordanmuhimroqdir.
- Ro'za, ramazonmusulmonlaruchunmuqaddasoy, chunkiaynanshuoyda Muhammad (sav) payg'ambarbo'lgan.
- Haj-harbirimkonibormusulmonMakkaga haj safari uyushtirishilozim.

Tarbiyaviyvositagaegabo'lganQur'onoyatlarimuhimahamiyatgaega. Ulardaota-onavafarzando'rtasidagimunosabathaqidabolalarnitarbiyalayotganota-onanimagaintilishihaqida, shuningdekularyetmoqchibo'lganmaqsadlar ham aniqbelgilabqo'yilgan.

Qur'onmusulmonlarhayotiningmazmunivamaqsadihaqidagiqarashlarigakattata'sirko'rsatganvauningg'oyalarimusulmonhalqlariningmadaniyatidanchuqur joy olganlarhamdaxalqpeditagogikasimanbalari-maqol, rivoyat, ertaklarvaboshqalargahartomonlamata'sirko'rsatgan.

O'sibkelayotganavlodningtarbiyasivaiijtimoiyjarayonlargamoslashuvidabilim, ungamunosabatmasalasidoimiymuammohisoblanadi. Bu muammozamonaviysharoitdayanadakeskinko'rinishkasbetmoqda.Birtomondaniqtisodiyhayotdar o'yberayotganjarayonlarshungaolibkeldiki, bilimsizodamlarkattapultopadiganbo'lishdi.Ularningtopganlaribilanziyolilarningmaoshinitenglas htiribbo'lmaydi.Buninghammasiyoshlardabilimolishgaqiziqishpasayishigasababbo'ldi.Ulargabili molishmoddiyvama'naviymuvaffaqiyatgarovibo'libtuyulmayapti. Boshqatomondanesabozormunosabatlarivaungabog'liqbo'lgantexnikaningdoimiyyangilanishi,

korxonalarorasi dagiraqobat,

ishsizlikyoshlardanfaqatchuqurbilimlarbalkiularningdoimiyyangilanishini ham talabqiladi.

YOshlarningbilimolishidaQur'onsuyang'ichbo'lishimumkin.Ma'lumki, Qur'onda "ilm" so'zi 750 marta uchraydi. Agar Qur'on 780000 so'zdan iboratligini inobatga olsak, "ilm" so'zi muqaddas kitobning 1/104 qismini tashkil qilishi ma'lum bo'ladi.

Qur'on inson bilimlarini ikkiga ajratadi- diniy va dunyoviy. Diniy bilimlar-dunyo asoslarini, dunyo yaratilishini bilish. Bilimning bu turi inson yetishishi mumkin bo'lgan eng oliy cho'qqidir. Bu masalaga qisqa to'xtalib o'tsak.

Qur'onda bir inson ega bo'lgan dunyoviy bilim haqidagi oyatlarni uchratamiz. U badanning uch a'zosi-ko'z, quloq va yurak bilan qo'lga kiritildi.

Endi esa Qur'on qoidalarida hadislarida o'z rivojini topishini ko'rib chiqamiz. F.Rouzentel to'liq hajmda Imom Buxoriyning "as-Sahih" asarini tahlil qilib chiqqan va ularda bilimlarga tegishli quyidagi g'oyalarni topgan:

- bilimtalabqilishjannatgayo'lochadi;
- bilimfaqatginao'qishorqaliqo'lgakiritiladi;
- insonrahbarbo'lishidanoldinbilimlibo'lishikerak;
- ayollarnio'qitishgaruhsatberilgan;
- ilmvaolimlarningyo'qolishidunyoningoxirigayetganinibildiradi.

Boshqamashhurhadisto'plamlari ham
islomuchunbilimvafanlarnaqadarqadrlikeanliginibildiruvchig'oyalaruchraydi:

- olimlarmo'minlardanshunchalikustunlarki, to'liqoyqanchayulduzlardanustun.
- olimlaro'zlaridankeyinpulemas, bilimqoldiruvchivorislardir.

HarbiralohidashaxsningijtimoiylashtirishmunosabatibilanQur'onninghayotvainsonmehnatig
anisbatanbo'lganmunosabatihqidagig'oyalariningaloqasi bor.

UzoqyillardavomidaxriylaradabiyotlariQur'onvashariat

"mehnatahamiyatinikeskinkamsitishadivajamiyatniislohqilishgaqaratilganfaolvabunyodkorfaoliy
atniinkoretishadi" "islomninghayotganisbatantashvishisifatidagi,

mehnatniAllohqarg'ishidaqolganganisbatanbo'lganmunosabati,
shuningdekesaruhoniylarningyaqindaqismatkelishiniho'yatdareaksiondiniyyo'nalishlarningp
aydobo'lishigasababbo'ldi deb ta'kidlashardi.

Islomshunoslarningtadqiqotlariesaislomninginsonhayotivamehnatiganisbatanumumano'zga
chamunosabatidalolatbermoqda. Qur'onboyliklarniqoralaydi, biroq u barchaboylikniemas,
balkiXudoqismatnimusulmonningfarzlariniunutishgachorlovchiboylikniqoralaydi. Agar boylik
din nuqtainazaridanhaloltopilganbo'lsavazakotiberilsauniislomqonuniyhisoblaydi.
Qur'onharakatsizlikni ham qoralaydi.U ham dunyoviy ham
diniyishlardagifaolkishilarniyoqlabchiqadi.

Hadislarning pedagogik taxlili bu manbaning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan eng
muhim mazmuniy yo'nalishlarini aniqlash imkonini berdi:

- "go'zal xulq sohibi-u insonlarning bir-biriga ishonchini tug'diradi;

- o'z xatolarining tan olinishixalqningbuyukligidandalolatberadi;

- o'z fikrinibildirishdagijosuslik-

insonkuchiningifodasidir.O'z fikrinibildirmaslikesashariatvasog'lomfikrlashganisbatannorozilikal
omati;

- o'z farzinitushunishvaunimajburiysizbajarishinsondayaxshihislatlarpaydobo'lishigaolibkeladi;

insonningo'z Vatani, do'stlari, xalqioldidamajburiyatiniibajarishi-

insontarbiyalanganliginingko'rsatgichi;

- hayotdavaqtiniqadrigayetish-insonningvajamiyatningrivojlanishiningasosiyshartidir;

- sabrqilishbaxtsizlik,

ehtiyoj,

kasalliklarniyengishgayordamberuvchihislatlar.Muvaffaqiyatgaerishishuchunaqladantashqarisabr
ham talabqilinadi;

- o'zigaishonch-rivojlanishperspektivasidir. Agar o'sibkelayotganavlodbuxislatdanmahrumbo'lsa,
millatfalokatgagiriftorbo'ladi;

-insonni farishta darajasiga ko'taruvchi hislatdir. Undan maxrum bo'lgan kishida asl sevgi bo'lishi mumkin emas. Ichkilikbozlik, faxsh, zino-buning hammasi irodasizlikdir. Bunaqa insonlar atrofdagilarga, o'z xalqiga zarar keltiradi;
-chuqurfikryuritish-insonningaqliyvoyagayetganlikalomatidir;
-kimo'zo'tmishiniyo'qotsa-uningkelajagiyo'qdir.
Qariyalarninghikmatlariniunutganyoshavlodiymonni ham
unutadivashundayovuzlikyaxshilikustidang'alabaqozonadi.

Foydalanilganadabiyotlar:

1. Karimov I.A. «Tarixiyxotirasizkelajakyo'q». Toshkent. SHarq, 1998 yil.
2. Karimov I.A. «Vatansajdagohkabimuqaddasdir». Toshkent. 1998 yil.
3. Razzoqov H., T.Mirzaev, O.Sobirov «O'zbekxalqog'zakipoetikijodi». Toshkent. O'kituvchi, 1980 yil.
4. Qurboniyozova Z. «Dostonlarvositasidamilliyozliknianglash». Toshkent. Tilvaadabiyot, 2001 yil.
5. Jalilov T. «An'analarhayotsabog'i». Toshkent. O'zbekiston, 1992 yil.
6. Hoshimov K. Pedagogikatarixi.
7. Jumaniyozova R. Xalqijodi. Toshkent. O'zbekiston, 1989 yil.

7-Mavzu. IJTIMOIIY PEDAGOGIKA ALOHIDA FAN VA AMALIY FAOLIYAT SOHASI SIFATIDA

Tayanch tushunchalar: ijtimoiy pedagogika, autsayderlar, ijtimoiy faoliyat, ijtimoiy ta'lim, ijtimoiy tarbiya, ijtimoiy bilim, ijtimoiy ko'nikma, ijtimoiy- pedagogik kategoriyalar, tamoyillar va ijtimoiy-pe dagogik tadqiqotlar.

Reja:

1. Sotsiologiya va ijtimoiy tarbiya.
2. Ijtimoiy pedagogika alohida fan va amaliy faoliyat sohasi sifatida.
3. Tarbiya ijtimoiy xodisa va pedagogik jarayon sifatida.
4. Ijtimoiy pedagogikaning asosiy kategoriyalari va asosiy tamoyillari.
5. Ijtimoiy pedagogik tadqiqot ishlarini olib borish

Sotsiologiya fani jamiyatning o'zini-o'zi anglashida qudratli vositadir. qaysi jamiyatda sotsiologiya kuchliroq rivojlansa, bu mana shu jamiyatning o'zini to'laroq anglayotgani alomatidir. Sotsiologiya fani inson xulq-atvorini tushunishning aniq va favqulodda yorqin istiqbolini ochadi. Sotsioloyni o'rganar ekanmiz, dunyoga o'zimiz berayotgan talqindan hayotimizni shakllantirayotgan ijtimoiy ta'sirlarga nazar tashlash uchun yuqoriroq o'qtiriladi.

Sotsiologiya fani jamiyat va undagi insonlararo, insonlar va ijtimoiy institutlararo munosabatlar haqidagi fan sifatida pedagogika faniga juda katta material tayyorlab beradi.

Jamiyat tarbiyasi bu ijtimoiy tarbiya deganidir. Ijtimoiy tarbiya muammolari bilan esa ijtimoiy pedagogika (lat. Socium-jamiyat) shuqullanadi. Sotsiologiya- insonning ijtimoiy turmushini o`rganish, guruh va jamiyatni o`rganishdir.

Ijtimoiy mavjudot bo`lgan odamlarning xulq-atvori- uning predmetidir. Sotsiologiyaning faoliyat maydoni keng bo`lib, u ko`chada individlarning tasodifiy to`qnashuvlaridan to global ijtimoiy jarayonlarni tadqiq qilishgacha bo`lgan sohalarni qamrab oladi.

Sotsiologiya bizga o`zimiz haqimizda, o`zimiz yashayotgan jamiyat haqida, shuningdek makon va zamonda bizdan uzoq bo`lgan jamiyatlar haqida bilim olish imkonini beradi.

Sotsiologiya keyingi 2-3 asr davomida kishilik jamiyatida yuz bergan o`zgarishlarni o`rganish asosida maydonga keldi. Hozirgi ijtimoiy dunyoning eng muhim xususiyatlari orasida sanoatlashuv, urbanizatsiya va siyosiy tizimlarning yangi tiplarini sanab o`tish mumkin.

Sotsiologiya boshqa fanlar bilan uzviy bog`langan. Barcha ijtimoiy fanlar inson xudq-atvorini o`rganadi. Sotsiologiya antropologiya, tarix, iqtisod va siyosatshunoslik orasidagi aloqalar muhimdir.

Ijtimoiy pedagogika O`zbekistonda ham, dunyodagi boshqa mamlakatlarda ham uzoq va chuqur an'analarga ega. Shunga qaramay sobiq sovet tuzumi davrida ijtimoiy pedagogika yutuqlari e'tiborga olinmadi. Mana shuning uchun ham ijtimoiy pedagogika yangi soha sifatida faqat ijtimoiy- pedagogik mutaxassislar davlat va jamoat organlari boshqarmalarinigina emas, balki mutaxassislar tayyorlaydigan tizimni, shuningdek ijtimoiy-pedagogik faoliyatning ilmiy-tadqiqot bazasini ham o`z ichiga oladi. Ijtimoiy pedagogikani rivojlantirish va mazkur yo`nalishda mutaxassislar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ijtimoiy pedagogika yaqin kelajakda o`qituvchi yoki tibbiy xodim singari ommaviy kasbga aylanadi, chunki ayrim odamning ijtimoiy kasalligini oldini olish va ma'naviy-axloqiy og`ishini davolash «ijtimoiy epidemiya»ga qarshi kurashga nisbatan ancha osondir.

Ijtimoiylashuv uzoq davom etadigan va juda murakkab jarayon. Bir tomondan har qanday jamiyat o`z rivojlanish jarayonida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar, ideallar, axloqiy me'yorlar va qoidalar tizimini ishlab chiqadi, har bir bola yuqoridagi qoidalarni qabul qilib, o`rganib mazkur jamiyatda yashash, uning to`laqonli a'zosi bo`lish imkoniga ega bo`ladi. Uning uchun jamiyat u yoki bu shaklda shaxsga maqsadga muvofiq tarzda ta'sir ko`rsatadi, uni ta'lim va tarbiya doirasida amalgi oshiradi. Ikkinchi tomondan, uning shakllanishiga turli g`oyalar, ijtimoiy muhit ta'sir kqrsatadi. Uning uchun bunday yo`nalishlar, stixiyali ta'sirlar yig`indisi har doim ham milliy mustaqillik manfaatlariga javob bermaydi. Jamiyat o`z tuzilishiga yega turli xil o`zaro bir-biriga bog`liq va bir-biriga ta'sir etadigan davltv jamoat institutlariga ega bo`lib, ular ijtimoiy hayotni tashkil etish va boshqarish shakllarini anglatadi. Odamlar bu ijtimoiy normalar ijtimoiy qoidalar bilan munosabatga kirishadilar va uni o`rganadilar. Ammo turli xil ijtimoiy institutlarning g`oyaviy tarbiyadagi roli bir xil emas. Ulardan biri bolaning rivojlanishi va ijtimoiy tiklanishi uchun ularga tabiiy ta'sir ko`rsatsa, boshqasi shaxsning shakllanishi uchun maqsadga muvofiq vazifani bajaradi. Bular ijtimoiylashtirish institutlari nomini olib, ularning arkibiga oila, ta'lim, madaniyat va din kabilar kiradi.

Oila ijtimoiy pedagogikaning asosiy instituti , oila vositasida odam asosiy ijtimoiy bilimlarni o`rganadi, axloqiy maxorat va malakaga ega bo`ladi, xayoti uchun zarur bo`lgan ma'lum qadriyat va makurani egallaydi. Bolalarning muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirish uchun muhim ahamiyatga yega bo`lgan yana bir institut-ta'lim muassasasidir. Odam uzluksiz ta'lim orqali jamiyatda tarkib topgan qadriyatlar, boyliklar bilan munosabatda bo`ladi. Odam bilim olish jarayonida faqat aqliy jihatdan rivojlanib qolmay, jamiyat hayotiga moslashadi.

Ijtimoiy pedagogika- bu pedagogik fanlarning muhim yo`nalishlaridan biri bo`lib, uning tadqiqot ob'ekti shaxs bo`lib, u aniq manzilga ega. Ya'ni ijtimoiy pedagogikaning ob'ekti jamiyatdagi barcha shaxslar emas, balki ijtimoiy qayotda adashgan, odob-axloq me'yorlaridan oqishgan, ijtimoiy pedagogik yordamga muxtoj shaxslar, shuningdek jamiyat a'zolarining ongini

tarbiyalashdan iboratdir. Ijtimoiy pedagogikaning predmeti esa-bolaning ijtimoiylashuvi jarayonidir.

Ijtimoiy pedagogika-bu shaxslarning ijtimoiylashuvi qamda ularga ijtimoiy ta'lim va ijtimoiy tarbiya berish qonuniyatlarini o'rganuvchi pedagogika fani tarmoqidir.

Shaxsning ijtimoiylashuvi esa - bu ma'lum jamiyatga mos bilimlar, qadriyatlar, me'yorlar, hatti-harakatlar tizimidan iborat ijtimoiy hayotga kirisha borish jarayonidir.

8-mavzu: Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiyada “me'yor” va “me'yordan og'ishish” tushunchasi. Me'yordan og'ishish tiplari

Tayanch tushunchalar: hayotiy me'yor, hayotiy me'yorlardan chekinish (og'ish), negativ va pozitiv chekinish, kamchilik. Tayanch tushunchalar: ijtimoiy pedagogika, autsayderlar, ijtimoiy faoliyat, ijtimoiy ta'lim, ijtimoiy tarbiya, ijtimoiy bilim, ijtimoiy ko'nikma, ijtimoiy- pedagogik kategoriyalar.

REJA:

- 1.Me'yor va me'yordlardan chekinish(oqish) tushunchasi
- 2.Chekinish(oqish) turlari
- 3.Chekinish(oqish) nazariyasi

IJTIMOIIY PEDAGOGIKADA NORMA VA NORMADAN CHETGA CHIQISH QOIDALARI

Har qanday jamiyatda, u jamiyat qaysi rivojlanish bosqichida bo'lishidan qat'iy nazar, doimiy e'tiborga muhtoj odamlar bor. Bular o'z jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida chetga chiqish, og'ish bor bo'lgan odamlardir. Bunaqa odamlar doim bir guruh bo'lib ajralishgan, jamiyat va davlatda ularga nisbatan alohida munosabat shakllangan.

Zamonaviy AQSH va yevropa davlatlarida u yoki bu og'ishlarga ega jamiyatga integratsiyalashuvi konsepsiyasi amalga oshirilmoqda. U konsepsiyaga ko'ra bu odamlar ham jamiyatning teng huquqli biroq ba'zi bir muammo yoki cheklangan imkoniyatlarga ega a'zosi sifatida ko'riladi.

Hozirda cheklangan imkoniyatli shaxslar soni butun dunyoda shu jumladan, O'zbekistonda ham ortib borayotgani sababli, bu muammo yanada jiddiylashmoqda. SHuning uchun bunaqa odamlar avalambor bolalarning ko'payishini rejali ijtimoiy hal qilishni talab qiluvchi doimiy omil sifatida qarash lozim.

Tibbiyot, psixologiya, sotsiologiyada “norma”ning o'z ko'rsatgichlari, o'z me'yorlari mavjud. Normaga mos kelmaydigan jihatni-“og'ish”, “chetga chiqish” deyishadi.

ijtimoiy pedagogika uchun “norma” va “normadan og'ish” tushunchalari nihoyatda ahamiyatlidir. Ular bola xulq-atvori va rivojlanish jarayonini xarakterlash uchun qo'llanadi.

Og'ish ham ijobiy ham salbiy xarakterga ega bo'lishi mumkin. Masalan, bola rivojlanishida aqliy qoloqlik ham, qobiliyatlilik ham normadan og'ish hisoblanadi. Xulq-atvordagi jinoyatchilik, aroqxo'rlik, giyohvandlik va boshqa salbiy og'ishlar ham shaxsning ijtimoiy shakllanish jarayoniga ham jamiyat rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Og'ish turlari

Normadan chetga chiqishni shartli ravishda 4 guruhga ajratsak bo'ladi: jismoniy, ruhiy, pedagogik va sotsiologik. Ularni batafsil o'rganib chiqsak.

Normadan jismoniy og'ish avvalambor inson sog'ligiga bog'liq. Sog'liqdagi og'ish yoki irsiy omillar yoki biror-bir tashqi holatlar: og'ir ekologik holat, ichimlik suvining qoniqarsiz sifati, oila hayoti darajasining pasayishi va boshqalar asosida yuzaga kelishi mumkin.

Sog'ligida va rivojlanishida og'ishga moyillarning ko'p tasniflari mavjud. Umujahon sog'liqni saqlash tashkiloti 1980 yilda cheklangan imkoniyatlarning uch zvenosi shkalasining britanacha variantini qabul qildi:

-kasallik, xastalik-ruhiy yoki fiziologik funksiyalar, anatomik struktura elementlarini har qanday yo'qotish yoki ularning anomaliyasi;

-cheklangan im koniyat-inson uchun norma hisoblangan chegarada biror-bir faoliyatni bajarish qobiliyatini yoqotish yoki cheklab qo'yish;

-nogironlik-yosh, jins yoki ijtimoiy omillardan kelib chiqib insonning biron-bir faoliyatini bajarishni cheklovchi yoki unga to'sqinlik qiluvchi cheklangan imkoniyat.

G'arb davlatlarida "sog'ligining cheklangan imkoniyatlariga ega shaxs" tushunchasi mavjud. Ularga ta'lim standartlarini o'zlashtirishga to'sqinlik qiluvchi jismoniy yoki ruhiy kamchiliklarga ega bolalar kiradi. SHuningdek nuqson tushunchasi ham mavjud bo'lib, uning 4 turi-ruhiy, jismoniy, murakkab va og'ir turlari mavjud.

Jismoniy nuqsonlarga-inson organining faoliyat yurgizishga yoki rivojlanishidagi doimiy yoki vaqtinchalik kamchiliklar, shuningdek har qanday somatik yoki yuqumli xastaliklar kiradi.

Ruhiy nuqsonlarga-insonning ruhiy rivojlanishidagi doimiy yoki vaqtinchalik kamchilik. Bularga nutq buzilishi, miya faoliyati, shuningdek esa, aqliy rivojlanishning buzilishlari kiradi.

Murakkab nuqson belgilangan tartibda tasdiqlangan jismoniy va ruhiy kamchiliklarni o'zida mujassam etadi.

Og'ir nuqson-belgilangan tartibda tasdiqlangan shunaqa nuqsonki, bu nuqson mavjud bo'lgan holatda davlat ta'lim standartlariga mos ravishda ta'lim olishning umuman iloji yo'q.

Bola jismoniy rivojlanishidagi og'ishlarga kasallik, ko'rish, eshitish qobiliyatlarining buzilishlari kiradi. Normadan ruhiy og'ishlar avvalambor bolaning aqliy rivojlanishi, uning ruhiy nuqsonlariga bog'liqdir. bu turdagi og'ishlarga avvalambor ruhiy rivojlanishning to'xtab qolishi, bolalarning aqliy jihatdan ortda qolishi kiradi. Aqliy qoloqlik asab tizimining tug'ma nuqsonlari yoki jarohat asosida paydo bo'ladi. Bolalarda aqliy qoloqlik turli darajada-engil aqliy zaiflikdan, chuqur-tentaklikkacha namoyon bo'ladi.

Ruhiy og'ishlarga turli darajadagi nutq buzilishlari ham kiradi. Ruhiy og'ishlarning yana bir turi emotsion faoliyatining buzilishidir. Bu og'ish turining eng og'ir shakllari deb autizm-muloqotga ehtiyoj sezmaslik va suitsid (o'z-o'zini o'ldirish)larni keltirsak bo'ladi.

Bolalarning iqtidorliligi alohida og'ish turi hisoblanadi. Bu biror-bir faoliyatni muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlab beruvchi qobiliyatlarning o'ziga xos uyg'unligidir. Iqtidorlilik darajasi nafaqat qobiliyatlarga qarab balki, faoliyat mahsullari xarakteriga qarab ham belgilanadi.

Pedagogik og'ishlar tushunchasi pedagogika va ijtimoiy pedagogikada hozircha kam qo'llaniladigan tushunchadir. Vaholanki, pedagogik faoliyatda pedagogik maqsadlarni amalga oshirish, shaxs rivojlanishi uchun sharoitlar yaratib berish uchun ta'lim olayotganlar faoliyatini tartibga **solganidan** turli normalar qo'llanmoqda. Avvalambor, bu ta'lim darajasini belgilaydigan standartlarga, shuningdek o'quvchi intilayotgan maqsadlarga tegishli. Bularga yana ta'lim olishda yuqori natijalarni ta'minlab beruvchi bola rivojlanishining normalarini ham kiritsak bo'ladi.

Ta'lim olinishi yoki olinmasligi normalari haqida nihoyatda aniqlik bilan gapirsa bo'ladi. So'nggi yillarda turli sabablarga ko'ra ta'lim ololmagan bolalar ham paydo bo'ldilar. Normadan bunaqa og'ishlarni pedagogik og'ish desak bo'ladi. Umumiy ta'lim olmagan bolalarni alohida toifaga kiritamiz. Bular maktabga bormaydigan, fayogatgina boshlang'iya maktabni tugatgan, umumiy o'rta ta'lim olmagan bolalardir. Bunaqa holatlarni yuzaga kelishi uchun bizning davlatda sabalar talaygina: dars qoldirish o'qishga intilishni susaytiradi, oiladagi notinch vaziyat bolani pul topish uchun ko'chaga chiqaradi, ekologik va ijtimoiy **kataklizmlar** bolalar otalalaridan judo bo'lishlariga olib keladi. Daydikka moyilligi bo'lga bolalar soni ham ko'paymoqda. Bolalar maktablarda tahsil olishmayotganining yana bir qancha sabablarini keltirsak bo'ladi.

Ruhiy va jismoniy rivojlanishda og'ishga ega bo'lgan bolalarning ta'lim olishlaridagi katta qiyinchiliklarini ham ta'kidlab o'tish joiz. YUqorida aytilganidek, bunday bolalar uchun alohida maktablar bo'lib, u yerda ular professional mutaxassislar qo'l ostida ta'lim olishadi. Biroq ko'p narsa bola qayerda yashashligiga -qishloq yoki shaharda, qanaqa oiladan ekanligiga bog'liq. Ba'zi sog'ligida muammosi bor bolalar uchun ta'limuyda individual tarzda o'tiladi.

Bu bolalarning jamiyatga integratsiyalashuvining asosiy muammosi ularning keyinchalik professional ta'lim olishlari bilan bog'liq.

O'z ijtimoiy rivojlanishlarining buzilib bo'lganligi sababli biror-bir kasbiy kasbiy faoliyatni tanlay olmaydigan bolalarni ham nazardan chetda qoldirmaslik kerak. Bu brollarni biro-bir ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyat sohasida o'zlarini sinab ko'rish xohishi yo'qligi barlashtiradi. Bu xolatda bu og'ishni yengib o'tish uchun mutaxassisning ijtimoiy pedagogik yordamiga muhtoj bolalar ham paydo bo'lishadi.

ijtimoiy og'ishlar " ijtimoiy norma" tushunchasi bilan bog'liqdir. ijtimoiy norma bu insonlar yoki ijtimoiy guruhlar faoliyati yoki xulq-atvorining jamiyat rivojlanishining biror-bir bosqichida shakllangan yoki rasman o'rnatilgan qoidalari namunasidir. Aslida ijtimoiy norma kerakli xulq-atvor, ijtimoiy munosabatlar va faoliyatlar modeli hisoblanadi.

Bolalar uchun ijtimoiy normalarning o'ziga xos xususiyati shuki, ular tarbiya omili hisoblanib, uning jarayoni ijtimoiy norma va qadriyatlarini o'zlashtirish, ijtimoiy muhitga kirish, ijtimoiy tajriba va rollarni o'zlashtirish sodir bo'ladi. Bu holatda tarbiyaning boshqarish funksiyasi eng muhim vazifani bajaradi, chunki uning vazifasi bolalar ongi va xulq-atvoriga ta'sir qiluvchi omillarni kerakli tarbiyaviy effekt ta'minlanadigan darajada tashkil qilishdir.

Sotsiologik, psixologik va pedagogik adabiyotlardadeviant xulq-atvorga ega bolalar muammolari ustida yetarli ish olib borilgan.

Bunday xulq-atvorning sabalari ham yaxshi o'rganib chiqilgan. Ular o'smirlik davrining qiyinchiliklari, jamiyatdagi ijtimoiy maqomning noaniqligi, davlat rivojlanishining beqarorligi, bola mustaqil chiqib keta olmaydigan ekstremal holatlarning yuzaga kelishi bilan bog'liq.

Bu bolalarga yordam ko'rsatish uchun ixtisoslashgan ijtimoiy xizmatlar tuzilmoqda. Ijtimoiy xavfli xatti-harakat sodir etgan va 11 yoshga to'lgan bolalarni sud tibbiy-pedagogik komissiyasi xulosani inobatga olgan holda maxsus maktablar yoki maxsus kasbiy bilim yurtlariga yuborishlari mumkin.

M. A. Galaguzova tomonidan turli og'ish turlarining tasnifi quyidagicha berilgan:

Jismoniy	Ruhiy	Pedagogik	ijtimoiy
-kasallik, -ko'rish qobiliyatining buzilishi, -eshitish qobiliyatining buzilishi.	-ruhiy rivojlanish- ning to'xtab qolishi, -aqliy qoloqlik, -nutq buzilishi, -iqtidorlilik.	-umumiy o'rta ta'lim olishdan chetga chiqish, -kasbiy ta'lim olishdan chetga chiqish.	-etimlik, -xulq-atvor normasidan og'ish: aroqxo'rlik; norkamaniya; taksikomaniya; foxishabozlik; daydilik va b.

ijtimoiy pedagogning og'ish xulq-atvorli bolalar bilan ish yuritishi og'ishlar profilaktikasi, muayyan norma va qoidalarni buzishni oldini olish, shuningdek xulq-atvorida u yoki bu og'ish aniqlangan bolalarning reabilitatsiyasiga qaratilishi lozim.

Me'yor va me'yordlardan chekinish(og'ish) tushunchasi

Me'yor tushunchasi tibbiyot, psixologiya, pedagogika va sotsiologiya fanlarida keng qo'llaniladi. Unga aniq bir ta'rif berish juda qiyin. Masalan bitta tibbiyotning o'zidagina me'yor tushunchasiga 200dan ortiq ta'rif berilgan. Umumiy qolda me'yor- bu obektiv vokelikni belgilovchi ideal bilim, real voqealikni tavsiflovchi o'rtacha statistik ko'rsatkichdir. Tibbiyotda, psixologiyada, sotsiologiyada me'yordlarning o'z tasnifi, parametorlar, ko'rsatkichlari mavjud. Belgilangan,jamiyat tomonidan qabul qilingan va tan olingan me'yordlarga mos kelmaslik jarayoni ikkinchi bir tushuncha-chekinish yoki oqish bilan belgilanadi.

Ijtimoiy pedagogika "me'yor"hamda "me'yordlardan chekinish" masalalari muhim ahamiyat kasb etadi. Ular bolalarning ijtimoiy xulqi va rivojlanish jarayoninini tavsiflashda yordam beradi. Chekinishlar asosan, negativ va pozitiv xarakterga ega.

Negativ chekinishlarga aqli zayiflik, shuningdek, narkamaniya, alkogolizim, jinoyatchilik singani insoning ijtimoiylashuviga, umuman jamiyatga salbiy ta'sir ko'rsatadigan xarakterlar negativga kiradi.

Chekinishning (og'ishning) turlari.

Me'yorlardan chekinishning to'rtta turi mavjud. Bular: jismoniy, psixik, pedagogik va ijtimoiy.

1. **Jismoniy chekinish** birinchi navbatda insonning sog'ligi bilan bog'liq bo'lib, tibbiy ko'rsatkichlar orqali belgilanadi. Bularga insonning bo'yi, vazni kabilar kirishi mumkin. Bundan tashqari biron bir faoliyat yuritishda imkoniyatlari cheklangan, ya'ni sog'ligi tufayli o'z qobiliyatini yo'qotgan, defekti bor insonlar hamda nogironlar shular jumlasidandir. Sog'ligi va rivojlanishi jihatidan chekinishiga duch kelgan insonlar turli klassifikatsiyalarga ajratiladi. Shunday imkoniyatlari cheklangan insonlar guruhiga quydagilar kiradi:

- kasallar va betoblar. Bular faoliyat yuritishda qiyinchiliklarni vujudga **anatomik elementlar**, psixik yoki **fiziologik anomaliyalar** yoki yo'qotishlarga duch kelgan insonlardir imkoniyatlari cheklangan insonlar. Bular qabul qilingan me'yorlardan chekingan yoki o'z qobiliyatlarini yo'qotgan insonlardir.

- Ishga layoqatsiz, nogiron insonlar. Bu yoshi, jinsi va turli ijtimoiy faktorlardan kelib chiqqan holda insonning jamiyatdagi ijtimoiy rolini bajarishdagi imkoniyatlarning cheklanishidadir.

Bunda "kamchilik" tushunchasi qo'llanadi. Insonlarda jismoniy, psixik, murakkab hamda og'ir kamchiliklar bo'lishi mumkin. Jismoniy kamchilikka insonning rivojlanishidagi bir umrlik yoki davriy kamchiliklar kiradi. Ya'ni xronologik, somatik yoki yuqimli kasalliklar shular jumlasidandir.

Psixik kamchilik insonning psixik rivojlanishidagi bir umrlik yoki davriy kamchiliklar bo'lib u ta'lim olishda ma'lum qiyinchiliklarni vujudga keltirishi mumkin.

Unga nutqning buzilishi, miyaning zararlanishi kabilar kiradi.

Murakkab kamchilik qam jismoniy va psixik kamchiliklarni o'z ichiga oladi.

Og'ir kamchilik- bu Davlat ta'lim standartlari asosida ta'lim olishga layoqatsiz jismoniy va psixik kamchiliklarning yuqori darajasidadir.

2. **Psixik chekinish** birinchi navbatda bolaning aqliy rivojlanganlik darajasi hamda ularning psixik kamchiliklari bilan bog'liq. Bu guruh insonlarga :

- Psixik rivojlanishida turli xil to'siqlar mavjud insonlar.
- Aqliy zaiflar.
- Oliyqofrenik

3. **Pedagogik chekinish**-bu pedagogika va ijtimoiy pedagogika fanida ham qo'llanib kelingan tushunchadir. Pedagogik chekinish deganimizda ob'ektiv va sub'ektiv sabablarga ko'ra ta'lim-tarbiya ola olmagan o'quvchilar tushuniladi. Bunga DTS talablari darajasida bilim ola olmagan yoki o'z istiqboli, kelajagi uchun harakat qilmagan o'quvchilar, ularning individual rivojlanish me'yorlari kiradi. Pedagogik chekinishda birinchi navbatda o'quvchilarning umumiy o'rta ta'limga ega bo'la olmasligi kiradi.

Bunday bolalar kategoriyasiga ma'lum sabablarga ko'ra o'qishga bormagan, faqat boshlanqich ta'lim olish bilan cheklangan bolalar kiradi. Bunday holatlarning ko'plab (ob'ektiv va sub'ektiv) sabablar mavjud. Masalan, o'quvchilar yoki talabalarning darsdan qochishi, materialni o'zlashtira olmaslik, o'qishdan bezishi, dangasalik, oiladagi nosoqlom muqit, bolalarning pul topish ilinjiga tushib ketishi, ekologik yoki ijtimoiy kataklizmalar natijasida bolalarning ota-onalaridan ayrilishi va q.k. Bunday sabablarni ko'plab, minglab keltirish mumkin. Ko'pchilik holatda pedagogik chekinishga bolalarning qanday sharoitda yashashaiga bog'liq: o'qish bilan qiziqadigan oiladami yoki aksincha o'qishni ikkinchi darajali deb qisoblaydigan oiladami va q.k.

4. **Ijtimoiy chekinish.** Ijtimoiy chekinish tushunchasi ijtimoiy me'yor tushunchasi bilan bog'liq. Ijtimoiy me'yor-bu jamiyat rivojlanishining ma'lum bosqichida insonlar yoki ijtimoiy guruhlar faoliyati va xulq-atvoridagi yo'l qo'yilgan yoki mumkin bo'lgan qoidalar, hatti-

harakatlar andozasidir. Ijtimoiy chekinish yoki og'ishlarning oldini olish va tartibga solib borish uchun qadimda turli xil afsonalar, an'analar va diniy marosimlar yaratilgan.

Ijtimoiy me'yor ikkita guruhga ajratiladi:

- Universal, ya'ni jamiyatdagi barcha insonlarga xos.
 - Xususiy, ya'ni jamiyatdagi ma'lum guruh yoki ma'lum kasb egalari xos me'yorlardir
- Ijtimoiy me'yorlarni, shuningdek huquqiy, ma'naviy, siyosiy, diniy va q.k.deb ham guruqlarga ajratish mumkin.

Ijtimoiy me'yorlar va insonlarning ulardan oqishi yoki chekinishi ular yashab turgan jamiyatning ajralmas faktori bo'lib hisoblanadi. Bolalar orasidagi ijtimoiy oqish esa uning o'sha jamiyatda salbiy sifatlar ta'sirida tarbiyalanishi, salbiy ijtimoiy guruhga kirishga, ijtimoiy rolni egallab, ijtimoiy tajribalarni o'rganishi sifatida xarakterlanadi. Pedagogika buni "tarbiyasi oqir bolalar" deb yuritishadi.

Ya'ni bu bolalarning hatti-harakatlari, xulq-atvorlari jamiyat tan olgan me'yorlarga zid. Ijtimoiy pedagogning ish faoliyati esa shunday oqishlarni profilaktika hamda reabilitatsiya qilishga qaratilgandir.

Chekinish (oqish) nazariyasi.

Odob-axloq me'yorlari va ulardan chekinish yoki oqish qollari borasidagi to'plangan bilimlar ularning sabablarini belgilovchi faktorlar mavjud ekanligidan dalolat beradi. Bu faktorlarni uchta guruhga ajratish mumkin: biogen, sotsiogen va psixogen.

Insonlarning hayotdagi har qanday "og'ish" hollari ularning potentsial imkoniyatlarining cheklanishiga, tashqi muhit bilan muloqatga kirishishiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Insonda ro'y beradigan holatlarni sotsiologiya, psixologiya, ijtimoiy pedagogika, tibbiyot kabi ko'plab fan sohalari o'zlarining spetsifik xususiyatlaridan kelib chiqib o'rganadi, bu borada o'z nazariyalarini boyitib boradi.

Masalan, tibbiyot fani me'yorlardan chekinish qolatini bolalarning patalogik sog'ligining buzilishi bilan bog'liq deb baholaydi. XIX-XX asrlarda chet mamlakatlarda imkoniyatlari cheklangan insonlarning tibbiy modeli hukmronlik qildi. Bu model imkoniyatlari cheklangan insonlarga hech bo'lmaganda elementlar ijtimoiy faoliyat yuritishlarini nazarda tutdi. Bunday insonlar ma'lum tayyorgarlikdan o'tib, o'zlari uchun o'zlari harakat qilishar va bu bilan ular kimgadir ortiqcha yuk mo'lmasligi mumkin edi.

So'ngra chekinish holatiga tushgan insonlarga nogiron (lat.invalidus-kuchsiz,ojiz)sifatida qarash vujudga keldi. Bu nazariyaga ko'ra imkoniyatlari cheklangan insonlar mutloq soqlom insonlar nazorati ostida bo'ldi. Bunday insonlarga yordam berish tashkil etildi va bu tibbiyot modeli davlatning ijtimoiy siyosatiga o'z tasirini o'tkazdi.

XX asrning 60-yillariga kelib imkoniyatlari cheklangan insonlarga yordam berishning tibbiy modelining o'rniga ijtimoiy model vujudga keldi va uning rivojlanishi psixolik tahlilga suyandi. Bu modelga ko'ra imkoniyatlari cheklangan insonlar assotsiatsiyalarga birlashib, o'z haq-huquqlarini talab etishdi va bu talab o'z sog'liqlarini tiklashdan ko'ra, jamiyat a'zolari bilan o'zaro munosabatni yaxshilashga nisbatan bo'ldi.

Savollar

1. Nima uchun ijtimoiy pedagogikada norma va normadan og'ish tushunchalari o'rganiladi?
2. Bolalarda normadan og'ishning sababi nimada?
3. Normadan pedagogik og'ish deganda nima tushuniladi?
4. " ijtimoiy og'ish" tushunchasining mohiyati nimada?
5. Normadan og'ishning qaysi nazariyalarini bilasiz?

Adabiyotlar:

1. Rivojlanishida og'ishi bor bolalar. Pedagoglar, oilaviy va maxsus muassasalar, tarbiyachilar va ota-onalar uchun metodik qo'llanma.
2. Kleyberg YU. A. ijtimoiy norma va og'ishlar.-M.1997.
3. Korreksion pedagogika. O'quv qo'llanmasi. M. 1998.
4. ijtimoiy dezadaptatsiya: bolalar va o'smirlar xulq-atvorining buzilishi.-M.1998.

5. ijtimoiy pedagog. O'quv qo'llanma (L. I. Akseneva, B. A. Arxipov va boshqalar.) Akademiya 2002.
6. Em Z. B. Aqliy qoloq bolalarning ta'lim-tarbiyasi xususiyatlari.-T.: "O'qituvchi". 1975.
7. Qashg'ariy Muhammad Sodik-SHarq odoblari kodeksi-T.: "Kamalak". 1992.

9-Mavzu: Ijtimoiy pedagogikaning asosiy tamoyillari (prinsiplari).

“Tamoyil” tushunchasi lotincha “asos” degan ma'noni anglatadi. «Prinsip» so'z i lotincha «rinsipium» so'zidan xosil bo'lgan «asos», «boshlanish» ma'nolarini bildirali. Har qanday fan uchun ishlatilgan muayan koidalardan kelib chiqaligan o'z prinsiplari mavjud. Fanlarda prinsip va qoidalar bizga bog'liq bulmagan holda mavjud. Ulardan chetga chiqish mumkin emas, aks holda pedagogik faoliyat befoyda balki ham zararli bo'ladi. Ijtimoiy pedagogika pedagogikadan ajralib chikdi, tabiiyki o'z asosida shu fan prinsiplariga tayanadi.

Biz Ijtimoiy pedagogikaning 3 ta prinsipni ko'rib chikamiz: tarbiyaning tabiatga uygun bulishi prinsipi; tarbiyaning madaniyatga uyg'un bo'lishi prinsipi va gumanizim prinsipi. SHu prinsiplardan har biri ijtimoiy pedagogikada o'zining talqiniga va o'ziga xos xususiyatiga ega.

A). Tarbiyaning tabiatga uygun bulishi prinsipi.

Tarbiyaning tabiyagga uyg'un bo'lishi- ijtimoiy pedagogika prinsipi, shunga kura ijtimoiy pedagog o'z amaliy faoliyatida bolaning tabiiy holda rivojtanish omillariga tayanadi. Tarbiyaning tarbiyaga uygun bulish Prinsipi ilk bor slavyan pedagogi YAn Amos Komenskiy (1592-1670) bilan uning «Buyuk didaktika» (1632) degan eng asosiy ishida ta'riflangan. Kamenskiy, inson tabiyatining bir qismi va u tabiyatning bir kismi sifatida uning eng asosiy, umumiy qonunlariga bo'ysunadi, deb hisoblanadi. Komenskiyning fikricha, tabiatning bu qonunlari o'simliklar va hayvonlar olamida ham shuningdek, insonga nisbatan ham o'z ta'sirini o'tkazib turadi. Kamenskiy nafaqat tarbiyaning umumiy qonunlariga, bola shaxsi psixologiyasiga ham tayanadi. U bolaalar o'spirinlar va yosh yigitlarning yoshiga oid tafsifiga tayangan holda o'z bolalar ta'lim-tarbiyasi tizimini ilgari suradi, asoslayli va quradi. Komenskindan ancha ilgari sharq uygonish davri buyuk olimi va mutafakkiri Abu Ali Ibn Sino (980-1037) o'z asarlarila tarbiyaning tabiatga uyg'un bulish haqida gapirgan edi. Masalan «uy ro'zg'or tutish» haqidagi asarida Ibn Sino yozgan ediki, inson aqlli mavjudod shuning uchun tabiatda alohida o'rin tutadi va uning qonunlariga ko'ra rivojlanadi. «YOlg'on xislatlarni qayta tarbiyalash» asarida esa Ibn Sino yozadiki, kimki axloqli insonni tarbiyalamoqchi bo'lsa unda u uni har tamonlama o'rganishi, insonning tabiyati qoidalarini bilishi kerak. Natijada tarbiyaning tabiat bilan uyg'un bo'lishi prinsipi ko'pgina buyuk pedagoglar tomonidan o'z pedagogik va ijtimoiy pedagogik nazariyalari qurish asosi sifatida olingan edi. Masalan, Fransiya falsafachisi Jan Jak Russo bola tarbiyasi tabiat bilan uyg'un ravishda amalga oshirilishi kerak deb hisoblab, yozadi «bolalar katta bo'lishidan ilgari bola bo'lishi kerak». Shvetsar pedagogi Iogan Genrix Pestalotsi yetim va qarovsiz bolalar uchun muassasalar va bolalar uyini yaratgan, u hisobladiki, tarbiya maqsadi-inson tabiiy kuchlari va qobiliyatlarini rivojlantirishdir, bunda rivojlanish har tomonlama va uyg'un bo'lishi lozim. Nemis olimi va pedagogi Adolf Disterveg ham o'z ishlarida talim-tarbiya jarayonida yosh va individual xususiyatlarini etiborga olishi lozimligini ta'kidlaydi. Tarbiya bilan uyg'un bulishi rus klassik pedagoglari ishlarida ham o'z aksini topgan. K.D.Ushinskiy o'zining asosiy «inson tarbiya predmeti sifatida» degan psixalogik pedagogik asarida yozgan ediki, bola tarbiyasi va ta'limi uchun tarbiya prinsiplari va qoidalarini bilish, tadbik qila olishi lozim. Ushinskiy fiziologiya, gigiyena va psixologiya (diqqat, xotira, tasavvur, iroda) asoslarini o'rganish zaruriyatini asoslab berdi, uning asosi so'zlash qobiliyatini axloqiy estetik va diniy xislari, didaktikani o'rganishga o'tish mumkin.

Ijtimoiy pedagogikada tarbiyaning tabiat bilan uyg'un bo'lishi prinsipiga amal qilib, kuyidagi qoidalarga tayanishi lozim:

- bolalar yoshi xususiyatlarini etiborga olish;
- bolalar jinsiy o'zgaruvchanligini etiborga olish;
- me'yoridan chetga chiqish bilan bog'liq bo'lgan bolalarning individual xususiyatlarini etiborga olish;
- bola shaxsidagi ijobiy, kuchli tomonlariga tayanish;
- bola tashabbuskorligini va mustaqilligini rivojlantirish.

B) Madaniyat bilan uyg'un bo'lish prinsipi.

Bu prinsip tarbiyaning tabiat bilan uyg'un bo'lishi prinsipining davomidir. Uning zaruriyati inson tabiati bilan shartlangan. Inson biologik mavjudot sifatida tug'iladi, shaxs bo'lib esa bir avloddan ikkinchi avlodga shaxs tarbiyasi va rivojlanishi jarayonida o'tadigan o'zini tutish ijtimoiy tajribani o'zlashtirib yetishadi. Antik jamiyatdagi faylasuf va pedagoglar shaxs shakllanishi va madaniyat o'rtasidagi chuqur bog'liqlikni tahlil qilganlar. SHu narsaga SHarq Uyg'onish davri mutafakirlari Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Navoiy ham o'z asarlarida ham to'xtalganlar. Bunda ikkita muhim tezis belgilandi: shaxs madaniyat orqali shakllanadi, har qanday madaniyat asosi, boyligi esa insondir. Madaniyat yuqori axloqiy insonni shakllantirishning zaruriy va eng muhim omilidir. Madaniyat bilan uyg'un bo'lish prinsipi pedagogikada A.Distev (XIX asr) tomonidan ilgari surilgan. Uning fikricha bolani tarbiyalash jarayonida uning tug'ilgan joyi, shart-shariti, bir so'z bilan aytganda, uni o'rab turgan madaniy jihatlar e'tibordan chetda qolmasligi lozim.

Butun insoniyat har bir folk va har bir avlod madaniyat rivojlanishining ma'lum bir pog'onasida turadi.

Agar bola o'z me'yorida rivojlangan bo'lsa, u o'sha jamiyat madaniyatini o'zlashtiradi, ya'ni jamiyat bilan integratsiyaga kirishadi. SHu bilan uning o'zi ham o'sha madaniyatning yaratuvchisiga aylanadi. Bu tamoyilga ko'ra bolalarning madaniyatini rivojlanishidagi chekinishlarni hisobga olish hamda ularning ijodkorligini oshirish talab etiladi.

S) Insonparvarlik tamoyili.

J. Piage, K.Rodgers, V.Suxomlinskiy kabi olimlarning fikricha, insonning mohiyati faqatgina biologik va ijtimoiy jihatlardan iborat emas. U ma'naviy munosabatlar bilan to'la. Gumanistik tarbiyaning ideali ham tomonlama rivojlangan shaxsdir. Ijtimoiy pedagogning vazifasi faqatgina bolalarni sevishtirish emas, ularga ota-onalari, aka-ukalari, opa-singillari, do'stlari va atrofdagi insonlarni sevishtirishni o'rgatishdan iboratdir. Insonparvarlik g'oyasi ijtimoiy pedagog uchun juda muhim, ayniqsa, rivojlanishida cheklanishlar paydo bo'lgan bolalar uchun bu tamoyil muhim ahamiyatga ega.

Insonparvarlik tamoyiliga ko'ra:

- qanday sharoitda yashashidan qat'iy nazar jamiyatdagi barcha insonlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish;
- "Mening o'zim hal qilaman" pozitsiyasini tanlashga, o'z muammolarini o'zi hal etishga o'rgatish va yordam berish;
- Bolalarga yordam berishni ularga ayanch hissi bilan emas, balki ularning jamiyatga kirishishiga yordam
- berish asosida bildirish talab etiladi.

Savollar

1. Ijtimoiy pedagogika alohida fan va amaliy faoliyat sohasi sifatida.
2. Tarbiya ijtimoiy hodisa va pedagogik jarayon sifatida.
3. Ijtimoiy pedagogikaning asosiy kategoriyalari va asosiy tamoyillari.
4. Ijtimoiy pedagogik tadqiqot ishlarini olib borish

10-mavzu: Ijtimoiy pedagogning kasbiy faoliyati.

Tayanch tushunchalar: ijtimoiy pedagog, ijtimoiy yordam, ijtimoiy reabilitatsion xizmat, ijtimoiy pedagogik ish metodlari, analitik, prognostik, loyiha, refleksiya, kasbiy status, empatiya, bilim, ko'nikma, sifat va fazilat

Reja:

1. Ijtimoiy pedagog kasbi va uning vazifalari,
2. Ijtimoiy pedagog huquqlari.
3. Ijtimoiy pedagogning kasbiy sifatleri.
4. Ijtimoiy pedagogning etik majburiyatlari.
5. Ijtimoiy pedagog faoliyatining modeli.

Ijtimoiy pedagog kasbi va uning vazifalari

SHu kunga qadar ijtimoiy pedagogning vazifasini bir—biri bilan bog'liq bo'lgan tibbiyot, sport, madaniyat tashkilotlari xodimlariga yuklatilib kelindi. Natijada jamiyat a'zolari ongida bolalar tarbiyasi bilan faqat o'qituvchi va ota-onalar shug'ullanishi lozim degan fikr o'rnatilib qoldi. YUrtimizda ijtimoiy ishni kasb darajasiga olib chiqish hamda bu borada mutaxassis kadrlarni tayyorlash jamiyatda tarbiyaviy muammolarni hal etishda insonlarning yashash sharoitini yaxshilashda, eng asosiysi- har bir jamiyat a'zosini ijtimoiy himoyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy pedagog oldiga qo'yiladigan kasbiy talablar:

- ijtimoiy axborot berish, ya'ni bolalarga beriladigan ijtimoiy yordam va xizmat ko'rsatish spektrlari haqida ma'lumot berish;
- ijtimoiy -huquqiy yordam, ya'ni bolalarga, jamiyat a'zolariga o'z haq - huquqlarini anglashga yordam berish;
- ijtimoiy - reabilitatsion xizmat, ya'ni insonlarning ma'naviy -axloqiy, emotsional, ruhiy holatlarini taklashga yordam berish,
- ijtimoiy- iqtisodiy yordam, ya'ni posobiya, kompensatsiya, nafaqalarni olishda hamkorlik qilish bolalar uylari bitiruvchilariga, yetimlarga moddiy yordam berishni tashkillashtirish;
- ijtimoiy—tibbiy yordam berish, ya'ni bolalarni ijtimoiy patranaj qilish, voyaga yetmaganlar orasida kashandachilik, alkogolizm kabi holatlarni profilaktika va reabilitatsiya qilish;
 - ijtimoiy-psixologik, ya'ni oilada, turli mikrojamiyatda sog'lom muhitni tashkil etishga yordam berish;
 - ijtimoiy-pedagogik, ya'ni bolalarni tarbiyalashda ota-onalarning o'z haq-huquqlarini anglash, ularga sharoitlar yaratish, o'qituvchi va o'quvchi orasidagi ziddiyatlarni hal etish kabilardan iborat.

Ijtimoiy pedagog bu vazifalarni amalga oshirish uchun, albatta quyidagi sohalarida o'z bilimlarini boyitib borishi shart.

- milliy istiqlool g'oyasi huquqiy-me'yoriy baza (qarorlar, aktlar, buyruqlar, ko'rsatmalar, tashkilot tuzilmalari va x.k.),
- ijtimoiy pedagogikaning tarixi va nazariyasi
- yosh davrlar psixologiyasi
- sotsiologiya
- ijtimoiy-pedagogik ishlarni olib borish hamda rejalashtirish metodlari va h.k.

Shuningdek, ijtimoiy pedagogdan quyidagi malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishi talab etiladi:

- analitik, ya'ni sotsiumda ro'y berayotgan jarayonlarni nazariy tahlil etish, bolaning ruhiy olamini anglay bilish, ularning muammolarini hal etishga doir hamkorlik faoliyatini tashkil etish;
- prognostik, ya'ni tashkil etilgan ijtimoiy-pedagogik faoliyat bo'yicha bolaning muammolarini hal etish yo'llarini bashorat qilish;
- loyiqalash, ya'ni ijtimoiy-pedagogik faoliyatning mazmunini aniqlash va rejalashtirish;
- refleksiv, ya'ni ijtimoiy pedagog o'zining faoliyatini tahlil etib borishi; kommunikativ, ya'ni ijtimoiy pedagogning insonlararo muloqat madaniyatini egallashi. U boshqalar fikrini eshitib bilish, muloqatga kirisha bilish, faktlar to'plash singari faoliyatlarni o'z ichiga oladi.

- *Kasbiy status-bu kasb kodeksida ko'rsatilib, sub'ektning insonlararo munosabatlar tizimidagi kasbiy holati, huquqlari, majburiyatlaridir.*

Ijtimoiy pedagog huquqlari

Ijtimoiy pedagog jurnalistlar kabi ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga kirib bora olishi kerak. Buning uchun u davlat qonun chiqaruvchi organlari bilan mustaqkam aloqada bo'lishi talab etiladi. O'zining bu faoliyatida u: bolalarning, umuman jamiyat a'zolarining ijtimoiy talablariga doir axborotlar to'plash, sotsiologik savol-javoblar o'tkazish, diagnostik tekshiruv ishlarini olib borish huquqiga;

- muayyan ijtimoiy muammolarni hal etish yuzasidan jamiyat organlariga va davlat tashkilotlariga murojat etish huquqiga;
- davlat organlarini ular faoliyatiga doir mavjud muammolardan xabardor etish huquqiga;
- ijtimoiy faollik va u yoki bu tashabbus bilan chiqadigan ota-onalar, oilalar, homiylarni rag'batlantirish huquqiga;
- ommaviy axborot vositasi yordamida ma'lum ijtimoiy faoliyat yoki namunavty oila tarbiyasi tajribalarini tarqib etish huquqiga;
- yashash joyi ish va o'quv jarayonlarida ma'lum ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan fuqarolarning ijtimoiy harakatini boshqarish kabi huquqlarga ega.

Ijtimoiy pedagogning kasbiy sifatlari.

Ijtimoiy pedagog asosan xalq ommasi bilan ishlaydigan shaxsdir. U o'z faoliyati jarayonida turli xarakterdagi insonlar bilan muloqatga kirishishiga to'qri keladi. Bu vaziyatda ular bilan turli xil ziddiyatlarga bormaslik, ularning har birining ko'ngliga, yuragiga kirib borish uchun sifat va fazilatlariga ega bo'lishi talab etiladi: empatiya (dunyoni boshqalarning ko'zi bilan ko'rish, tushuna bilish), xayrihoqlik, ezgulik, to'qrilik, ochiq ko'ngillik, aniq mo'ljal olish, samimiylilik, kommunikabellik(boshqalar bilan chiqisha bilish)Ijtimoiy pedagogning ahloqiy majburiyatlari Ijtimoiy pedagog o'z mijozlarining qalbiga kirib borishida uning ahloqiy majburiyatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy pedagogning aqloqiy majburiyatlari o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Bular: o'z mijozlariga nisbatan axloqiy muloqatda bo'lish, ya'ni ularning haq huquqlari va imtiyozlarini birinchi darajali deb bilish;

- ular bilan muloqatga kirishishda ahloq me'yorlarga amal qilish (hurmat, haqqoniyat. hushmuomilalik, alohida etibor va h.k.)
- rahbarlar yoki yetakchi tashkilotlarga nisbatan yetuk majburiyatlar
- o'z kasbi oldidagi axloq majburiyatlar, ya'ni o'z kasbining mazmuni va mohiyatini anglash, mas'uliyatni his etish, faollik ko'rsatish va h.k.

Ijtimoiy pedagog faoliyatining modeli.

Ijtimoiy ish bilan har kim ham shug'ullana olmaydi. Ijtimoiy pedagog turli xil xarakterdagi insonlar bilan muloqatda bo'ladi. Bu insonlar o'zlarining muammolari bilan, albatta, ijtimoiy pedagog shaxsiga qarshi ta'sir ko'rsatadi. Mijozlarga yordam beruvchi mutaxassisdan esa ularga o'z ta'sirini o'tkaza bilishi talab etiladi. Bu muloqat negativ va pozitiv bo'lishi mumkin. Ijtimoiy pedagogning vazifasi birinchidan,negativ ta'sirga qarshi tura olishi, ikkinchidan madaniy empatiyani amalga oshirgan holda vaziyatdan chiqib ketish talab etiladi. Bunga mijozga ta'sir o'tkazish, ishontirish, singdirish, xissiy zararsizlantirish kabi metodlardan foydalaniladi.

Ijtimoiy pedagogga qo'yilayotgan barcha talablarni inobatga olib, ijtimoiy pedagog faoliyatining kasbiy modeli yaratilgan. U quyidagi jadvalda o'z aksini topgan.

Model komponentlari

Faoliyat yo'nalishlari nisbatan:

1.Kasbiy bilim	O'ziga	bolaga	kattaga	jarayonga
2.Kasbiy malakalar				
3.Kasbiy sifat va fazilatlar				

SAVOLLAR

1. Ijtimoiy pedagog kasbi va uning vazifalari nima?
2. Ijtimoiy pedagogning kasbiy sifatleri deganda nimani tushunasiz?
3. Ijtimoiy pedagogning etik majburiyatlari.
4. Ijtimoiy pedagog faoliyatining modellar?

11- mavzu: Ijtimoiy pedagogikaning tamoyillari, kategoriyalari va mexanizmlari

Ijtimoiy pedagogikaning asosiy kategoriyalari

Hamamizga ma'lumki, pedagogika fanining asosiy kategoriyalariga "ta'lim", "tarbiya", "ma'lumot" singari tushunchalar kiradi. Shu kategoriyalar asosida "shaxs", "rivojlanish", "faoliyat", "jamiyat", "ijtimoiylashuv" singari ijtimoiy-gumanitar fanlar uchun umumiy bo'lgan tushunchalar qo'llaniladi. So'nggi yillarda «pedagogik faoliyat» kategoriyasi ham keng qo'llanilmoqda. Ijtimoiy pedagogika fani pedagogikaning yo'nalishlaridan biri sifatida "Ijtimoiy pedagogik faoliyat", "Ijtimoiy ta'lim" va "Ijtimoiy tarbiya" singari kategoriyalarga ega. Pedagogika va ijtimoiy pedagogika fani kategoriyalarining bir-biridan farqli jihati quyidagi jadvalda aks etgan.

Pedagogika hamda ijtimoiy pedagogika fani kategoriyalari

Pedagogika

- ta'lim
- o'qitish
- tarbiya
- pedagogik faoliyat

Ijtimoiy pedagogika

- ijtimoiy ta'lim
- o'qitishning ijtimoiy jihatlari
- ijtimoiy tarbiya
- ijtimoiy pedagogik faoliyat
- ijtimoiylashuv
- ijtimoiy institut
- ijtimoiy adaptatsiya
- ijtimoiy rehabilitatsiya

Pedagogika faoliyat- bu ta'lim-tarbiya vositasida o'quvchilarga ijtimoiy madaniyat tajribalarini singdirishga qaratilgan kasbiy faoliyatdir.

Ijtimoiy pedagogik faoliyat- bu bolaning ijtimoiylashuviga, ularga ijtimoiy madaniyat tajribalarini singdirishga, jamiyatda o'z-o'zini boshqarishga sharoitlar yaratishga qaratilgan kasbiy faoliyatdir. U ma'lum shaxsga qaratilgan bo'lib, aniq manzilga yo'naltirilgan faoliyatdir. Ijtimoiy pedagogik faoliyat quyidagi xususiyatlarga ega.

▪ Ta'lim muassasalaridagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat,

- bolalar tashkilotlaridagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat,
- bolalarning ijodkorligini oshirish va dam olishini tashkil etishga mas'ul tashkilotlardagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatning asosiy yo'nalishlari quyidagilar hisoblanadi.

- dezadaptatsiyaga uchragan bolalarni profilaktika qilish,
- ijtimoiy me'yorlardan chekingan (o'qish) bolalarni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish .Bu ishlar ikki shaklda amalga oshiriladi:

1. Bevosita bolaning o'zi bilan olib boriladigan ishlar.

2. Bolaning ijtimoiy muhit bilan aloqasida vositachilik qilishi.

Ijtimoiy pedagogikaning asosiy kategoriyalaridan biri bo'lgan ijtimoiy ta'lim kategoriyasi ikki tomonlama xususiyatga ega. Birinchidan, ijtimoiy ta'lim-bu bolaning ijtimoiylashuviga yordam beruvchi ijtimoiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayonidir.

Ikkinchidan, ijtimoiy ta'lim-bu ijtimoiy soqada ishlash uchun maxsus tayyorgarlik ko'rish jarayonidir.

Ijtimoiy tarbiya esa bolaning ijtimoiylashuviga qaratilgan ijtimoiy ahamiyatga molik fazilatlarni shakllantirish jarayonidir. Ijtimoiy tarbiya muammolari xususida A.V.Mudrik, V.D.Semyonova, G.N.Filova singari olimlar tadqiqotlar olib borgan.

12-13 -mavzu. Ijtimoiylashuv omillari va vositalari. Bolaning sotsiumda rivojlanishi.

Tayanch tushunchalar: Bolaning rivojlanishi, ijtimoiylashuv, ijtimoiy ta'lim, ijtimoiy muxid, tarbiyaviy ta'sir, ijtimoiy status va rol, ijtimoiy ko'nikma, ijtimoiy- pedagogik kategoriyalar, tamoyillar va ijtimoiy-pedagogik tadqiqotlar.

Reja:

1. Bolaning rivojlanishi haqida umumiy tushuncha.
2. Bola rivojlanishida biologik faktorlarning roli.
3. Rivojlanishda ijtimoiy omillarning o'rni.
4. Ijtimoiy muqitning bola rivojlanishiga ta'siri.

Ijtimoiylashuv tushunchasi

“Ijtimoiylashuv” so'zi dastlab siyosiy-iqtisodiyotdan kelib chiqqan. U siyosiy-iqtisodiyotda yer, ishlab chiqarish vositalarining umumiy lashuvi ma'nosini anglatgan.

“Ijtimoiylashuv” atamasining muammoli deb bu atamani “Ijt__ nazariyasi” (1987) kitobida hozirgiga yaqin ma'noda qo'llagan amerikalik sotsiolog F.G.Keddings hisoblanadi. Uning zamonaviy ma'nosi-“ ijtimoiy tabiat yoki individ xarakterini rivojlantirish, insonni ijtimoiy hayotga tayyorlashdir.

XX asr o'rtalarida ijtimoiylashuv inson rivojlanishini uning butun umri mobaynida o'rganuvchi mustaqil ilmiy sohaga aylandi. **Ijtimoiylashuvning turli konsepsiyalarining tahlili uni shartli raivshda ikki asosiy yondoshuvga ajratish imkonini beradi:**

-sub'ektiv-ob'ektiv. Unda insonga jamiyat ta'sirining passiv iste'molchisi sifatida qaraladi (E.Dyurkgeym, T.Parsons)

-sub'ektiv-sub'ektiv. Bunda ijtimoiylashuv jarayonida insonning faol o'rni, uning hayotiy holatlarga ta'sir etish qobiliyati nazarda tutiladi.

Jamiyat va ijtimoiy moslashuv jarayonlarini tushunishning hozirgi talablariga ikkinchi yondashuv ko'proq mos tushadi, chunki zamonaviy fanda ijtimoiylashuv insonning madaniyatni o'zlashtirish jarayonidagi rivojlanish va o'zgarishi bilan aniqlanadi.

Ijtimoiylashuv jarayoni

Bolaning ijtimoiylashuvi xususan insonning ijtimoiy moslashuvi uning hamma narsani egallashga bo'lgan ob'ektiv ehtiyoji jarayonida paydo bo'ladi. Biroq bu bilan uzviy ravishda bola boshqa bir ob'ektiv ehtiyoj -o'ziga xosligini namoyon qilish hissi ham shakllanadi. Bola uni yuzaga chiqarish uchun turli usul va vositalarni qidira boshlaydi va buning natijasida uning individuallashuvi ro'y beradi. Bu hodisa shunda namoyon bo'ladiki, shaxsning ijtimoiy ahamiyatga ega hislatlari individual, faqat shu shaxsga tegishli tarzda namoyon bo'ladi, uning ijtimoiy yurish-turishi takrorlanmas jihatlarga ega bo'ladi. **SHunday qilib bolaning ijtimoiy rivojlanishi ikki o'zaro bog'liq yo'nalishda olib boriladi: ijtimoiylashuv (ijtimoiy madaniy tajriba madaniyatni o'zlashtirish) va individuallashuv (mustaqillik, nisbiy o'ziga xoslikni qo'lga kiritish). SHu tarzda ijtimoiylashuv tushunchasi zamonaviy fanda moslashuv (birlashish) va individuallashuv jarayonlari bilan bog'liq ijtimoiylashuv jarayonining mazmuni inson(bola)ning aniq bir jamiyat sharoitlariga moslashuvidir. Moslashuv sub'ekt va ijtimoiy muhit faolliklarining yaqinlashuv jarayoni va natijasidir.** (J.Pia Je, R.Mertoj).

Ijtimoiy moslashuv esa ijtimoiy muhit talablariga insonning munosabat bildirishidir. SHunday qilib, ijtimoiylashuv (moslashuv) individning ijtimoiy mavjudodga aylanish jarayoni va natijasidir.

Indivuellashuv insonning xali yoshligidayoq paydo bo'ladigan ob'ektiv ehtiyojlari bilan bog'liq jamiyatdagi o'z-o'zini egallashdir. Bu ehtiyoj:

a) o'z qarashlariga ega bo'lish;

b) o'ziga xosliklariga ega bo'lish;

v) unga tegishli bo'lgan masalalarni hal qilish, uning o'z darajasini aniqlab olishiga xalaqit beradigan hayotiy holatlarga qarshi turish xohishi sifatida namoyon bo'ladi.

Agar shaxsning jamiyatga kirishida ijtimoiylashuv va individuaalashuv jarayonlari o'rtasida tenglik yuzaga kelsa, insonning jamiyatga yaqinlashuvi ro'y beradi. SHu bilan birga bu yerda shaxs va muhitning o'zaro ta'sir etish ham sodir bo'ladi. SHunday qilib, muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv moslashuv va individuaalashuv o'rtasida muvozanat saqlangandagina amalga oshishi mumkin. Bu jarayon 3 asosiy sohada amalga oshadi:

- faoliyat-turlarning kengayishi, uning shakl va vositalarini qo'lga kiritish, erkin mo'ljal olish.

- muomala-muomala doirasini kengaytirish, uning mazmunini chuqurlashtirish, xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirish.

- anglash-shaxsiy men obrazini faoliyatning faol ishtirokchisi sifatida shakllantirish, o'z ijtimoiy mansubligi va o'rnini anglash, o'ziga baho berishni shakllantirish.

Ijtimoiylashuv vositalari.

Inson ijtimoiylashuvi u yoki bu jamiyat ijtimoiy qatlamlariga xos bo'lgan universal vositalar orqali amalga oshiriladi, ularga: go'dakni emizish va g'amxo'rlik qilish usullari, maishiy va gigiyenik yurish-turish qoidalari, insonni o'rab turuvchi moddiy madaniyat mahsulotlari, ma'naviy madaniyat unsurlari(alladan boshlab ertaklargacha), muomala usuli va mazmuni, shuningdek oilada jazolash va mukofotlash uslublari, insonning hayotiy faoliyatidagi ko'p sonli munosabatlari-muloqot, o'yinlar, ma'naviy-amaliy faoliyat, sport bilan shug'ullanish kiradi.

Har bir jamiyat, davlat, ijtimoiy guruh ijobiy va salbiy ta'qiqlar-man etish, ruxsat berish, majburlash chora-tadbirlarini ishlab chiqshadi. Bu choralar yordamida inson xulq-atvori shu jamiyatda qabul qilingan me'yoriy qadriyatlarga moslashtiriladi.

Bola ijtimoiylashuvining yetakchi vositalari muomala (ota-onalar, tengdoshlar va boshqalar bilan) hamda faoliyat (o'yin, o'qish, ijod, sport)dir. Psixologik-pedagogik tadqiqotlar jarayonida turli yosh davrlariga turli faoliyat turlari mos kelishi aniqlangan.

Bolaning me'yorida rivojlanishining eng muhim shartlaridan biri bu muomala. Muomala va faoliyatning yetakchi turlariga nisbatan quyidagi yosh davrlari qo'llaniladi::

- go'daklik davri-bevosita hissiy-ruhiy;

- go'daklikdan keyingi davr-predmetli faoliyat;

- maktabgacha davr-rolli o'yinlar;

- ilk maktab davri-o'quv faoliyati;

- o'smirlik davri-kasb ta'limi faoliyati;

- o'spirinlik davri-shaxsiy muloqot faoliyati.

Ijtimoiylashuv agentlari.

Insonning voyaga yetishida, uning shakllanishi jarayonida, u bevosita munosabatda bo'lgan kishilar muhim o'rin tutishadi. Ularni ijtimoiy pedagogikaga oid adabiyotlarda ijtimoiylashuv agentlari deb ham nomlanadi. Turli yosh davrlarida agentlarning tarkibi turli bo'ladi. Bolalar va o'smirlar uchun ota-ona, aka-uka, opa-singillar, qarindoshlari, tengdoshlari, qo'shnilar agent bo'lishlari mumkin. YOshlik davrig kelib agentlar qatoriga turmush o'rtog'i, hamkasblari ham qo'shilishlari mumkin. Ijtimoiylashuvdagi tutgan o'rinlariga, inson uchun qanchalik ahamiyatli ekanligiga qarab agentlar ham farqlanadi: faol ta'sir etuvchi va faol ta'sir ko'rsatmaydigan.

Ijtimoiylashuv mexanizmlari.

Insonning ijtimoiylashuvi turli omillar, agentlar bilan hamkorlikda va bir qator mexanizmlar asosida amalga oshadi. Fransuz olimi Gabriel Tard Amerikalik Uri Bronfenbrenner, rus olimlari V.S.Muxina va A.V.Petrovskiylarning tadqiqotlari ijtimoiylashuv mexanizmlariga turli yondoshuvlarni keltirib chiqaradi. Mavjud ma'lumotlarning umumlashtirilishi quyidagi mexanizmlarni alohida ajratib ko'rsatish imkonini beradi:

1. I.P.Podlaso'vga tasnifi bo'yicha:

Bostirish mexanizmi, uning mazmuni muayyan g'oya, fikr, xohish, istaklarni ongdan chiqarib tashlashdan iborat. Bu mexanizmning tashqi va ichki turlari mavjud. Ichki mexanizm ham o'z o'rnida ixtiyoriy va g'ayri ixtiyoriyga bo'linadi. /ayri ixtiyoriy mexanizm-unutishdir. Ixtiyoriy bostirish mexanizmi esa iroda kuchi bilan amalga oshiriladi. Tashqi bostirish mexanizmi tarbiyaning keng tarqalgan usulidir;

ajratish mexanizmi, bu mexanizm ijtimoiylashuv mexanizmi sifatida inson o'zi uchun yomon taassurotlardan voz kechishi bilan bog'liq. Ajratish mexanizmi odatda nizolarni hal qilishda kuzatiladi.

o'z-o'zini cheklash mexanizmi, bu mexanizm ijtimoiylashuv jarayonida muhim o'rin tutadi. Agar tarbiyalanuvchiga uning yutuqlari do'stlaridan ko'ra ahamiyatsizroq tuyulsa, uning o'z-o'ziga hurmati pasayadi, yomon o'qiy boshlaydi. Bu o'z menini cheklab qo'yish, qiyinchiliklar oldida ojiz qolishdir. Ba'zi hollarda o'z-o'zini cheklash mexanizmini qo'llashni oqlasa bo'ladi. Chunki bu holatda moslashuv sodir bo'lishi mumkin. Biroq uzoq muddatli o'z-o'zini cheklash, o'z-o'ziga baho berishning pasayishiga olib keladi. Buning natijasida o'z salohiyatini bilmay turib tarbiyalanuvchi ilk muvaffaqiyatsizlikdan so'ng boshlagan ishini tashlab qo'yadi, oqimda suza boshlaydi;

o'z kamchiliklarini boshqalarga tegishli deb hisoblash **loyihalash mexanizmining** mohiyatini tashkil qiladi. O'ziga, boshqalarga qarshi qaratilgan salbiy hissiyotlar bilan inson o'ziga bo'lgan hurmatni saqlab qoladi. SHubhali inson hammadan gumonsiraydi, xudbin hammani xudbin hisoblaydi;

ijtimoiylashuvning yana bir asosiy mexanizmlaridan biri bu **identifikatsiyadir**. Identifikatsiya jarayonida tarbiyalanuvchi hayolan o'zini o'rtoqlari bilan qiyoslaydi. Identifikatsiya ob'ekti nafaqat real insonlar, balki tasavvurlardagi insonlar ham bo'lishi mumkin. Identifikatsiyaning to'liq, qisman, ongli, ongsiz turlari mavjud.

identifikatsiya mexanizimi introyeksiya mexanizimi bilan juda bog'liq. Bunda boshqalarning xislatlari o'zgarmagan holda o'zlashtirib olinadi. Garchi bu mexanizm xayolan amalga oshirilsa ham uning natijalarini anglab olish qiyin emas;

empatiya mexanizmi, ya'ni boshqa odamning hissiy holatiga hamdard bo'lish. SHaxsning muammo, qiyinchiliklarini yengishga yordam berish hissiyotga boy shaxslarning ijtimoiylashuvda muhim ahamiyatga ega;

intellektuallashuv qiyin holatlarda mexanizmi ishga tushadi. Katta yoshdagi tarbiyalanuvchi abstrakt fikrlay boshlaydi va vaziyatdan chiqib ketish yo'lini o'zi uchun emas, go'yoki boshqa odam uchun qidiriyotgandek tuyuladi. Bu mexanizm tarbiyalanuvchi hayotiy muhim muammolarga (kasallik, boshqa maktabga o'tish, institutga kirish) duchor bo'lganda namoyon bo'ladi.

ratsianallashuv mexanizmida tarbiyalanuvchi o'z xatti-harakatlarining mantiqiy xulosasini chiqaradi. YOsh ratsianalizatorlar odatda maqsadning diskreditatsiyasini qo'llashadi.

fikr, xissiyot, harakatlarni susaytirish uchun **harakatlarni bekor qilish** mexanizmi qo'llaniladi. Tarbiyalanuvchi kechirim so'raganida, uning harakatlari kechirilishi va sof vijdon bilan harakat qila boshlashiga ishonadi. Ko'p shaxslar shu tarzda komillikka erishishadi.

2. I.V.Mudrikning fikricha psixologik va ijtimoiy psixologik mexanizmlarga quyidagilarni kiritsa bo'ladi:

imprinting (xotirada saqlab qolish)-insonga ta'sir qiladigan hayotiy muhim ob'ektlarni eslab qolishi. Bu mexanizm odatda go'daklik davrida ko'p qo'llaniladi. Biroq keyingi yosh davrlarida ham imprintingni kuzatishimiz mumkin.

eksiztensial bosim mexanizmi-tilni o'zlashtirish va munosabatga kirishganda kerak bo'ladigan ijtimoiy xulq-atvor normalariga anglamagan holda ega bo'lish.

taqlid-biror bir namunaga o'xshashga harakat qilish. Bu holat insonning ijtimoiy tajriba to'plashining ixtiyoriy va asosan ixtiyorsiz yo'llaridan biridir.

refleksiya mexanizmi-ichki suhbat. Unda inson jamiyatning turli institutlari, oila, tengdoshlar jamoasi, obro' e'tiborli shaxslarga xos xususiyatlarga baho beradi, ularni ko'rib

chiqadi yoki inkor etadi. Refleksiya insonning turli “men” obrazlari orasidagi real va hayoliy shaxslarning ichki suhbatidir. Bu mexanizm yordamida insonning shakllanishi ro'y beradi.

Bundan tashqari ijtimoiylashuvning

1) ijtimoiy pedagogik mexanizmlariga quyidagilarni ham kiritsa bo'ladi: ijtimoiylashuvning **an'anaviy mexanizmi** inson tomonidan oila, atrof-muhit, qo'shnilar, o'rtoqlariga xos norma, qarash stereotiplarini o'zlashtirishni ko'zda tutadi. Bu o'zlashtirish ongsiz holatda amalga oshib taasurotlar yordamida sodir bo'ladi.

2) *institutsional mexanizm* insonning jamiyat institutlari va turli tashkilotlari bilan o'zaro munosabati jarayonida kuzatiladi. Bu jarayonda inson turli bilim va tajribalarni to'plashi mumkin.

Ijtimoiylashuv omillari. Ijtimoiylashuv bolalar, o'smirlar, yoshlarning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi ko'p sonli shart-sharoitlar bilan o'zaro munosabatida yuzaga keladi. Insonga ta'sir qiluvchi bu sharoitlar omil deyiladi. Aslida ularning hammasi ham aniqlanmagan. O'rganilgan omillar haqida bilimlar yetarli emas. Ijtimoiylashuvning omillari 4 guruhga bo'linadi;

1.Megaomillar (mega-eng katta)-kosmos, planeta, dunyo, shuningdek bularga demografik, ijtimoiy siyosiy, ekologik, planetar jarayonlarni ham kiritsa bo'ladi. Ular boshqa omil guruhlari orqali yerning barcha aholisining ijtimoiylashuviga ta'sir ko'rsatadi.

2.Makroomillar (makro-katta)-davlat, xalq, jamiyat. Bu omillar muayyan hududda yashovchi aholi ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi.

3.Mezoomillar (mezo-o'rta)-hudud va yashash joyi ommaviy aloqa tarmoqlari, auditoriya, u yoki bu submadaniyatga tegishliligiga ko'ra ajratilgan guruhlarning ijtimoiylashuvi shart-sharoitlari. Mezoomillar etnik qurilmalarni shakllantirish jarayoniga, mintaqaviy sharoitlarga, shu hududning OAVlariga ta'sir qiladi.

4.Ijtimoiylashuvga **mezoomillar** mikroomillar orqali ta'sir qiladi. Mikro omillarga muayyan shaxslarga ta'sir qiluvchi omillar-oila, qo'shnilar, tengdoshlar guruhlari, tarbiya muassasalari, turli ijtimoiy, diniy, davlat, xususiy tashkilotlar kiradi.

SHaxs tug'ilganidan boshlab rivojlanadigan muhit sotsium yoki mikrosotsium deyiladi.

Tashqi ijtimoiy omillardan tashqari ichki biologik omillar ham mavjud. Ularni bir-biridan mustaqil o'rganishning iloji yo'q. Zamonaviy ilmiy nazariyalarda shaxs rivojlanishining asosiy omillari sifatida biologik va ijtimoiy omillar ajratib ko'rsatiladi.

Biologik omillar. Biologik irsiyat insonni inson qiluvchi umumiy jihatlarini aniqlaydi. Irsiyat deganda ota-onalardan bolalarga turli belgi, o'xshashlik, xususiyatlarning o'tishi tushuniladi. Irsiyatga ko'ra bolaga ota-onasidan inson organizmi, asab tizimi, miya va xis tuyg'u organlari, shuningdek, qomat tuzilishi, soch, teri rangi o'tadi. Bular insonni boshqa insonlardan ajratib turuvchi tashqi omillar hisoblanadi. SHuningdek irsiyat bo'yicha nerv faoliyatini rivojlantiradigan nerv xususiyatlari ham o'tishi mumkin. Irsiyat bolaning tabiiy xususiyatlari asosida biror bir faoliyat sohasida muayyan qobiliyatlarining shakllanishini ko'zda tutadi. Psixologik ma'lumotlarga ko'ra qobiliyat insonning tabiiy xususiyati bo'la olmaydi. Bola qobiliyatlarining namoyon bo'lishi uning hayot, talim-tarbiya jarayonlariga bog'liq.

Ota-onadan bolaga o'tuvchi bir qator kasalliklar mavjud-qon kasalligi, shizofreniya, epilepsiya, daun kasalligi va boshqalar. Bu kasalliklarni genetika o'rganadi.

Hozirgi paytda bola rivojlanishiga ekologik muhit, atmosferaning buzilishi kabi tashqi omillar ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Buning natijasida jismoniy nuqsonli bo'lib tug'ilayotgan bolalar soni ko'paymoqda. Bunday bolalarning muomalaga kirishishi va faoliyat yuritishi nihoyatda og'ir kechadi. SHuning uchun ularga o'qitishning yangi metodlari joriy qilinmoqda va bu metodlar ularning aqliy rivojlanishiga erishishlariga yordam beradi. Jismoniy nuqsonli bolalar bilan maxsus pedagoglar shug'ullanishadi. Bu bolalar o'z tengqurlari bilan muomalaga kirishganlarida jiddiy muammolarga duch kelishadi. Bu esa ularning jamiyatga integratsiyalashuvlarini qiyinlashtiradi. SHuning uchun bunday bolalar bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borishning asosiy maqsadi bolaga tashqi olam bilan aloqa qilish kanallarini ochishdir.

Ijtimoiy omillar. Insonning biologik mavjudotdan ijtimoiy sub'ektga aylanishi, uning ijtimoiylashuvi, jamiyatga integratsiyasi natijasida sodir bo'ladi. Bu jarayon shaxsning ijtimoiy

ahamiyatga ega xislatlari asosida shakllanadigan qadriyat, ijtimoiy norma, xulq-atvor namunasi orqali amalga oshadi.

Ijtimoiylashuv insonning butun hayoti davomida kechadigan ko'p qirrali jarayondir. U ayniqsa bolalik va yoshlik davrida nihoyatda jadallik bilan kechadi. Chunki aynan bolalikda asosiy ijtimoiy me'yorlar o'zlashtiriladi.

Bola ijtimoiylashuvda sotsium muhim ahamiyatga ega. Bu ijtimoiy muhitni bola asta-sekinlik bilan o'zlashtiradi. Agar bola tug'ilgandan keyin asosan oilada rivojlansa, uning keyingi rivojlanishi yangi va yangi muhitlar-maktabgacha ta'lim muassasalari, maktab, maktabdan tashqari tarbiya muassasalari, turli ko'ngilochar maskanlarda kechadi. YOsh ulg'aygan sari ijtimoiy muhit "hududi" kengayib boradi. Bola qanchalik ko'p muhitlarni o'zlashtirsa, u shunchalik keng doira hududini egallashga harakat qiladi. Bola doimo o'zi uchun qulay bo'lgan uni yaxshi tushunadigan, unga hurmat bilan munosabatda bo'ladigan muhitni izlashga urinadi. SHuning uchun u bir muhitdan boshqa muhitga ko'chib yuradi. Muhit bolaning shakllantirishida, uning ijtimoiy tajriba to'plashida ijtimoiylashuv jarayoni uchun muhim ahamiyatga ega.

Muhit tushunchasi turli fan vakillari-sotsiologlar, psixologlar, pedagoglarning o'rganish ob'ekti hisoblanadi. Ular muhitning bunyodkorlik salohiyati va bola shakllanishi, rivojlanishidagi ta'sirini o'rgandilar.

Ijtimoiylashuv jarayonida muhitning o'rni

Ijtimoiy pedagogikada jamiyat, ijtimoiy muhit avvalambor bolaning yangi muhitlarga integratsiyalashuvi nuqtai nazaridan o'rganiladi. SHu nuqtai nazardan inson va unga ta'sir qiluvchi tashqi omillarning jamiyatdagi o'zaro munosabati hamkorlik xarakteriga ega ekanligi muhimdir. Muhit-inson kirishishi, o'zini qulay sezishi uchun joylashuvinigina yetarli bilishi lozim bo'lgan ko'cha, uy va boshqa narsalar emas. Balki, muhit bu alohida o'zaro munosabatlar tizimi va qoidalari bilan xarakterlanadigan inson jamoalari hamdir. SHuning uchun inson muhitga yangilik kiritadi, muayyan darajada ta'sir qiladi hamda o'zgartiradi va o'z o'rnida muhit ham inson oldiga o'z talablarini qo'yadi. U insonni, uning xatti-harakatlarini qabul qilishi ham, inkor qilishi ham mumkin. Muhitning insonga munosabatini insonning yurish-turishi, uning talablariga qanchalik javob berishiga qarab aniqlasa bo'ladi. Insonning xulq-atvori uning jamiyatda tutgan o'rni bilan belgilanadi.

Inson jamiyatda bir vaqtning o'zida bir qancha mavqe'larni egallashi mumkin. Masalan, ayol ham rafiq, ham ona, ham ustoz mavqe'larini egallashi mumkin. Har bir mavqe' insonga muayyan talablarni qo'yadi va shu bilan birga unga bir qancha huquqlarni beradi. Insonning jamiyatdagi muayyan huquq va majburiyatlar bilan xarakterlanadigan mavqe'i ijtimoiy maqom deyiladi. Insonda tug'ma maqomlar bo'lishi mumkin. Insonning ijtimoiy maqomiga millati, tug'ilgan joyi, familiyasi va boshqa omillar ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday maqomlarga odatda tug'ma maqom deyiladi. Boshqalari esa inson jamiyatda nimalarga mustaqil erishganligiga qarab belgilanadi. Masalan, ijtimoiy pedagog maqomiga shu sohadagi kasb tayyorlovchi o'quv muassasasida ta'lim olgan va bu soha bo'yicha diplomga ega bo'lgan shaxs erishishi mumkin. YUqoridagi maqomni qo'lga kiritilgan maqom desak adashmagan bo'lamiz.

Maqom insonning jamiyatdagi xulq-atvorini muayyan vaziyatlarda o'zini shu maqomdagilar holatiga ko'ra belgilaydi.

Atrofdagilar u shaxsdan nima kutishlari xam muximdir. SHuning uchun inson maqomi bilan belgilanadigan xulq-atvor ijtimoiy rol deyiladi. Turli ijtimoiy rollarni o'zlashtirish shaxs ijtimoiylashuvi jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Uning murakkabligi jihati shundaki, jamiyatda faqat jamiyat tomonidan ma'qullanadigan maqomlar bo'lmasdan ijtimoiy norma va qadriyatlarga mos kelmaydigan maqomlar ham mavjud. SHuning uchun bola shakllanishi va rivojlanishi jarayonida ham ijobiy ham salbiy rollarni o'zlashtirishi mumkin.

Pozitiv rollarga avvalo oila a'zosining rolini kiritsak bo'ladi. Oilada bola bunday rollarning bir nechtasini o'zlashtiradi: o'g'il yoki qiz, aka yoki opa, jiyan, nabira, shuningdek bobokalonlari bilan ham tanishishi mumkin.

Bola o'z rivojlanishi davomida o'zlashtiradigan yana bir muhim roli bu jamoa a'zosi rolidir. Bolalar bog'chasi va maktabda sport to'garagida tengqurlari bilan muomala qilganda bola jamoa a'zosi, o'rtoq, do'st, o'quvchi, yetakchi kabi rollarni o'zlashtiradi. Har bir inson iste'molchi rolini bajaradi. Chunki u hayoti mobaynida zarur bo'lgan narsalarga doim ehtiyoj sezadi. Bular: ovqat, kiyim-kechak, kitob va boshqalar. Jamiyat insonga taqdim etgan xizmatlardan oqilona foydalana olishni bola yoshligidayoq o'zlashtirishi lozim.

Yana bir muhim ijtimoiy rol-o'z vatani fuqarosi bo'lish, uni sevishtirish, u bilan fahrlanish, vatanparvar bo'lish bilan bog'liqdir. SHu bilan birga bola o'zlashtirishi mumkin bo'lgan boshqa rollar ham bor. Masalan, mutaxassis roli. Uni bola maktab, litsey yoki boshlang'ich kasbiy bilim yurtlarida o'zlashtiradi. Salbiy rollarga daydi rolini misol qilsak bo'ladi. Katta shaharlar ko'chalarida, magazin, bozor, jamoa transportlarida tilanchi bolalarni ham uchratishimiz mumkin. Ular bu rollarga ko'nikishgan. O'tgan-qaytganlardan mohirlik bilan pul undirib olishadi. Ular orasida o'g'irlik bilan shug'ullanadiganlari ham uchraydi. Ba'zi hollarda bo'lsa, ularni bu ishga kattalar undashadi.

Bolaning xulq-atvor mexanizmlarini o'zlashtirishi unga ijtimoiy munosabatlarga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlaydi. ijtimoiy moslashuv deganda shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga ko'nikishi tushuniladi.

Ijtimoiy moslashuv bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvining sharti va natijasi hisoblanadi. Bu asosan uch yo'nalishda olib boriladi: faoliyat, muomala va anglash. Faoliyat sohasida bolada faoliyat turlarining kengayishi, faoliyatning zaruriy shakl va vositalarini qo'lga kiritishi, muomala sohasida muomala doirasining kengayishi, uning mazmunining chuqurlashishi, jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirish sodir bo'ladi. Anglash sohasida o'z "men"i obrazini shakllantirish, o'zining ijtimoiy mansublik va ijtimoiy o'rnini anglash ro'y beradi. Bu jarayonlarning barchasini tarbiya tartibga soladi.

Bolaning rivojlanishi haqida umumiy tushuncha

Insonning rivojlanishi juda murakkab va qarama-qarshiliklardan iborat jarayondir. Bola o'z rivojlanishi jarayonida turli xil faoliyat (o'yin, o'qish, sport turlariga qamda muloqatga kirishadi. Bu esa ularning ijtimoiy tajribalarining oshishiga yordam beradi. Bolaning dunyoga kelishidan tortib uning butun umri jarayonida yuqoridagi faktorlar (faoliyat va muloqat) bir-birini to'ldirib bola shaxsining rivojlanishini ta'minlaydi. Bola rivojlanishining harakatlantiruvchi kuchi-bu qarama qarshilikdir. U tashqi va ichki ta'sirlar orqali amalga oshiriladi. Tashqi ta'sirlarga insonni shakllantirishga qaratilgan maxsus faoliyat kirsam, ichki ta'sirlarga biologik va irsiy faktorlar kiradi.

Shaxs deganda ruhiy jihatdan taraqqiy etgan, o'z xususiyatlari va sifatlari bilan boshqalardan farq qiluvchi muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi. Odamning ijtimoiy mavjudod sifatida shaxs nomini olishi uchun unga ijtimoiy-iqtisodiy hayot va tarbiya kerak.

Shuning uchun pedagogika fani bolaning shaxs sifatida rivojlanishi va unga ta'sir etuvchi omillarni ham o'rganadi.

Inson hayoti davomida o'zgarib, shakllanib, rivojlanib boradi. Bolalik, o'smirlik va o'spirinlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi. Rivojlanish deb bola vaznining oshishi, suyak va muskul tizimining, tanosil a'zolarining, nerv-funksional faoliyatining kamol topishi, aql zakovatining shakllanishiga aytiladi.

Shaxs rivojlanishi va kamolga yetishi murakkab va ziddiyatli jarayon bo'lib, bunda nasl-irsiyat (biologik omil), ijtimoiy muhit ham, maqsadga muvofiq amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya va nihoyat o'zining mustaqil faoliyati ham muhim ahamiyatga ega.

Biologik faktorlar. Biologik faktorlar deganda asosan, irsiyat nazarda tutiladi. Irsiyat deganda esa gen orqali ota-onalardan farzandlariga o'ziga xos xususiyatlarining o'tishi nazarda tutiladi. Irsiyat orqali bola organizmiga, nerv sistemasiga, hissiy organlariga ega bo'ladi. Bu insonni boshqa insonlardan ajratib turadigan tashqi faktorlardir. Irsiyat haqida gapirganda irsiy kasalliklar haqida unutmazlik lozim. Irsiy kasalliklarni tibbiy genetika o'rganadi. Lekin ushbu kasalliklar bolaning ijtimoiylashuvi jarayoniga ta'siri ijtimoiy tuqulishiga tashqi faktorlar ham ta'sir o'tkazadi. Masalan, havoning yoki suvning ifloslanishi sog'lom

bolaning dunyoga kelishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday shaxslar uchun jamiyat bilan "muloqatga" kirishishga yordam beruvchi maxsus metodikalar mavjud.

Irsiyat deganda, bolaga ota-ona va umuman yaqin ajdodlardan, ya'ni nasldan-naslga o'tadigan biologik xususiyat va o'xshashliklar tushuniladi. **Turli davrlardagi preformizm, bixeviorizm, pragmatizm, biogenetiklar** oqimlari shaxsning shakllanishida biologik omilning roliga ortiqcha baho berishgan, rivojlanishni naslga bog'lashgan. Irsiyat mavjud va biologik omillarni inkor etib bo'lmaydi. Lekin irsiyatni mutlaqo o'zgarmas deb tushunmaslik kerak. Rivojlanishga naslning ta'siri deganda ota-onaga, ajdodlarga o'xshashlikni ifodalovchi biologik takrorlanishni tushunmoq kerak. M-n, tananing tuzilishi, sochning, ko'zning, terining rangi kabilar. Nerv faoliyati ko'rinishlari (xolerik, sangvinik, flegmatik, melonxolik) kabi fiziologik xususiyatlar ham tug'ma o'tishi mumkin. Insonga xos xususiyatlar ham tug'ma o'tishi mumkin, lekin inson bolasi tayyor qobiliyat bilan emas, balki layoqat bilan tug'iladi. Layoqat o'z holicha rivojlana olmaydi, uning uyg'onishi uchun qulay muhit kerak. Muhit deganda kishiga ta'sir etadigan tashqi voqealarning yig'indisini tushunamiz. Bunga tabiiy muhit (geografik), ijtimoiy muhit, oila muhiti (mikromuhit) va boshqalar kiradi va ularning rivojlanishiga alohida ta'sir qiladi. Boladagi irsiy belgilarning o'sishi, kamol topishi insonlar muhiti, yashash sharoiti va tarbiyaga bog'liq buladi. «Inson bolasi, agar ijtimoiy-insoniy muhitga emas, aytaylik hayvonlar muhitiga tushib qolsa, unda irsiy belgilarning biologik ko'rinishlari saqlanar, lekin insoniy fikr, faoliyat, hatti-harakat bo'lmaydi. (Hindistondan topilgan Kamola, Amola hayoti bunga misol bo'la oladi)»

Ijtimoiy faktorlar. Individdning shaxs sifatida shakllanishiga bitta irsiyatning o'zi kamlik etadi. Ijtimoiy faktor orqali individning ijtimoiy sub'ektga aylanishi insonning ijtimoiylashuvi, uning jamiyat bilan integratsiyaga kirishishi orqali amalga oshiriladi. Shaxsning ijtimoiylashuviga xizmat qiluvchi makro-(katta), mezo-(o'rta) va mikro (kichik) faktorlar mavjud.

Mezofaktorlarga milliy sifatlarning shakllanishi, xududiy sharoitlarning ta'siri aholi tipi singarilar kiradi.

Mikrofaktorlarga oila, ta'lim muassasalari, tengqurlari guruqlari kiradi.

Makrofaktorlarga esa insonning ijtimoiylashuviga ta'sir etuvchi umumbashariy jarayonlar (ekologik, demografik, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, mamlakat va jamiyat hodisalari) kiradi.

Jamiyatning bolalar ongiga ta'sir o'tkazishi asosan ta'lim-tarbiya orqali amalga oshiriladi. U oilada, maktabgacha muassasada va maktabda ta'lim -tarbiya oladi. Inson kamolotida *ta'lim - tarbiya yetakchi* o'rin tutadi. Bola o'qish, yozishni, maxsus bilim, malaka, ko'nikmalarini egallaydi, ularda ilmiy dunyoqarash shakllanadi.

Ijtimoiy muhitning bola rivojlanishiga ta'siri.

Sotsiologiya fanida ijtimoiy status tushunchasi mavjud. Inson jamiyatda turli xil pozitsiyalarda bo'lishi mumkin. Ma'lum haq-huquqlar va majburiyatlar bilan tavsiflanuvchi insonning jamiyatdagi shunday pozitsiyasini egallashi ijtimoiy status deb ataladi. Bunday ijtimoiy statuslar tug'ma va egallangan bo'lishi mumkin.

Tug'ma ijtimoiy statuslarga jinsi, millati, tug'ilgan joyi, familiyasi va boshqa faktorlar kiradi. Lekin shunday statuslar bo'lishi mumkinki, ular insonning o'z kuchi va xarakterlari bilan egallanadi. Masalan, ijtimoiy pedagog statusi insonning maxsus o'quv yurtlaridagi kasbiy tayyorgarligi, shu yo'nalishi bo'yicha olgan diplomi asosida egallanadi. Ya'ni bu egallangan status qisoblanadi.

Lekin qayotda shunday vaziyatlar bo'lishi ham mumkinki, inson o'zining xoxish irodasiga qarshi ma'lum hatti-harakatda bo'lishi mumkin. Bu uning jamiyatda tutgan statusi asosida yoki boshqa insonlar undan ma'lum xarakatlarni namoyon etishi mumkin. Bu xolat insonning jamiyatdagi roli deb ataladi.

Lekin ijtimoiylashuv hamda rivojlanish jarayonida bola pozitiv va negativ ijtimoiy rollarni ham o'zlashtirishi mumkin.

Pozitiv ijtimoiy rolga oila a'zolari, jamoa, mutaxassislar, iste'molchilar

kirishi mumkin. Negativ ijtimoiy rolga esa daydilar, tilamchi-gadoylar, narkomanlar singari kategoriyadagi insonlar kiradi. Individ yuqoridagi kabi ijtimoiy rollarni o'zlashtirish mexanizmi natijasida ijtimoiy munosabatlarga kirishib o'sha ijtimoiy muqitga moslashib boradi. Individning o'sha ijtimoiy sharoitlarga moslashib borish jarayoni ijtimoiy adaptatsiya deb ataladi. Bunda muloqat, faoliyat va anglash jaryoni amalga oshiriladi. Ijtimoiy adaptatsiyalanish jarayonida bolada "hammaga o'xshash" ehtiyoj vujudga keladi. Shu bilan bir qatorda unda "o'zini ko'rsatish", "o'zini namoyon etish" ehtiyoji tug'iladi va u o'zini ko'rsatish usullari va vositalarini qidira boshlaydi hamda bu jarayon individualizatsiyalanish deb ataladi.

Demak, bolaning rivojlanishi ikki yo'nalish asosida amalga oshiriladi: ijtimoiylashuv va indivilualizatsiyalanish.

Agar sotsium tomonidan qabul qilingan xulq-atvor me'yorlarini qabul qilishi bilan bir qatorda o'z navbatida bola o'zining ham individual xususiyatlarini sotsiumga qo'shib borishi mumkin va bu jarayon bolaning jamiyatga integratsiyalanishi deb ataladi.

Bu jarayonlar spontan, stixiyali va tartibsiz holda amalga oshirilishi va aksincha boshqarilib, ma'lum maqsadga yo'naltirilib ham borilishi mumkin. Bu jarayon esa tarbiyalash deb ataladi. Bolaning ongli, faol va mustaqil faoliyati esa o'z-o'zini tarbiyalash jarayoni deb ataladi. Jamiyatdagi barcha mutaxassislarning va tarbiyachilarning harakatlari bolaning ijtimoiy adaptatsiyalanishiga qaratilgan.

Bolaning ijtimoiy muhitga moslashuviga to'sqinlik qiluvchi ijtimoiy-ma'naviy fazilatlarining yo'qligi hamda ularning shakllanmay qolishi ijtimoiy dezadaptsiya deb ataladi. Bunday holatlarda ularning oldini olish hamda ma'lum chora-tadbirlar ishlab chiqish kerak bo'ladi. Demak, bolaning jamiyatda ijtimoiy adaptatsiyalanishiga, uning ijtimoiy statusini qayta tiklashga, yo'qotilgan ijtimoiy munosabatlarni qayta tiklashga qaratilgan faoliyat turini ijtimoiy reabilitatsiya qilish deb ataladi.

SAVOLLAR

1. Bolaning rivojlanishi haqida umumiy tushuncha.
2. Bola rivojlanishida biologik faktorlarning roli.
3. Rivojlanishda ijtimoiy omillarning o'rni.
4. Ijtimoiy muqitning bola rivojlanishiga ta'siri.

ADABIYOTLAR:

1. Bekmurodov M. Jamoatchilik faolligi. G`G`Hurriyat, 2002 yil 24 iyun.
2. Jalolov X. Mahalla-adolat maskani. Xalq ta'limi 2003. №3. 6-8 betlar.
3. Isoqova M. Shaxs ijtimoiylashuvchida mahalla. Xalq ta'limi. 2003. №3
4. Inomova M. Oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlar. T.: Fan.
5. Musurmonova O. oila ma'naviyati-milliy g`urur. T.: O`qituvchi, 1990
6. Nishonova S. Milliy qadriyatlar va yoshlarni aqliy tarbiyalash. G`G`qadriyatlar va ijtimoiy taraqqiyot. T. O`zbekiston 1997.
7. Ro`ziev Sh. Pedagog tarbiyachi-profilaktika inspektorlariga yordamchi. G`G`Ma`rifat. 2002. 30-noyabr
8. O`zbek xarakterining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. RTM. To`plam.: 1999.
9. O`quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi kontseptsiyasi.
10. M.Q. Quronov, Z. Qurboniyazova. Ijtimoiy pedagogika. (Ma'ruza matnlari to`plami). T., 2003 y.

14-mavzu: Mahallalar-ijtimoiy o'z-o'zini boshqarish organi.

Reja.

- 1.Mahallaning paydo bo'lish tarixi.
- 2.Mahallaning pedagogic o'rni.
- 3.Ijtimoiy pedagogika va pedagogic sotsiologiyada ilmiy tadqiqotning vazifalari

Mahalla ijtimoiylashuvning an'anaviy omili sifatida.

O'zbek mentalitetining muhim xususiyatlaridan biri-maxsus ijtimoiy tuzilma mahallaning mavjudligidir.

Toshkent shahrida XIX asrdan boshlab mahalla mavjud. Ularning tashkil topishi va faoliyat yuritishi bir tomondan milliy- psixologik xususiyatlari, boshqa tomondan esa aholiga yoshligidanoq ijtimoiy munosabatlarga g'arq bo'lishlariga imkon yaratish bilan bog'liqdir. Boshqacha aytganda, mahalla mikrotsizm bo'lib, unda axloqiy tamoyil va qoidalarga amal qilish, marosim va jamoat faoliyatining boshqa turlarida ishtirok etish orqali shaxsning yanada kattaroq hamjamiyatda ijtimoiylashuvi usullari shakllanadi. Mahallaning demokratiyalashuv, ijtimoiylashuv, insoniylashuv va mukammallashuv jarayonlariga faol ta'sir qila olishini Prezident I.A.Karimov quyidagicha ta'kidlab o'tgan: "YOki masalan mahalla-bizning jamiyat hayotida insoniy tarbiya va kelishuvning o'zgarmas manbasi. Tarixning guvohlik berishicha, bizning davlatda daryolar bo'yida paydo bo'lgan. Tabiat kataklizmalari, tashqi hayvonlarni birgalikda yengish, qiyin kunlarda qo'llab-quvvatlash bizning ajdodlarimizni jamoa bo'lib yashashga o'rgatgan.

Mehribonlik, rahmdillik kabi qadrli insoniy hislatlar aynan mahallada shakllanadi. Bu ma'noda mahallani o'z-o'zini boshqarish maktabi, kerak bo'lsa demokratiya maktabi desa bo'ladi².

Ijtimoiylashuv nafaqat shaxsning jamiyatda qulayliklarga ega bo'lishini ko'zda tutadi, balki shaxsning muayyan axloqiy va etnik qoidalarni egallashini ham ko'zda tutadi. SHu borada mahalla ijtimoiylashuvining unikal mexanizmi hisoblanadi. CHunki unda:

- har bir inson amal qilishi kerak bo'lgan muayyan axloqiy qonunlar ishlab turadi;
- muomala bir qator axloqiy tamoyillarga asoslanadi;
- hokimiyatga ishonch va xizmat, shaxsiy namuna kuchi kattalarga hurmat, bolalar haqida g'amxo'rlik;
- axloq va jamoatchilikning tarbiyasi amaliy faoliyatga kiritish orqali amalga oshiriladi;
- ommaviy ong qadriyatlari mahalladan oila va shaxsga uzaytiriladi;
- alohida shaxs hayotining asosiy bosqichlari jamoaning barcha a'zolari tomonidan kuzatuvda bo'ladi.

Alohida tarixiy davrlarda an'anaviy hayotiy muammolarning buzilishiga urinishlar amalga oshirilishiga qaramay, mahalla bunga qarshilik ko'rsatdi va an'ana, odatlarning saqlanib qolishiga yordam beradi.

Mahallaning ijtimoiy o'rni shunda namoyon bo'ladiki, u doimo jiddiy ijtimoiy o'zgarishlarga o'z munosabatini bildirgan va oliy insoniy va axloqiy tamoyillarga tayanadi. Masalan, XXasrning 20-30 yillarda mahalla ayollarning ijtimoiy ishlab chiqarishga qo'shilishi, savodsizlikni bartaraf etish, aholining madaniy dunyoqarashini kengaytirish qo'llab-quvvatlangan

Hammaga mahalla aholisining Rossiya, Ukraina, Belorusiyadan evakuatsiya qilinganlarni qabul qilganliklari dalili yaxshi ma'lumdur. Mahalliy aholi vakillari ko'chib kelganlarga o'z

uyalarining bir qismini berishgan, moddiy yordam ko'rsatishgan. Mahalla jamoalari nihoyatda yuqori axloqiy va ijtimoiy salohiyatga ega, ular odamlarga yaxshi niyatlilik, o'zaro hurmat, o'zaro tushunish kabi hislatlarni tarbiyalashadi.

Mahallaning an'analarni saqlab qolish va ularni yoshlarga yetkazish jamiyatni demokratiyalashning ilk davrlarida milliy qadriyatlarning tiklanishiga katta yordam bergan. Yangi sharoitlarda mahalla o'z-o'zini boshqarish organi sifatida yangi mazmun va ahamiyatga ega bo'ldi. Bunga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov³ tomonidan ham ta'kidlangan.

Mahalla maktablarining yuqori sinf o'quvchilarning ijtimoiy va ma'naviy qiyofalari ham ancha o'zgarib qoldi. Ularning aksariyati muassasa, maktablarda tashkiliy ish tajribasiga egalar. Oqsoqollarning aksariyat qismi savodxon, ularning ba'zilari ilmiy darajaga egadirlar. Mahalla insonlarning axloqiy birlashuvi markazi bo'lishni davom ettirmoqda. Bu avvalambor, mahalla qo'mitalari faoliyatlarining asosiy yo'nalishlaridan biri ijtimoiy mehnatlarni, shu jumladan obodonlashtirish bo'yicha ishlarni tashkil qilishda namoyon bo'ladi. Bunaqa ishlarning asosiy turlari-ariqlarni tozalash, daraxtlarni kesish, axlatni chiqarish bo'yicha hasharlardir. Bunaqa tadbirlar asosan Navro'z, Ramazon, Qurbon hayitlari, Mustaqillik kunlari oldidan o'tkaziladi. Hashar yo'li bilan uylar, klublar, oshxona, masjidlar bunyod etilmoqda.

Eng muhim an'analardan biri mehr-muruvvat bo'lib, u quyidagi qiyofalarda namoyon bo'ladi:

-jamoaning g'amxo'rligi, qo'shnilarning kasal, keksa va kam ta'minlanganlariga yordam ko'rsatishadi;

-o'ziga to'q kishilarning kam ta'minlangan qarindoshlariga va qo'shnilarga moddiy yordam berishlari;

-oqsoqol va mahalla qo'mitasi tomonidan boquvchisini yo'qotgan va qariyalarga yordam ko'rsatishi va boshqalar.

Jamoadi yordam ko'rsatish an'anasi hozir yangi shakllarga ega bo'ldi va hokimiyatlar, mahalla qo'mitalarning asosiy vazifasiga aylandi. Respublika Prezidentining (1994 yil 23 avgust) "Aholining kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoyasini kuchaytirish chora-tadbirlari"⁴ haqidagi farmoni bilan aholini ijtimoiy himoya qilishning yangi turi joriy qilindi: kam ta'minlangan oilalarga har oy ko'rsatiladigan yordam. Bu yordamning yangiligi shundaki oilalar taqsimotini mahalla hal qiladi. Fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari 1999 yil yanvarda O'zbekiston Prezidentining hamda Vazirlar Mahkamasining 2002- yil yanvardagi "Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini aniq yo'naltirilgan tarzda qo'llab-quvvatlashining 2002-2003 yillarda mo'ljallangan dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori talablarini amalga oshirmoqdalar. "Fuqarolarni o'z-o'zini boshqarish organlarining aholining ijtimoiy qo'llab-quvvatlanishini ta'minlash" to'g'risidagi farmoni chiqdi.

Xozirgi kunda mahalla jamiyatda etnomadaniy qadriyatlarni tiklash jarayonida muhim rol o'ynamoqda. Nikoh, janoza, aqiqa to'yi, sunnat to'yi, muchal to'yi kabi marosimlar ham o'tkazilmoqda.

Bozor munosabatlarini shakllantirishning murakkab holatida mahallaning ijtimoiylashtiruv roli oshib ketadi. Bu avvalambor oila qadriyatlarini saqlab qolishda namoyon bo'ladi. Nizoli holatlar paydo bo'lganda xotin-qizlar qo'mitasi yoki mahalla oila vakillari bilan suhbat o'tkazadi va odatda vaziyatga oydinlik kiritadi va ajralishlar bo'lishiga olib keladi. Bundan tashqari mahalla ishsizlarga ishga joylashishlariga, militsiya hodimlariga tartibni saqlashda yordam beradi, xizmatga chaqirilganlar bilan tushuntirish ishlari olib boradi. Avvalgiday jamoa o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalashda muhim o'rin tutmoqda. Hozirda mahalla bolalar bog'chalari va maktablari bilan yaqin hamkorlik olib borib, ularga ta'mirlash

³ "Маҳалла" хайрия жамғармасини тузиш тўғрисидаги 1992- йил 12 сентябрдаги ҳамда "Маҳалла" хайрия жамғармасига маблағ ажратиш тўғрисидаги 1992- йил 8-октябрдаги фармонлари, 1993-йил 2 сентябрдаги "Фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органлари тўғрисидаги "Ўзбекистон Республикасининг Қонуни қабул қилиниши ёрқин мисол бўлади".

ishlarini olib borishda, tarbiya ishlarida yordam ko'rsatadi. Mahalla qo'mitasi majlislarida maktab intizomining jiddiy buzilishlari ham ko'rib chiqiladi. YOshlarga ta'sir ko'rsatishning bu rasmiy tarmoqlaridan tashqari jamoani nazorat qilishning an'anaviy usuli ham saqlanib qolgan. Har qanday mahallada boy hayotiy tajribaga ega odamlar mavjud. Ularning asosiy vazifasi aholining an'anaviy ahloq-odob qoidalariga rioya qilishlarini, bolalarning ko'chadagi yurish-turishini nazorat qilishdir. Ular har qanday odamga tanbeh berishlari mumkin, biroq bu ishni doimo ularning hurmatini saqlagan holda amalga oshiriladi. Ota-onalarning bunday munosabatni qadrlashitaqsinga sazovor. SHuning uchun "mahalla sening ham otang ham, onang" degan maqol mavjud. Boshqa sohalarda namoyon bo'ladigan milliy tiklanish, xalqning milliy o'z-o'zini anglashni faollashtirish orqali bo'ladi. U sobiq Sovet ittifoqi davridabu kabi an'analar tuliq yo'qolib ketmagan, balki ayrim oilalarda o'zigi xos tarzda saqlanib qolgan va yoshlarga berilgan. Bu ayniqsa, hayotning an'anaviy turmush tarzini saqlab kelayotgan eski shahar mahallalarida yashovchilar orasida yaqqol namoyon bo'lgan. Mahalla fuqarolarining yuqori savodxonlik va madaniy darajasi (yosh va o'rta avlod, o'rta yoki oliy ma'lumotga ega) badiiy ijodning keng rivojlanishi, hayotning marosimlar o'tkazishda ma'naviy o'z-o'zini ifodalashning keng imkoniyatlarini ko'zda tutadi.

SHuni ta'kidlash joizki etnik an'analar va marosimlarning tiklanishida avvalo, oiladagi katta avlod, shuningdek ommaviy axborot vositalari, ayniqsa televideniye katta o'rin tutadi.

Hozirgi kunda mahallaning ahamiyati oshib bormoqda. Biroq yoshlar tarbiyasida muammolar kam emas. Bozor iqtisodiyoti sharoitida yoshlarning axloqiy tarbiyasiga xalaqit beradigan bir qancha holatlar ham kelib chiqmoqda. YOshlarning yoshligidanoq savdo-sotiq qilishga va boshqa tijorat ishlariga sho'g'ib ketishi ularning o'qishiga, bilim olishga bo'lgan intilishlariga, ijtimoiy munosabatlarga kirishishga, salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ba'zi hollarda muallimlar o'quvchilarni to'liq tarbiyalash imkoniyatidan mahrumdirlar, ya'ni ular boshqa faoliyat bilan ham shug'ullanadilar. Jamiyatni demokratiyalashtirishning mazkur bosqichida yoshlar katta imkoniyatlarga, faoliyat turini tanlashda keng imkoniyatlarga ega bo'lishdi. Biroq ular bulardan to'liq foydalana olmaydilar. So'ngi yillarda yoshlar orasida siyosiy-tarbiyaviy ishlarni olib borish susaydi, din ta'siri kuchaydi va bu natijada yoshlar mafkuraviy sohada o'z mo'ljallarini yo'qotishlariga olib keldi. Mahalla oldida tarbiyaning an'anaviy usullaridan foydalanib yosh avlod bilan yanada faol ish olib borish, ularda hozirgi jamiyat talablariga muvofiq keladigan dunyoqarash va axloqiy tamoyillar thosil qilishdan iborat.

Mahalla azaldan nafaqat o'sib kelayotgan avlodning tarbiyachisi vazifasini bajargan, balki ijtimoiy fikrni shakllantirgan ham. Qo'shnilar o'rtasidagi barcha nizoli holatlar, shuningdek esa oilaviy janjallar mahalla qo'mitalari faollari tomonidan muhokama qilinadi. Bular orasida ko'pincha qaynona-kelin, yosh kelin-kuyovlar orasida janjallar ko'p uchraydi. Bunaqa holatlarda xotin-qizlar qo'mitasi suhbat o'tkazadi. Agar ikki tomonni yarashtirib bo'lmasa, bu holat bilan mahalla qo'mitasi shug'ullanadi. Odatda o'sha joyning o'zida muammo hal qilinadi. SHuning uchun ajralishlar soni ko'p emas. So'ngi paytlarda uy xo'jaligi bilan band ayollar, yosh oilalar bilan ishlash faollashdi, ularni an'anaviy kasb-xunarlariga o'rgatish ishlari olib borilmoqda. Mahalla ishsizlarning ishga joylashishlariga ham ko'maklashmoqda. Xarbiy qo'mitalar askarlikka olishga tanlov bo'lganda mahalla faolligiga tayanishadi.

1999 yil 14 aprelda O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish organlari haqida"gi qonuni yangi taxrirda qabul qilindi. Unda yana bir marta fuqarolarning o'z-o'zini boshqarishi asosida tarixiy taraqqiy xususiyatlari, milliy va ma'naviy qadriyatlar, mahalliy odat va an'analar yetishi ta'kidlandi. Qonunda mahallaning vazifalari belgilab qo'yilgan. YUqorida sanab o'tilgan funksiyalardan tashqari mahallaga yangi vazifalar-tijorat va maishiy xizmat ko'rsatishni, hududning tozalik holatini, aholidan soliqlarning o'z vaqtida topshirilishini nazorat qilish ham yuklatildi. Davlat mahallaga avval mahalliy kengashlar bajargan vazifalarni yuklamoqda. Bu esa mahalla qo'mitalari davlat tuzilmalariga aylanayotganligidan guvohlik beradi.

Mahallaning ijtimoiy hayotida so'nggi o'n yillarda katta o'zgarishlarni boshdan kechirgan qo'shnichilik munosabatlari muhim o'rin tutmoqda. Oilaviy muhitning

individuallashtirish jarayoni ketmoqda. SHu bilan birga yaqin qo'shnichilik munosabatlari o'zbek oilasining qadriyatlaridan biri bo'lib qolaveradi. Bu avvalombor xo'jalik yordamida, bolalar tarbiyasida, qiyin vaziyatlarda yordam ko'rsatishda namoyon bo'lmoqda. SHuning asosida ma'naviy yaqinlik paydo bo'ladi, ya'ni kundalik axborot almashinuvi, mahalladagi voqealar muhokamasi bo'lib o'tadi. SHu tarzda mahalladagi eng kichik guruhlardan biri-qo'shnichilik guruhi paydo bo'ladi.

Mana shu guruh bilan bir qatorda qarindoshlik aloqalari ham mavjud. Ular hozirda avvalgidan ko'ra kamroq bo'lsada, uning a'zolarining faol o'zaro yordami bilan xarakterlidir. Qarindoshlik munosabatlari o'zbeklarning oilaviy qadriyatlari tizimida hali ham birinchi o'rinda turadi.

O'zbeklarning ijtimoiy hayotidagi muhim hodisalardan biri erkaklar birlashmalari-gap, gashtak, ziyofatdir va ularning maqsadi bo'sh vaqtni mazmunli o'tkazishdir. Har bir yosh guruh o'zining muomala shakliga ega: Qadimda Toshkentda gaplar ommaviy xarakterga ega bo'lgan. Ular hosil yig'im terimi yakunlangan kuzgi-qishki davrda o'tkazilgan. To'qmada erkaklar har kuni bir-birlarining uyida to'planishgan va har kim qo'lidan kelganini olib kelgan. Buning hammasi "umumiy qozon"ga solingan. O'zlari taom tayyorlashgan, o'zlari uy yig'ishtirishgan, namoz o'qishgan, suhbatlashishgan, axborot almashishgan.

Tuqmadan farqli o'laroq, gap haftada bir marta odatda juma kunlari ishtirokchilardan birining uyida o'tkazilgan. Har bir gapda saylangan rahbar va ishtirok etish qoidalari bo'lgan. Qoidabuzarlar gapdan chetlashtirilgan. Ziyofat xarajatlarini mezbon ko'targan. Namoz va diniy adabiyotlar uchun odamlarni qamashgan XX asrning 30- yillarida gaplarda to'planish havfli bo'lgan. II jahon urushi davrida moddiy qiyinchiliklar ham gaplar o'tkazilmasligiga o'z ta'sirini ko'rsatgan. Biroq gaplar XX asrning 50-60 yillarida asta-sekin tiklana boshladi. Biroq bu gaplar biroz boshqacha edi. Avvalo, endi ayollar orasida ham gap tashkillashtirildi. Hozirda ayollar gaplari erkaklarnikidan ko'ra keng tarqalgan. Oilaviy gaplar, avvalombor sinfdoshlar, kursdoshlar orasida, shuningdek kasbiy gaplar ham ommaboplashdi.

Gaplarning ijobiy xususiyatlari bilan birgalikda ularda salbiy jihatlar ham mavjud. Bu isrofgarchilik va ichkilik bilan bog'liq. Kitoblar mutooalasi, mazmunli suhbatlar tan olinmay kelindi. Avvalgilaridan farqli ravishda hozirgi gaplar yil davomida o'tkaziladi. To'y paytida gap ishtirokchilari to'y egasiga yordam ko'rsatishadi. Ular og'aynilarini qiyin kunlarda qo'llab-quvvatlashadi. Har bir gapning shuhrati bor. Insonni, ayniqsa yoshlarni qaysi gapga a'zo bo'lganidan u qanaqa tarbiya olganini aniqlasa bo'ladi.

Ayollar orasidagi gaplar XX asrning 60-70 yillarida keng rivojlana boshladi. Bu mahalladagi qo'shnilarning birlashmasi edi. Biroq ishtirokchining yoshi inobatga olingan. Har bir mahallada o'rta yosh ayollar, yosh ayollar (asosan kelinlar)ning birlashmalari mavjud bo'lgan.

YAqin qarindoshlar orasidagi gaplar ham keng tarqalgan. Odatda bunda yoshi eng ulug' ishtirokchi rahbar bo'ladi. Bunday gaplarga ayollar farzandlarini ham olib kelishgan.

SHuningdek oilaviy gaplar ham paydo bo'ldi. Ularda erkaklar o'z xotinlari bilan ishtirok etishadi. Bu gaplar sinfdoshlar yoki kursdoshlar gaplari sifatida boshlangan va keyinchalik har uylangan a'zo o'z xotinini ham olib kela boshlaydi. Bu gaplar umumiy qoidalar asosida mavjud bo'lib, nihoyatda kam uchraydi.

O'rta va katta avlod ayollari o'rtasida to'planishning boshqa shakllari ham mavjud. Bular mushkul kushod va mavlud kabi diniy marosimlar bo'lib, ular so'nggi yillarda Toshkent mahallalarida ochiq-oydin o'tkazilmoqda. Mavlud yoki mushkul kushodga to'planishgan ayollar nafaqat diniy marosimlarda ishtirok etishadi, balki muomalaga kirishishi imkoniyatiga ham ega bo'lishadi. Hayotning eng yaxshi axloqiy me'yor va tamoyillarining tiklanishi fanda hayotning ba'zi eskirgan jihatlarini yangilashga, ayollar erkinligi va huquqlarini cheklashga ham urinishlar bo'ldi.

Mahalla hozirda zamonaviy jamiyat hayotining ijtimoiy tizimida o'z o'rnini topgan. Milliy va etnik an'analarni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan O'zbekiston siyosati bu an'anaviy institutning yanada faol faoliyat yuritishiga yangi zaminlar yaratdi.

16-mavzu: Deviant xulq-ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida. Ijtimoiy pedagogik faoliyat metodikasi va texnologiyasi.

Tayanch tushunchalar: deviatsiya, tarbisi og'ir bolalar va o'smirlar ijtimoiy qarovsiz qolgan bolalar, dezadaptsiya, delinkventlilik. texnologiya, ijtimoiy pedagogik texnologiya, tashkiliy faoliyat, kommunikativ-metodik ishlar, ijtimoiy-psixik ko'nikmalar va h.k.

REJA:

- 1.Deviatsiya va uning turlari.
- 2.Deviant xarakterlarning asosiy sabablari.
- 3.Deviatsiya kontseptsiyasida rehabilitatsiya, profilaktika va korrektsiya masalalari.
4. Ijtimoiy pedagogik texnologiya haqida umumiy tushuncha. Uning o'ziga xos xususiyatlari.
- 5.Ijtimoiy pedagogik faoliyat jarayonida qo'llaniladigan metodlar.

ADABIYOTLAR:

1. Botirova Z.B., Isaeva N.B. Ma'dullaeva Z.Z. Giyohvandlik profilaktikasi bo'yicha uslubiy qo'llanma.T.,Ibr Sino xalqaro jamg'armasi.2002,-17b.
- 2.Yoshlarni «Tengdosh-tengdoshga» tamoyilida axloqiy jinsiy tarbiyalash bo'yicha trenerlar uchun amaliy qo'llanma.T., Reproduktiv Salomatlik bo'yicha O'zbekiston Assotsiatsiyasi. BMT loyixasi doirasida.-2002.-77b
- 3.Komissarov B.G., Fomenko A.A.SOS: narkomaniya. Rostov n-D,Feniks, 2000-320s
- 4.Ovcharova R.V.Spravochnik sotsialnogo pedagogika.M.Sfera.2001
- 5.Ovcharova R.V. Texnologii prakticheskogo psixologicheskogo obrazovaniya. M.,2000.
- 6.Xolmirzayev O.A., Shaymanova M.O. i dr. Dopolnitelnoe obrazovanie v oblasti snijeniya narkopotrebleniya i profilaktiki VICH-SPID-IPPP.(metodicheskoe posobie)T.Uzbekiston, 2002-91
- 7.G'oziyev E. Psixologiya.O'quv qo'llanma. T.O'qituvchi 1994
8. M.Q.Quronov, Z.Qurboniyazova. Ijtimoiy pedagogika.(Ma'ruza matnlari to'plami).T., 2003 y.

Tayanch tushunchalar:

Deviatsiya va uning turlari:

Jamiyat tomonidan qabul qilingan hatti-harakatlar. qoidalar va me'yorlardan chekingan o'smirlarni tarbiyasi qiyin yoki tabiyasi oqir o'smirlar deb atashadi.

Tarbiyasi qiyin o'smirlar deganda turli xil sabablarga ko'ra pedagogik ta'sirlarga qarshi chiquvchi bolalar tushuniladi. Jamiyatda o'rnatilgan me'yor va qoidalarga rioya qilmaydigan shunday tarbiyasi oqir o'smirlarni ilmda deviatsiya deb atashadi.

Deviant hatti-harakat-bu psixik sog'lom shaxslar tomonidan me'yoriy qoidalarni buzish hollaridir.

Deviatsiya-bu ijtimoiy pedagogik muammo bo'lib, inson ruqiy olamidagi, uning atrofidagi muhitning o'zgarish hollari bilan bog'liq. Bu hol, ayniqsa, o'smir yoshdagi bolalarga xosdir. Chunki bu yosh eng qiyin va murakkab davr bo'lib, bu yoshdagi bolalarning anatomo-fiziologik, intellektual, axloqiy va boshqacha jihatlarida o'zgarishlar ro'y beradi. Bu o'zgarishlar o'z navbatida ularning psixikasida uzgarishlar ruy berishiga zamin yaratadi. Ularning ijtimoiy statusida, jamoada o'zini tutishida o'zgarishlar ro'y berib, ularni ko'proq «Men kimmanq»-degan savol qiynaydi.

Deviatsiya o'z ichiga deviant, delinkvent va kriminal hatti-harakatlarni birlashtiradi.

Deviant hatti-harakat-bu kichik ijtimoiy munosabatlar (oila, maktab) hamda xarakter, jinsiy va yosh xususiyatlari jihatidan yaqin kichik ijtimoiy guruhlariga xos ijtimoiy me'yorlardan, hatti-harakatlar va qoidalardan og'ish, chekinishning bir turidir. Ya'ni bu turdagi harakatni intizomsizlikdeb ham atash mumkn.

Agressiya, chaqiriq, ishda va mehnat faoliyatida o'z boshimchalikka yo'l qo'yish, bolalar va o'smirlarning ichkilikka berilishi, daydib yurishlari, oliftagarchilik qilishlari, assotsial xarakatlarga berilish kabilar deviant xarakatlarning asosiy ko'rinishlaridir. Ma'lum vaziyatlarda bolalar va o'smirlarning shu kabi hatti-harakatlarni namoyon etishi deviant harakatlarning tipik xususiyatidir.

Delinkvent hatti-harakat- deviant qarakatlardan farqli o'laroq, ular vaziyat ta'sirida emas, balki yuqoridagi kabi assotsial xarakatlarning quyidagi turlari mavjud:

- haqoratlash, xo'rlash, azoblash va undan huzurlanish kabi agressiv bosqinchilik harakatlar;
- Kichik o'g'riliklar, ta'magirlik, avtotransport va boshqada kerakli buyum va anjomlarni o'qirlash kabi moddiy foyda ko'rishga qaratilgan o'z shaxsiy mafaati yo'lidagi xarakatlar;
- Narkotiklar sotish va tarqatish.

Kriminal hatti-harakat- bu jinoiy javobgarchilikka tortilishga yoshi yetgan shaxslarning huquqlarga zid harakatlari bo'lib, ular ustidan jinoiy ish qo'zg'atilish jarayonidir. Kriminal harakatlarga deviant va delinkvent xarakatlar asos yaratadi.

Deviant xarakterlarning asosiy sabablari

Bolalar, o'smirlar va umuman ba'zi jamiyat a'zolarining jamiyat tan olgan me'yorlarga zid keluvchi hatti-harakatlarni namoyon etishi-bu birdaniga, o'z-o'zidan bo'ladigan qodisa emas. Ya'ni o'sha insonlarning shunday yo'l tutishiga nimadir sabab bo'ladi. Ya'ni har bir fazilat o'z tarixiga ega. Insonning rivojlanishi bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan turli xil faktorlarga bog'liq: irsiy, muhit, tarbiya, insonning shaxsiy amaliy faoliyati va h.k.

Voyaga yetmagan yoshlar orasida deviant harakatlarni vujudga kltiruvchi qator faktorlar mavjud. Jumladan:

1.Biologik faktorlar, ya'ni bolalarning ijtimoiy hayotga moslashuvini murakkablashtiruvchi nohush fiziologik va anatomik holatlar. Ularga:

- genetik (tuqma aqli zayflar, ko'rlar, karlar va h.k.),
- psixofiziologik (ya'ni inson organizmiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi, somatik xarakatlarni, allergiyalar va toksik kasalliklarni vujudga keltiruvchi turli xil ziddiyatlar, kimyoviy moddalar, energiyalar va h.k.),
- fiziologik (atrofdagilarda noqush kayfiyat uyqotuvchi tashqi qiyofa, tilning duduqligi va h.k.)

2.Psixologik faktorlar, ya'ni insondagi psixopotologik yoki aktsentuant (haddan tashqari) holatlar. Bu faktorlar asab kasalliklari (psixopatiya, nevrasteniya kabi kasalliklardir)

3.Ijtimoiy-pedagogik faktorlar, ya'ni bolalik davridan boshlab maktab, oila va jamoatchilik tarbiyasidagi nuqsonlar.

4.Ijtimoiy-iqtisodiy faktorlar, ya'ni bu jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikdir: jamiyatning boylar va kambag'allar deb ajratilishi, xalqning ma'lum qismining qashshoqlanib qolishi, oylik maoshining kamligi, ishsizlik, inflyatsiya va h.k.

5.Ma'naviy-aqloqiy faktorlar. Ularga birinchidan,jamiyatdagi ma'naviy qadriyatlarning qadrsizlanishi, insonlarning ma'naviy qashshoqlanishi kirs, ikkinchidan, muayyan jamiyatning undagi ro'y berayotgan deviant harakatlarga befarqlik, loqaydlik kiradi.

Konformlik va deviant xulq

Oldingi boblarda odamning ijtimoiy hayoti me'yor va qoidalar bilan tartibga solinishi bayon qilingan edi. Odamlar vaziyatga qarab qoidalarga amal qilmaganda ularning faoliyati xaosga aylanib ketardi, Aytaylik, haydovchilar muayyan qoidalarga amal qilishmasa, yqlda mashinalar harakatlanishi mumkin bo'lmay qolardi. Biz qz hatti-harakatlarimizda amal qiladigan qoidalar ijtimoiy dunyoga muntazamlilik va tartib baxsh etadi. Lekin odamlarning hamma harakatlari har doim ham kutilgan ijtimoiy natijalarni beravraydi. Ba'zan haydovchilar yql harakati qoidalariga yetarli e'tibor bermaydilar, garchi bu hol boshqa odamlarning hayotini xavf ostiga quysa ham. Shoshilayotgan paytda yoki alkogolli ichimlik iste'mol qilgan paytda avtomobilni ehtiyotsizlik va ma'suliyatsizlik bilan boshqarib, qoidani buzishlari mumkin.

Odamlar qzlari amal qilishlari lozim bo'lgan qoidalardan kqpincha chetga chiqadilar.

Xulq «og`ishi»ni qrganish- sotsiologiyaning eng qiziq vazifalaridan biridir.

Bu sohani tahlil qilish juda murakkab, chunki ijtimoiy me'yor va qadriyatlar qanchalik ko`p bo`lsa, qoidalarni buzish tiplari ham shunchalik ko`p bqladi. Turli madaniyatlar me'yorlari bitta jamiyat ichida ham ancha farq qiladi. Shuning uchun bir jamiyat uchun oddiy hol hisoblangan narsa boshqasida me'yordan ogish sifatida baholanishi mumkin. Masalan, marixuanna chekish- Britaniya madaniyatida og`ish hisoblanadi, alkogollik ichimlik ichish esa «og`ish» hisoblanmaydi. Yaqin arq mamlakatlpripd buning mutloqa aksi kuzatiladi.

Og`ish nima?

Deviatsiya (og`ish)ni guruh yoki jamiyatda ko`pchilik odamlar tomonidan qabul qilingan me'yor va me'yorlar yig`indisiga mos kelmaslik deyish mumkin. Xulq-atvorning umumiy qoidalarini ko`pchiligimiz buzganmiz. Ko`pchilik kichik o`g`irliklar, masalan, do`kondan biror narsaga haq to`lamay olish yoki ishxonadan pochta qog`ozi kabi mayda-chuyda narsalarni shaxsiy manfaatlari yqlida foydalanish kabilarga yo`l qo`yganmiz.

«Deviant xulq» ga quyidagi misolni keltirish mumkin. Amerikalik milliorder Govard Xyuz juda omadli beznesmen edi. U mehnatsevarligi, original fikr yuritishi va kutilmagan qarorlar qabul qilgani uchun muvaffaqiyatga erishdi. Uning faoliyati g`arb madaniyatining asosiy qadriyatlariga mos edi. Biroq uning xulq-atvoridagi bazi sifatlar umum tomonidan qabul qilingan me'yorlarga mos kelmas edi. Hayotining so`ngi yillarini u tashqi olmagan ajralib, o`zining lyuks xonasini tark etmay, soch qstirib, paxmoq soqol quyib, Injildagi payg`ambarlarga o`xshab o`tkazdi.

X'yz ayni bir paytning o`zida ishi juda yurishgan biznesmen va xulqi juda «og`ib» ketgan odam edi. Ted Bandining «xizmat parvozi» esa buning teskarisi edi.

Sirtidan Ted Bandining turmush tarzi xurmatli fuqaro xulq-atvorining barcha me'yorlariga mos kelar edi. Sirtidan qaraganda u shunchaki emas, juda oliy maqtovg'a sazovor turmush kechiradi. Masalan u sutka davomida stress xolati dagi va o`z joniga suiqasd qilish oldida turgan odamlar bilan telefon aloqasini tashkil qilgan samaritiylar jamiyatining faol a'zosi edi. Biroq, bu uning bir qator vahshiylarcha qotillik qilishiga halaqit bermadi. O`lim xakidagi hukmni e'lon qilishdan avval sudya Bandini katta qobiliyatlari uchun maqtadi va u umrini qanday noxush sarf qilganini ta'kidladi. Bandining taqdiri sirtidan me'yordagi ayot ayni paytda maxfiy og`adigan xatti-harakatlar bilan kechishi mumkinligini kqrsatdi.

Og`ishlar faqat individual xulqda bo`lmay guruh xulqida ham bo`lishi mumkin. Misol tariqasida e'tiqodi va turmush tarzi Birlashgan qirolikda istiqomat qiladiganlarning kiligidan farq qiladigan guruh tomonidan kqplab turiladigan Krishna dinini olish mumkin. Bu din 1956 yilda Nyu-Yorkda, Shri Prapxupada Hindistondan G`arbd Krishna Ongi tqg`risidagi ta'limotni tarqatish uchun kelganda vujudga keldi. Uning nomalari asosan giyohvand moddalar iste'mol qiladigan yoshlarga yqlanar va shu ta'limotga amal qilinsa, «mudom kqtarinkilik holatida bqlish va adabiy lazzat manbaini topish» mumkinligini ovoza qilar edi. Kqchalarda krishnaviylarning raqsga tushish va ashula aytishlariga kqnikib qolishdi. Aholi ularga, garchi o`zlarini tutishlari ekstsentrik tuyulsa-da, chidam bilan mtsunosabatda bg`ladi.

Krishnalar deviatsiyali submadaniyatga misol bo`ladilar. Bu tashkilot boy bg`lib, u qz a'zolarining va unga xayrixoh bo`lganlarning hadyalari hisobiga kun kechiradi.

Me'yorlar va sanktsiyalar Sanktsiya boshqalar tomonidan individ yoki guruh xulqiga bildirilgan reaksiya bqlib, uning maqsadi- mazkur ijtimoiy me'yorning bajarilishini kafolatlash. Sanksiyalar pozitiv (konformlik uchun rag`batlantirish) yoki negativ (nokonform xulq uchun jazo) bqlishi mumkin. Sanktsiyalar formal yoki normal bo`ladi. Formal sanktsiya normalarga rioya qilishni kafolatlaydigan tashkilot yoki guruh bqlgan joyda mavjud bo`ladi. Formal sanktsiyalar- nokonformlikka nisbatan kamroq uyushgan va ko`pincha o`z-o`zidan kelib chiqadigan reaksiya.

Rasmiy sanktsiyalar tiplarining kqpchiligi hozirgi jamiyatda sud va

qamoqxonalarda misolidagi jazo tizimlari bilan bog'liq. Politsiya ham jinoyatchilarni sudga tortish, ehtimol keyin qamoqxonaga qamash bilan bog'liq tashkilotdir. Yo'l qoidalarini buzishning ko'pchiligi jarima yoki haydovchilik huquqidan mahrum qilish bilan jazolanadi va bu jazolar haydovchilarning yql qoidalarini buzishi va ayni paytda politsiyachilarning kqziga ko'rinmasliklari uchun kifoya qiladi. Formal negativ sanksiyalarga jarimalar, qamoqxonalarga qamash va qatl etish kiradi. Pozitiv formal sanksiyalar esa unchalik ko'p emas. Haydovchining avtomobilni namunali haydashini rag'batlantirish maqsadida (a'lo haydovchilik uchun yoki bilog'on haydovchi kabi unvonlar mukofat sifatida beriladi). Formal pozitiv sanksiyalar ijtimoiy hayotning boshqa sohalarida ham uchraydi: jangdagi jasurligi uchun medall bilan mukofatlash, akademik sohadagi yutuqlar uchun beriladigan daraja va diplomlar, sportdagi ishtiroki uchun mukofatlar va boshqalar. Pozitiv va negativ formal sanksiyalar ijtimoiy hayotda barcha sohalarining ajralmas qismi hisoblanadi. Pozitiv noformal sanksiyalar maqtov, ma'qullash mazmunidagi jilmayish, yelkaga urib quyish kabi shallarda ifodalanishi mumkin.

Negativ noformal sanksiyalar esa odatda haqorat ohangi, so'kish yoki hayfsan, individni namoyishkorona nazarga ilmaslik ko'rinishlarida ifodalanadi. Formal sanksiyalar ancha samarali bo'lsa ham, noformal sanksiyalar konformlik va me'yorni saqlashda fundamental ahamiyatga ega. Dqstlar, oila, hamkasblarining yaxshi munosabatini saqlab qolish ehtiyoji, kulgi bo'lish, uyalib qolish, rad etishdan qochish odamlarning xulqini kqpincha formal mukofotlar yoki jazolashdan ko'ra ko'proq belgilab beradi.

Qonunlar, jinoyatlar va jazolar

Qonunlar- bu hokimiyat tomonidan fuqarolar amal qilishi uchun belgilab qo'yiladigan tamoyil shaklidagi me'yorlar Konformlik namoyish yetmaydigan odamlarga qarshi qullanadigan formal sanksiyalar ham mavjud. qonun bor joyda jinoyat ham topiladi, chunki jinoyatni qonunni buzuvchi har qanday xulq deb ta'riflash mumkin.

Sanoatlashtirishgacha bo'lgan yevropada diniy jinoyatlar, hukmdor va zodogonlarning mulkiga qarshi jinoyatlar eng og'ir jinoyatlar hisoblangan. Oddiy fuqaro ikkinchi bir fuqaroni o'ldirishi yuqoridagiday og'ir jinoyat hisoblanmasdi. Bunda jabrlanganning qarindoshlariga pul tqlab gunohini yuvgan. Ba'zan esa qurbon bo'lganning oilasi aybdorni o'ldirgan.

Qamoqxonalarda va jazolar

Qamoqxonaga qamash uzoq vaqt kriminal xulqni korrektsiya qilish bilan, jinoyatchilarni reabilitatsiya qilish va ularni qonunni hurmat qiluvchi fuqarolarga aylantirish bilan bog'liq. qamoqxonaga qamash huquqbuzarlarni jazolash va fuqarolarni ulardan himoya qilish usulidir. Biroq baribir qamoqxonaga qamash tizimining e'lon qilingan tamoyili-kelajakda jamiyatda o'z o'rnini topa olishi uchun individni «tuzatish» hisoblanadi. Lekin qamoqxonalarda shunday samara beradi deb hisoblab bo'lmaydi. Qamoqda jinoyatchilar faqat ozodlikdan emas, daromaddan, jamiyatdan, oiladan, sobiq do'stlardan, va boshqa shaxsiy buyumlardan ham maxrum bo'ladilar.

Ko'pincha ular liq to'lib ketgan binolarda yashaydilar va talablarni qat'iy bajarishga majbur bo'ladilar.

Bunday sharoitlarda yashash qamoqxonalardagi mahbuslarni jamiyatdagi xulq-atvor me'yorlariga ko'niktirish o'rniga ular bilan jamiyat o'rtasiga to'siq qo'yadi.

Ular qamoqxonada o'zlashtiradigan odatlar va xulq-atvor usullari jamiyat ulardan umid qilayotganidan mutloq aksinchadir. Barcha ozod bqlganlarning 60% dan ortig'i qayta jinoyatga qul urishi statistik ma'lumotlarga kqra aniqlangan. Jinoiy jazo sifatida o'lim jazosi ham qo'llaniladi. qamoqxonalarda qayta tarbiyalash uchun tashkil qilinar ekan jinoyatchini qldirish bilan uning xulq-atvorini o'zgartirish mumkin emas. O'lim jazosiga turlicha qarashlar, munosabatlar mavjud.

Jinoyatchilik darajasi ayollar orasida erkaklar orasidagiga qaraganda ancha past. Buning sabablari ijtimoiylashuv sharoitlarining turlichaligi va erkaklarning ko'proq uydan tashqaridagi faoliyatga jalb etilganidir.

Ruhiy kasalliklar haqidagi tasavvurlar.

Og'ayotgan xulqning aniq ko'rinishlaridan biri- majburiy muassasalardan foydalanishni va davlat tomonidan tartibga solishni taqozo etadigan turlaridan biri ruhiy kasalliklar hisoblanadi. Aqldan ozganla ruhiy jihatdan «bemor» ekanliklari haqidagi tasavvurlar taxminan 2000 yil muqaddam shakllandi. Undan avvallari esa hozir ruhiy kasal deb hisoblanadigan odamlarni bemor emas, aqlsiz va miyasiz deb hisoblaganlar.

Ruhiy og'ishlar asosan ikki toifaga bo'linadi: psixoz va nervoz. Psixozda voqelikni idrok qilish tuyg'usi yo'qoladi. Psixozning eng ko'p uchraydigan shakllaridan biri- shizofreniya hisoblanadi. Shizofreniyani tavsiflovchi alomatlar bog'lanmagan va mantiqsiz sqzlashuv, tinglash va ko'rish gallyutsinatsiyalari, buyuklik yoki ta'qib maniyasi, atrofdagi voqea va hodisalarni qabul qilmaslik kabilarni qamrab oladi.

Nevrotik o'zgarishlar kqp hollarda hayotning odatiy oqimiga halaqit bermaydi. Nevrotikning asosiy xususiyati- boshqalar e'tibor bermaydigan mayda-chuyda narsalar sababli chuqur tashvishga tushishidir.

Deviatsiya kontseptsiyasida reabilitatsiya, profilaktika va korrektsiya masalalari

Deviant hatti-harakatdagi bolalar va o'smirlarga nisbatan profilaktika, reabilitatsiya va korrektsiya ishlari amalga oshiriladi.

Reabilitatsiya- bu bola shaxsining huquqi, huquqiy statusi, soqligi, ishga layoqatsizligini tiklashga qaratilgan kompleks, ko'p darajali, bosqichli va dinamik tizimdir. U profilaktika va korrektsiya singari aspektlarni o'z ichiga oladi.

Profilaktika- bu reabilitatsiya tizimidagi shaxsning rivojlanishidagi u yoki bu chekinishlarni yo'qotishga shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan tadbirlardir. U ko'proq ijtimoiy muhit bilan bog'liqdir.

Korrektsiya- bu hayotiy chekinishlarga uchragan bolalar va o'smirlar Bilan olib boriladigan aniq faoliyat hisoblanad

Ijtimoiy pedagogik texnologiya haqida umumiy tushuncha.

Uning o'ziga xos xususiyatlari.

Ma'lumki, so'nggi yillarda pedagogika olamida «texnologiya», «pedagogik texnologiya» kabi tushunchalar kirib keladi va ularning mazmuni va moqiyati bilan biz oldingi kurslarda tanishib o'tganmiz. Ulardan farqli o'laroq ijtimoiy pedagogik texnologiyaning mazmuni va moqiyati nimadan iborat degan haqli savol tug'iladi.

Ijtimoiy-pedagogik texnologiya- bu sotsium a'zosi sifatida insonning ijtimoiylashuvi jarayonidagi faoliyati, hatti-harakatlari va ongiga ma'lum maqsad asosida ta'sir o'tkazuvchi pedagogik metodlar va vositalar majmuidir.

Bolalar va o'smirlar orasidagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat texnologiyasi quydagi shaklda amalga oshiriladi:

1.Tashkiliy faoliyat. Bu faoliyat bolaning o'qituvchilari, ota-onalari, tenghurlari bilan uchrashuvlar, suqbat o'tkazish,to'plangan materiallarni tahlil etish va shu asosda bolaga ijtimoiy-pedagogik yordam berish kabi ishlarni o'z ichiga oladi.

2.Tashxis qo'yish ishlari. Bu faoliyat bola yoki o'smir shaxsini o'rganish, turli xil savol-javob ishlarini olib borish kabi ishlarni o'z ichiga oladi.

3.Bolalar va o'smirlar orasida treninglar tashkil etish.

4.Kommunikativ-metodik ishlarni olib borish.

5.Kasbga yo'naltirishga doir faoliyat.

6.Ijtimoiy zararlarga qarshi bolalarning ijtimoiy-psixik ko'nikmalarini hamda tanqidiy munosabatlarini shakllantirishga doir faoliyat ko'rsatish.

Ijtimoiy pedagogik faoliyat jarayonida qo'llaniladigan metodlar.

Ma'lumki, metod-bu grekcha so'z bo'lib, ma'lum masalalarni qal etishga qaratilgan yo'l degan ma'noni anglatadi.

Ijtimoiy pedagogikada metod (methodos)-bu shaxsning ijtimoiylashuviga va ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya ishlarini olib borishga, pozitiv ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirishga qaratilgan bola qamda ijtimoiy pedagogning hamkorlik faoliyatidir.

Ijtimoiy pedagog tomonidan qo'llaniladigan asosiy metodlar quyidagicha tasnif etiladi:

1. Ijtimoiy ish metodlari. Bunga ijtimoiy tashxis metodlari (intervyu, monitoring, sotsiologik savol-javob ishlari, ekspertizadan o'tkazish va h.k.), ijtimoiy rehabilitatsiya metodlari (meqnat terapiyasi, guruqli terapiya va h.k) kiradi.

2. Psixologik metodlar. Bularga psixodiagnostika (intellekt va qobiliyatlarni aniqlovchi testlar, savol-javoblar, loyiqa testlari, sotsiometriya), psixokorreksiya (psixogimnastika treninglar, psixologik konsultatsiyalar berish) kiradi.

3. Pedagogik metodlar (pedagogik tajriba, pedagogik nazorat, ta'lim-tarbiya berish metodlari)

4. Ijtimoiy pedagogik metodlar (ijtimoiy tarbiya, ta'sir ko'rsatish, ijtimoiy pedagogik hamkorlik qilish va h.k)

Mavzu: O'zbekistonda faoliyat olib boruvi ijtimoiy-reabilitatsion muassasalar.

Reja:

1. Mustaqillik yillarida ijtimoiy reabilitatsion muassasalar.
2. Ijtimoiy pedagogic nuqtqi nazardan jila turlari.
3. Vasiylik va homiylik tushunchasi

Ijtimoiy pedagogning dezadaptatsiya bo'lgan o'smirlar bilan ishlashining boshqa bir texnologiyasi ularning reabilitatsiyasi hisoblanadi. Reabilitatsiya keng turdagi vazifalar, elementar ko'nikmalardan tortib insonning jamiyatda to'liq integratsiyalashuvigacha bo'lgan masalalarni hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi sifatida qaralishi mumkin. Reabilitatsiya ob'ektlari quyidagilar:

1. Ijtimoiy va pedagogik qarovsiz bolalar.

Tavakkal guruhidagi bolalarning eng tarqalgan toifasi bo'lib, ularning qiyin tarbiyalanishi ruhiy pedagogik sabablar bilan izohlanadi. Qarovsizlikning asosiy belgilari deb yetakchilik faoliyatidagi kamchiliklar, xulq-atvorda chetga og'ish, ijtimoiy adaptatsiya qiyinchiliklarini aytsak bo'ladi. Bu bolalar va o'smirlar faoliyatning to'la qonli sub'ekti bo'lmaganliklar uchun ularga asosiy yordamni pedagog, psixolog va ota-onalar ko'rsatishlari mumkin.

2. Voyaga yetmagan huquqbuzarlar, yetim bolalar, xulq-atvorida chetga og'ish bo'lgan o'smirlar.

Bu toifaga avvalambor ijtimoiy adaptatsiyada, ijtimoiy rollarni egallashda yordam ko'rsatish lozim.

Reabilitatsiyaning asosiy sub'ekti ijtimoiy pedagog bo'lib, u yuqorida sanab o'tilgan funksiyalarni bajara olishi, o'smirlar va bolalarga psixologik yordam ko'rsata olishi lozim.

3. Psixosomatik va nerv-psixologik sog'ligi buzilgan va funksional og'ishlarga ega bolalar.

- a) surunkali somatik kasalliklar,
- b) funksional buzilishlar,
- v) asab-ruhiy hastaliklar,
- g) aqliy qoloqlik,
- d) nogironlik.

Bu toifa bolalar avvalambor tibbiy va ruhiy reabilitatsiyaga ehtiyoj sezadilar. Uning sub'ektlari shifokorlar va psixologlar bo'lib, ular shuningdek pedagog va ijtimoiy ishchilar bilan hamkorlikda kompleks reabilitatsiyani ham o'tkazishlari mumkin.

Reabilitatsion yordam xarakteri:

- kechikkan yordamdan profilaktik yordamga o'tish,
- jazolovchi yordamdan ayovchi yordamga o'tish,
- tasodifiy yordamdan kafolatlangan va kompleks yordamga o'tish,
- anonim yordamdan shaxsiy yordamga o'tish.

Adaptatsiyadan farqli o'laroq rehabilitatsiya tiklanish, faollashtirish sifatida tushuniladi. Rehabilitatsiya jarayonida o'rnini to'ldiruvchi mexanizm mavjud nuqsonni yengib o'tish uchun qo'llanadi, adaptatsiya jarayonida esa u mavjud nuqsonga ko'nikish maqsadida qo'llanadi.

Demak, rehabilitatsiya bu bolani jamiyatdagi faol hayotga va ijtimoiy foydali mehnatga qaytarish maqsadidagi chora-tadbirlar tizimidir.

Rehabilitatsiyaning bir qancha turlari mavjud: tibbiy, psixologik, pedagogik, ijtimoiy-iqtisodiy, kasbiy, maishiy.

Tibbiy rehabilitatsiya bola organizmining u yoki bu yo'qotilgan funksiyasini o'rnini to'ldirish yoki to'liq va qisman tiklashga qaratilgan bo'ladi.

Ruhiy rehabilitatsiya o'smirning ruhiy sohasiga qaratilgan bo'lib, uning maqsadi deviant xulq-atvorli bola ongida uning hech kimga kerakmasligi haqidagi tasavvurni yengib o'tishdir.

Kasbiy rehabilitatsiya o'smirni biror-bir kasbga o'rgatish, u uchun yengillashtirilgan sharoitli va qisqartirilgan ish kuniga ega ish joylarini qidirishdan iborat.

Maishiy rehabilitatsiya o'smir uchun normal yashash sharoitlarini yaratishga qaratiladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy rehabilitatsiya deganda esa o'smir huquq va manfaatlarini himoya qilish, unga tegishli bo'lgan moddiy mulklar, to'lovlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar tushuniladi.

Ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya-bola hayotiy faoliyatida muhim ahamiyatga ega shaxsiy hislatlarni, uning jamiyat integratsiyasiga yordamyordam beruvchi faol hayotiy pozitsiyasini shakllantirish, ijobiy rollarni, jamiyatda yurish-turish qoidalarini o'zlashtirishi, kerakli ma'lumot olishga qaratilgan tarbiyaviy xarakterdagi chora-tadbirlardir.

Ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya muassasalarining asosiy va vazifalariga quyidagilar kiradi:

- bolalar va o'smirlarni nazoratsizliklarini oldini olish,
- voyaga yetmaganlarning ijtimoiy dezadaptatsiyalarining sabablari va manbalarini aniqlash,
- kasbiy, o'quv, ijtimoiy-madaniy, sog'lomlashtirish va boshqa komponentlardan tashkil topgan bolalar va rehabilitatsiyasining individual dasturlarini amalga oshirishni ta'minlash,
- uy sharoitlarida rehabilitatsion chora-tadbirlarni uzluksizligini ta'minlash uchun dezadaptatsiya bo'lgan bolalar oilalari bilan hamkorlik qilish va tavsiyalar tayyorlash,
- nazoratsiz bolalar va o'smirlarning (18 yoshgacha) normal maishiy sharoitlarda vaqtinchalik yashashini ta'minlash (shu jumladan, ularga bepul ovqat tarqatish, tibbiy xizmatlar, ijtimoiy yordam ko'rsatish va b.),
- oilada inqirozli vaziyatni bartaraf etish va bolaning o'z oilasiga qaytib kelishi uchun ruhiy, psixokorreksion va boshqa yordam ko'rsatish,
- voyaga yetmaganlarning keyingi taqdirini hal qilishda ishtirok etish,
- boshqa muassasalar bilan hamkorlikda bolalarning keyingi tarbiyasining yanada optimal shakllarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

Bu vazifalar ko'lamini muassasalar faoliyatini kadrlar bilan ta'minlanishi va muayyan sharoitlarga bog'liq ravishda o'zgarib turishi mumkin.

Muassasalar quyidagi voyaga yetmagan shaxslarga xizmat ko'rsatiladi:

- ijtimoiy rehabilitatsiya, shoshilinch ijtimoiy psixokorreksion va tibbiy-psixologik yordamga muhtojlarga,
- ota-onalari, tengdoshlari, pedagoglar va boshqalar bilan muloqotda qiyinchiliklarga duchor bo'layotganlarga,
- turli sabablarga ko'ra deprivatsiyaga mayli borlarga,
- noxush oilalarda istiqomat qiluvchilarga,
- etim bolalar va ota-onasi qaramog'isiz qolgan bolalar uchun (muassasada yashashga rozi bo'lmaganlarga).

Deviant xulq-atvorli o'smirlarning ijtimoiy pedagogik rehabilitatsiyasi rehabilitatsion markaz deb nomlanuvchi ixtisoslashgan muassasalarda amalga oshiriladi. Bu muassasalarining vazifalari:

- nazoratsizlik, daydilik profilaktikasi,

- ota-onasi aybi bilan yoki ekstrimal vaziyat tufayli qiyin hayotiy holatga tushib qolgan bolalarga tibbiy-psixologik yordam,
- ijobiy ijtimoiy xulq-atvor, atrofdagilar bilan muomala qilish ko'nikmalarini shakllantirish,
- ota-onasi qaramog'isiz qolgan bolalarga nisbatan vasiylik funksiyalarini bajarish,
- shaxsning inqirozli ruhiy holatlarini bartaraf etishga yordam beruvchi ruhiy va pedagogik qo'llab-quvvatlanish,
- oilaga qaytib kelishga ruxsat,
- normal rivojlanish, ta'lim olish imkoniyati bilan ta'minlash,
- ishga jolashtirilishiga g'amxo'rlik qilishdan iborat.

Bu muassasalarda ijtimoiy pedagogik rehabilitatsiya uch asosiy bosqichdan iborat: tashxis qilish rehabilitatsion dasturni yaratish va amalga oshirish, bolaning rehabilitatsiyadan keyingi himoyasi.

Tashxis qilish voyaga yetmagan shaxsga emotsional sohasi rivojlanishi, shaxsiy xislatlar, ijtimoiy rollar, kasbiy qiziqishlarning shakllanganlik darajasini aniqlashga qaratilgan ijtimoiy pedagogik tadqiqotlar o'tkazishni ko'zda tutadi.

Rehabilitatsion dastur har bir bola uchun individual tuzilib, faoliyatning asosiy elementlari-maqsadi, vazifasi, shakllari, vositalari, bosqichlarini o'zida mujassam etadi. Rehabilitatsiya dasturining asosiy maqsadi shaxsning axloqiy qadriyatlarini shakllantirish va to'g'rilash, bolalarga muomala ko'nikmalarini shakllantirishga yordam ko'rsatish.

Rehabilitatsiyadan keyingi himoya bolalarga rehabilitatsiya markazidan chiqqanidan so'ng oila, do'stlar, maktab jamoasi bilan uyg'un munosabatlarni tiklashga yordam beradi.

Qiyin tarbiyalanadigan bolalarni rehabilitatsiya jarayonida tarbiya muassasalari katta ahamiyatga ega.

Ta'lim muassasining rehabilitatsion xizmati umumiy yondashuv asosida funksional majburiyatlar va kasbiy vakolatlar doirasiga o'zaro munosabatga kirishuvchi va bola hamda uning munosabatlarini uyg'unlashtirishga qaratilgan o'zaro bog'liq chora-tadbirlar tizimini amalga oshiruvchi mutaxassislar guruhi va pedagogik jamoadir. Maktab rehabilitatsiyasi (tibbiy-psixologik-pedagogik) rehabilitatsiya xizmati modeli muassasa **spetsifikasini** ham inobatga oladi.

Bu rehabilitatsiya xizmatining asosiy vazifalari quyidagilar:

- bolalar va o'smirlar rivojlanishidagi o'zgarishlar sabablarini aniqlash;
- ularni bartaraf etish vositalarini qidirish;
- ta'lim-tarbiya, yashash sharoitlarini optimallashtirish;
- normal shaxs rivojlanishiga yordam beruvchi pedagogik jarayonni tashkil qilish;
- tavakkal guruhi bolalari va o'smirlarini o'z vaqtida aniqlash;
- o'smirlarning ruhiy inqirozini yengib o'tish;
- maxsus rehabilitatsion dasturlarni amalga oshirish orqali muhtojlarga har tomonlama yordam ko'rsatish.

Rehabilitatsiyaning asosiy tamoyillari:

- mintaqaviy xususiyatlarni, mintaqadagi ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy holatni inobatga olish;
- sheriklik;
- rehabilitatsion chora-tadbirlarning keng qamrovliligi;
- ketma-ketlik;
- individual, insoniy yondashuv.

Mintaqaviy ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy vaziyatni bilish tamoyili bolalar kontingentlari, muassasalar strukturasini bilishni taqozo etadi.

SHeriklik tamoyili (ijtimoiy pedagog, shifokor, psixolog-bola) barcha psixologik-pedagogik va rehabilitatsion chora-tadbirlarni bola shaxsi orqali amalga oshirilishidan iborat.

Keng qamrovlilik tamoyili rehabilitatsion dasturni amalga oshirishdagi turli chora-tadbirlar komleksini ko'zda tutadi. Rehabilitatsiyaning quyidagi bosqichlari mavjud: oilaviy, ijtimoiy va ta'lim va b.

Ketma-ketlik tamoyili bir rehabilitatsion chora-tadbirdan boshqasiga asta-sekin o'tishni ko'zda tutadi.

Individual-insoniy yondashuv bola rivojlanishining nafaqat aktual balkishunga yaqin hududlarini ham inobatga olish lozimligini ko'zda tutadi.

Ta'lim muassasasining reabilitatsion tizimi asosan psixologik-pedagogik xarakterga ega, ya'ni uning mazmuni va shakllari asosiy maktab xodimlarining zimmasida bo'ladi. Avvalambor u bolalarni o'z maqomlarida (muomalaning to'laqonli a'zosi sifatida) va muomala layoqatiga ega (etakchi o'quv faoliyatining sub'ekti) sifatida tiklanishlariga qaratilgan. U bolalar, o'smirlar va ularning ijtimoiy atrof-muhiti bilan ish olib borishiga bog'liq. Pedagoglar shug'ullanuvchi nuqsonlar va me'yordan chetga og'ishlar sabablari asosan psixologik-pedagogik xarakterga ega bo'lib, kerakli vositalar yordamida to'g'ri yo'lga solinadilar.

Ta'lim muassasalarida ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya qarovsiz bolalar va o'smirlarga nisbatan oilaviy va maktab repressiyalarini oldini olishga, nizoli vaziyatlarni hal qilishga shuningdek esa ularni o'quv faoliyatining sub'ekti sifatida tiklashga qaratiladi.

Reabilitatsion ijtimoiy pedagogik texnologiyalar

Deviant xulq-atvorga ega o'smirlar bilan ishlashning reabilitatsiya dasturlarini tuzishda quyidagilar inobatga olinadi:

1. Voyaga yetmagan bolaning ijobiy hislatlariga suyanish. Ijtimoiy pedagog deviant xulq-atvorga ega bolani qoralay olmaydi. U uchun muvaffaqiyat vaziyatini yaratish orqali uning xulq-atvorida ijobiy hislatlarni topish kerak va ijtimoiy pedagog faoliyatini shunga muvofiq tashkil qilish lozim.

2. Hayotiy intilishlarni shakllantirish. Odatda maktabdagi surunkali muvaffaqiyatsizliklardan so'ng o'smirlar umidsizlikka tushishadi, o'z kuchlariga ishonch yo'qoladi. Bunday o'smir uchun keyingi kasbiy o'z-o'zini anglab olish muhim bo'lib, bu holatda ijtimoiy pedagogning psixolog bilan hamkorlikdagi faoliyati uning kelajakdagi kasbiy o'z-o'zini anglab olish muhimi bo'lib bu holatda ijtimoiy pedagogning psixolog bilan hamkorlikdagi faoliyati uning kelajakdagi kasbini aniqlashga qaratiladi.

3. Uning keyingi kasbiy taqdiri bilan bog'liq faoliyatdan tashqari deviant xulq-atvorli bolani u uchun ahamiyatli bo'lgan ijtimoiy faoliyatga jalb qilish ham lozimdir. Bu murakkab vazifa hisoblanadi, chunki odatda bu holatda nafaqat u yoki bu faoliyat turiga nisbatan o'zgarishni, balki bolalar jamoasi bilan ham munosabatlarning normallashtirishini talab qiladi. Amaliyotning guvohlik berishicha qiyin tarbiyalanadigan bolalarda boshqa o'quvchilarga qaraganda bo'sh vaqti 4 marta ziyoddir.

4. O'smir bilan o'zaro munosabatlarga hurmat bilan qarash. Dezadaptatsiya bo'lgan bolalarda yaxshi muomalaning yo'qligi sababli har qanday tarbiyaviy ta'sir voyaga yetmagan bola tomonidan qattiq qarshilikka duch keladi. Bunday bolalar bilan ish olib borishda ijtimoiy pedagogdan sabr-matonat talab qilinadi.

Reabilitatsion ijtimoiy pedagogik faoliyat jarayonida mutaxassis quyidagi vazifalarni bajaradi:

- dezadaptatsiya boshlangunga qadar o'smirda bo'lgan ijobiy hislatlarni tiklash,
- o'smirda u yoki ijtimoiy foydali faoliyatga kirishish orqali salbiy hislatlarini to'g'rilash, intilishni shakllantirish, o'smirning o'z-o'zini belgilab olishdagi ehtiyojini faollashtirish,
- o'smir faoliyatining ijobiy motivatsiyasini faollashtirish.

Ta'lim muassasida bolalar va o'smirlar tibbiy-pedagogik reabilitatsiyasining namunasi

Ta'lim sharoitlarining tibbiy-gigiyenik optimallasuvi (ovqatlanish, jihozlash)	O'quv-tarbiya jarayonini o'quvchilarning ruhiy-fiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ratsional	Sog'ligi holati bo'yicha turli o'quvchilar toifalari uchun ta'lim adaptatsiyasi	O'quvchilar - ning tibbiy-gigiyenik ta'limi va tayyorgarligi	Kasalliklarning ommaviy profilaktikasi, o'quvchilar jismoniy holatini optimal-
--	--	---	--	--

	tashkil qilish			lashtirish
--	----------------	--	--	------------

Ta'lim muassasalarida reabilitatsion faoliyat tizimi

Reabilitatsion faoliyatning vazifalari, ob'ektlari va yo'nalishlari	Bu yo'nalishdagi faoliyat amalga oshiriladigan muassasalar	Reabilitatsion dasturlarni amalga oshiruvchi ishchilar toifalari
1. Ruhiy-pedagogik reabilitatsiya. Ob'ekt- ijtimoiy va pedagogik qarovsiz bolalar. Vazifalari: -maktab va oilaviy kamsitishlarni engish, -etakchi faoliyatda muvaffaqiyatga erishish, -ruhiy va shaxsiy rivojlanishning uyg'unlashuvi, -ijobiy "Men" obrazini shakllantirish, - ijtimoiy adovat profilaktikasi.	Umumta'lim maktabgacha muassasalari, maktablar, oddiy guruh (sinf), korreksiya sinflari. Individual o'qitish maktablari. O'smirlar va bolalarga psixologik-pedagogik yordam ko'rsatish markazlari	Pedagoglar. Amaliy psixologlar. ijtimoiy pedagoglar. Logopedlar. Korreksion ta'lim o'qituvchilari
2. ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya Ob'ekt-nizoli tarbiyaviy vaziyatda bo'lgan dezadaptatsiya qilingan bolalar, yetimlar, voyaga yetmagan huquqbuzarlar. Vazifalari: -huquqlarni himoya qilish, vasiylik. -nazoratsizlikni oldini olish, - ijtimoiy zararli omillar profilaktikasi, - ijtimoiy maqomning tiklanishi, -psixofizik va shaxsiy rivojlanishsur'atlarini ushlab turish	Go'daklar uyi. Bolalar uyi. Maktab-internatlar, maxsus maktablar, xospislar, ijtimoiy yordam va ijtimoiy reabilitatsiya markazlari.	ijtimoiy pedagoglar. ijtimoiy ishchilar. Amaliy psixolog-tarbiyachilar, bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha inspektorlar, psixoterapevtlar, psixonevrologlar.
3. Tibbiy pedagogik reabilitatsiya. Ob'ekt-nogiron bolalar, tez-tez kasalga chalinuvchi bolalar, cheklangan aqliy imkoniyatlarga ega bolalar. Vazifalari: -tarbiyaviy mikromuhit gigiyenasi -sog'lomlashtirish va davolash -tibbiy profilaktika -sog'liqni saqlash - ijtimoiy adaptatsiya va reabilitatsiya	Funksional buzilishlarga ega bolalar uchun muassasa. Korreksion maktab. Nogironlar uylari. Sog'liq markazlari. Davolash markazlari. Terapevt pedagogika markazlari. Maktabgacha muassasalar va maktablarda logopedik	Pedagog-defektolog O'qituvchi-dektolog Tarbiyachilar Valsologlar ijtimoiy ishchilar ijtimoiy pedagoglar Tibbiy xodimlar Psixolog-

-zaxiradagi imkoniyatlardan foydalanish -kompensatorlik funksiyalarni rivojlantirish	guruhlar. Ruhiy sog'lik va reabilitatsiya markazlari.	defektologlar
--	--	---------------

Reabilitatsion ijtimoiy pedagogik texnologiyalar. Bolaning shaxsiy xususiyatlariga bog'liq ravishda reabilitatsiya dasturlarini tuzayotganda o'smirning qaysi holatda ekanligini ham inobatga olish darkor. Bu oiladagi yoki tengdoshlari davrasidagi janjal natijasida kelib chiqqan ijtimoiy qarovsizlik holati ham bo'lishi mumkin.

ijtimoiy pedagogning bu bolalar bilan ish olib borishi o'smir ichki olamini ijtimoiy sog'lomlashtirishga qaratiladi. ijtimoiy pedagog bola tushib qolgan vaziyatni shoshilinch tashxiz qo'ya olishi va ijtimoiy-shaxsiy-emotsional xislatlarning buzilishi sabablarini ham aniqlashi lozim.

SHu borada asosiy faoliyat turlariga: individual maslahat berish, salbiy emotsional ahamiyatga ega vaziyatlarni to'g'irlash maqsadida o'smirlarni treynning guruhlariga qo'shish, bola qadriyatlarini tizimi bilan individual ish olib borish, ijtimoiy ko'nikmalar paydo qilish kiradi.

Bundan tashqari bola va ota-ona o'rtasida yaxshi o'zaro munosabatlarni tiklash uchun oila bilan ham ish yuritish lozim. Bu faoliyat oila pedagogik pozitsiyalariga tashxiz qo'yishni, ota-onalarni treynning guruhlariga jalb etishni ko'zda tutadi.

Inqirozli holatda turgan o'smir boshqacha yondashuvlarni talab qiladi. Odatda bunaqa xulq-atvor o'smirning hal qilib bo'lmaydigan vaziyatga munosabatini bildiradi. Bu toifa bolalar bilan ish olib borishda emotsional holatning shoshilinch diagnostikasi, bu muammo sabablarini aniqlash, muammolarni hal qilish ko'nikmalariga o'rgatish, ijobiy "Men" konsepsiyasini shakllantirish ustida ish olib borishni ko'zda tutadi.

ijtimoiy pedagog faoliyatning boshqa bir yo'nalishi uy-joysiz bolalarga qaratilgan. Bu bolalar bilan ishlash ikki yo'nalishdan iborat:

-bunaqa bolalarning yashab ketishlari uchun sharoitlar yaratish (tibbiy yordam ko'rsatish, ovqat bilan ta'minlash),
-o'ziga, o'z kelajagiga ishonchni mustahkamlash uchun o'tgan hayotlarining salbiy tajribasidan xalos etish.

Asosiy ish metodi-patroj, asosiy ish shakli "Men" konsepsiyasini shakllantirishga qaratilgan ijtimoiypsixologik treynning tashkil qilish.

Bu reabilitatsiya dasturlarini quyidagi 3 shartlarni bajargandagina effektiv tarzda amalga oshirsa bo'ladi:

- 1) dasturning barcha ishtirokchilarini-bola, ota-ona, ijtimoiy pedagog, mutaxassis yuqori motivatsiyasi,
- 2) mutaxassislar va reabilitatsion muassasalar rahbarlarining ruhiy-pedagogik kompetentliklari,
- 3) turli davlat xizmatlari-ta'lim sog'liqni saqlash, - faoliyatini tartibga solish.

Dezadaptatsiya bo'lgan bolalar bilan ish olib borishning mavjud texnologiyalari deviant xulq-atvorni ijtimoiy nazorat ostiga olishga qaratilgan. Bu jarayon birinchidan eng xavfli deviant xulq-atvor shakllarini ijtimoiy foydali shakllar tomonidan siqib chiqarilishi, ikkinchidan bolaning ijtimoiy faolligini ijtimoiy ma'qullanadigan tomonga yo'naltirish, uchinchidan daydilik, giyohvandlik, besoqolbozlik, fohishabozlik bilan shug'ullanuvchi o'smirlarni jinoiy yoki ma'muriy kuzatuvdan xalos etish; to'rtinchidan maxsus ijtimoiy yordam xizmatlarini tuzishdan iborat.

Mavzu: Oila bilan ijtimoiy pedagogik faoliyat

Oila shaxs tarbiyasida boshqa ijtimoiy institutlar bilan taqqoslaganda birinchi darajali rolni bajaradi. CHunki, aynan oilada individual qobiliyatlar, shaxsiy, kasbiy qiziqishlar, axloqiy normalar shakllanadi. Oila omili insonga butun unum davomida ta'sir etadi. Ijtimoiy jihatdan oila inson turli ijtimoiy rollarni egallaydigan jamoa hisoblanadi. Oila insonning o'z-o'zini belgilab olishga, uning ijtimoiy-ijodiy faolligini oshishiga yordam beradi.

Oilaviy munosabatlar oliy qadriyat hisoblangan bizning respublikamizda O'zbekistonda oilaning ijtimoiy maqomi nihoyatda balanddir va o'z mavqe'ini xozirgacha ushlab turibdi. Biroq

bu holatdagi oila inqirozi ko'pgina oilalar, shu jumladan, o'zbek oilalariga ham ta'sir qiladi. Ko'pbolali o'zbek oilalarida patriarxal tartibning saqlanishi oiladagi munosabatlarning barqarorligini ta'minlagan, chunki o'zbek oilasida zaruriy tarbiyaviy omil va ko'nikmalar avloddan-avlodga o'tib keladi. Oila a'zolari sonining qisqarishi, avlodlarning uzoqlashuvi muammosining kuchayishi munosabati bilan oilaviy munosabatlarni shakllantirish masalasi borgan sari muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Oila bugungi kunda yuksak malakali psixolog, ijtimoiy pedagog, ijtimoiy ishchilar yordamiga nihoyatda muhtoj bo'lib qolgan.

Oila ikki yo'nalishda mavjud bo'ladi: kichik ijtimoiy guruh sifatida va ijtimoiy institut sifatida. Birinchi holatda u qarindoshlik asosida tuzilgan va birga yashash bilan birlashtirilgan hamjamiyatdir. Ikkinchisida esa insonlarning kundalik hayoti kechadigan ijtimoiy institutdir.

Inson jamiyatida oila bir nechta vazifalarni bajaradi:

reproduktiv-homilani davom ettirish bilan bog'liq O'zbekistonda ko'p bolali oilalarning mavjudligi bilan bir qatorda oila a'zolari sonining qisqarishi ham kuzatilmoqda. Bu hodisalar asosan moddiy-iqtisodiy qiyinchiliklar, ma'naviy inqiroz, yosh oilalarning ota-ona uyidan ajralib chiqishi, tibbiy xizmatning past darajasi, noqulay ekologik holat bilan izohlanadi.

Iqtisodiy-oilaning bir a'zosi tomonidan boshqalar uchun moddiy mablag'lar topilishi, voyaga yetmaganlar va qariyalarni moddiy ta'minlash, pul mablag'larini to'plash. Zamonaviy bozor munosabatlari mulk to'plash, mulkka ega bo'lish, meros masalalarida oilaning iqtisodiy vazifasini faollashuvini talab qiladi.

Ijtimoiylashuv vazifasi-oila bola shakllanishiga ta'sir qiluvchi birinchi va asosiy ijtimoiy guruh hisoblanadi. Oilada ota-onalar va bolalarning tabiiy-biologik va ijtimoiy aloqalari uzviy bog'lanib keladi. Oila mikromuhit sifatida bolaning ruhiy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Oilaning vazifasi bolani asta-sekinlik bilan jamiyatga tayyorlashdir. Oilada insonga ta'lim va tarbiya beriladi, uning aqliy, ijodiy qobiliyatlarining rivoji sodir bo'ladi. Aynan oilada bola mehnat va mustaqillikka o'rganadi.

Xo'jalik-maishiy-oila jamiyatning asosiy va doimiy xo'jalik negizidir. Unda oila a'zolarining jismoniy holatini bir maromda ushlab turish, kasallar va qariyalarga g'amxo'rlik qilish amalga oshiriladi.

Tarbiyaviy vazifa. Biz bu funksiyani alohida ajratib ko'rsatamiz, chunki u bolaning ilk ijtimoiylashuvi jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bola shakllanishiga shuningdek, atmosfera va iqlimning ta'siri ham bor. Tarbiyaning eng muhim vositalaridan biri shaxsiy namunadir.

Rekreatsioon va psixoterapevt funksiyasi. Bu funktsiya shunda namoyon bo'ladiki, oilada hamma o'zini qulay sezishi lozim. Ruhshunoslar, sotsiologlar, pedagoglarning kuzatishlariga ko'ra inson kuchlari oila sharoitida jadal tiklanadi.

Oilada ijtimoiy pedagogik yordam shakllari

Oilada ijtimoiy pedagogik yordam shakllari muhtojlarga ijtimoiy pedagogik yordam uzoq muddatli va qisqa muddatli ish shakllaridan iborat bo'ladi.

Qisqa shakllar ichidan olimlar o'zaro munosabatlarning intervent va muammoli modellarini ajratishadi.

Oila bilan ish yuritishning **intervent modeli** inqirozli holatda bevosita yordam ko'rsatishni ko'zda tutadi. Bu inqirozlar oila hayotidagi o'zgarishlar yoki tasodifiy noxush holatlarga bog'liq bo'lishi mumkin.

Inqirozli holatga qaysi muammolar sabab bo'lganidan qat'iy nazar ijtimoiy pedagogning vazifasi bevosita emotsional yordam ko'rsatish orqali stress holatining ta'sirini yumshatish va oila kuchlarining inqirozini bartaraf etishga qaratishdir.

Bu holatdagi yordam psixologik, axborot va vositachilik xarakteriga ega bo'lishi mumkin.

Muammoli model ham qisqa muddatli ish shakliga tegishli bo'lib, uning muddati to'rt oydan oshmaydi. Muammoli model oiladagi amaliy vazifalarni yechishga qaratiladi, ya'ni model markazida shunday talab turadiki, yordam ko'rsatuvchi mutaxassis shaxslar o'z harakatlarini oiladagi muammolarini yechishga yo'naltirishlari kerak. Bu model muayyan holatlarda aksar muammolarni odamlarni o'zlari xal qilishlariga asoslanadi. Ijtimoiy pedagogning asosiy vazifasi aynan shunday holatlarni yaratishdir, muammoli modelning

yetakchi metodi yordam ko'rsatuvchi ijtimoiy pedagog va oila o'rtasida shartnoma tuzilishidir. SHartnoma tuzilayotganda oilaning vazifasi oldinda turgan faoliyatning maqsad va vazifalarini aniqlashdir. Ijtimoiy pedagogning vazifasi esa bu maqsad va vazifalarning amalga oshishi uchun yetarli bo'lgan muddatni belgilash.

SHuni ta'kidlash joizki, ijtimoiy pedagog va oila o'rtasidagi shartnoma biznes yoki nikoh shartnomasiga o'xshamaydi. Bu holatda tomonlar moddiy emas, balki axloqiy majburiyatlarga ega bo'lishadi va bu rasmiy hujjat bilan tasdiqlanadi. SHartnoma bo'yicha hamkorlik oilani shartnoma shartlarini ishlab chiqishda, qarorlar qabul qilishda faol ishtirok etishini ta'minlaydi. O'smirlar va o'spirinlar bilan ishlashda shartnomaning tuzilishi ularning mutaxassis bilan munosabatlariga jiddiy xarakter berishi bilan ijobiy jihatlarga ega.

Asosan xorij amaliyotida qo'llaniladigan uzoq muddatli ish shakllari *psixoiijtimoiy yondashuvga* asoslanishadi va to'rtoydan ortiq vaqtni talab qiladi.

Psixoiijtimoiy yondashuvning asosiy vazifalari biror bir vazifani bajarishga odatlantirish qilish orqali oilaviy tizimni o'zgartirish, oilaga ta'sir qiluvchi boshqa ijtimoiy tizimlardagi holatlarni o'zgartirishdan iborat. Aynan ijtimoiy pedagogik yordam sharoitida patronajning qo'llanilishi maqsadga muvofiq. Patronaj- ijtimoiy pedagogik ish shakllaridan bo'lib, unda ijtimoiy pedagog tashhiz, nazorat va reabilitatsiya maqsadlarida oilaga tashrif buyuradi. Bu esa oila bilan uzoq muddatli aloqalarni ushlab qolishga zamin yaratadi. Patronaj oilani uning tabiiy sharoitlarida kuzatishga imkon beradi. Patronajning o'tkazilishi bir qancha tamoyillarga amal qilishni talab qiladi. Bular: yordamni ixtiyoriy qabul qilish, konfidensiallik va boshqalar. SHuning uchun oilani avvaldan tashrif to'g'risida xabardor qilish lozim.

Patronajlar tanlangan ish strategiyasiga qarab doimiy va bir martalik bo'ladi. Doimiy patronajlar avvalambor g'ayri ijtimoiy oilalarga nisbatan qo'llanilishi lozim. CHunki ularni doimiy nazorat qilish intizomga chaqiradi. SHu bilan birga vujudga kelayotgan inqirozli holatlarni aniqlash imkonini beradi.

Patronaj bilan bir qatorda ijtimoiy pedagogik faoliyatda oila bilan ish olib borishning muhim shakllaridan biri-bu konsultativ suhbat o'tkazishdir. Konsultatsiya asosan hayotiy masalalarni hal qilishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan sog' odamlarga mo'ljallangan. YAkka tarzidagi konsultatsion suhbatlar bilan bir qatorda oila bilan ishlashning jamoaviy shakllari-treninglar ham o'tkazilishi mumkin.

Ijtimoiy pedagogik trening amaliy psixologiyaning jamoaviy psixologik ish olib borishni faol metodlaridan foydalanishga asoslangan sohasi sifatida ta'riflanadi.

SHuni ta'kidlash joizki, bugungi kunda o'tkazilayotgan trening dasturlarining maqsadlari kengaydi va trening faqatgina amaliy psixologiya sohasi bo'libgina qolmay, ijtimoiy pedagogika, ta'lim tizimida ham o'z o'rniga ega bo'ldi. Trening bir qancha indevidual va jamoaviy ish olib borish usullarining uyg'unlashuvi bo'lib, ota-onalarning psixologik, pedagogik savodxonligini oshirish muammosini xal qilishning eng istiqbolli usullaridan biriga aylandi. Bu muammo so'ngi o'n yilliklar davomida o'z global ahamiyatini yo'qotmayapti. Ayniqsa ruhiy va jismoniy nuqsonli farzandli oilalarda bu muammo nihoyatda keskindir.

Jamoaviy usullar ota-onalarga bir-birlari bilan tajriba almashishi, savollar berishi va guruhda qo'llab-quvvatlanish imkonini beradi. Bundan tashqari axborot almashinuvida yetakchilik rolini bajarish faollikni oshiradi. YUqoridagi usullar-konsultativ suhbat, trening ommabop hisoblanib ham qisqa muddatli ham uzoq muddatli shakllarda qo'llaniladi.

Oiladagi ijtimoiy pedagogik faoliyat tizimli yondashuvga asoslangan taqdirdagina samarali bo'lishi mumkin. U demografiya, ijtimoiyoyiya, ijtimoiy psixologiya, pedagogika (oilaning tarbiya funksiyasi), huquq, iqtisod (oilalarning byudjeti), etnografiya, tarix va falsafa ma'lumotlarini o'rganishni va ulardan foydalanishni ko'zda tutadi.

SHunday qilib, zamonaviy sharoitlarda oila turli bilim sohalari: ijtimoiy pedagogika, ijtimoiy ish, sog'liqni saqlash va boshqalarning markaziy ob'ektlaridan biriga aylanmoqda. CHunki har bir jamiyatning kelajagi o'sha jamiyatdagi oilalardagi muammolarni xal qilishga bog'liq.

-mavzu: Yetim bolalar bilan olib boriladigan faoliyat

Reja:

1.Yetimlikning kelib chiqish sabablari, yetim bolalarning psixologiyasi.

2.Ijtimoiy pedagogning o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirishga oid vazifalari.

Har qanday davlatda, har qanday jamiyatda ham ota-onasi qaramog'isiz bolalar bo'lgan, bor va bo'ladi ham. Bu holatda jamiyat va davlat bu bolalarning rivojlanishi va tarbiyalanishi mas'uliyatini o'z bo'yniga oladi.

Internat turidagi muassasalarda bola muammolarining o'rganish bilan shug'ullanayotgan pedagog va psixologlar shuni aniqlashdiki hayotning ilk davrlaridanoq yaqinlaridan ajralib qolish bolaning keyingi taqdirini oldindan belgilab berar ekan. Onasidan ayrilish va umuman yaqinlaridan ayrilib qolish bolalar rivojida katta ta'sir ko'rsatadi.

Bolalik insonning ruhiy bardoshliligi, hayotga qiziqishini, maqsadga intiluvchanligini ta'minlovchi asosiy xislatlarning shakllanish davridir. Bu ma'naviy xislatlar betartib shakllanmaydi, ular ota-ona mehri sharoitida, oila bolaga o'zi va boshqalar uchun mas'ul bo'lish, bировga kerakligini sezish sharoitida shakllanadi.

Ota-onasini yo'qotgan bola bu haqiqatdan ham fojeali olamdir. Ota-onaga ega bo'lish ehtiyoji bolaning eng kuchli ehtiyojlaridan biri.

Ijtimoiy yetimlik muammosi aksariyat rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarga xos muammo hisoblanadi.

Etimlikning barcha sabablarini sanab o'tish mushkul, chunki bu turli fan sohalari (tibbiyot, psixologiya, ijtimoiyogiya, pedagogika va boshqalar) olimlari shug'ullanayotgan ko'p aspektli muammodir. Biroq asosiy 3 ta sababni ajratib ko'rsatsak bo'ladi:

1. Ota-onalarning (odatda onalarning) o'z vyaga yetmagan bolasidan voz kechish asosan go'daklik davridagi boladan
2. Uning ota-onasidan ota-onalik huquqini olib qo'ygandan so'ng bolani oiladan majburan ajratib olish
3. Ota-onalarning vafoti.

“Etim” va “ ijtimoiy yetim” degan tushunchalar bir-biridan farqlanadi. yetim bolalar bu 18 yoshgacha ota-onasining biri yoki ikkovi vafot etgan bo'ladi. ijtimoiy yetim-biologik ota-onaga ega bo'lgan, biroq ular turli sabablar uning tarbiyasi bilan shug'ullanmaydigan bolalar. Bu holatda unga g'amxo'rlik qilishni davlat va jamiyat o'z bo'yniga oladi.

SHunday qilib ota-onalar qaramog'isiz qolgan bolalarga ota-onalari:

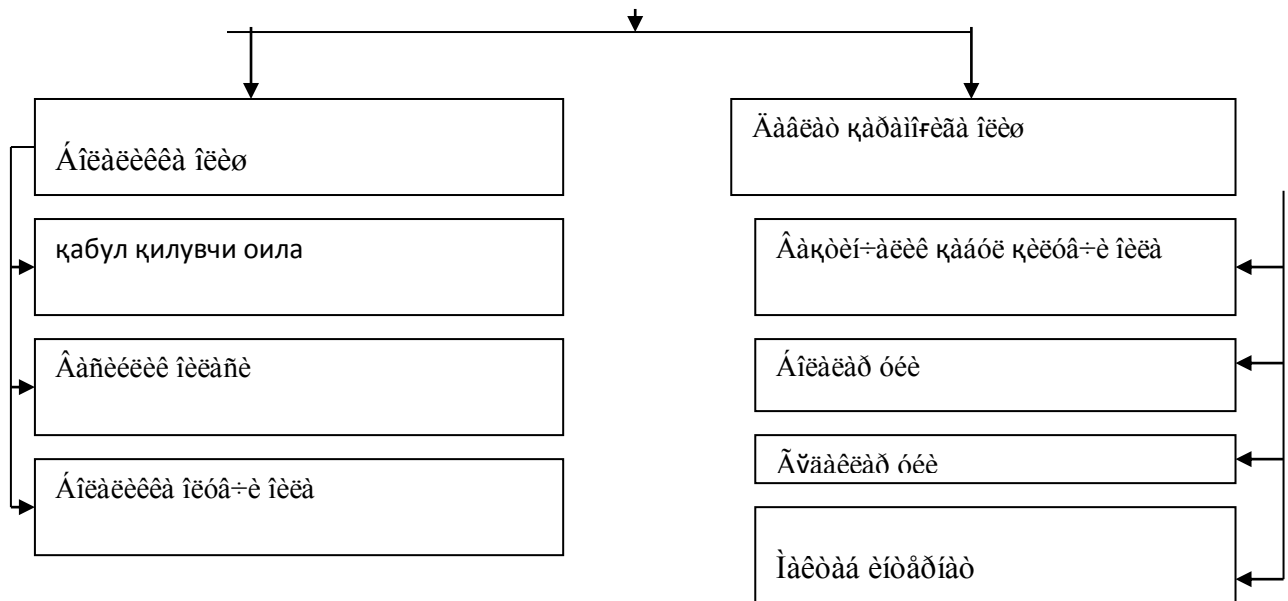
- vafot etgan;
- ota-onalik huquqidan mahrum bo'lgan;
- bedarak yo'qolgan;
- muomalaga layoqatsiz;
- axloq tuzatish koloniyalarida jazo o'tayotgan;
- jinoyat sodir etishda ayblanib, xibsda bo'lgan;
- bola tarbiyasidan bo'yin tovlayotgan;
- bola vaqtincha joylashtirilgan shifo, ijtimoiy maskanlardan uni olib ketmayotgan bolalar kiradi.

Ularni boqish, ta'lim berish, himoyalash uchun qonun bilan belgilangan vasiylik shakllari mavjud.

Vasiy deganda muomalaga layoqatsizlarni shaxsiy va mulkiy huquqlarini qo'riqlovchi shaxs tushuniladi.

Etim bolalarga vasiylik qilish ikki yo'l bilan amalga oshiriladi-bolalaikka olish yoki davlat qaramog'iga topshirish.

Àòèìëàðãà

Qabul qiluvchi oila bilan ijtimoiy pedagogik faoliyat yuritish

Vasiy oila sud qarori asosida aniqlanadi. Vasiy vazifalariga bolani tarbiyalash va rivojlantirish, uni huquqlarini himoya qilish kiradi. Vasiy bola egaligida bo'lgan ko'char va ko'chmas mulklardan foydalanish va ularni saqlab qolishni ta'minlaydi. Biroq o'zi bu mulkdan foydalanish huquqiga ega emas.

Bolalikka olish bir nechta bosqichda o'tishi mumkin: avval bolaga shu mintaqada yangi ota-ona topishga harakat qilishadi, agar buning imkoni topilmasa unda bolalikka oluvchilarni davlatdan tashqarida qidirishadi.

-vaqtinchalik qabul oilasi. Bu bizning jamiyatimiz uchun yangi hodisadir. Bunaqa oila bola shoshilinch tarzda oilasidan judo qilinsa (turli sabablar asosida; o'z oilasida inqirozli vaziyat, o'lim va boshqalar) zarur bo'lib qoladi.

Qabul qiluvchi ota-ona bolali oilalar, bolasiz oilalar, to'liqsiz oilalar, yakka shaxslar bo'lishi mumkin. Odamlarni bolani o'z oilasiga qabul qilishga undovchi bir qator sabablar mavjud. Ular:

- fiziologik sabablarga ko'ra o'z bolasi bo'lmagan holatda bolali bo'lish xohishi;
- o'z bolasining vafot etishi;
- yaqin qarindoshlarining vafot etishi;
- o'z bolalari ulg'aygach yana bolali bo'lish xohishi;
- jamiyatda muhtoj bolalarga rahmdillik hissi;
- yolg'izlik hissi;
- diniy sabab va boshqalar.

Vaqtinchalik qabul oilasi professional mutaxassislar oilasi bo'lgani bilan vasiylik oilasidan farq qiladi. Agar xorij tajribasiga murojaat qilsak, uning bir nechta belgilarini aniqlasak bo'ladi; bunday oilaning psixologik-pedagogik tayyorligiga mos tushuvchi malakaning mavjudligi, bu oila xizmatlariga haq to'lanishi; bolaning oilada bo'lish vaqti qabul qiluvchi ota-onaning ish staji muddati hisoblanishi va boshqalar.

Bola vaqtincha qabul qiluvchi oilada uning keyingi taqdiri xal bo'lgunga qadar yashaydi: o'z oilasiga qaytishi, bolalar uyi, internat yoki boshqa muassasaga yuborilishi. Bolaning o'z oilasiga qaytib kelishi bola oiladan ajratib olingan sabablarning bartaraf etilishini ko'zda tutadi. Bular ota-onasining davolanishi, oila inqirozining tugashi va boshqalar.

Bolaning bu oilada bo'lish bir oydan bir necha yilgacha cho'zilishi mumkin. Bolaning qabul qiluvchi oilada qisqa muddatli bo'lish o'z oilasida inqirozli holatda, to'satdan ota-onasidan judo bo'lganda bolaga shoshilinch yordam ko'rsatilishini anglatadi. Bolaning qabul qiluvchi oilada uzoq muddat bo'lishi bola o'z oilasining uzoq reabilitatsiya jarayoni yoki boshqa sabablar bilan izohlanishi mumkin.

Vaqtinchalik qabul oilasiga kelayotgan bolalar kontingentining murakkabligini (ijtimoiy qarovsiz, kasallik, jismoniy va ruhiy nuqsonlar) inobatga olib oilalarda bu bolalarning normal rivojlanishi uchun alohida sharoitlar, g'amxo'rlik yaratilishi lozim. Bular bolaga boshdan kechirgan qiyin vaziyat bilan bog'liq stress holatidan chiqishga yordam beradi. Bunday oilaning asosiy maqsadi-biologik ota-onalar bilan aloqalarni ushlab turish va bolani o'z oilasiga qaytarib berish. Agar bolani o'z oilasiga qaytarishning imkoniyati bo'lmasa unda uning keyingi taqdiri borasida sud qarori chiqmaguncha vaqtinchalik qabul oilasida bo'lib turadi. Aslida bunday oila biologik oilada biror-bir inqirozli vaziyat yuzaga kelganda "tez tibbiy yordam" vazifasini bajaradi.

Qabul qiluvchi oila institutining joriy qilinishi avvalambor bunday oilalarni tanlab olish, ularni bu faoliyatga tayyorlashning effektiv mexanizmini ta'minlaydigan normativ-huquqiy bazaning yaratilishini talab qiladi.

Qabul qiluvchi oilalar va ular vazifalarining farqlanishiga qaramay ijtimoiy pedagogning bu oilalar bilan ish yuritishini belgilab beruvchi bir qator umumiy qoidalarni ajratsak bo'ladi. Bu faoliyatni bir qator bosqichlarga ajratsak bo'ladi: oilalarni tanlash, ota-onalarni o'qitish, bolalar ta'lim-tarbiyasi masalasi bo'yicha faoliyatlarining patronajini o'tkazish va boshqalar. SHuningdek, ijtimoiy pedagogning faoliyati doim boshqa mutaxassislar- ijtimoiy ishchilar, shifokorlar, psixologlar, defektologlar bilan hamkorlikda bo'ladi.

ijtimoiy pedagogik faoliyat har qanday boshqa faoliyat kabi faoliyat maqsadi, sub'ek va ob'ekti, funksiyalari, tashkil qilish metodlari va usullari bilan aniqlanadi. Qabul qiluvchi oila bilan ijtimoiy pedagogik ish yuritishning maqsadi-oilada bolani normal tarbiyasi va rivojlantirish. Uning sub'ektlari yuqorida sanab o'tilgan mutaxassislardir.

Faoliyat ob'ekti oila va bola hisoblanadi. qabul qiluvchi oila bilan ijtimoiy pedagogik ish yuritishni bir nechta bosqichlarga ajratib, bu bosqichlarda ijtimoiy pedagog faoliyatining funksiyalarini belgilasa bo'ladi.

ijtimoiy pedagogik faoliyat bosqichlari		ijtimoiy pedagog faoliyati vazifalari	ijtimoiy pedagogik faoliyat metodlari
1	Qabul qiluvchi oilani qidirish	Axborot berish	Anketa so'rovlari o'tkazish, suhbat, intervyu
2	Bo'lg'usi qabul qiluvchi ota-	Tashhiz qo'yish (ilk)	Anketa so'rovlari o'tkazish,

	onalarni o'rganish		suhbat
3	Bola bo'lgan muassasa va oilalarga tashrif buyurish (bolalar uyi, inqirozli oila)	Vositachilik	Kuzatuv, suhbat
4	Bo'lg'usi qabul qilish oilani o'rganish	Tashhiz qo'yish (guruhlashgan)	Test o'tkazish, suhbat, hujjatlarni o'rganish
5	Ilk ta'lim. Ma'ruza, hikoya, suhbat, videofilmlar	Ta'lim berish	Ma'ruza, suhbat, kuzatuv, mashg'ulotlar
6	Bolani oilaga joylashtirish, ota-onalarga chuqur ta'lim berish	Patronaj	

Birinchi bosqich qabul qiluvchi ota-onalarni qidirish bilan bog'liq. Bu mas'uliyatni bo'yunlariga olmoqchi bo'lgan shaxslar ariza bo'lib unda o'z familiya, ismlari, yashash manzili, uy telefoni, bolalarining yoshi, qaysi jinsdagi va necha yoshli bola olmoqchiligi, bola bilan qancha muddat birga bo'lishlari va boshqalar ko'rsatilgan bo'ladi. Bu bosqichda ijtimoiy pedagog axborot funksiyasini bajarib, boshqa mutaxassislar bilan birgalikda so'rovnoma o'tkazishadi.

Ikkinchi bosqichda ariza topshirgan nomzodlarga anketa yoki boshqa bir hujjatni to'ldirishni taklif qilishadi. Unda bo'lajak ota-onalar oila tarixini bayon etishadi. O'z turmush tarzlarini, oila a'zolarining diniy mansubligini, turmush o'rtoqlarning sog'ligi holatini, moddiy holatlarini, oilaga bola qabul qilish sabablarini xarakterlab berishadi. Anketa yoki axborot xaritasini ijtimoiy pedagog yana o'sha mutaxassislar bilan birgalikda ishlab chiqadi. SHunday qilib potentsial qabul oilasining oldindan tashhiz qo'yiladi.

Uchinchi bosqich oila, bolalar uyi yoki bola joylashgan boshqa muassasaga ilk tashrifdan iborat. Bu bosqichda ijtimoiy pedagog bola hamda qabul qiluvchi oila o'rtasida vositachilik vazifasini bajaradi. U bolani kuzatadi, uning tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan shaxslar bilan suhbatlar o'tkazadi.

To'rtinchi bosqich oila va uning atrofdagilarni yaxshilab o'rganishni talab qiladi (chuqurlashgan tashhiz). ijtimoiy pedagog bo'lajak ota-onalar tomonidan to'ldirilgan anketa va ariza bilan tanishib chiqib, bevosita oila bilan tanishadi, oila a'zolari bilan suhbatlar o'tkazadi, undagi pedagogik iqlimni, oila a'zolarida yomon odatlar borligini va boshqa jihatlarni aniqlaydi. So'ngra ijtimoiy pedagog boshqa mutaxassislar bilan birgalikda oilaning yaqin atrofdagilarini (qo'shnilar, hamkasblar, do'stlar) o'rganib chiqadi. Bu suhbat yoki maxsus ishlab chiqarilgan anketalar yordamida bajarilishi mumkin.

Beshinchi bosqich bo'lajak ota-onalarning ilk o'qitish bilan bog'liq bo'lib, unda 2-3 kun mobaynida bola joylashgan muassasada nazariy bilimlar amaliy malaka oshirish o'tkaziladi. Bunda ijtimoiy pedagog ta'lim beruvchi funksiyasini bajaradi, kirish kurs dasturini ishlab chiqadi.

Oltinchi bosqich bolani qabul qiluvchi oilaga topshirish bilan bog'liq. Bu holatda asosiy faoliyat vasiylik va adliya organlari tomonidan bajariladi. Bolani oilaga topshirgan vaqtdan boshlab ijtimoiy pedagog patronaj o'tkazish funksiyasini bajaradi. Bolaning qabul qiluvchi oilasiga adaptatsiyasi boshlanadi. Bu esa ham bola ham ota-onalarga muammolar tug'diradi. SHuning uchun bu bosqichda kirish kursining davomli bo'lishi ota-onalarni o'qitishning chuqurlashtirilgan kursi o'tiladi. ijtimoiy pedagog boshqa mutaxassislar bilan birgalikda yangi dasturni ishlab chiqadi. Qabul qiluvchi oilada ota-onalarni o'qitish mazmuni ko'p holatlarga bog'liq-bolani qanday oila bolalikka oldi (ko'p bolali, bolasiz, ota-ona bir kishi hisoblanadigan), qabul qiluvchi ota-onaning yoshi, bolalikka olishga undagan sabablar, oilaga qabul qilishgan bolaning shaxsiyati (yoshi, jinsi, biologik ota-onalarining bor-yo'qligi).

Davlat qaramog'i muassasalarida ijtimoiy pedagog faoliyati

Bolalarning asosiy ijtimoiy muammolari ularning psixofiziologik maqomi va ular yashayotgan jamiyatning ob'ektiv holatidan kelib chiqadi. Haqiqiy, uyg'un oila hayotini

ko'rmagan bolalar juda kam holatda to'liq oilaviy munosabatlarni qura olishadi. Bunday sharoitlarda ijtimoiy muhim qadriyatlar-oila, nikoh, bolalar, ota-onalarning qadriya pasayadi.

So'nggi yillarda oilaviy aloqalar tuzimi ishda ham inqirozli o'zgarishlar ro'y berdi, chunki aksariyat ota-onalar bolalarini nafaqat ijtimoiy, balki fiziologik jihatdan ham ta'minlay olmadilar. Kambag'allik va uning oqibatlari bola, o'smir olamini vayron etadi, chunki uning ota-onasi, tabiiy himoyachilari bolaning barcha ehtiyojlarini qondirishga qurbi yetmaydi.

Qarovsiz qolgan bolalar-oilaviy aloqalarning barbod bo'lishi natijasidir. Ijtimoiy yetimlar soni borgan sari oshib bormoqda. shuning uchun davlat birinchi navbatda bolani oilada saqlab qolish va u davlat muassasasiga tarbiyalash uchun topshirishni oldini olishga barcha kuchini ishga solmoqda. agar bolani oilada saqlab qolish iloji bo'lmasa, u uchun yangi oila qidiriladi. Biroq bolani yangi oila yoki tarbiya muassasasiga topshirayotganda bolaning etnik guruhi, mahalliy an'analari bilan bog'liq muhitda qolishi uchun barcha narsa qilinadi.

Har bir davlatda bola tarbiyasi va rivojlanishiga tegishli ijtimoiy qarorlar tizimi tuzilmoqda va mustahkamlanmoqda. ularni quyidagi variantlarni kirgizsak bo'ladi: bolani o'z oilasida saqlab qolish, o'z oilasiga qaytarish, davlat ichida bolalikka olish, boshqa davlatda bolalikka olish, maxsus tarbiya muassasalariga topshirish.

Agar bola bolalikka olinmasa yoki qabul qiluvchi oilaga topshirilmasa unda uning tarbiyasi va rivojlanishi bilan davlat muassasalari shug'ullanadi.

Go'daklar uyida 3 yoshgacha bo'lgan tashlandiq bolalar, tug'ma yetimlar tarbiyalanadilar, keyinchalik ular yoki bolalikka olinadilar yoki bolalar uyi hamda maktab internatlarga o'tishadi. Bolalar uyining maktab internatdan asosiy farqi uning tarbiyalanuvchilari shu atrofda maktablarda ta'lim olishadi, maktab-internat tarbiyalanuvchilari esa o'sha muassasaning o'zida ham yashashadi ham ta'lim olishadi.

O'z oilasidan boshqa joyda ulg'ayayotgan bola-doimo g'ayitabiy hodisadir. Go'dak hayotining ilk haftalarida hayotga eng qulay sharoitlarda onasiz tarbiya 90% holatlarda uning rivojlanishining buzilishiga olib keladi. Internat turidagi muassasalarda tarbiyalanayotgan bolalar ruhiy va emotsional deprivatsiyadan azob chekishadi, sensor jihatdan och qolishadi, ular real hayotdan ajratib olinganlar. Bolalar uylari, maktab-internatlarini deyarli barcha tarbiyalanuvchilari ruhiy jarohatniboshdan kechirishgan, bu esa ularning rivojlanishi uchun yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bunday bolalar chuqur ijtimoiy pedagogik qarovsizlik holatida bo'lishadi. Ijtimoiy tarbiya sharoitlari, emotsional-shaxsiy aloqalarning sustligi, oilaviy hayotning imitatsiyasi ijtimoiy infantilizm, kommunikativ muammolarni keltirib chiqaradi.

Bu vaziyatda go'daklar uylari, bolalar uylari, maktab-internatlar nafaqat ta'lim-tarbiya funksiyalarini bajarishga qaratilganlar, ular bolaning normal ijtimoiylashuvi, uning to'liq rivojlanishini ta'minlashadi, nuqsonlarini to'g'irlashadi, tarbiyachilarning huquqiy va psixologik himoyalarini ta'minlashadilar. Bu faoliyatda bolalar va o'smirlarning psixologik xususiyatlarini yaxshi tushunadigan ijtimoiy pedagog o'z o'rniga ega.

Go'daklar uyida bolalarning ijtimoiy adaptatsiyasi jarayonida ijtimoiy pedagogning o'рни

Bola hayotining ilk yillarida unda u o'sib-rivojlanayotgan mikro ijtimoiy muhit talablarini aks etuvchi ijtimoiy yurish-turishning muayyan turi shakllanadi. Mikro ijtimoiy muhitning o'zgarishi yurish-turishning o'zgarishini ham keltirib chiqaradi. Bu esa yoshlik davrida anchagina mushkul vazifa bo'lib odatda adaptatsion sindrom rivojlanishiga olib keladi.

Go'daklar uyida bolalar doimo bolalar muassasasining mikro ijtimoiy muhitida bo'lishadi va bu muhit ular uchun ijtimoiy yurish-turishni shakllanishining asosi hisoblanadi. Bu sharoitlarda bolalar oiladagidan barvaqtroq tengdoshlari bilan muomalaga ko'nikishadi, kattalar bilan aloqalarga kirishishadi.

Bolalar uyida go'dak ijtimoiy yurish-turishning **stereotipini** o'zgartirish zarurati haqida gapirganda uch asosiy holatni nazarda tutish lozim:

1. Bola hayotining ilk oylarida shifoxonadan to'g'ri go'daklar uyiga o'tkaziladi.
2. Bola yoshiga qarab boshqa guruhga o'tkaziladi.

3. Bola bolalikka olinadi yoki bolalar uyiga topshiriladi. Albatta kam uchraydigan holatlar ham bo'lishi mumkin. Masalan, bola go'daklar uyiga to'g'ri oilasidan kelib tushadi yoki onasi uni go'daklar uyiga tashlab ketadi, barcha sanab o'tilgan holatlar o'z xususiyatiga egalar, u yoki bu darajada adaptatsion sindromni keltirib chiqarishadi. SHuning uchun biz ularga batafsil to'xtalamiz.

Adaptatsiya atamasi "ko'nikish" degan ma'noni bildiradi. Barcha tipik mavjudotlarning muayyan iqlim, hududda rivojlanishiga ko'nikish xususiyati.

Evalyutsiyaning darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, organizmning evalyutsion imkoniyatlari ham shuncha yuqori bo'ladi.

Insonning boshqa tipik mavjudotlardan farqi uning ijtimoiy muhitda mavjud bo'lishidir. Inson uchun ijtimoiy muhit boshqa sharoitlar (iqlim, harorat, ovqatlanish va boshqalar) kabi ob'ektiv ta'sir omili hisoblanadi.

Insonning kelgusidagi o'zgarishlarga oldindan tayyorgarlik ko'rishi, o'zgargan ijtimoiy sharoitlar munosabati bilan brish-turishni qayta qurish ijtimoiy adaptatsiya deyiladi. Muayyan mikro ijtimoiy muhitda (ish, oila va boshqalar) insonda u yoki bu ijtimoiy sharoitlarga adekvat yurish-turish jihatlari paydo bo'ladi. Ijtimoiy adaptatsiyada eng muhim rolni miya po'stlog'i bajaradi.

Ijtimoiy adaptatsiyadagiruhiiy faoliyatning kuchayib ketishi yoki odatiy yurish-turish shakllarini o'zgartirish zaruriyati yuzaga kelgan qizg'inlik sabablari hisoblanadi. Ijtimoiy adaptatsiyaning muvaffaqiyatli kechishi uchun markaziy nerv tizimi hujayralarining chidamlilik darajasi, nerv jarayonlarining kuchi muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy adaptatsiya imkoniyatlari faqatgina tug'ilgandan so'ng rivojlanadi, oliy nerv faoliyati tizimi rivojidan ajralmas hisoblanadi.

Bola dunyoga kelgach inson tomonidan yaratilgan muhitga tushadi. Kattalarning ta'siri va shaxsiy faoliyat natijasiga bolada shu muhitga mos tushuvchi yurish-turish reaksiyalari paydo bo'ladi. Turli yosh davrlarida bolalar va o'smirlar mikro ijtimoiy muhit o'zgarishlariga duchor kelishadi va bu o'zgarishlar ularning yurish-turishiga ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy pedagogning bolalar uyidagi faoliyati bolani ijtimoiy munosabatlarga qo'shish va uning boshqalar muomalasini kengaytirish, isnoniy munosabatlarga kirishish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Ijtimoiy pedagog go'daklar uyi tarbiyachilari va boshqa xodimlari bilan yaqin hamkorlik yuritib, bolalarda ijtimoiy adaptatsiya qobiliyatini rivojlantirishning metodlarini bilishi lozim.

Go'daklar uylarida tarbiyalanayotgan bolalar o'z adaptatsion mexanizmlari bilan mashg'ulot o'tkazish uchun kamroq imkoniyatlarga egalar, demak ularda ijtimoiy ko'nikish darajasi ham ancha past. SHuning uchun o'zgargan sharoitlarga o'tish ular uchun qiyin omil hisoblanadi. Ustiga ustak go'daklar uyi bolalari og'irlashgan biologik va ijtimoiy **anamnezga** egalar, ularning rivojlanishi va sog'ligi ko'rsatkichlari ham doimo optimal emas. Bu jihatlar ham markaziy nerv tizimi ishchanligini tushiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar funksional tizimning ko'pgina tarkibiy qismlarining xomligi xarakterli bo'lib, bu ularda adaptatsion mexanizmlar tizimida qizg'inlik holatlarini tez paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Go'daklar uylari bolalari esa ruhiy stress holatiga juda oson tushishadi.

Adaptatsiyaning barcha shakllarini o'rganish bolaning yangi muhit sharoitlariga ko'nikishi bosqichlarini, shuningdek adaptatsion bosqichning murakkabligi darajasini belgilovchi omillarni aniqlash imkonini berdi.

Ko'nikish bosqichlari:

1. Keskin davr yoki dezadaptatsiya bosqichi. Bu bosqichda yangi mikroijtimoiy muhit talablari va odatiy yurish-turish stereotiplari o'rtasida kelishmovchilik mavjud bo'ladi. Bu vaqtda ayniqsa yurish-turish parametrlarida-kattalar bilan munosabatlar, nutq faolligi, o'yinlarda o'zgarishlar ko'p bo'ladi. SHuningdek, tana og'irligining kamayishi, infeksiyalarga qarshilik ko'rsatishning pasayishi kabi hodisalar ham kuzatiladi.

2. Adaptatsiyaning o'zi. Bunda bola yangi muhitni faol o'zlashtirib unga mos keluvchi yurish-turish shakllarini ishlab chiqadi. Bu davrda turli tizimlardagi chetga chiqishlarning kamayishi

kuzatiladi. Hammadan tez ishtaha (15 kun) normallasadi, uyqu va emotsional holat vaqti cho'ziladi. O'yin va nutq faoliyati esa hammasidan keyin o'z o'rniga qaytadi (60 kungacha).

3. Kompensatsiya davri. Bunda organizm faoliyati to'liq normallasadi.

Birinci va ikkinchi bosqichlarning xarakter va xususiyatlari adaptatsiyani murakkabligi bo'yicha tasniflash imkonini beradi.

Engil adaptatsiya. Bola yurish-turishdagi buzilishlar muddati 20 kun bo'ladi. Bunda ishtahaning ham biroz pasayishi kuzatiladi. 10 kun mobaynida bola iste'mol qiladigan narsalar hajmi normasiga qaytadi, uyquning tiklanishi 7-10 kunda ro'y beradi, emotsional holat, nutq faoliyati va bolalar bilan o'zaro munosabatlar 15-20 kun ichida normallasadi.

SHu bilan birga kattalar bilan munosabatlar deyarli o'zgarmaydi, harakat faoliyati ham pasayadi. Bola adaptatsiya davrida kasallikka chalinmaydi.

O'rta og'irlikdagi adaptatsiya. Bola yurish-turishida barcha buzilishlar yaqqol namoyon bo'ladi va ularning muddati ancha uzoq. Uyqu va ishtaha 20-30 kunda normallasadi, mo'ljal olish faoliyatining buzilishi o'rtacha 20 kun davom etadi, nutq faoliyat 20-40 kungacha qayta tiklanmaydi. Emotsional holat bir oy mobaynida beqaror bo'lib turadi, harakat faoliyatining tiklanishi 30-35 kunda sodir bo'ladi.

Bu davrda ham kattalar bilan o'zaro munosabatlar buzilmaydi. O'rta og'irlikdagi adaptatsiya respirator indeksiyasi kabi kasalliklar paydo bo'lishi mumkin.

Adaptatsiyaning bu yo'nalishi bolalarda odatda 9 oylik yoshdan 1,5 yoshgacha qayd etiladi. Biroq agar bolalarda sog'liq bilan bog'liq muammolar bo'lsa yoki go'daklar uyida sog'lomlashtirish-tarbiya ishi yomon tashkil qilingan bo'lsa har qanday yoshdagi bolada bu holatlar qo'zg'atilishi mumkin.

O'rta og'irlikdagi adaptatsiya bolalarda bir guruhdan boshqa guruhga o'tkazilayotganda, statsionardan go'daklar uyiga kelib tushganda namoyon bo'ladi.

Og'ir adaptatsiya. Bu adaptatsiya turi muddatining uzunligi (2-6 oy va ko'proq) va barcha alomatlarining og'irligi bilan xarakterli hisoblanadi.

Organizmning ko'nikish imkoniyatlarining shakllanishi bola ruhiyatining emotsional-ijtimoiy va bilib olish sohasi bilan yaqin bog'liq hisoblanadi. Emotsional muvozanat va shu asosda shakllanadigan anglab olish faoliyatining yuqori darajasi yengil va muvafaqiyatli adaptatsiyani ta'minlaydi.

Bolani ijtimoiy adaptatsiyadan xalos etish kerak ekan deb o'ylash noto'g'ri hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogning vazifasi bolaning adaptatsion imkoniyatlarini maqsadga muvofiq shakllantirish va mashq qildirishdir. Chunki bola o'z adaptatsion imkoniyatlarisiz o'zini turli ijtimoiy hodisalarda to'g'ri tuta olmaydi. Adaptatsion qobiliyatlarni mashq qildirish masalasi go'daklar uyida bolalar hayotini tashkil qilishning eng muhim masalalaridandir. Bola yangi muhit sharoitlariga yengil adaptatsiya darajasida ko'nikishga intilish va adaptatsiyaning og'ir buzilishlariga yo'l qo'ymaslik lozim.

Go'daklar uyida bolalar hayotini tashkil qilar ekan ijtimoiy pedagog unga sog'lomlashtirish ishining elementlarini qo'shishga harakat qilishi kerak.

Ijtimoiy pedagog faoliyatining eng muhim yo'nalishlariga quyidagilar kiradi:

1. Bola rivojlanishining va sog'ligining optimal holatini ta'minlash.
2. Bola bilan doimo muloqatda bo'ladigan kattalar tarkibining barqarorligini ushlab turish uchun 2 yoshgacha bolaga xizmat qiluvchilar sonini cheklab turish.
3. 12-13 oylardan boshlab bolani unga doimiy xizmat qiluvchilar orqali boshqa qayta shaxslar, go'daklar uyining boshqa xonalari, haydovchilar, ko'cha transporti bilan tanishtirishi lozim.
4. Bola hayotining 3 yoshda bolalarni go'daklar uyidan tashqariga ko'proq chiqarish kerak, maktab o'quvchilari bilan uchrashuvlar tashkil qilish lozim.

Endigina go'daklar uyiga qabul qilingan bolalarning hayotiga kelsak, bunda avvalambor bola qayerdan kelayotganini (o'z oilasi yoki statsionardan) aniqlash va shu bilan birga bolaning shu paytgacha bo'lgan rejimini saqlab qolishi lozim. Ayniqsa ovqatlanish rejimini nihoyatda ehtiyotlik bilan o'zgartirish lozim: avvalambor ichimlik miqdorini 50-100 gramm ko'paytirish

kerak va glyukoza qqo'shilgan qorishma berish ham maqsadga muvofiqdir. SHuningdek 15-20 kun mobaynida hech qanaqa sanchish protseduralarini ham o'tkazmaslik lozim.

5. Bolani guruhdan guruhga o'tkazganda uni avvaldan (1-2 oy avval) yangi xonasi, bolalar, xizmat ko'rsatuvchi shaxslar bilan tanishtirish kerak. YAngi guruhdagi ayniqsa ilk kunlarda bola e'tibor, mehrga muhtoj bo'ladi. Unga eski guruhidan o'zi bilan biror bir o'yinchoqni olib kelishga ham ruxsat bersa bo'ladi. Adaptatsion davr mobaynida rejimli o'zgartirish, emlash o'tkazishga ruxsat berilmaydi. Adaptatsiya varaqasi yoki guruh kundaligiga adaptatsion davrning yakunlanishini aniqlash uchun bolaning yurish-turishi, ishtaxasi, uyqusi haqidagi ma'lumotlarni qayd etib borish kerak.

6. Go'dakning go'daklar uyiga oiladan topshirilishi ham bolaning maktabgacha tabiya muassasaga kirishi kabi tashkillashtiriladi. Biroq shuni yodda tutish lozimki, go'daklar uyiga kirishdagi vaziyat ancha murakkabdir. Bola uchun odatiy sharoitlar birdan o'zgaradi, u yaqinlaridan judo bo'ladi, o'zini hech kimga kerak emas deb hisoblaydi. Bu holatda stress juda kuchli namoyon bo'ladi va og'ir adaptatsion sindrom ham paydo bo'lishi mumkin. ijtimoiy pedagogning vazifasi bola bilan ko'proq shaxsan aloqa qilish, uning stress holati keltirib chiqargan yurish-turish buzilishlarini to'g'ri anglab yetish, bolaga bu og'ir sinovni yengishga harakat qilishdir.

Bolalar uylarida ijtimoiy pedagogik faoliyat yuritish

Bolalar uylari yosh alomatlariga ko'ra maktabgacha yoshdagi bolalar uylari, maktab o'quvchilari bolalar uylari va turli yoshdagi bolalar uchun bolalar uylariga bo'linishi mumkin.

Bolalar uylarining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolaning normal rivojlanishini ta'minlab beruvchi qulay sharoitlar yaratib berish;
2. Bolalar sog'ligini saqlash;
3. Bolaning ijtimoiy himoyasini tibbiy pedagogik va ijtimoiy adaptatsiyasini ta'minlash;
6. Tarbiyachilar huquq va manfaatlarini himoya qilish;
7. Bolalarning ta'lim dasturlarini o'zlashtirishi hamda shaxs, jamiyat, davlat manfaati yo'lida yetarli ta'lim olish;
8. Tarbiyalanuvchilarning umumiy madaniyati, hayotga adaptatsiyasini shakllantirish;
9. Tarbiyalanuvchilarning o'z-o'zini rivojlantirish va belgilab olishehtiyojlarini shakllantirish.

Etim bolalarni qaramoqqa olish uchun maxsus muassasalar, yetimxonalar mavjud. yetimxona faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari shundaki, bu muassasa ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarning vaqtinchalik yashash joyidir. Ushbu muassasaning maqsadi qiyin hayotiy vaziyatlarda qolib ketgan bolalarni vaqtinchalik yashash joyi bilan ta'minlash va keyinchalik ularni ijtimoiy institutlarga joylashtirish.

Mamlakatda ijtimoiy iqtisodiy vaziyatning o'zgarishi bu muassasalarning ko'pgina muammolari-bolalar ta'lim-tarbiyasi, adaptiv reabilitatsion muammolarni hal qilishga yangi yondoshuvlar ishlab chiqishni talab qiladi.

Ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalar tarbiyalanayotgan davlat qaramog'i muassasalari faoliyatining asosiy maqsadi bu muassasalardagi bolalarning ijtimoiy himoyasini ta'minlash, tibbiy reabilitatsion xarakterdagi chora-tadbirlarni amalga oshirish, bolalarga ta'lim berishni tashkillashtirishdir.

Bolalar uyi davlat qaramog'idagi bolalarning eng tipik muassasasi hisoblanadi. Tarbiyalanuvchilarda keng qamrovli ijtimoiy, tibbiy, psixologik, pedagogik muammolarning borligi tufayli bolalar uyida ijtimoiy pedagogik faoliyat yuritish zaruriyati tug'iladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun kattalar tomonidan e'tibor qaratilmasligi jiddiy muammo hisoblanadi. Ularda kattalar bilan hamkorlik qilishga intilish yetarli rivojlanmagan. Bolalarnikattalar bilan muloqatga kirishishiga undovchi sabab shuki ularni katta odamning o'zi jalb qiladi, bolalar kattalar takliflarini bajonidil qabul qilishadi. Bu aloqalarning barchasi kattalrning e'tiborini tortishga qaratilgan bo'ladi.

Oilalarda yashovchi bolalar va bolalar uylari tarbiyalanuvchilari orasida ayniqsa shaxsiy muloqat borasida katta farqlarni kuzatsak bo'ladi. Buning sababi-bolalar uyida bola bilan kattalarning muloqot qilishi oiladagidan kamroqdir. Bolalar uyida bolaga kattalar kamroq e'tibor

qaratishadi, aniqrog'i ularning e'tiborlari bir guruh bolalarga qaratilgan bo'ladi. Bolalar uyidagi kattalar o'zgarib turishadi, oilada esa buning aksi kuzatiladi. Va nihoyat bolalar uyidagi bolalar va kattalar muloqatining emotsional boyligi darajasi oilanikidan pastdir.

Kichik maktab yoshidagi bolalar tarbiyachilari uchun bolalar uyidagi kundalik faoliyati, u yerda yashash rejimini bajarish bilan bevosita bog'liq sabablar yorqin namoyon bo'lishi xosdir. Bu yoshdagi bolalarning oiladagi sabablari esa ancha sarmahsuldir.

Mativatsion sahaning bunday cheklanganligi bolalar uyida bolalarning yashash sharoitlari va ularning kattalar bilan yetarli muloqat qilmasliklariga bog'liq. Bu jihat turli nizoli vaziyatlarda ayniqsa yorqin ifodasini topadi: kattalar va bolalar manfaatlarining to'qnashuvi, tengdoshlari tomonidan ayblanishi, bolani kattalar va tengdoshlari tomonidan tushunilmasligi va hokazo.

Bu holatda tarbiyalanuvchining xarakteri o'z agressivligi bilan ajralishi mumkin. SHunday qilib olimlar bolalar uylari tarbiyalanuvchi shaxsiyatining aqliy, xulq-atvor va ehtiyoj sohasini aniqlashdi.

O'smirlik yoshida bu sabablar o'smirning tengdoshlari orasida o'rnini topishga, o'z "men"ining rivojlanishiga muayyan qiyinchiliklar tug'diradi.

Bolalar uylari tarbiyalanuvchilarining aqliy, xulq-atvor va mativatsion tavsiflariga bola sog'ligi bilan bog'liq muammolar ham qo'shiladi. Aslida bolalar uylarida to'liq sog'-salomat bolaning o'zi yo'q-aksar bolalar yuqumli kasalliklarga ega. Ular orasida nogironlar ham uchray turadi. Bolalar uylari tarbiyalanuvchilariga taksikomaniya, narkomaniya kabi holatlar xosdir.

Bolalar uylarida ijtimoiy pedagog boshqa mutaxassislar-tarbiyachilar, psixologlar, shifokorlar bilan yaqin hamkorlikda faoliyat olib boradi. ijtimoiy pedagog faoliyatining maqsadi-bolalar uylari tarbiyalanuvchilarining ijtimoiylashuvidir. Bu maqsad quyidagi faoliyat turlarida amalga oshiriladi:

ijtimoiy pedagog tashhiz qo'yish va maslaht	ijtimoiy profilaktik faoliyat	ijtimoiy tarbiya
Maqsadi: shaxs sotsiogenezi dinamikasini kuzatish, uning buzilish sabablarini aniqlash; Ijtimoiypsixologik muammolarini va ularni xal qilish usullarini o'rganish; Tarbiyachilarning ijtimoiy adaptatsiyalari xususiyatlarini o'rganish; ijtimoiy tavakkal guruhi tarbiyalanuvchilarini aniqlash; Bolalar qiziqish va qobiliyatlarini o'rganish; ijtimoiy rivojlanishning individual xaritalarini tuzish; Bolalar rivojining ijtimoiy tarmoqlva individual vaziyatiga tashhiz qo'yish; Bolalarning kattalar va tengdoshlari bilan muloqotda bo'lishlariga tashhiz qo'yish; ijtimoiy xulq-atvordan chetga chiqishlariga tashhiz qo'yish.	Maqsadi: bolalar ijtimoiy rivojlanishidagi buzilishlarni oldini olish, shaxsning to'liq rivojlanishi uchun sharoitlar yaratish; Bolalarda ruhiy keskinlik profilaktikasi dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish; Qulay ijtimoiypsixologik mikromuhit yaratish; tarbiyalanuvchilarning o'z oilalari, pedagoglar va tengdoshlari bilan muloqot qilishlarining eng optimal yo'lini tanlash; shaxsiyatlararo munosabatlarning profilaktikasi dasturi. ijtimoiy zararli illatlar (araqxo'rlik, giyohvandlik, taksikomaniya)ning profilaktikasi dasturi.	Maqsadi: shaxs ijtimoiylashuvi jarayoniga faol ta'sir ko'rsatish, ijtimoiy tarbiya va ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya dasturlari orqali unga ijobiy ta'sir ko'rsatish; Hayotiy malakalar va ko'nikmalarni rivojlantirish dasturi; Profariyentatsiya dasturi: Jinsiy tarbiya va oilaviy hayotga tayyorlash dasturi; Aloqa ko'nikmalari va muloqat madaniyatini rivojlantirish dasturi; Xulq-atvordagi turli chetga chiqishlarni (agressiya, avtoagressiya, adiktiv xulq-atvor, uyatchanlik, autiz) to'g'irlash dasturi. Xarakter aksentuatsiyalarining psixoterapiyasi dasturi. "Men" obrazining to'g'irlash dasturi

O'z faoliyatida ijtimoiy pedagog **bir qator vazifalarni** hal qiladi:

1. bolaning ijtimoiy maqomini aniqlash;

2. tarbiyalanuvchilarning individual rivojlanish dasturini tuzish;

3. Bola adaptatsiyasi, intergatsiyasi, reabilitatsiyasi;

SHu bilan birga u o'z faoliyatida tashhiz qo'yish, bashorat berish, reabilitatsion vositachilik va patronaj o'tkazish vazifasini ham bajaradi. ijtimoiy pedagog faoliyati bola ijtimoiy maqomini aniqlashdan boshlanadi. Hujjatlarni o'rganish, suhbat, test o'tkazish yo'li bilan ijtimoiy pedagog yechishi lozim bo'lgan muammolarni aniqlaydi. Bola kasallanishini tashhizi qanchalik aniq qo'yilsa, unga berish mumkin bo'lgan yordam turini aniqlash oson bo'ladi. Bolaning tarbiyasi jamoada kechadi, shuning uchun ijtimoiy pedagog bolalar jamoasini ham to'liq o'rganadi.

Buning uchun ijtimoiy pedagog tomonidan "bolani o'rganish varaqasi" hamda "Bolaning individual xaritasi" to'ldiradi.

Bolani o'rganish varaqasi

O'g'il bola

Qiz bola F.I.SH.

I. Bola haqidagi umumiy ma'lumotlar

1. Bola yoshi _____

(tug'ilgan yili, kun, oy, joyi)

2. Bola joylashgan muassasa nomi va manzili _____

3. Qarindoshlari va ularning manzili _____

4. Millati _____

5. Ilova qilinadigan hujjatlar (tavsifnoma, tibbiy xarita, yozma ishlar, rasmlar) _____

6. Asosiy shikoyatlar _____

II. Bolaning yurish-turishi

Umumiy ma'lumotlar

1. Qayerda ta'lim oladi

2. Qachon va qaysi yil

ijtimoiy pedagog savollari	Javoblar		
	Tarbiyachi	Pedagog	Psixolog

3. takrorlash, qachon va qancha

4. ta'lim jarayonida qanday qiyinchiliklar mavjud

5. muvaffaqiyatning qiziqish tufayli oshishi

6. o'zi o'qishni yoki eshitishni yoqtiradimi

7. sevimli predmetlari

8. sevimli o'yinlari

9. sevimli mashg'uloti

10. musiqa

11. ijtimoiy faoliyat, hayvonlar, tabiatga qiziqish

12. jismoniy tarbiya va sport

intellektual xulq-atvor

13. e'tibor, xotira

14. ishlash qobiliyati

15. darslarda o'zini tutishi

16. zamon va makonda mo'ljal olish

17. yoshga mos kelishi

18. tarbiyasida chetga chiqishlar

19. aqliy rivojlanishning ortda qolishi

Nutq

20. toza, duduqlanish, afaziya, sergaplik, lug'at boyligi, exolaliya va boshqalar

Mator ta'sirlar

21. epchillik, yurishi, yozuvi, kulgusi, chaynashi, kiyinishi, charchashi
22. kayfiyati, negativizm, egotsentrizm, yalqovlik, yolg'onchilik, maqtanchoqlik
23. og'riqqa chidamliligi
24. ishontirish

Uyqu

25. tinch, chuqur, barvaqt, kech, uyqusizlik

Gastrik instinklari

26. spirtli ichimliklar iste'mol qilish

Jinsiy instinklari

27. jinslarga munosabati, uyatsiz harakatlar, rasmlar, so'kinish

28. erta rivojlanish. Onanizm, sadizm, eksqibitsionizm

ijtimoiy xulq-atvor

29. atrofdagilarga munosabati

30. tartib, majburiyatlarga munosabati

31. o'g'irlik, o'g'irlangan narsalardan foydalanish

32. qochish, daydilik, gadoylik

Ijod

33. shakl, mazmun, kuch, taqlid

Boladagi o'zgarishlar

34. qaysi munosabatlarda va qachon

Bolaning individual xaritasi

1. O'g'il bola

Qiz bola _____

2. Bola yoshi _____
(tug'ilgan yili, kun, oy, joyi)

3. **Kelishi (qachon, qayerdan)** _____

2. Oilasi haqida _____

Onasi

Otasi

Qarindoshlari

Vasiy

3. Tibbiy ko'rsatkichlari (jismoniy rivojlanish darajasi, yuqumli kasalliklar va boshqalar)

4. Pedagogik ko'rsatkichlari

-o'qitish jadalligi

-o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar

-o'qishdagi qiziqishlar

5. Psixologik ko'rsatkichlari

-temperament turi

-xarakter xususiyatlari

-“Men” obrazi

-psixologik rivojlanishining umumiy darajasi

-anglab oluvchi jarayonlarning o'ziga xosligi

-xulq-atvor xususiyatlari

-qobiliyatlari

6. ijtimoiy pedagogik tavsifi

a) ijtimoiy zararli jihatlari:

-erta alkogollashuv

-chekish

-taksik va psixotrop moddalarni iste'mol qilish

-g'ayriijtimoiy o'yinlarga qiziqish

-jinsiy xohish

b) ijtimoiy xulq-atvorida chetga chiqishlar

- qo'pollik
- janjallar
- darsdan, mashg'ulotlardan va boshqa shunga o'xshashlardan qochish
- intizomsizlik
- kuchsizlarni urish
- qalloblik
- hayvonlarga qo'pol munosabatda bo'lish
- o'g'irlik
- jamoat tartibini buzish
- v) rivojlanishning ijtimoiy vaziyati
- noxush ob'ektiv
- noxush sub'ektiv
- g) ijtimoiy maqom
- etakchi
- guruhda olqishlanadigan
- muayyan shartsiz qabul qilingan
- nazardan qolgan odam
- jasur

ijtimoiy pedagogning keyingi vazifasi tarbiyalanuvchilarning individual rivojlanishi dasturini to'qish, ya'ni bolalar uyining bitiruvchisi qanaqa bo'lishi kerakligini tasavvur etish lozim. Buning uchun ijtimoiy pedagog tarbiyachi bilan birgalikda bolaning barcha hujjatlarini, uning muammolarini tahlil qiladi, vaziyatdan chiqish yo'llarini qidiradi.

Ish bosqichlari

1. Tayyorlov-muassasaga kirishlarida tanishish bolalar, bola hayoti muhitining omillari, aloqalar o'rnatish, ijtimoiy tashhizi, shaxsning pedagogik imkoniyatlari bilan tanishish, shahar (tuman) muassasalari bilan aloqalar o'rnatiladi, bolalar kartatekasi tuziladi, ishning qisqacha taxlili beriladi.

Tadqiqot usullari

Psixologik test o'tkazish:

- a) "maktab ta'limiga ko'nikish" anketasi
- b) ruhiy sholatlarning tashhiz qilinishi
- v) bolaning muhitga ko'nikishiga muassasa ta'sirini aniqlash maqsadida kuzatuv olib borish, intervyu olish

Anketa so'rovnomasi o'tkazish:

- a) insho-bolaning ijodiy qiziqishini aniqlash uchun (adabiyot o'qituvchisi o'tkazadi)
- b) qizishlarini so'rab bilish
- v) kasbiy qiziqish bo'yicha anketa

2. Tashkiliy-muammolarni tasniflash, ularni tahlil qilish. ijtimoiy pedagog o'z faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini, ijtimoiy ijod shakllarini aniqlaydi, ishda ijtimoiy institutlarni (oilalar, maktab, yoshlar tashkilotlari, sog'lomlashtirish muassasalari, armiya, ijtimoiy xizmatlar) tartibga soladigan ijtimoiy yordamchilar tarkibini tuzadi, ta'lim, sog'liq, dam olish payti muammolari bilan shug'ullanuvchi tashkilot, to'garaklar imkoniyatlarini o'rganadi, ijtimoiy pedagogik tadqiqotlar natijalarini tizimlashtiradi.

3. Bevosita ijtimoiy ish-kuzatuv, g'amxo'rlik, maslahat berish, bola huquqlarini himoya qilishga yordam berish, murakkab vaziyatlarning tahlili.

Ish shakllari:

- 1. Tarbiyalanuvchisi uchun uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish;
- 2. Bola ijtimoiylashuvi dinamikasini kuzatuv xaritasi orqali kuzatish.

Vositalar-predmetlar, hodisalar, jarayonlar.

Bolalar uyi sharoitlarida ijtimoiy adaptatsiya quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- jamoalar hayoti normalarini ongli ravishda qabul qilish va bajarish,
- xulq-atvorini o'zi nazorat qilish, salbiy hodisalarga qarshilik ko'rsatish,

-pedagogik ta'sirlarga adekvant munosabatda bo'lish.

Ijtimoiy pedagog faoliyatining bu umumiy qoidalari bolalar uyi turi, bolalarning yoshi, ularning tabiiy-ijtimoiy-psixologik-pedagogik muammolariga qarab konkretlashadi.

Psixologlar bilan birgalikda ijtimoiy pedagog bitiruvchilarning o'z-o'zini belgilab olishlari (kasb-hunar to'g'risida suhbatlar, korxonalarga ekskursiyalar, professional ta'lim olish to'g'risida suhbatlar), insonning jamiyatdagi turli ijtimoiy rollarini o'zlashtirishlari (vatanparvar, oila a'zosi, jamiyat a'zosi, iste'molchi, professional va boshqa), oila funksiyalari va tuzilishi bilan tanishishlari, adaptiv mexanizmlarning shakllanishi muammolari bilan shug'ullanishadi. Bolalar uyidagi murakkab tarbiyaviy jarayon tarbiyachilardan nafaqat bugungi vazifalarni, balki ham bolaning ham jamoaning rivojlanish tendensiyalarini o'zlashtirishni talab qiladi.

MAVZU: IJTIMOIIY PEDAGOGNING MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR BILAN ISH YURITISHI

Maktab yoshidagi bolalar bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borish maktabgacha tarbiya muassasalaridagi ijtimoiy pedagogik ishdan tubdan farq qiladi. Bu faoliyat o'quvchilarning doimiy kamol topishlari va ta'lim olishlariga bog'liq maktabdagi ijtimoiy pedagogik faoliyatning barcha jihatlarini bir bobda ochib berishning iloji yo'q shuning uchun biz eng muhim vaziyatlarini ochib berishga harakat qilamiz. respublikamizda maktab o'quvchilari bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borish rivojlanmoqda. u qisman moziy tajribasi, qisman zamonaviy pedagogik tibbiy, psixologik, yuridik faoliyat turlarigatayanib ish olib bormoqda. So'nggi yillarda pedagogik jamoalar ham paydo bo'lib, ularda maktab nafat ta'lim-tarbiya masalalarini balki o'quvchining boshqa bir qator ijtimoiy muammolarini ham yechmoqda.

Davlatimizdagi o'zgarishlar mavjud ta'lim tizimiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. CHunki unda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy inqirozi aks etmasligi mumkin emas. Umumta'lim maktabi o'zining o'quv, tarbiya va ijtimoiy funksiyalarini ko'rib chiqib birinchi o'ringa quyidagi ijtimoiy funksiyalarni qo'yishi kerak edi:

1. Ta'lim to'g'risidagi qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturini bajarish lozim edi., biroq ta'lim bolalar va o'smirlar manfaati asosida tashkil qilinmoqda.
2. Maktabda tarbiya ishini ta'lim bilan teng yuritish.
3. Maktab faoliyatini qayta yo'naltirish.
4. Maktab ishini, bolalar faolligini oshirish, turli bolalar klublari tuzishga asoslash.

Maktabning asosiy ijtimoiy vazifasi bolaning ta'lim-tarbiya olishga bo'lgan huquqini amalga oshirish hisoblanadi. Zamonaviy maktab sharoitlarida bolalarning ijtimoiy pedagogik himoyasi quyidagicha amalga oshmoqda:

Maktab ma'muriyati, sinf rahbarlari, guruh tarbiyachilari, kam ta'minlangan oilalar farzandalriga moddiy yordam, bepul ovqatlanish tashkil qilishadi. Sinf rahbarlarning bolaning oiladagi holatini o'rganishadi. qiyin bolalar bilan alohida shug'ullanishadi.

Maktabda psixologlar bola qobiliyatlari va qiziqishlarini o'rganishadi. Psixoterapevt va psixologlar ota-onalar va bolalarga maslahat berishadi va yordam berishadi.

Maktabda mavjud bo'lgan *sog'liqni saqlash xizmati* maktab o'quvchilarini tibbiy ko'rikdan o'tkazishadi, jismoniy tarbiya guruhlari tuzishadi, kuchsiz bolalarga maxsus ovqatlanish tashkil qilishadi, karantin sinflarini nazorat qilishadi.

Maktabda ijtimoiy ishga maktab *direktori yordamchilaridan* biri rahbarlik qiladi. Tarbiya ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari maktabning maktabgacha tarbiya muassasalari, turli hukumat tashkilotlari bilan aloqasiga katta e'tibor qaratadi.

Ota-onalar qo'mitasi ham o'z o'rnida tarbiyasi og'ir bilan ishlashga yordam beradi. Turli davlatlarda ijtimoiy pedagog ishiga ikki yondashuv mavjud: u maktab bilan hamkorlik qiladi yoki u maktabning shtatli hodimi hisoblanadi.

Maktab bilan hamkorlik qila turib ijtimoiy pedagog tez-tez maktabga borib turadi. Ota-onalar va o'quvchilarning o'zaro munosabtlarining yaxshilanishiga yordam beradi, dars qoldirish sabablarini aniqlaydi. U bolalar bilan qo'pol munosabatda bo'lgan oilalarni, jismoniy va ruhiy

nuqsonli bolalarni aniqlaydi. Bola yoki oilaga yordam berish maqsadida bolaning uzoq davom etgan kasalligi sabablarini surishtiradi, bola o'qishda ortda qolmasligi uchun u bilan uyda va kasalxonada alohida shug'ullanadi. Bola tarbiyasidagi muammolarni xal qilish uchun huquqshunos, shifokor, militsiya hodimlari xizmatidan foydalanadi.

Ko'pgina g'arbiy yevropa davlatlarida ijtimoiy pedagog maktabning shtatli xodimi hisoblanadi. U ijtimoiy yordamga muhtoj bolalarni aniqlaydi. Bu bolalar maktab kursini uzlashtirishga qobiliyati yetmaydigan bolalardir. Bu bolalar maktab yoki oilada ruhiy tushkunlikni boshdan kechirishadi. Odatda bu bolalar voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiya ro'yxatida turishadi. Ba'zan bolalar va ularning atrofida bilgan munosabatlarini oydinlashtirish yetarli yordam beradi.

Ijtimoiy pedagog o'quvchining maktabdan tashqari vaqtini tashkillashtirib, o'z tarbiyaviy ishini olib borishda ota-onalar bilan hamkorlik qiladi. Hamkorlik yuzasidan seksiya, klublar, har xil mehnat, turistik bo'linmalar tashkil qiladi. Ijtimoiy pedagog pedagogik jamoaning tarbiyasi og'ir bolalar bilan ish olib borishini tartibga soladi. U maktab pedagogik jamoasiga doimiy tarzda sinfdagi psixologik muhit to'g'risida axborot beradi. Aynan shu holat maktabda ijtimoiy ish olib borishning rejasini tuzishda muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy pedagog maktabdan haydalgan bolalarga alohida e'tibor qaratishi kerak. U ularni boshqa maktabga joylashtirishga, yangi jamoaga ko'nikishlariga yordam ko'rsatadi. Ijtimoiy pedagog dars soatlari vaqtida noqonuniy ishlab yurgan bolalarni aniqlaydi, ularning o'qish masalasini hal qiladi. U ko'p bolali oilalarning barcha imtiyozlaridan foydalanishlari, bolalarning reabilitatsion markazlarga qatnashlarini nazorat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari va sinf rahbarlari tumandagi oila va o'quvchilarni o'rganib chiqishadi. Ijtimoiy yordamga muhtoj bolalarga e'tibor berishadi, tarbiyasi og'ir bolalarni tarbiyalashda oilalarga yordam berishadi.

O'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari o'z faoliyatida to'garak, seksiya, klublarni tashkil qilish, o'tituvchining o'quvchilar bilan individual ishlashini, yashash joyida bolalar bilan konsultatsiya o'tkazish, alohida pedagogik e'tiborga muhtoj bolalar bilan ish olib borishni nazorat qiladi.

Alohida fanlardan dars beruvchi o'qituvchilar bolalarning qiziqishlarini o'rganib chiqib, ularni turli to'garak va seksiyalarga jalb qilishadi. Maktabda turli tadbirlar o'tkazishadi. Bu tadbirlarni o'tkazishda ota-onalar va sobiq o'quvchilar yordamidan foydalanishadi, maktabga mashhur kishilarni chaqirishadi.

Maktab yoshidagi bolalarning asosiy ijtimoiylashtiruvchi omili bolalar submadaniyatini shakllantiruvchi tengqurlar jamoasidir. Ijtimoiy pedagog bu hodisalarning funksiyalarini bilishi, ularning o'quvchilarning shaxsiy hislatlari va ijtimoiy munosabatlarini rivojlantirishdagi o'rinlarini ko'ra olishi lozim.

ijtimoiy pedagogning tarbiyasi og'ir o'spirinlar bilan ish olib borish

Maktab ijtimoiy pedagogikasining asosiy muammosi tarbiyasi og'ir o'spirinlar hisoblanadi. 12-16 yoshli o'g'il-qizlar o'spirin hisoblanishadi. Bu davr shaxs shakllanishi jarayonida nihoyatda katta ahamiyatga ega. SHu bilan birga ham o'smirlar ham tarbiyachilar uchun qiyin davrdir.

O'spirinlik yoshida bolaning hayot sharoitlari va faoliyati ancha o'zgaradi, ruhiyatining qayta qurilishi ro'y beradi. Tengqurlari bilan muomala qilishning yangi shakllari paydo bo'ladi. Jamoada o'spirinning ijtimoiy maqomida o'zgarishlar ro'y beradi, ota-onalar va ustozlar tomonidan unga talablar kuchayadi.

Bu yoshda o'spirinning vaqtinchalik oila va maktabda ruhiy ajralishi sodir bo'ladi. O'spirinning shakllanishida ota-onaning ahamiyati pasayadi. Odatda u rasmiy jamoa va norasmiy muomala guruhini tanlash bilan band bo'ladi va oxir oqibat o'zini qulay sezadigan, unga hurmat bilan munosabatda bo'linadigan guruhni tanlaydi. Bu sport, texnika to'garagi bo'lishi mumkin. SHu bilan birga bu guruh o'smirlar yig'ilishib, ichib-chekib o'tirishadigan yerto'la ham bo'lishi mumkin.

Bu yoshda o'spirinlarning kattalar xususan ota-onalar bilan muammolari paydo bo'ladi. Ota-ona o'z farzandiga yosh bolaga bo'lganday qarashadi, bola esa bu g'amxo'rlikdan chiqib ketmoqchi bo'ladi. SHuning uchun uning kattalar bilan munosabatida ko'p nizolar kelib chiqadi, bolada kattalar fikrlariga tanqid bilan qarash kuchayadi. Kattalar bilan munosabatlar xarakteri ham o'zgaradi: bo'ysunish pozitsiyasidan bola tenglik pozitsiyasiga o'tmoqchi bo'ladi. Bir vaqtning o'zida tengdoshlar bilan ham o'zaro munosabatlarning xarakteri o'zgaradi. O'zpirinda kattalik xissi tug'iladi va xissiyot mustaqil bo'lishga intilish, kattalarning xohish istaklariga qarshi chiqishda namoyon bo'ladi. Kichkina bolaga qaraganda o'spirinning qiziqishlari ham ancha o'zgaradi. Ijodiy faoliyatga intilish bilan bir qatorda o'spiringa qiziqishlarning beqarorligi ham xosdir.

SHunday qilib o'spirinlik yoshining quyidagi o'ziga xos xususiyatlarni ajratsak bo'ladi: emotsional voyaga yetmaganlik, o'z xulq-atvorini to'liq nazorat qila olmaslik, o'z ehtiyojlarini qondirish uchun imkoniyat va xohishlarini to'g'ri baholay olmaslik, katta bo'lishga intilish.

O'spirin yetarlicha voyaga yetgan shaxs emas. U insonning eng muhim xislatlari va jihatlarini shakllanishi bosqichida bo'lgan shaxsdir. Bu bosqich bolalik va kattalik o'rtasidagi davrdir. SHaxs hali o'zini katta deb hisoblashi uchun yetarli rivojlanmagan, biroq shu bilan birga atrofdagilar bilan munosabatga kirishishi va o'z harakatlarida ijtimoiy norma va qoidalar talablariga amal qilishi uchun yetarli rivojlangan.

O'spirin aqlli qarorlar qabul qilishga ongli harakatlar sodir etishga va ular uchun axloqiy va huquqiy jihatdan mas'ul bo'lishga qodir. SHuni ta'kidlash joizki, o'spirin o'z xatti-harakatlari uchun huquqiy javobgarlikka tortiladigan shaxsdir. Garchi qonun voyaga yetmaganlarning ijtimoiy psixologik rivojlanishini inobatga olib, ular uchun cheklangan javobgarlikni belgilasa ham katta o'spirinlik va o'smirlik davrini shaxsiy javobgarlik bilan xarakterlanadigan yosh deb qabul qilsak bo'ladi.

Tarbiyasi og'ir o'spirinlar jismoniy jihatdan sog'-salomatdirlar, biroq ularning ta'lim-tarbiyasi buzilgan. Ular o'z tengdoshlaridan o'qishda ortda qoladilar, chunki ularda xotira, tafakkur va tasavvur xislari yaxshi rivojlanmagan.

Garchi ular o'zlariga qiziqarli narsani bajarishsa ham ular mehnat qilishni yoqtirishmaydi, o'zlarini biror ishni bajarishga majbur qila olmaydi, ular tizimli shug'ullana olishmaydi. Tarbiyasi og'ir o'spirinlar maktab intizomi va tartibini buzishadi, o'qishni xohlashmaydi, o'qituvchilar, tengdoshlar, ota-ona bilan nizolashadilar. Maktabni tashlab ketishadi, o'zlarini omadsiz deb bilishadi, ular daydilik qilishadi, spirtli ichimlik, giyohvand moddalar iste'mol qilishadi, huquqbuzarliklar sodir etishadi. Aynan o'spirinlar jismoniy yoki jinsiy zo'rlik oqibatida o'z jonlariga qasd qilishadi.

O'spirinlarning pedagogik jihatdan tarbiyalanmaganliklari ijtimoiy pedagogik hodisa bo'lib, oilaviy va maktab tarbiyasining kamchiligidir, maktabdan tashqari tarbiya ishining qoniqarsiz yo'lga qo'yilganligi natijasidir. Amaliyotda isbotlanganidek o'spirinni o'rab turgan bu muhit shakllari odatda ijtimoiy pedagogik darajalari, yo'nalishlari, o'spiringa ta'sir qilish jihatidan turli bo'ladi. Agar oila, maktab, maktabdan tashqari muassasada bolani tarbiyalovchi omillarni boshqarsa, ko'cha-ko'yda ularni boshqarib bo'lmaydi. Bu tarbiya jarayonida aks etmasligi mumkin emas. CHunki o'spirinlar bo'sh vaqtlarining aksariyati aynan ko'chada o'tkazishadi. U yerda ularning muomalasi, ya'ni eng muhim ijtimoiy ehtiyojlaridan biri shakllanadi. O'quvchi o'spirinlar uchun asosiy faoliyat bu o'qishdir. Biroq o'qish tarbiyasi og'ir o'spirinlar uchun o'qituvchilar va tengqurlarining hurmatini qozona olish vositasi emas. SHuning uchun ular o'zlariga muhim bo'lgan faoliyatni maktabdan tashqarida izlashadi. Aynan shu yerda, o'zi kabi o'spirinlar davrasida ularga yomon xislatlar va qo'pollik uchun tanbeh berishmaydi, aksincha bu kamchiliklarni kattalik alomati deb bilishadi.

Biroq hozirgi kunda maktabda, yashash joylarida bolalar bilan birgalikda ijtimoiy ish olib borish amaliyoti paydo bo'lmoqda. Bu faoliyat mikrotuman va maktabda ta'lim-tarbiya ishlarini olib borishning yagona rejasi bo'yicha maktab va barcha ijtimoiy xizmatlarni bolalar tarbiyasi va himoyasi muammosini yechish uchun birlashtiradi. yagona reja buiyicha ish yuritish maktab pedagogik jamoasining faoliyatini tubdan o'zgartiradi. Pedagoglar maktabdan tashqari

bolalar muassasi, sinf rahbarlari, guruh tarbiyachilari faoliyatiga qo'shilishadi va ular bilan yaqin hamkorlikda bo'lishadi.

Bu faoliyatda asosiysi bola hisoblanadi, shuning uchun pedagogik jamoa faoliyati maktab devorlari ichida qolib ketmaydi, ular bolaga, oilasiga, bolalar birlashmalariga, tengdoshlar muhitiga murojaat qilishadi.

Pedagogik tarbiyasi og'ir bolalar bilan ishlashda ijtimoiy pedagog maktab va maktabdan tashqari jamoaning ularning xulq-atvoriga ta'sirini o'rganadi. Ular bilan ish olib borishda yaxshi natijalarga erishish uchun bir qator shartlarni bajarishi lozim:

1. O'spirin bilan aloqa o'rnatish;
2. O'spirin bilan yaxshi o'zaro munosabatlarni o'rnatish;
3. Uning reaksiyasi, fikri, intilishlari, qiziqishlari, kelajakdagi rejalarini o'rganish.

Psixolog A.B.Filonov tomonidan ishlab chiqarilgan pedagogik texnologiya ham samarali hisoblanadi. Unda ijtimoiy pedagogning o'spirin bilan aloqasining bir nechta bosqichlari ko'rsatilgan:

1. Qarashlarida roziliklarning to'planishi;
2. Uning qiziqishlarini bilib olish;
3. O'smirlikning roziligi;
4. Xususiyatlari va sabablarini tushunish;
5. Uning shaxsiyatining salbiy xislatlarini o'rganish;
6. YUrish-turish va o'zaro munosabatning umumiy normalarini ishlab chiqish⁵.

YU.V.Vasilkova tarbiyasi og'ir o'spirinning tarbiyasiga bosqichma-bosqich yondoshuvni ilgari suradi⁶:

- I. O'spirin bilan yaxshi munosabatlarni o'rnatish;
- II. O'spirinning shaxsiy ishi bilan tanishib chiqish;
- III. Pedagogik tarbiyasi og'irligining sabablarini aniqlash;
- IV. Psixologik va ijtimoiy pedagogik xaritalarini tuzish;
- V. O'spirin shaxsiyatiga ijobiy ta'sir qiluvchi faoliyat turini tanlash;
- VI. Tarbiya va o'z-o'zini tarbiyalash jarayonining birlashishi, o'spirin faoliyatini o'z-o'zini mukammallashtirishga qaratish.

Tarbiya jarayoniga kompleks yondoshuv o'spirinlar guruhlarini paydo bo'ladigan mikro muhitlarga faol ta'sir qilishni talab qiladi. Kriminologlarning ma'lumotiga ko'ra voyaga yetmaganlar aksar jinoyatlarini guruh bo'lib sodir etishadi. Biroq voyaga yetmaganlar orasida huquqbuzarlikni bartaraf etish bo'yicha ko'pgina tafsiyalar indevidual profilaktika tavsiyalari hisoblanadi. Amaliyotda isbotlanganidek ajratib olingan o'spirinning huquqbuzarliklarini bartaraf etishga qaratilgan pedagogik faoliyat har doim ham kutilgan natijalarga olib kelmaydi. Bu holat huquqbuzar o'spirinning yashash joyidagi guruhning a'zosi bo'lganligi va uning xatti-harakatlari guruh kayfiyati, ularning hayot tarzi, fikrlashi, boshqa a'zolariga bog'liq bo'lishi bilan izohlanadi. Demak biz pedagogik tarbiyasi og'ir bolalar bilan individual faoliyat olib borishning muhimligini e'tirof etgan holda o'spirinlarni o'rab turgan mikro muhit bilan o'zaro aloqalarini o'rganish zarurligini ham ta'kidlab o'tamiz.

Pedagogik ta'sirlarning kompleks tizimi, tarbiya vositalari, shakl va mazmunini bildirib, bu faoliyatning maqsadi deb pedagogik tarbiyasi og'ir bolalarni sinf jamoasi, o'qituvchilar, sinfdoshlar bilan munosabatlarining normallasuvi natijasida o'smir guruhlarining rejali qayta to'g'irlash hisoblanadi. Bu munosabatlarning normallasuvi o'smir shaxsning shakllanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi.

Tarbiyasi og'ir o'smirlar bilan ish olib borish ommaviy so'rovnoma va anketa to'ldirish bilan amalga oshiriladi. Bu usullar pedagogik qarovsiz o'smirlar guruhlarining qayerda paydo bo'lganligi haqida ma'lumot olish imkonini beradi.

⁵ Л.П.Филонов Деадаптив ыспиринлар билан реабилитация жараёнида алоқа ўрнатиш технологияси. Замонавий шароитларда болалар ва ўйсмирлар реабилитацияси муаммолари ва тажрибаси. М, 1994. 127-143 б.

⁶ Ю.В.Василкова, Т.А.Василкова Социал педагогика. М:Академия, 2003. 362-363 б.

Tarbiyasi og'ir o'smirlar bilan ish olib borishda pedagog quyidagi parametrlarni inobatga olishi lozim: guruh hajmi, ularning yosh va ijtimoiy tarkibi, muomala qilish joylar va vaqti, guruh faoliyatining mazmuni va yo'nalishi. Muomalaning bu parametrlarini bilish tarbiyachiga tuman, shaharda o'smir guruhlari bilan ishlashning eng to'g'ri va samarali shakl-vositalarini qo'llashga yordam beradi.

Ijtimoiy pedagog o'smirlar guruhining ijtimoiy tarkibini bilish ham muhim. Ijtimoiy tarkibi turli bo'lgan o'smirlar guruhlari o'zaro axborot almashuv va muomala qilish qiziqarli bo'ladi. Biroq bu guruhlarda hayot haqida yolg'on tasavvurlarga ega ma'lumotlar ham tarqatilishi mumkin. Tarbiyachining vazifasi:

1. Guruhdagi muomalaning mazmunini bilish;
2. Tarbiyaviy ta'sirni to'g'ri tashkil qilib, ma'lumotni to'g'ri tomonga yo'naltirish.

Guruhlarning o'rganilishi va taxlili qilinishi lozim bo'lgan mashg'ulotlarini ikki turga ajratsak bo'ladi-**vaqt bo'yicha** –doimiy va nodoimiy, **yo'nalishi bo'yicha**-ijobiy (mehnat, sport, san'at bilan mashg'ul bo'lish) va salbiy (chekish, alkohol mahsulotlarini iste'mol qilish, qimor o'ynash).

Tarbiyasi og'ir o'smirlar guruhlari bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borishning uslublari va texnologiyalari quyidagilar:

Maktab yordamida:

-maktab va maktabdan tashqari o'smirlar jamoasi yordamida tarbiyaviy ta'sir (seksiya, klub, to'garaklar);

-intizomli, a'lochi o'quvchilarning pedagogik qarovsiz sinfdoshlariga ta'siri. Bu yo'nalish bir-biri bilan do'stlashish xohishi, o'zaro muomalaga talab bo'lganda juda muvafaqqiyatli amalga oshib, uning asosida qiziqishlar umumiyligi (sevimli sport turi, texnika, musiqa va boshqalar bilan shug'ullanish) yotadi. Bu yo'nalishning amalga oshirishning muvafaqqiyati ko'p borada o'qituvchi, sinf rahbarining mohir rahbarligiga bog'liq.

-sinf jamoasining pedagogik qarovsiz o'smirlarga ta'siri. Bunaqa birgalikdagi faoliyat (sayohatga chiqish, spartakiadalar, san'at festivallari, ko'rgazmalar, jamoaviy harakatlar)ni talab qiladi. Sinfdagi jamoaviy ishlarga jalb qilingan pedagogik qarovsiz bolalar nafaqat o'zlari uchun balki jamoa uchun ham mehnat qilayotganlarini va ularning ishtirokiga ko'p narsa bog'liqligini anglab yetishadi. Bunaqa faoliyatlarda og'aynachilik aloqalari vujudga keladi, boshqalarga nisbatan to'g'ri munosabat shakllanadi, yuksatilgan vazifa uchun mas'uliyat xissi ortadi;

-pedagogik qarovsiz bolalarga tarbiyaviy ta'sirning ko'rib chiqilgan yo'nalishlari mikrotuman tarbiyaviy ishida maktab jamoasi bilan birgalikda va bir vaqtning o'zida amalga oshiriladi.

Maktabdan tashqari o'smirlar jamoasi yordamida tarbiyaviy ta'sirni tashkil qilishda quyidagi holatlarni inobatga olish lozim:

-birinchidan to'garak, seksiya, klubda o'smirlarda aniqlangan bitta qiziqish bilan cheklanmaslik lozim (akvariumistika yoki sport bilan shug'ullanish) balki mehnat, turli o'yinlar, ijodiy faoliyat orqali pedagogik o'smirlarni atrofdagilar bilan normal munosabatlarga tayyorlashga intilish lozim.

-ikkinchidan, norasmiy guruhga yoki uning aksariyat a'zolariga ta'sir ko'rsata turib ularni rasmiy guruhga o'tishlariga erishsa bo'ladi. Bu jarayonni shartli ravishda "rasmiylashtirish" deyishadi. Bu jarayon o'smirlar uchun sezilmaydigan holda tarbiyachi tomonidan norasmiy guruhning rasmiy guruhga aylanishidir.

Pedagogik qarovsiz bolalar bilan tarbiyaviy ish olib borishning yana bir xususiyati o'smirlarni o'zi tanlashgan, uning bajarilishidan qoniqish sezishadigan faoliyatni tanlashdir. Asta-sekin faoliyatdagi bunday ehtiyojni qondirish va rivojlanish, keyinchalik uni o'smirlarda bajarayotgan ishlari uchun mas'uliyat xissini oshiruvchi faoliyat turlari bilan to'ldirib borish lozim.

Tarbiyasi og'ir bolalar yoki o'smirlar bilan ish olib borish pedagogik qayta tarbiyalash jarayonini ko'zda tutadi.

Qayta tarbiyalash-bola yoki o'smir yurish-turishidagi turli cheklanishlarni yengib o'tish yoki bartaraf etishdir. qayta tarbiya ham tarbiyachi ham tarbiyalanuvchilar uchun ham og'ir

jarayondir. Tarbiyalanuvchi yangiyulning istiqboli bilan qiziqishi lozim. Tarbiyachi esa tarbiyalanuvchining o'tmishi, bugungi kunini tahlil qilib uning kelajagini tasavvur etishi lozim.

O'smirni qayta tarbiya yoki o'z-o'zini tarbiyalashga tayyorlash jarayoni bir necha bosqichdan iborat:

1. Tarbiyalanuvchini o'rganib chiqish;
2. O'smirning yurish-turishini o'zgartirish uchun uning ruhiy tayyor qilish;
3. Ijobiy axloqiy xislatlarni to'plash;
4. Inqirozdan chiqish, o'z-o'zini tarbiyalashga o'tish.

SHuni ham inobatga olish kerakki, bu jarayonga tarbiyachidan tashqari o'smir mansub bo'lgan tarbiyalanuvchilar jamoasi ham qo'shiladi. Bunda tarbiyachi koordinator vazifasini bajarib, jamoani o'z o'rtoqlarini qayta tarbiyalashga yo'naltiradi. O'smirlar bilan reabilitatsion markazda ishlayotgan ijtimoiy pedagog metodlardan biridan foydalanib tarbiyalanuvchi oldida idealga o'xshash maqsadini qo'yadi. Bu axloqiy komil inson o'smirning ijobiy yurish-turishning shakllanishiga yordam beradi.

Savollar:

2. Maktab yoshdagi bolalar bilan ijtimoiy pedagog ish olib borishning xususiyatlari nimadan iborat?
3. Maktabning ijtimoiy vazifalarini sanab bering?
4. O'quvchilarning ijtimoiylashuvi jarayonida tengdoshlar jamiyati va bolalar submadaniyatining ahamiyatini ochib bering?
5. "Tarbiyasi og'ir o'smirlar" ijtimoiy pedagogikasi muammo sifatida?
6. Maktab va yashash joyida tarbiyasi og'ir o'smirlar bilan ijtimoiy pedagogik ish yuritishda qayday bosqich va texnologiyalardan foydalaniladi?

Adabiyotlar:

1. V.I.Erzunov va boshqalar O'smir uchun klub. M.,1986.
2. V.Gurov, N.SHinkarenko "Ochiq" maktab va bolalar bilan ijtimoiy pedagogik faoliyat//o'quvchi tarbiyasi 1994 №2.
3. I.P.Ivanov Jamoaviy tarbiya metodikasi. M.,1990.
4. K.I.Zakatova Maktab ijtimoiy pedagogikasi. M,1996.
5. O'smirlarning estetik tarbiyasi muammolari. M, 1994.
6. B.Z.Vulfov Ijtimoiy tarbiya tizimida ijtimoiy pedagogning o'rni // Pedagogika, 1992, № 5, 6.
7. V.N.Gurov ijtimoiy pedagogik ishni tashkil qilish tajribasi // Pedagogika, 1993, № 3.
8. K.G.Selevko Bola qiziqishlari asosida o'quv jarayonining differentatsiyalashuvi. -M., 1996.
9. N.Maandi Mening orzuimdagi maktab // Xalq ta'lim, 1995, №5, 6.
10. V.G.Bajenov Pedagogik qarovsiz bolalar tarbiyasi. -Kiyev, 1986.

MAVZU: CPIRTL ICHIMLIKLAR ISTE'MOL QILADIGAN O'SMIRLAR BILAN

Reja:

- 1.Spirtli ichimliklar ist'mol qilish muammosi.
- 2.Giyohvandlik muammosi

3.Narkotik moddalarning turlari va tasnifi.

Adabiyotlar:

1. Bolalarning oiladagi ichkilikbozlikka qarshi kurashi. Metodik tavsiyalar / L.V.SHishkova.-T.:UzNIIPN, 1990.
2. YU.V.Vasilkova, T.A.Vasilkova. ijtimoiy pedagogika.-M.:Prosveheniye, 2003.
3. “Bolalar va spirtli ichimliklar” mavzusida sinf soati. // Sinf rahbari hamrohi.-M.: “Pedagogicheskiy poisk”, 2001.-S. 118-122.
- 4.SH.Qurbonov, E.Seytxalilov, Giyovandlikni oldini olishda ta’limning ma’suliyati-T.2003.
- 5.D.D.SHaripova, V.G.CHernikov, YOsh avlodning giyovandlikka qarshitarbiyasi-T.:O’qituvchi, 1991.
- 6.ijtimoiy pedagogik faoliyat texnologiyasi va metodikasi/ M.A.Galaguzova taxriri ostida-M.Akademiya 2002.
- 7.“Bolalar va spirtli ichimlik” sinf soati // Sinf rahbari hamrohi-M.Pedagogik markaz, 2001.

Bolalar ichkilikbozligi va ayniqsa uning yoshlar o’rtasida keng tarqalishi eng jiddiy ijtimoiy pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Ichkilikbozlik tushunchasi ikki o’rinda aniqlanadi. Tibbiy nuqtai nazardan ichkilikbozlik spirtli ichimliklar iste’mol qilishga yengib bo’lmas ehtiyoj tug’ilishida namoyon bo’ladigan surunkali kasallikdir. ijtimoiy pedagogik nuqtai nazardan ichkilikbozlik spirtli ichimlikka deviant patologik ruju qo’yish bilan xarakterlanadigan deviant xulq-atvor shaxslaridan biridir.

Bolalik davrida ichkilikbozlik muammosi shaxs ijtimoiylashuvi jarayoni bilan bevosita bog’liq. CHunki, birinchidan, u aniq ijtimoiy psixologik sabablar tufayli kelib chiqadi, ikkinchidan odatda deviant xulq-atvor kabi g’ayri ijtimoiy hislatlarning kelib chiqishiga olib keladi.

Ichkilikbozlik namoyon bo’lishining ijtimoiy psixologik omillari bir xil emas. Ular ichida mikroijtimoiy va shaxsiy omillarni ajratsak bo’ladi. SHaxsiy omillar vazifasini shaxsiy va xakareteologik xususiyatlar bajarishi mumkin. Mikroijtimoiy omillarga alkogollashuv ko’rsatkichlari (ichkilik iste’mol qilish yoshi, sabablari), oila tarkibi va unda alkogollashuv darajasi kabi ijtimoiy va ijtimoiy psixologik belgilar kiradi.

Ijtimoiy psixologik omillar shartli ravishdagina ikkiga ajratiladi. Alkogollashuv jarayoniga ta’sir ko’rsatar ekan, ular yaxlit va kompleks tarzda o’rganilishi lozim.

YUqorida alkogollashuv darajasiga (bir oyda kamida bir marta iste’mol qilish) ega o’smirlar guruhida ijobiy ijtimoiy mikro muhitda shaxsning ijtimoiy adaptatsiyasini ta’minlovchi shaxsiy xususiyatlar tizimi yaxshi rivojlangan.

Bolalar ichkilikbozligi bir qator xususiyatlarga ega:

- 1) spirtli ichimliklarga tez ko’nikish
- 2) ichkilikbozlikning tez rivojlanishi
- 3) davolashning samaradorligi
- 4) organizmning tez buzilishi jarayoni

YOsh	Sabablar	Oqibatlar
Bolalikning ilk davri (0-3 yosh)	1. homila davridagi ichkilikbozlik 2. homiladorlikning ilk 3 oyida spirtli ichimlik iste’moli 3. emizish vaqtida spirtli ichimliklar iste’moli	Epilepsiya, aqli zaiflik Jismoniy rivojlanish anomaliyasi Aqliy rivojlanish anomaliyasi
Maktabgacha va kichik maktab yoshi (3-9 yosh)	1. ota-onalarning pedagogik savodsizligi 2. oilaviy alkogol an’analari	Organizmning alkogol zaharlanishi Spirtli ichimliklarga qiziqish paydo bo’lishi
O’spirinlik va o’smirlik davri	1. oiladagi noma’lum holat 2. o’zini namoyon qilish	Spirtli ichimliklarga maylning shakllanishi

(9-18 yosh)	3. OAVlaridagi reklama 4. bo'sh vaqdda band bo'lmashlik 5. ichkilikbozlikning oqibatlari haqida bilimlarning yo'qligi 6. shaxsning psixologik xususiyatlari 7. muammodan qochish	Spirтли ichimlik iste'mol qilish odatining shakllanishi Alkogol xulq-atvorning stereotipining paydo bo'lmagan holatda huquqbuzarlik sodir etish. Mast holatda g'ayri huquqiy harakatlarning oqibatini o'ylamasdan sodir etish. Spirтли ichimlikni ruhiy muammolarni bartaraf etuvchi doping sifatida iste'mol qilish
-------------	--	---

Bolalarning spirтли ichimliklarga ko'nikishlari asosan 3 davrda: bolalikning ilk davri, maktabgacha yoshda va kichik maktab davri, o'smirlik davrida jadal kechadi.

Birinchi davr-bolalikning ilk davri bo'lib, unda bolalarning alkogollashuvi ixtiyorsiz xarakterga ega. Bu bir necha sabablarga ko'ra ro'y beradi-homiladorlik va emizish davria spirтли ichimlik iste'mol qilish, mast holatda homilador bo'lish. Ichki organ va a'zolarining jadal shakllanishi jarayoni kechayotganda homilaning zaharlanishi rivojlanishning turli anomaliyalariga olib keladi-oyoq va qo'llarning rivojlanmasligi, barmoqlarning birlashib ketishi, jinsiy a'zodagi nuqsonlar, bosh hajmining kichiklashishi va boshqalar.

Homila alkogol oldida himoyasiz bo'lgani sababli u alkogolning miyaga kirishini bartaraf eta olmaydi va buning natijasida **istisqo**, aqli norasolikni kuzatsak bo'ladi. Bunday bolalar garchi bolaliklarida hayot bilan vidolashmasalar ham butun umr aqli noraso bo'lib o'tadilar.

Ikkinchi davr-maktabgacha va kichik maktab yoshi. Bu davrdagi eng ahamiyatli sabablar-ota-onalarning pedagogik bilimsizligi va spirтли ichimlikka qiziqish paydo bo'lishiga olib keluvchi oilaviy ichkilikbozlik an'analaridir.

Biologik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ichkilikbozlik irsiy jihatdan avlod-dan-avlodga o'tmaydi, faqatgina unga mayl o'tadi. Bolalarda ichkilikbozlikning rivojlanishiga ota-onalarning yomon odatlari, oiladagi vaziyat hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Maktab sinfdosh bolalarning xususiyatlaridan kelib chiqib ota-onalar shuni esda tutishlari lozimki, spirтли ichimliklar iste'mol qilishga nisbatan salbiy munosabatlarni shakllantirishning zaruriy sharti bola shaxsiyatiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish, uning maktab hayotiga doimiy e'tibor qaratish, maktabda va oilada gigiyenik normalarga amal qilishdir.

Agar oilada hech kim bolaning maktab hayoti bilan qiziqishmasa yoki nomiga qiziqsa (baholarni nazorat qilish surunkali tarzda ortda qolayotgan bola to'liqsizlik xissini boshdan og'ir kechiradi) maktabga nisbatan qiziqishi neytrallashadi, so'ngra bolada ta'lim olishga nisbatan salbiy munosabat shakllanadi. u o'zini namoyon qilishning boshqa usullarini qidira boshlaydi. Odatda bu bola ko'cha guruhlariga qo'shilib qoladi va u yerda spirтли ichimliklar iste'mol qilishga o'rganadi. Agar bola spirтли ichimlik bilan tanish bo'lsa va bu "tanishuv" oilada sodir bo'lgan bo'lsa, bu o'rganish jarayoni nihoyatda oson kechadi. Natijada maktab, maktab hayotiga nisbatan salbiy munosabat shakllanadi va bola o'ziga o'xshagan bolalarning ko'cha guruhini afzal ko'ra boshlaydi.

Uchinchi bosqich-o'spirinlik va o'smirlik davri. Bu davrdagi asosiy sabablarga oiladagi nomaqbul holat, o'zini namoyon qilish, OAVlaridagi reklama, muammolardan qochish, shaxsning psixologik xususiyatlari, ichkilikbozlik oqibatlari haqidagi bilimlarning yo'qligi kiradi. Bu davrda ichkilikka ruju qo'yish ro'y beradi. ijtimoiy adabiyotlarda ichkilikka mayli bor bolalarning 4 turi aniqlangan:

1. o'ziga yuqori baho bergan bolalar
2. shafqatsiz va agressiv xulq-atvorli bolalar
3. amaliy hayotga ko'nikmagan, shaxsiy tashabbus qobiliyatidan judo bo'lgan bolalar
4. turg'unlikka tushgan bolalar

bolalarning spirтли ichimlik iste'mol qilishiga **tortilganliklarining** bir nechta darajalari mavjud:

1. nolga teng daraja-juda kamdan-kam iste'mol qilish;
2. epizodik iste'mol darajasi-turli spirtli ichimliklar turlari bilan tanishlik;
3. yuqori daraja-1 oyda ikki martadan ortiq iste'mol qilish;
4. namoyon bo'lgan ruhiy tobelik darajasi-mast bo'lishning ruhiy holatning istalgan holatga aylanishi, ichimlikka ruhiy qaram bo'lishning yuzaga kelishi;
5. ichimlikka jism tobe bo'lish darajasi-spiritli ichimlikni nazoratsiz iste'mol qilish;

SHaxsning alkogollashuvi-aroqxo'rga aylanishi.

ijtimoiy pedagogikaning ichimlik iste'mol qilishga mayli bor bolalar bilan faoliyat olib borishning asosiy yo'nalishlari:

1. Adaptatsion-bolaning shaxsiy ijobiy xislatlar rivojlantirish orqali bolaning adaptativ xususiyatlarini to'g'irlash.
2. Oilaviy- ota-onalarning _____
3. Profilaktik-bolalarda spirtli ichimlik iste'mol qilishga salbiy munosabat shakllantirish.
4. Vositachilik-bola va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish.
5. Reabilitatsion-alkogol tobe holatidagi bolani ijtimoiy reabilitatsiya qilish.

O'z faoliyatida ijtimoiypedagog quyidagi vazifalarni amalga oshiradi.

Ijtimoiy pedagog faoliyatining birinchi vazifasi tashhiz qo'yish bo'lib, bolaning spirtli ichimlik ichishga ruju qo'yishini oldini olishga qaratilgan. Bu vazifa spirtli ichimlik iste'mol qilishga mayli bor bola haqida axborot to'plash, uning real shaxsiy xususiyatlarini o'rganish, bola oilasi to'g'risida ma'lumotlar to'plash, bolaga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan manbalarni o'rganish, ichkilikbozlikning yetakchilarini aniqlash, bolani alkogollashuvga undayotgan salbiy omillarni o'rganish, bolaga mikromuhit ta'sirini o'rganish orqali amalga oshiriladi.

Ikkinchi vazifasi-bashorat qilish. Uning mohiyati shuki, qo'yilgan tashhiz asosida ichkilikbozlikka mayli bor bola bilan ish olib borishning aniq ijtimoiy pedagogik dasturi ishlab chiqiladi. Bu dastur bosqichma-bosqich amalga oshib, ijtimoiy adaptatsiya, korreksiya yoki reabilitatsiyani keltirib chiqaradi.

Uchinchi vazifasi ta'lim-tarbiya bo'lib, bolada uning ijtimoiy pedagogik reabilitatsiyasi davomida shakllanishi lozim bo'lgan xislatlarni, bolalar va kattalar xulq-atvori va faoliyatiga pedagogik ta'sirni oshirish, bola tarbiyasidagi bo'shliqlarni to'ldirish, ichkilikbozlik muammosini yengib o'tish uchun lozim bo'lgan malaka va ko'nikmalarni shakllantirishni ko'zda tutadi.

Ijtimoiypedagogning to'rtinchi vazifasi-huquqiy himoya bo'lib, uning mohiyati shuki ijtimoiypedagog faoliyati huquqiy asosda ko'riladi.

Beshinchi vazifasi-tashkiliy funktsiya. U ichkilikbozlikka mayli bor bola bilan ijtimoiy pedagogik faoliyat yuritish turli mutaxassislarning ishtirokini talab qiladi, bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish uchun sharoitlar yaratadi, bolalar, kattalar uchun ijtimoiy foydali faoliyatni tashkil qiladi.

Oldinchi vazifasi-kommunikativ. Bunda ko'zga ijtimoiy pedagogik faoliyatni amalga oshirish jarayonida uning ishtirokchilari orasida ko'pgina aloqalar o'rnatiladi.

Ettinchi vazifa-profilaktik funktsiya bo'lib, u erishilgan ijobiy natijalarni mustahkamlashni ko'zda tutadi va ichkilikbozlik alomatlarining paydo bo'lishini bartaraf etadi. Bu vazifalar ijtimoiy patronaj o'tkazish orqali amalga oshiriladi.

Ijtimoiypedagogning bolalar hayotining alkogollashuvga qarshi qaratish tarbiyalanuvchilarning yoshiga qarab o'z xususiyatlariga ega.

Maktabgacha va kichik maktab yoshi.

Bir yoshdan yetti yoshgacha bolada odatlar shakllanishida hal qiluvchi ta'sirni ota-onalar ko'rsatishadi. SHuning uchun bu yoshda ijtimoiypedagogning oila bilan ishlashi muhim ahamiyatga ega. U quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. Oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarning madaniyatini shakllantirish, chunki faqatgina uyg'un oilaviy munosabatlar sharoitlarida axloqiy antialkogol odatlar paydo bo'lishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu odatlarning paydo bo'lishi uchun ota-onalarda optimal xulq-atvorni shakllantirish lozim.

2. Bola hayotiy faoliyatining sog'lom muhitini shakllantirish.

Ijtimoiypedagog faoliyati ota-onalarda sog'lom ijtimoiypsixologik yo'l-yo'riqlarni shakllantirishga va bolalarning spirtli ichimlik iste'mol qilgani uchun ota-onalarning shaxsiy javobgarligi haqidagi fikrni ilgari surishga qaratilishi lozim. Ota-onalar bilan ichkilikbozliklikka qarshi kurash bola yoshiga qarab amalga oshirilishi lozim. Biroq bu faoliyatning natijasi ota-onalarni bolalarning ichkilikka qarshi tarbiyasiga qo'shilishlari ____ kerak. Ota-onalarning ichkilikbozlikka qarshi tarbiyasi haqida bilimlar targ'iboti quyidagi masalalarni o'z ichiga oladi:

1. Alkogolning inson organizmiga, bolaning to'liq shakllanmagan organizmiga zarari, bolalarning spirtli ichimlik iste'mol qilishlarining yomon oqibatlari, voyaga yetmaganlarni spirtli ichimliklar iste'mol qilishga o'rgatishning axloqiy va huquqiy javobgarligi haqida.

2. Kichik maktab yoshining spetsifik xususiyatlari anotolik, marfologik, psixofiziologik xususiyatlari bilan tanishtirish. Maktabda ta'lim olishning birinchi bosqichiga bola hayotidagi eng inqorozli bosqich sifatida ta'rif berish, boshlang'ich bosqichga ko'nikish qiyinchiliklari haqida, yosh shaxsning faol ijtimoiylashuvining boshlanishi haqida, ta'lim muhitining ijtimoiy va psixologik sharoitlari haqida ma'lumot berish.

3. Kichik maktab yoshidan bolalarda sog'lom hayot tarziga intilishni shakllantirish uchun ota-onalarning optimal xulq-atvorlariga erishish. Bu oilaning ichkibozlik an'analarni kichik maktab yoshiga xos bo'lgan taqlidiy xulq-atvorni inobatga olgan holda ko'rib chiqish, bolaning maktabdagi yutuqlariga e'tiborli bo'lish, bolalarning bo'sh vaqtlarini o'tkazishlariga yordam berish, uni noxush oilaviy maishiy nizolardan holiroq qilish.

SHuningdek, ijtimoiypedagog ota-onalar bilan hamkorlikda bo'sh vaqt, bayramlarni spirtli ichimliksiz o'tkazish rejasini ham ishlab chiqish lozim.

Faoliyatning asosiy metodi suhbat, maslahat, trening shaklida o'tkaziladigan oilaviy profilaktika hisoblanadi. Ijtimoiypedagog ota-onalar harakatlariga axloqiy xarakter berishi lozim. Oilaviy profilaktika tanbeh, tahdidlarga asoslanmasligi lozim. U bolaning tengdoshlari bilan aloqalarini to'g'irlashga, ularni ijobiy faoliyatga jalb etishga, oilada o'z maqomini tiklashga qaratilishi lozim.

O'spirinlar (11-14 yosh). Bu davr inson faoliyatining eng murakkab davrlaridan biridir. Bu davrda uyg'un faoliyatning faollashuvi fanida organizmning barcha organlarining jadal rivojlanishi kuzatiladi. Bu jarayon jinsiy yetuklikning kelishi bilan yakun topadi. Organ va tizimlarning bunday qayta qurilishi bilan davom etadi. Bola u uchun obro'li bo'lgan kattalarning ko'rsatmalariga amal qilgan kichik maktab yoshidan farqli ravishda o'spirin o'z xulq-atvor tamoyillariga, o'z qarashlariga amal qilishga harakat qiladi, mustaqillikka ehtiyoj tug'iladi, kattalar nasihatlari tanqid ostiga olinadi, ularga nisbatan salbiy munosabat shakllanadi.

Aynan o'spirinlik davrida ichkilikka ruju qo'yishning ilk bosqichining shakllanishi boshlanishi mumkin. Chunki u o'spirin guruhlar sharoitida namoyon bo'ladi va shuning uchun "jamoaviy ichkilik tobeligi" xarakteriga ega bo'ladi. Bu yoshdagi bola katta bo'lishga yoki kattalardek ko'rinishga harakat qiladi. Bu ham ijobiy ham salbiy ma'noda namoyon bo'lishi mumkin.

Katta bo'lish tendensiyasi agar axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarga asoslanmasa ijtimoiy salbiy ma'noda: chekish, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish, jinsiy mas'uliyatsizlik, huquqbuzarliklarda namoyon bo'ladi.

O'spirinlik davrida 11 yoshdan boshlab kattalar bolaga avvalgidek ta'sirlarini o'tkaza olmaydilar va bola uchun tengdoshlari bilan muloqatda bo'lish katta ahamiyat kasb eta boshlaydi. O'spirinning ijtimoiy maqomi qancha past bo'lsa, uning guruhga ta'siri shuncha kam bo'ladi.

SHuning uchun bu yoshda ijtimoiypedagog faoliyatida asosiy urg'u guruh bilan ishlashga qaratiladi. Bu quyidagi faoliyat yo'nalishlari orqali amalga oshiriladi:

1. Ichkilikbozlik sabablari va oqibatlari profilaktikasi. Buni ichkilikbozlik bilan bog'liq mavzularda baxs-munozaralar o'tkazish orqali amalga oshirsa bo'ladi. Bu mashg'ulotlar natijasi guruhning barcha ishtirokchilari amal qiladigan guruh qarashining shakllanishi bo'lishi lozim.

Baxs-munozaradan tashqari rasmiy o'yinlar ham o'tkazish mumkin. Ichkilikbozlik profilaktikasiga qaratilgan bunday o'yinlarda bolaning shaxsiy rivojlanish, jamoaviy muomala malakalariga o'rganishga erishsa bo'ladi. Ijtimoiy pedagog o'spirinlar guruhida shakllantirish mumkin bo'lgan asosiy ijtimoiy malakalar bu ichkilikka qarshi dalillarni aniq ilgari surish va tengdoshlari bosimiga qarshi tura olishdir.

Ish shakllari: bahs, ekskursiya, suhbat. Bolalarni qo'rqitadigan usullardan foydalanish maqsadga muvofiq emas.

2. O'spirinlarning bo'sh vaqtini tashkillashtirish, chunki bo'sh vaqtni mazmunsiz o'tkazish o'spirin tomonidan spirtli ichimlik iste'mol qilish xavfini oshiradi. To'garak, seksiya, klub, bolalar va o'smirlar tashkilotlari faoliyatini yorqin reklama qilish zarur. Ijtimoiy pedagog o'spirinning qiziqishlarini bilishi va uning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishga yordam berishi lozim.

Bu yoshning psixologik xususiyatlari tufayli bo'sh vaqtni o'tkazishning jamoaviy shakllarini rivojlantirish lozim. SHuni inobatga olish lozimki, deviant xulq-atvorli bolalar asosan intellektual faoliyat bilan emas, balki sport bilan shug'ullanishga qiziqishadi. SHuning uchun ularning sport seksiyalariga qatnashishlariga yanada ko'proq sharoitlar yaratib berish lozim.

3. Ijtimoiy pedagog tomonidan o'tkazilayotgan ichkilikka qarshi tarbiya bolada mustahkam antialkogol qarashlarni: sog'lom hayot tarzining zarurligi, organizm shakllanayotgan paytda spirtli ichimlik iste'mol qilish mumkin emasligi, ichkilikbozlikning axloqsiz omil ekanligini shakllantirishga qaratiladi.

4. Maktab pedagog jamoasini ichkilikka qarshi yo'naltirish ham ijtimoiy pedagog vazifasi hisoblanadi. O'spirin yoshidagi o'quvchilarning ta'lim dasturi bilan tanishish asosida ijtimoiy pedagog ichkilikka qarshi tarbiya elementlarini maktab darslari tarkibiga kiritishni ilgari surishi mumkin.

O'smirlik davri.

O'spirinlikdan farqli o'laroq 17-18 yoshli o'quvchilarda tengdoshlari jamoasiga emotsional tobelik kuchli bo'lmay, birinchi o'ringa individuallik ko'tariladi. Hayotda o'z o'rnini qidirish, o'zini biror-bir kasbiy faoliyatda anglab olish bilan birgalikda o'z ijtimoiy qiyofasini ham shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy pedagog o'z e'tiborini ichimlik iste'mol qilishga mayli bor o'smirlar bilan individual ish olib borishga qaratadi. Bu faoliyat quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

1. Bola hayotiy faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni bartaraf etish maqsadida individual konsultatsiyalar o'tkazish.

2. SHaxsni ijtimoiy tarbiyalash. Ijtimoiy pedagogik mashqlar orqali o'smirlar ijtimoiy ijobiy xulq-atvor normalarini o'zlashtirishga yordam beradi.

O'smirlarning ichkilikka qarshi metodlar asosiy va yordamchi metodlarga ajratiladi. Asosiylari-suhbat jarayonida ijtimoiy pedagog tomonidan o'z nuqtai nazar, dalillari, faktlarni monologik bayon etish, ma'ruzalar o'qish.

Yordamchilar-kitob yordamida mustaqil ish olib borish, tajribalar o'tkazish va boshqalar. Bu metodlar turli ish shakllari-jamoaviy, individual shaklda va turli mikromuhitlarda-oila, maktab jamoasi, do'stlar davrasida amalga oshiriladi.

MAVZU:GIYOVANLIK BOLALAR DEVIANT XULQ-ATVORINING SHAKLLARIDAN BIRI SIFATIDA

Giyovandlik deganda eyforiya holatini keltirib chiqaruvchi moddalarga ishtiyoq tushuniladi. Eyforiya-haqiqiyahvolga mos kelmagan holda kayfiyatning ko'tarinki bo'lishi holatidir. Giyovand moddalarni iste'mol qilish nafaqat alohida shaxsga balki jamiyatga ham zarar keltiradi.

Ijtimoiy-tibbiy sohada giyovand moddalarni iste'mol qilishning ikki turi mavjud: 1) giyovand giyovand moddalarni iste'mol qilishni o'z ixtiyori bilan chek qo'yishi mumkin bo'lgan holat, 2) u bu ishni qilishga qurbi yetmaydigan holat. Giyovandlikning ijtimoiy pedagogik yo'nalishda o'rganish uni giyovandlikka jismoniy yoki ruhiy tobelik bilan xarakterlanadigan

deviant xulq-atvor shakli ekanligini aniqlasa bo'ladi. Bu tobelik bolani jismoniy yoki ruhiy ishdan chiqishiga, shaxsning ijtimoiy adaptatsiyasiga olib keladi.

Giyovandlikning turlaridan biri taksikomaniya hisoblanadi. Taksikomaniyada giyovand modda o'rniga organizmga benzin kabi maishiy kimyo vositalar kiritiladi.

Taksikomanlar odatda 13-14 yoshli o'smirlar bo'lib, ular o'z organizmlarining zaharlanishi oqibatlarini tushuna olishmaydi. Taksikomaniyaning xavfi shundaki bolalar organizm zaharlanishi natijasida yo nobud bo'lishadi yoki shunga olib boruvchi harakatlar sodir etishadi. Taksikoman tirik qolgan taqdirda ham bola organizmiga zaharli moddalarning ta'siri juda yomon oqibatlar-nogironlik, aqlinorasolikka olib keladi.

Giyovandlik hozirgi kunda quyidagi sabablarga ko'ra jiddiy muammo hisoblanadi:

-o'smir yoshidagi giyovandlarning ommaviy ko'payishi.

-qimmat turuvchi va kuchli ta'sir ko'rsatuvchi narkotik moddalarni iste'mol qilishning keng tarqalishi.

-giyovand bolalar va o'smirlar ijtimoiy maqomining o'zgarishi.

Agar 5 yil avval bular asosan noxush oilalarda voyaga yetgan farzandlar bo'lsa, hozirgi kunda giyovand bolalar va o'smirlar safi yuqori daromadli oilalar farzandlari bilan to'lib bormoqda. Bu oilalardagi o'smirning moliyaviy erkinligi, yuqori bo'lmagan axloqiy normalar alohida yoshlar submadaniyatini shakllantirishga olib keldi. U submadaniyalarda yetakchi qadriyat vazifasini erkin vaqt o'tkazish bajaradi. Giyovand moddalar esa muayyan hayot tarzining xususiyati hisoblanadi. Mashhur dikotekalar, rok-yulduzlar konsertlari giyovand moddalar iste'mol qilnadigan xavfli joylarga aylangan.

Bugungi kunda garchi bir dozasi uchun narxi 50-150\$ bo'lsa ham kokoin, heroin, "ekstozi" tabletkalari kabi giyovand moddalarni iste'mol qilish katta xavf tug'dirmoqda. birinchi iste'mol qilish bosqichi "yarim giyovandlik" bosqichiga aylanib unda o'smir turli narkotik vositalarni qayta-qayta iste'mol qila boshlaydi. Turli narkotiklarni iste'mol qilgan o'smir ularning ichidan birini tanlab oladi. Bu yerda chetga chiquvchi xulq-atvorning kasallikka aylanishi haqida gapirish mumkin. Chunki kerakli narkotik turi tanlangach giyovandning avval ruhiy, so'ngra jismoniy tobeligi boshlanadi.

O'smirlik davrining qiyinchiliklari haqida yuqorida to'xtalib o'tilgan edi. O'smir guruhlar o'z xususiyatlariga ega bo'lib, ular:

-kattalarning g'amxo'rlikiga qarshi chiqish

-tengdoshlar bilan guruhlariga birlashish kabi o'smir xulq-atvor reaksiyalari bilan bog'liq.

O'smirning giyovandlik xulq-atvori asosida ma'lum sabablar yotadi:

1. shaxsning xarakteri ko'rsatkichlari

2. ruhiy va jismoniy og'ishlar

3. uning shaxsiyatiga turli omillar ta'siri:

a) biologik omillar-narkotik vositalarga nisbatan bag'rikenglik, kasallik, charchoq munosabati bilan giyovand moddalar qabul qilish;

b) ruhiy-eyforiya holatini boshdan kechirishga qiziqish, o'zini namoyon qilishga intilish, ijobiy ijtimoiy qiziqishlarning yo'qligi, ruhiyatning buzilishi;

v) ijtimoiytengdoshlar guruhlari, moddaning ta'siri;

d) ijtimoiymadaniy va submadaniyatning ta'siri-ba'zi yoshlar guruhlari narkotiklarni hayotning ajralmas bo'lagi deb hisoblashadi;

e) yoshlarning givandlashuv muammolarini uzoq vaqt oshkor qilmasliklari;

j) sobiq mafkuraviy va ijtimoiy institutlarning barham topishi, o'smirlarning g'arb madaniyati bilan qiziqib qolishlari;

z) narkotiklarga yetishish mumkinligi.

YOshlar giyovandigi bilan shug'ullanayotgan pedagoglar va olimlar o'smirlarning giyovand moddalarni iste'mol qilishlari sabablari haqida o'z nazariyalarini ilgari surmoqdalar. Bu nazariyalarning mazmuni va nomlanishi ular qaysi omillarni eng muhim deb hisoblashlariga ko'ra aniqlanadi.

Programmalashtirish nazariyasining tarafdorlari (G.A.SHichko, E.I.Bextel, A.N.Mayurov, S.N.SHeverdin, F.G.Uglov, A.A.Gabiani, A.I.Durandina, Dj.di Djennaro va boshqalar) ijtimoiymadaniy omilni yaqqol ajratib, o'smir spirtli ichimlik, giyovand moddalarni iste'mol qilishi jamiyatda keng tarqalgan ichish-chekish an'analari, spirtli ichimliklar reklamasi, atrofdagilarning yomon namunasi oqibati deb hisoblashadi. Demak, o'quvchilarni informatsion va psixologikantialkogol himoya bilan qurollantirish lozim.

ijtimoiy pedagogik qarovsizlik nazariyasi tarafdorlari (D.V.Kolesov, V.Gul'dman, M.Raytenberg, A.F.Boyko, B.S.Bratus va P.I.Sidirov) bolalar va o'smirlarning giyovand xulq-atvorini mikro ijtimoiy muhitning noxush sharoitlari va o'smirning psixologik xususiyatlari keltirib chiqaradi deb hisoblashadi. Muammoning yechimini bu nazariya tarafdorlari o'quvchilarning ijtimoiy pedagogik qarovsizliklarini oldini olishda deb ko'rsatishadi.

Bulardan kelib chiqqan holda shunday savol tug'iladi-voyaga yetmaganlarning giyovand bo'lib qolishlariga nima sabab bo'lmoqda? Bunda hammasi muayyan bir shaxsga bog'liq.

Giyovandlikning nafaqat o'zi, balki ashxs rivojlanishi, uning ijtimoiy hayotda ishtirok etishi uchun yomon oqibatlarni keltirib chiqarishi ham salbiy hodisadir.

Giyovandlik oqibatlari 3 turga ajratiladi: biologik, ijtimoiypsixologik va jinoiy.

Biologik oqibatlarga faollik, shaxsning quvvat zahirasining tushishi, biologik ehtiyojlarning kamayishi (ovqat, uyqu), qarshilik ko'rsatishning pasayishi, bola organizmining barbod bo'lishi kiradi.

Ijtimoiypsixologik oqibatlarni bolaning axloqiy degradatsiyasi deb xarakterlasak bo'ladi. Avval unda giyovand modda iste'mol qilishdan boshqa qiziqishlari va ehtiyojlari pasayadi, so'ngra umuman yo'q bo'lib ketadi. Giyovand moddaga qiziqish butun hayotning o'rnini bosadi. Atrof-muhit giyovand tomonidan giyovand moddalarni topishni va iste'mol qilishni og'irlashtiruvchi va yengillashtiruvchi nuqtai nazardan baholanadi. Jamiyat bilan foydali ijtimoiy aloqalar uziladi (giyovand do'stlaridan ajraladi, o'qishni xohlamaydi). Ruhiy qulay holat faqatgina giyovand moddaning kerakli me'yori iste'mol qilinganda yuzaga kelishi mumkin.

Giyovandlikning jinoiy oqibatlari biologik va ijtimoiypsixologik oqibatlar bilan izohlanadi. Bu o'zaro aloqaning mexanizmi quyidagi ko'rinishga ega. Giyovand o'z qiziqishi, ehtiyojlarini qondirish uchun o'qishni yoki ishini tashlashi kerak. Chunki uning vaqti faqat giyovand moddalar izlash bilan o'tadi. Ularni doimiy xarid qilishga mablag' yetishmaganligidan giyovand ularninoqonuniy yo'l bilan qo'lga kiritish yo'llarini izlaydi (o'g'irlik, talon-taroj orqali). Pul yo'q bo'lgan hollarda narkoman o'z maqsadiga yetishish uchun har nimaga xatto qotillikka ham tayyor bo'ladi.

Narkotik vositalarni noqonuniy ishlab chiqarish, qo'lga kiritish, saqlash yoki sotish, bolalarni narkotik moddalar iste'mol qilishga undash, tarkibida narkotik moddalar bo'lgan o'simliklarni yetishtirish, narkotik iste'mol qilish uchun maxsus joylarni tashkil qilish bilan bog'liq jinoyatlar boshqa guruhga mansubdir.

Giyovand moddalarni iste'mol qiluvchi o'smirlarni aniqlash muayyan qiyinchilik tug'diradi, ularni bevosita davolash bilan tibbiy-narkologik xizmat ko'rsatuvchilar shug'ullanishadi, ijtimoiypedagogning maktabdagi asosiy faoliyati narkomaniya profilaktikasidir.

Milliy va xorij pedagogik adabiyotlarida zararli odatlar profilaktikasi masalalarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, yosh avlodning giyovandlikka qarshi tarbiyasi masalasida ikki asosiy tendensiya kuzatiladi: axborot-faoliyat yondoshuvi (milliy adabiyotlarda) va axborot-faoliyat yondoshuvi (xorij amaliyotida).

Axborot-faoliyat yondoshuvi tarbiyalanuvchining o'zini giyovandlikka qarshi faoliyatga jalb qilish orqali giyovandlikka qarshi kurash yuritishni nazarda tutadi (A..N.YAkushev, K.R.Ismagilov).

Informatsion-emotsional yondoshuvda axborot bilan bir qatorda ijtimoiypsixologik treningga ham katta e'tibor qaratiladi.

Xorij giyovandlikka qarshi tarbiyasida faol metodlarga yetakchi rol topshirilib ularning o'ziga xos xususiyati faoliyat, malaka va ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilganlikdir.

Bundan kelib chiqadiki, ijtimoiypedagog maktab o'quvchilari bilan birgalikda giyovandlikka qarshi dasturni ishlab chiqayotganida faol metodlardan foydalanishi lozim. Bunday zamonaviymetodlarga giyovandlikka qarshi treninglar, o'yinlar kiradi.

Falsafa, sotsiologiya va pedagogikada o'yin shaxs ijtimoiy individligini shakllantirish usuli hisoblanadi. O'yin nazariyachilari bolalar va o'smirlar yoshidagi o'yin hayotga tayyorgarlik usullaridan biri hisoblanishini tan olishgan. Uning faoliyati boshqalar tajribasini o'zida sinab ko'rishning tayyor modeli hisoblanib, shaxsning aqli va xissiyotiga ta'sir qiladi (A.S.Makarenko, A.N.Leontev, S.L.Rubinshteyn, D.N.Uznadze va boshqalar).

Uzoq muddatli o'yinlar rolli o'yinlarning maxsus turi hisoblanib, uning asosiy xususiyatlari ommaviylik, muddatining uzunligi, o'yinning real haqiqatlar bilan bog'lanib ketishidir. Uzoq muddatli o'yin darsdan tashqari tadbir sifatida o'tkazilib, giyovandlikka qarshi xulq-atvor, munosabat shakllantirishga qaratilgan. Bu o'yinni o'tkazishda ijtimoiypedagogning vazifasi rollarni tarbiyaviy effekti maksimal ta'minlaydigan qilib taqsimlashdir. Xususan pedagog yoki pedagoglar guruhi o'yinda qatnashishadi, yuqori sinf o'quvchilari pedagoglar va o'smirlar o'rtasida vositachi bo'lishadi.

Ijtimoiypedagog maktab ta'lim tarbiyasining turli yo'nalishlariga moslab o'yinni tashkillashtiradi.

Ona-tili va adabiyoti, tarix, davlat huquq asoslari, kimyo, biologiya darslariga o'quvchilar insho, bayon, diktant yozishadi, giyovandlikka qarshi kurash mavzusida nutq va referatlar bilan chiqish qilishadi.

Sinfdan tashqari faoliyatlarida ular giyovandlikka qarshi qaratilgan devoriy gazetalar, rasmlar tayyorlashadi. SHuningdek, intervyu metodi ham qo'llanilib, u nafaqat giyovand shaxslardan, balki ularning oila a'zolari, qo'shnilaridan ham olinadi. Sinfdan tashqari faoliyatda ijtimoiypedagog o'smirlarga mahalliy huquqni muhofaza qiluvchi, ijtimoiy, tibbiy-narkologik muassasalar bilan aloqalar o'rnatishga yordam beradi. O'quvchilar militsiya va narkologik statistikani, tumandagi giyovandlik vaziyatni o'rganishadi, bolalar uylariga borishadi.

Barcha to'plangan materiallar pedagog-tashkilotchi qo'llariga to'planadi va uzoq muddatli o'yinni yakunlaydigan teatli sahna ko'o'rinishi uchun ishlatiladi. Uzoq muddatli o'yin o'quvchilarning giyovandlikka qarshi faoliyati bilan ham bog'liq. Unda o'quvchilar mustaqil ravishda giyovandlikka qarshi adabiyotlarni o'rganishadi, referat va dokladlar tayyorlashadi, giyovandlikka qarshi reydlarda ishtirok etishadi, mahalliy giyovandlik holatini o'rganish bo'yicha mustaqil tadqiqotlar olib borishadi.

Savollar:

1. "Ichkilikbozlik" tushunchasiga ta'rif bering?
2. Bolalar ichkibozligining xususiyatlarini ochib ko'rsating?
3. O'spirin yoshdagi bolalarning ichkilikbozligi sabablari va oqibatlarini tushuntirib bering?
4. Bolalarda ichkilikka ruju qo'yishni keltirib chiqaruvchi oilaviy xarakterdagi sabablarga nimalar kiradi?
5. Ijtimoiypedagogning ichkilikbozlikka qarshi faoliyatining asosiy yo'nalishlari va funksiyalari qaysilar?
6. Bolalar va o'smirlarning antialkogol rehabilitatsiyasi metod va shakllarini sanab o'ting. "Giyovandlik" tushunchasiga ta'rif bering?
7. O'smirlar orasida giyovandlikning biologik, psixologik va ijtimoiy sabablarini alohida ko'rsating.
8. O'smirlar giyovandligi oqibatlarini sanab bering?

MAVZU: Jitnoyatchilik bolalarda g'ayriqonuniy hatti-harakatning namoyon bo'lish shakli sifatida. Ijtimoiy pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishning nazariy asoslari.

Reja:

1. Voyaga etmaganlar jinoyatchiligi muammosi.
2. Tasnifning asoslari va me'zonlari
3. Umumiy va xususiy ijtimoiy-pedagogik texnologiyalar.

Adabiyotlar:

1. ijtimoiy pedagogik faoliyat metodika va texnologiyasi-M.2003.
2. V.P.Bespalko Pedagogik texnologiyalar-M.1989.
3. M.Klarin Metodologik texnologiyalar o'quv jarayonida-M.1989.
4. ijtimoiy pedagogika. M.A.Galaguzova taxriri ostida-M.2003.
5. E.V.Ovcharova ijtimoiy pedagogning ma'lumotlar kitobi-M.2003.
6. Pedagogika. P.I.Pudkasisto'y taxriri ostida-M.1995.

IJTIMOIY PEDAGOGIK FAOLIYAT METODIKASI VA TEXNOLOGIYALARI

O'z kasbining xususiyatlarini o'rganib chiqqan ijtimoiypedagog oldida bu bilimlarni bolalar ijtimoiylashuvida, ularni deviant xulq-atvorini oldini olishda ularga ularga yordam berish jarayonida amaliy tadbiriq etish muammosi ko'riladi. Bu muammoni hal qilish uchun ijtimoiy pedagogik faoliyat metodlari va texnologiyalarini bilish zarur. Avvalambor bu tushunchalarning ta'rifini aniqlab olish lozim. Olimlarning fikricha ijtimoiy pedagogik amaliyotidagi metodlar-bola ijtimoiylashuvi yoki reabilitatsiyasiga yordam beruvchi ijobiy ijtimoiy tajriba to'planishini ta'minlovchi ijtimoiy pedagogik va bolaning o'zaro bog'liq faoliyati bo'lganligi uchun ijtimoiy pedagogika metodlari haaqida gapirish hali erta. Ular hozir shakllanish bosqichidalar. SHuning uchun ijtimoiypedagog o'z amaliy faoliyatida pedagogika, psixologiya va ijtimoiy ishda qo'llanayotgan metodlardan foydalanadi.

Metoddan tashqari ijtimoiy pedagogikada "usul" va "vositalar" tushunchalari qo'llaniladi. usul metodning ifodasi sifatida tushunilib, metodga nisbatan xususiy, bo'ysunuvchan xarakterga ega. Aslida har bir metod amaliyot tomonidan to'plangan, nazariya tomonidan umumlashtirilgan usullar majmuasi orqali amalga oshiriladi.

Ijtimoiypedagogning u yoki bu usulni qo'llashi aniq ijtimoiy pedagogik vaziyatga, bola xulq-atvoriga, zahiradagi usullarga bog'liq.vosita usul va metoddan ko'ra kengroq tushuncha hisoblanadi. CHunki usul va metod faqatgina muayyan holatlarda vosita vazifasini bajarishlari mumkin. Vositalar-ijtimoiypedagog tomonidan oldiga qo'yilgan maqsadga erishishi uchun qo'llanadigan moddiy, emotsional, aqliy va boshqa shartlar majmuasidir. Vositalar o'z mohiyatiga ko'ra faoliyat usullari hisoblanishmaydi, faqatgina biror-bir pedagogik maqsad (masalan, o'yin, suhbat, disput, konferensiya, trening va boshqalar)ga yetishishi uchun qo'llanilganida faoliyat usuliga aylanishadi.

Ba'zi olimlar ijtimoiy pedagogika metodlarini umumiy pedagogika metodlariga mos qilib tasniflashadi:

- ishontirish
- talab qilish
- hikoya
- suhbat va bahs
- jazolash va maqtash

Biroq ijtimoiy pedagogika xususiyatlarini qamrab oluvchi metodlar tasnifi quyidagi ko'rinishga ega:

Ijtimoiypedagog tomonidan qo'llaniladigan asosiy metodlar tasnifi

Metodlar		
ijtimoiy ish	psixologik	pedagogik
ijtimoiy diagnoztika metodlari Intervyu Monitoring Ijtimoiy so'rov Ekspertiza Biografik metod	Psixotashhizli Intelekt va qobiliyatlar testlari SHaxsiy so'rovnomalar Loihaviy testlar Rasml testlar Sotsimetriya	Tashkiliy Pedagogik eksperiment Pedagogik tashhiz metodlari Pedagogik kuzatuv Tabiiy eksperiment
ijtimoiy profilaktika metodlari Preventiv metod	Psixokorreksion metodlar O'yin terapiyasi	Ta'lim metodlari Og'zaki (hikoya, suhbat,

ijtimoiy davolash Sotsiodrama Qo'llab-quvvatlash ijtimoiy nazorat metodlari ijtimoiy nazorat ijtimoiy vasiylik Ijtimoiy tibbiy g'amxo'rlik ijtimoiy xizmat ko'rsatish ijtimoiy reabilitatsiya metodlari Mehnat terapiyasi Guruh terapiyasi Maqom o'zgarishi Inqiroz kelishi ijtimoiy iqtisodiy metodlar Imtiyoz metodlari Kompensatsiya metodlari ijtimoiy patronaj Tibbiy patronaj Ijtimoiy iqtisodiy choralar Tashkiliy metodlar Reglamentlashtirish Normalashtirish Tanqid Ijro nazorati	Tajriba ijtimoiy psixologik trening Xulq-atvor treningi Psixologik maslahat berish metodlari Empatik tinglash SHarhlash Identifikatsiya Fasilitatsiya Gipotezalarni ilgari surish Psixoterapiya metodlari Suggestil O'z-o'zini ishontirish Ratsionallashtirish Psixotahlil Tranzakt tahlil Guruh terapiyasi Xulq-atvor terapiyasi Oilaviy psixoterapiya	bahs, ma'ruza) Ko'rgazmali (namoyish, darslik bilan ishlash) Amaliy (mashqlar, laboratoriya ishlari, didaktik o'yinlar, ijodiy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar) Tarbiya metodlari Namuna Ishontirish O'qitish Jazolash Maqtash Mashq Istiqbol O'yin Ishonch Muvaffaqiyat O'z-o'zini tarbiyalash
ijtimoiy pedagogik metodlar		
ijtimoiy tarbiya bo'lagi sifatidagi metodlar Harakatga ko'niktirish metodlari Mustahkamlash Hamkorlik	Ta'sir metodlari Ongga ta'sir Hissiyotlarga ta'sir Xulq-atvorga ta'sir qiluvchi metodlar	ijtimoiy pedagogik hamkorlikni tashkil qilish metodlari: Faoliyatni tashkil qilish Muomala metodi Baholash metodi O'z-o'zini amalga oshirish metodi

SHunday qilib ijtimoiy pedagogik faoliyat metodikasi ijtimoiy pedagogik faoliyat shakllari, metodlari, vositalari va nazorati mazmunining majmuasi hisoblanadi. Turli metodlarning maqsadga muvofiq birikishi ijtimoiy pedagogik texnologiyaning mohiyatini tashkil qiladi.

“ijtimoiy pedagogik texnologiyalar” tushunchasi “pedagogik texnologiya” va “ijtimoiy texnologiya” tushunchalaridan kelib chiqqan.

Pedagogik-texnologiya ikki sohada o'z ildizlariga ega. Birinchisi, texnik fanlar-o'quv jarayonining effektivligini oshirishga yordam beruvchi texnik vositalarni qo'llash va ishlab chiqish. Ikkinchisi, ijtimoiy fanlar hisoblanadi.

80-yillar o'rtalarida pedagogik amaliyotda SH.A.Amonashvili (ijtimoiy-shaxsiy texnologiya), V.P.Bespalko (dasturlashtirilgan ta'lim texnologiyasi), S.N.Lo'senkova (istiqbolli ta'lim) va boshqalarning pedagogik texnologiyalari, V.A.Karakovskiy, N.E.Selivanova, N.I.Hurkova va boshqalarning pedagogik tarbiya tizimlari umum tan olindi. “Pedagogik texnologiyalar” o'quv fani professional pedagoglarni tayyorlash dasturiga kiritildi.

Hozirgi kunda pedagogik texnologiyalar deganda insoniyat va texnik zahiralardan foydalanishi orqali o'quvchilarning ta'lim-tarbiya jarayonlarini rejalashtirish, bahslash metodlari

tushuniladi. Pedagogikada texnologik yondoshuvning maqsadi barcha maqsadlarga yerishish kafolatlangan ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishdir.

Pedagogik texnologiyalar pedagogik jarayonning barcha boshqariladigan tarkibiy qismlarini tizimli tahlil qilish, nazorat qilishni ko'zda tutadi.

“ ijtimoiy texnologiyalar” tushunchasi sotsiologiyada vujudga kelgan va ijtimoiy jarayonlarning rivojlanishi asosi bo'lgan natijalarni dasturlash imkoniyati bilan bog'liq.

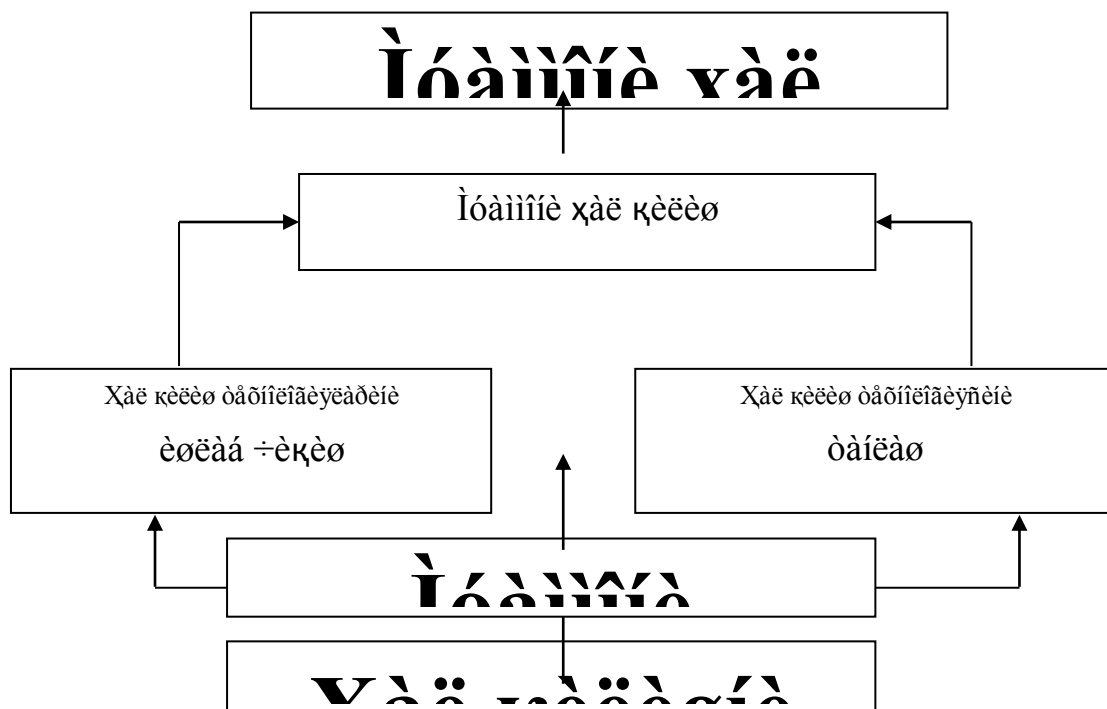
ijtimoiy texnologiyalarning turlaridan biri ijtimoiy ish texnologiyalari bo'lib ular ijtimoiy pedagogik texnologiyalarga juda yaqin, chunki yuqorida ta'kidlagandek ijtimoiy pedagog va ijtimoiy ishchi faoliyatining jihatlarini ko'p.

ijtimoiy pedagogik texnologiya ijtimoiy va pedagogik texnologiyalarni birlashtiruvchi texnologiya hisoblanadi.

ijtimoiy pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish imkoniyati ijtimoiy pedagogik faoliyatning o'z tuzilishiga ega ekanligiga bog'liq. ijtimoiy pedagogik faoliyat maqsad va vazifalarni aniqlashdan boshlanadi. Bularni mutaxassislar yechishlari lozim, ya'ni bolada muomala ko'nikmalarini shakllantirish, unga yangi muhitga ko'nikishga yordam berishdir va boshqa maqsadlar o'z navbatida faoliyat mazmuni, uning amalga oshirish metodlari va uni tashkillashtirish shakllarini aniqlab beradi.

ijtimoiy pedagogik faoliyat maqsadi, uning natijalari va mazmuni qanchalik to'g'ri aniqlanganligi, unga yerishish uchun qanday metodlar tanlanganligiga bog'liq bo'ladi.

SHunday qilib ijtimoiy pedagogik texnologiya ijtimoiy pedagogik faoliyat metodlari va usullari majmuasidir.

ijtimoiy pedagogning aralashishni talab qiluvchi har qanday muammoni hal qilish unga tashhiz qo'yishdan boshlanadi. Tashhiz qo'yish axborot taxlili, to'plash va tizimlashtirishdan iborat.

Keyingi bosqich bu muammoni hal qilish yo'llarini qidirish. Buning uchun tashhiz asosida maqsad qo'yiladi va unga muvofiq faoliyatning aniq vazifalari belgilanadi.

ijtimoiy pedagog qanday texnologiyani qo'llashga ko'ra shunga mos tushuvchi faoliyat metodlari va shakllarini tanlaydi. Ish yakunlanganidan so'ng ijtimoiy pedagog bola muammosi qanchalik to'g'ri hal qilinganiga baho berishi lozim.

ijtimoiy texnologiyalar tasnifi

Tasnif asosi	ijtimoiy texnologiyalar turlari
--------------	---------------------------------

Qo'llanishi sohasi	Global Universal Mintaqaviy Guruh Jamoa Individual Tashkiliy Informatsion Innovatsion ijtimoiy modellashtirish ijtimoiy bashorat berish Sitsial-tibbiy Ijtimoiypsixologik ijtimoiy pedagogik ijtimoiy pedagogik profilaktika ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash ijtimoiy rivojlanishi vaziyatini ijtimoiy pedagogik to'g'irlash Bolalikni ijtimoiy himoyasi Bolalar va o'smirlarning ijtimoiy pedagogik reabilitatsiyasi ijtimoiy tashhiz qo'yish Ijtimoiyprofilaktika Ijtimoiynazorat Ijtimoiyreabilitatsiya Ijtimoiyadaptatsiya Ijtimoiypatronaj Ijtimoiyta'minot Ijtimoiyterapiya Ijtimoiymaslahat berish
Ob'ektlar	
Hal qilinayotgan vazifalar xarakteri	
Metodlarni o'zlashtirish sohasi	
ijtimoiy ish yo'nalishlari	

ijtimoiy pedagogik texnologiyasini qo'llashning misoli sifatida muammoni o'smir bilan ishlash texnologiyasini keltirsak bo'ladi.

Maslahatga tayyorgarlik	Aloqa o'rnatish	Vaziyatni o'rganish	Maqsad qo'yish	Hal qilishni izlash	Xulosa
Professional pozitsiyani ishlab chiqish, ichki dialog-konsultatsiyaga ko'ndirish, o'smirlar bilan ishlayotgan psixologlar talablarini tahlil qilish	Ishonchli munosabat, qo'llab-quvvatlash, in'iko, sinonim savollar, rezyume (umumlashtirilgan savol), mavzuni o'zgartirish, o'zgaruvchan savollar, mijoz hissiyotlarini tushunish, mijoz va psixolog xis-tuyg'ularining verballashuvi,	Nima? Qiyinchiliklar va ularning sabablarini tahlil qilish. Qanday? a) tahlilning informatsion-kognitiv parametrlari b) motivatsion parametrlari v) operatsion (malaka, qobiliyatlar) g) emotsional	Sen nimaga erishmoqchisan? Sen nimani olmoqchisan? Bu senga nima uchun kerak? Sen o'zingni kelajakda qanday his qilishni xohlaysan? kabi savollarni berish. Maqsadni shakllantirish: reallik, jalb	Axborot berish, onologiya metodi, mantiqiy asoslash. Aniq istak. Parodoksal instruksiya. Emotsional zararlanish. Relaksatsiya. Vaziyat tahlili. Ichki muzokaralar. SHaxsiy	Savol: bizda qanday o'zgarishlar bo'ldi? Mijoz tomonidan natijalar sarhisobi, o'zgarishlarni parametrlariga qarab tahlil qilish inson nimaga erishmoqchi, u qanday munosabatda bo'ladi

	holatlar tavsifi. Metafora	energetik (his- tuyg'u, temperament) d) xarakter va xulq-atvor jihatlari	etishlik, aniqlik, tekshirish	tarix trans formatsiyasi . Ijtimoiy muammolar. Maqsadga intilish. Rolli ijro. Ijobiy kayfiyat.	(keskinlik darajasining o'zgarishi, energiya paydo bo'lishi). U nima biladi? (tasavvur, fikir, o'zgarishi)
--	-------------------------------	---	-------------------------------------	--	---

Keng tarqalgan va effektiv ijtimoiy pedagogik texnologiyalardan biri trening hisoblanadi.

Ijtimoiy pedagogik trening-jamoaviy ish olib borishning faol metodlariga asoslangan pedagogik ta'sirdir. Bu tashkillashtirilgan muloqatning maxsus turi bo'lib, uning davomida shaxs rivojlanishishi, kommunikativ malakalar paydo bo'lishi, psixologik yordam ko'rsatish masalalari hal qilinadi.

Mashg'ulotlar davomida o'smirlarda ichki qurilmalar almashuvi sodir bo'ladi, bilimlar kengayadi, o'ziga va atrofdagilarga ijobiy munosabat tajribasi shakllanadi.

Trening mashg'ulotlari paytida har bir o'smirlarga g'amxo'rlik ko'rsatiladi. U boshqalarning yordamiga tayanishi mumkin. SHuning uchun turli muomala stillarini sinab ko'rishi, odamlararo ishonishni o'rganishi, avval unga xos bo'lmagan kommunikativ malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishga qodir. Bu mashg'ulotlar jamiyatda yanada faol hayotga tayyorlaydi. Ijtimoiy pedagogik trening guruhining vazifasi har bir ishtirokchiga o'zini individual vositalar bilan namoyon qilishga yordam berishdir. Biroq buning uchun o'z-o'zini anglab olishi lozim.

SHaxs o'z-o'zini tarbiyalashni quyidagi yo'nalishlar bo'yicha amalga oshiradi:

- 1) o'z "men"ini boshqalar bilan qiyoslash orqali qabul qilish, ya'ni inson boshqalar chetdan kuzatish qulayligi uchun bundan foydalanadi. Bu esa o'zini guruhning boshqa a'zolari bilan qiyoslashga ajoyib imkoniyat yaratadi.
- 2) O'zini boshqalarning qabul qilishlari orqali qabul qilish, ya'ni atrofdagilar berayotgan ma'lumotlarni qayta munosabat asosida ishlatish. Bu atrofdoshlarning so'zlari, xis-tuyg'ulari, xulq-atvor reaksiyalari orqali o'ziga bo'lgan munosabatini bilib olishga yordam beradi.
- 3) O'zini faoliyat natijasi orqali qabul qilish, ya'ni inson nima qilganiga baho berish. O'z-o'zini baholashning bu usuli o'z imkoniyatlari haqidagi fikrni mustahkamlaydi.
- 4) O'zini tashqi qiyofa bahosi orqali qabul qilish.

SHaxsning rivojlanishiga imkon yaratuvchi trening maqsadlari:

- a) ishtirokchilarning ijtimoiy masuliyatini oshirish, ularning boshqalar bilan faol munosabatga kirishish qobiliyatini o'stirish.
- b) o'smirlarning faol ijtimoiy pozitsiyasini shakllantirish va o'z hayotlarida o'zgarish sodir eta olish qobiliyatini rivojlantirish.
- v) psixologik madaniy darajasini ko'tarish.

Treningning asosiy tamoyillari:

1. Ishtirokchilarning o'zaro hurmati va ishonchiga asoslangan to'laqonli shaxslararo muomala.
2. Doimiy qayta aloqa, ya'ni ishtirokchi boshqa ishtirokchilar xatti-harakatlariga baho beruvchi ma'lumotlarni olishi.
3. O'z-o'ziga tashhiz qo'yish.
4. Rivojlanishning optimallasuvi.
5. Aqliy va emotsional sohalarning uyg'unlashuvi.
6. Trening va uning alohida mashg'ulotlarida ixtiyoriy qatnashish.
7. Guruh dinamikasiga yordam beruvchi guruhning doimiy tarkibi.
8. YAKKALIK.
9. Mikroguruhlarda ishlash imkonini beruvchi erkin hudud.

Texnologiyalarni ijtimoiy pedagogik faoliyatiga joriy qilish mablag'ni iqtisod qilish ijtimoiy pedagogik faoliyatni ilmiy asosda tashkil qilishni ta'minlaydi, ijtimoiypedagog oldida turgan vazifalarni hal qilishning effektivligiga yordam beradi. Ijtimoiypedagog texnologiyalar ijtimoiypedagogning keng ko'lamdagi vazifalari-tashhiz qo'yish, ijtimoiy profilaktika, ijtimoiy adaptatsiya va ijtimoiy reabilitatsiyani yechishga yordam beradi.

Savollar:

2. ijtimoiy pedagogik faoliyat metodikasiga ta'rif bering?
3. ijtimoiy pedagogik texnologiya mohiyatini ochib bering?
4. ijtimoiy pedagogik faoliyat metodlari va texnologiyalarini tasniflang
5. ijtimoiy pedagogik trening o'tkazish xususiyatlarini aniqlang?

MAVZU: Ijtimoiy pedagogik texnologiya strukturasini mazmuni

Reja:

1. Bosqichlilik-ijtimoiy-pedagogik texnologiya stukturasini va uni amalgam oshirish jarayoninig asosiy xususiyati.
2. Ta'lim muassasida ijtimoiy-pedagogik ishni tashkil etish.

Ijtimoiy pedagogikaning amaliyoti va nazariyasi xalqning etnografik, tarixiy, madaniy an'analari va xususiyatlariga bog'liq va inson, insoniy qadriyatlar haqidagi diniy va axloqiy qarashlarga suyanadi. Inson sivilizatsisi davomida har qanday jamiyat o'zi mustaqil mavjud bo'lishini ta'minlay olmaydigan a'zolari: bolalar, qariyalar, kasallarga munosabat mavzusi bilan bir necha bor duch kelgan. Bunaqa odamlarga munosabat jamiyatning g'oyaviy, ijtimoiy iqtisodiy, axloqiy va milliy xususiyatlariga bog'liq ravishda rivojlangan va tuzishga ifodalangan-ularning jismoniy yo'q qilinishidan tortib, jamiyatda to'liq integratsiyalashuvlarigacha.

O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi, davlat va jamiyat rivojining o'ziga xos yo'lini tanlashi, milliy-madaniy, ma'naviy qadriyatlarni tiklash, saqlab qolish imkonini beradi va hayotning barcha jabhalarida milliy xususiyatlarni inobatga olish vazifasini qo'yadi.

Bugun shaxs shakllanishiga bevosita va bilvosita ta'sir qiluvchi ob'ektiv omillarning alohida inobatga olish kerak. Bunaqa omillarga nafaqat moddiy, g'oyaviy va psixologik sharoitlar, balki shaxsning shakllanishi ro'y bergan muhit ham mansubdir. Bu jarayonga suveren davlatlarda olib beriladigan millatlararo munosabatlar milliy siyosat ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bu ayniqsa shaxsiy hislatlarning shakllanishiga qayta ta'sir ko'rsatadi. Ularga milliy o'z-o'zini anglash, g'urur kabi turli yo'nalishlarda rivojlanishi mumkin bo'lgan hislatlar kiradi. YAkuniy maqsad shundaki shaxsning axloqiy shakllanishi umuminsoniy qadriyatlar bilan birga kechishi kerak.

O'zbek xalqiga o'ziga xos etnik muhit xosdir. Bunday muhitda bolalar yoshligidan o'z ona (milliy) tillarining va unda aksini topgan ertaklar, afsonalar, rivoyatlar, maqollar, ashulalar, ideallarning ta'siriga duchor bo'ladilar. Bolalar asta-sekin milliy an'analar, urf-odatlarining aniq me'yorlariga ko'nikishadi. O'quvchilarda milliy tarixni, adabiyotni o'rganisha va ona tillarida turli ma'lumotlar olish orqali o'smirlik yoshida o'z mansubligini va etnik umummiylikni anglash ro'y beradi..

Etnomadaniy sharoitlarning ijtimoiylashuviga ta'lim mentalitet (bu tushuncha XX asr boshida fransuz olimi L.Levi Bryul tomonidan fanga kiritilgan darajasida namoyon bo'ladi. Mentalitetning tarqalishi xalq tushunchasidan xoli bo'lmaydi. Etnos-bu tarixan bir hududda shakllangan, til, madaniyat, ruhiyatning umumiy, nisbatan barqaror xususiyatlariga ega, shuningdek esa boshqa shunaqa tuzilmalardan o'z-o'zini anglashi bilan ajralib turuvchi odamlar majmuasidir. Etnos (xalq)ga mansublik tug'ilishdanoq bo'lmay, ijtimoiylashuv, shaxsning muayyan madaniy sohadagi shakllanishi, bolaning axloqiy stereotiplarni o'zlashtirish darajasiga qarab bo'ladi. Etnosning muhim hususiyatlaridan biri etnik o'z-o'zini anglashning mavjudligidir. Psixologiya nuqtai nazaridan etnosni boshqa etnoslardan ajratib turuvchi xususiyatlar orasida (til,

qadriyat, me'yor, din, ilmiy xarakter, san'at)ni shu etnosning a'zosi deb hisoblanadigan kishilarning mavjudligi bo'yicha aniqlasa bo'ladi.

Etnos insonlarning ijtimoiy-pedagogik birligi sifatida har bir inson uchun muhim vazifalarni bajarishi mumkin: himoya qilish, nafaqat ijtimoiy, balki jismoniy o'zini his qilishi uchun. Etnik jamiyat vaqtda muqimdir, uning tarkibi barqarordir. Inson etnik maqomga ega va uni etnosdan ajratib bo'lmaydi. SHu xususiyatlar uchun etnos inson uchun qo'llab-quvvatlash guruhi hisoblanadi.

Etnosning shaxsiy, ijtimoiy, faoliyat darajalaridagi xususiyatlari etnopsixologiya orqali ifodalanadi. Etnopsixologiya o'z ichiga milliy hissiyat va kayfiyat, milliy madaniyat va mo'ljal, milliy an'analarni oladi. So'ngi paytlarda etno psixologiyada "milliy xarakter" tushunchasi kam ishlatilmoqda. Etnik guruhlarining psixologik xususiyatlarini ifodalash uchun esa mentallik va mentalitet tushunchalari qo'llanilmoqda.

Mentallik insonning olam, o'zining bu olamda tutgan o'rni haqidagi tasavvurlari asosida yetgan obrazlar tizimidir, ya'ni mentallik etnik guruhga u yoki bu davrga xos bo'lgan o'ziga yarasha dunyoqarashdir.

"Mentalitet" kategoriyasi gumanitar fanlarda an'analar va madaniyat orqali aniqlab beriluvchi ommaviy dunyoqarashning tarkiblarini ifodalash uchun ishlatilmoqda. Mentalitetning turli ta'riflari mavjud. Mentalitet bu anglanmagan darajadagi jamoa tasavvurlari majmuasi bo'lib, muayyan tabiiy-iqlimiy va tarixiy- madaniy sharoitlarda shakllangandir.

Mentalitet- bu shaxs yoki ijtimoiy guruhning dunyoni muayyan obrazda qabul qilish, his qilish va unda tafakkur yuritishini ichiga oluvchi individual va jamoa ongining darajasidir. Mentalitet shu xalqning uzoq tarixiy rivojlanishi natijasida shakllanadi va milliy xarakter, iqtisodiy va ijtimoiy xulq atvorning milliy modelini belgilab beradi.

Mentalitet xatto bir mafkura boshqasiga o'zgarganda ham o'zining asosiy parametrlarini saqlab qolish mumkin. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda mentalitet biz madaniyatga tegishli odamlarda umumiy aqliy qurilmalari ning mavjudligi bilan aniqlanadi. Turli xalqlarning mentalitlari farqi ular quyidagi ijtimoiy hodisalar: ijtimoiy tuzilmaga baho berish, huquq va odat haqidagi qarashlari, ozodlikka munosabati, ozodlikni tushunishlari, mehnat, mulkchilik, boylikka munosabatlari, zamon va makonni tushunishlarini qanday qabul qilishlarida namoyon bo'ladi.

MAVZU: Bolalar muassasasida ijtimoiy pedagogning kasbiy maqomi va va vazifalari. Ijtimoiy pedagogning kasbiy faoliyati vositalari.

REJA:

- 1.Maktab-ochiq ijtimoiy pedagogik tizim sifatida
- 2.Bolalarga qo'shimcha ta'lim berishning ijtimoiy-pedagogik modeli.
- 3.Bolalarni ijtimoiy himoyalash mikromarkazlari
- 4.Internatlarda olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat
- 5.Ijtimoiy pedagog faoliyatining valeologik modeli.

Sotsiumda insonparvarlik munosabatlarni shakllantirish ijtimoiy pedagogik faoliyatning asosiy maqsadi va ma'naviy ahloqiy asosi hisoblanadi.

Ko'pchilik mamlakatlarda shaxsning insonparvarlik g'oyalari asosida ijtimoiylashtirish kontseptsiyasi asosida faoliyat yuritayotgan maktablar mavjud. Germaniyadagi xolistik maktablarining pedagogik kontseptsiyasi, Shvettsiya va Amerikadagi hamda Rossiyadagi "Kichik tumonlar maktabi" ("Maktab mikrarayon")shular insonparvarlik tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Ochiq maktablar ko'p qirralari vazifalarni bajarib, kun davomida bolalar va kattalar uchun faoliyat ko'rsatadi. Ular xohlagan vaqtlarida bu maktabga kelishlari mumkin. Bu maktablar oila, ma'naviy-ma'rifiy tashkilotlar, ish joylari, mahalliy hokimliklar, jamiyat tashkilotlari kabi ijtimoiy institutlar bilan hamkorlik qiladi.

Eng asosiysi bolaning ta'lim va tarbiyasi ijodiy faoliyat asosida olib boriladi; maktab bolaning rivojlanishi uchun barcha sharoitlarni yaratib beradi. Ochiq maktablar strukturasida yangi tarbiyachi-ijtimoiy pedagoglar faoliyat ko'rsatadi. U shaxs va jamiyat o'rtasidagi "vositachi" rolini bajaradi.

Bunday maktablar asosan;

- o'qituvchilarning pedagogik bilimini boyitish
- sotsiumning imkoniyatlarida foydalanib, ota-onalarning umummadaniyatini rivojlantirish:
- ijtimoiy foydali madaniy dam olishini tashkil etishga doir o'z faoliyatlarini olib boradi.

Bolalarga qo'shimcha ta'lim berishning ijtimoiy-pedagogik modeli

Maktabdan tashqari qo'shimcha ta'lim muassasalari ijtimoiy tarbiyalash institutlaridan biri sifatida, bolalarning bo'sh vaqtini tashkil etishda muqim ahamiyat kasb etadi. Ularning asosiy vazifalari:

- bolalarning o'z-o'zini rivojlantirishga sharoitlar yaratish,
- sog'ligini tiklash, kasb tanlashga va ijoiy faoliyat yuritishga yo'llash,
- nogiron bolalarning ijtimoiylashuviga yordam berish va h.k.

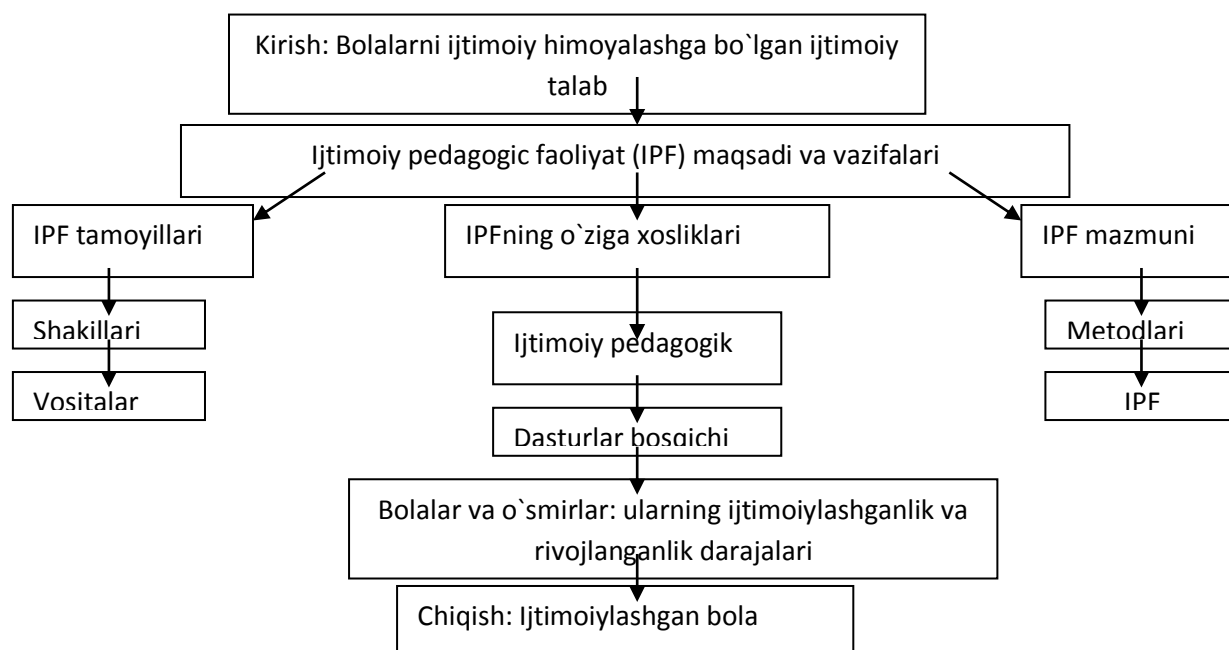
qo'shimcha ta'lim muassasalarida asosan, bolalarni o'qitish quyidagi shakllarda olib boriladi; nazariy(ma'ruzalar o'qish, suhbatlar, disputlar tashkil etish va h.k) hamda amaliy(ekspeditsiyalar, sayohatlar tashkil etish, konferentsiyalar, slyotlar o'tkazish). Bu tashkilotlarda olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat bolalarga bilim berish, ijtimoiylashtirish va hayotga tayyorlash maqsadi ko'zlanadi.

Undagi dasturlar tarbiyalanuvchilarning ijtimoiylashuviga, bugungi kunning dolzarb muammolarini tushunishga, muammolarni mustaqil tarzda qal etishga o'rgatishga, o'z bilimini oshirib borishga qaratilgandir. Bu tashkilotlarda ijtimoiy-pedagogik faoliyat jarayonida quyidagi tamoyillarga asoslanish maqsadga muvofiqdir:

- 1.Bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda yondoshish.
- 2.O'qituvchining shaxsiy professional yondoshuvi.
- 3.Tabiatga mos yondoshuv
- 4.Madaniy saloqiyatga mos yondoshuv.

Bu faoliyatlar jarayoni ijtimoiy pedagog ta'limiy faoliyat metodi, faoliyat va muloqatni o'zgartirish metodi, munosabatlarni o'zgartirish kabi metodlardan foydalanish mumkin.

Xulosa qilib aytganda qo'shimcha ta'lim muassalarida ijtimoiy pedagogic faoliyati modeli quyidagi shakilda amalgam oshiriladi.

Bolalarni ijtimoiy qimoyalash mikro-(kichik) markazlari.

Ijtimoiy pedagog faoliyati qishloq joylarda o'ziga xos xususiyatga ega. Uning asosiy maqsadi qishloq aholisini ijtimoiy-pedagogik qimoyalash sog'ligini himoyalashga, hayot tarzini yaxshilashga yordamlashishdan iboratdir. qishloq joylarda u aholining turli yoshdagi (bolalar, yoshlar, qariyalar, nogironlar, yosh oilalar va h.k) guruhlari bilan ish olib boradi va ularga o'sha muhitda o'z o'rnini topishga yordam beradi. Uning asosiy ob'ekti shakllangan shaxs bo'lib, mikromuhit esa shaxsni tarbiyalash va rivojlantirish faktori sifatida xizmat qiladi. Bolalar esa shu aholining eng nozik vakili bo'lib, ular birinchi navbatda ijtimoiy muhofazalanish bilan birga ijtimoiy va ijtimoiy pedagogik yordam berishni talab etadi.

Internatlarda olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat

Ijtimoiy hayotda ob'ektiv sabablarga ko'ra noto'liq oilalar mavjud. Ota-onalarning ajralishlari, nikohsiz farzand ko'rish, o'rta yoshdagi insonlarning orasidagi o'limning ko'payishi, bolasidan voz kechish bunga asos yaratmoqdalar. So'nggi yillarda ko'plab oilalar moddiy yetishmovchilik holatiga duch kelmoqdalar. Bu holat, albatta, bolaning ruhiy olamiga o'z ta'siri o'tkazadi. qarovsiz bolalar-oilalarning buzilishi natijasidir.internat shaklidagi muassasalarda tarbiyalanuvchi bolalar psixologik, hissiy deprivatsiyaga uchraydi, ya'ni qiynaladi, sesorli ochlikni boshidan o'tkazadi, real qayotdan uzoqlashadi, ijtimoiy izolyatsiyada bo'ladi. Maktab internatlar nafaqat ta'lim-tarbiya maskani, balki shaxsning ijtimoiylashuviga ko'maklashadi. Internatlarda bajaradigan ijtimoiy pedagogning vazifalari quydagilardan iborat;

- tarbiyalanuvchilarda insoniy munosabatlarni shakllantirish:
- bolalarning xavfsizligini va psixologik konfortni ta'minlash:
- har bir tarbiyalanuvchining hayot tarzi, ijtimoiy rivojlanish vaziyatlarini, individual xususiyatlarini o'rganish:
- tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy adaptatsiyasini va ijtimoiy potologiyasini o'rganish:
- dezadaptatsiyaga uchragan bolalarni ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya qilish:
- tarbiyalanuvchilar, muassasa, oila a'zolari va ijtimoiy institutlar orasida dallollik vazifasini o'taydi:
- internat bitiruvchilarni ishga joylashtirish, turarjoy bilan ta'minlash, pensiya, posobie va boshqa imtiyozlardan foydalanishiga yordam beradi.

Ijtimoiy pedagog faoliyatining valeologik modeli

Sog'liq inson hayoti mazmunining asosini tashkil etadi. Inson uchun u adekvat gigienik muqit va sog'lom turmush tarzi hisoblanadi. "Sog'lom inson", "Sog'lom jamiyat", "Sog'lom millat", "Sog'lom avlod" tushunchalari mavjud. Sog'lig'ning ikkita aspekti mavjud: biologik va ijtimoiy. Sog'lig'ni obektiv faktorlar(turmush darajasi, ijtimoiy xizmat, ekologiya) va sub'ektiv faktorlar (mazmunli hayot va sog'lom turmush tarzi) o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Sog'lom turmush tarzi-bu har bir shaxs va butun jamiyatning insonparvarlashganlik va rivojlanganlik me'yoridir. Xalqimizda "Tani sog'lik-tuman boylik" , "Sog'lom tanda sog'lom aql" singari xalq donoligi mavjud bo'lib, ular asosida jamiyat a'zolari ongiga ta'sir o'tkazilib, sog'lom turmush tarzini yaratishga, bolalikdan valeologik madaniyatni shakllantirishga yordam beradi.

Valeologiya-bu pedagogika va tibbiyot fanlarini muvofiqlashtiruvchi sohasidir. U sog'liqni saqlash madaniyati va sog'lom turmush tarzini shakllantirishga yo'naltirilgandir. Inson salomatligining bir-biri bilan bog'liq turli aspektlari mavjud; somatik, psixik, ijtimoiy va h.k.

Somatik (biologik, jismoniy) sog'liq- bu surunkali kasalliklardan, jismoniy defektlardan, funksional buzilishlardan yiroq insonning ijtimoiy layoqatidir.

Psixik (ruhiy) sog'liq. Asosan tibbiyotda ko'proq foydalaniladi. Psixik sog'liq bu ruhiy xotirjamlik va tinchlikdir.

Ijtimoiy (shaxsiy) sog'liq- bu individning ijtimoiy muhit va muloqatining rivojlanganlik darajasidir (moslashganlik, vazminlik, tartiblilik).

MAVZU: Tarbiyasi og'ir bolalar va nomaqbul oilalar bilan ishlashning ijtimoiy pedagogik texnologiyalari

Reja:

1. "Tarbiyasi og'ir o'smirlar" ijtimoiy pedagogikasi muammo sifatida.
2. Maktab va yashash joyida tarbiyasi og'ir o'smirlar bilan ijtimoiy pedagogik ish yuritish.

Ijtimoiy pedagogning tarbiyasi og'ir o'spirinlar bilan ish olib borish

Maktab ijtimoiy pedagogikasining asosiy muammosi tarbiyasi og'ir o'spirinlar hisoblanadi. 12-16 yoshli o'g'il-qizlar o'spirin hisoblanishadi. Bu davr shaxs shakllanishi jarayonida nihoyatda katta ahamiyatga ega. SHu bilan birga ham o'smirlar ham tarbiyachilar uchun qiyin davrdir.

O'spirinlik yoshida bolaning hayot sharoitlari va faoliyati ancha o'zgaradi, ruhiyatining qayta qurilishi ro'y beradi. Tengqurlari bilan muomala qilishning yangi shakllari paydo bo'ladi. Jamoada o'spirinning ijtimoiy maqomida o'zgarishlar ro'y beradi, ota-onalar va ustozlar tomonidan unga talablar kuchayadi

Bu yoshda o'spirinning vaqtinchalik oila va maktabda ruhiy ajralishi sodir bo'ladi. O'spirinning shakllanishida ota-onaning ahamiyati pasayadi. Odatda u rasmiy jamoa va norasmiy muomala guruhini tanlash bilan band bo'ladi va oxir oqibat o'zini qulay sezadigan, unga hurmat bilan munosabatda bo'linadigan guruhni tanlaydi. Bu sport, texnika to'garagi bo'lishi mumkin. SHu bilan birga bu guruh o'smirlar yig'ilishib, ichib-chekib o'tirishadigan yerto'la ham bo'lishi mumkin.

Bu yoshda o'spirinlarning kattalar xususan ota-onalar bilan muammolari paydo bo'ladi. Ota-ona o'z farzandiga yosh bolaga bo'lganday qarashadi, bola esa bu g'amxo'rlikdan chiqib ketmoqchi bo'ladi. SHuning uchun uning kattalar bilan munosabatida ko'p nizolar kelib chiqadi, bolada kattalar fikrlariga tanqid bilan qarash kuchayadi. Kattalar bilan munosabatlar xarakteri ham o'zgaradi: bo'ysunish pozitsiyasidan bola tenglik pozitsiyasiga o'tmoqchi bo'ladi. Bir vaqtning o'zida tengdoshlar bilan ham o'zaro munosabatlarning xarakteri o'zgaradi. O'zpirinda kattalik xissi tug'iladi va xissiyot mustaqil bo'lishga intilish, kattalarning xohish istaklariga qarshi chiqishda namoyon bo'ladi. Kichkina bolaga qaraganda o'spirinning qiziqishlari ham ancha o'zgaradi. Ijodiy faoliyatga intilish bilan bir qatorda o'spiringa qiziqishlarning beqarorligi ham xosdir.

SHunday qilib o'spirinlik yoshining quyidagi o'ziga xos xususiyatlarni ajratsak bo'ladi: emotsional voyaga yetmaganlik, o'z xulq-atvorini to'liq nazorat qila olmaslik, o'z ehtiyojlarini qondirish uchun imkoniyat va xohishlarini to'g'ri baholay olmaslik, katta bo'lishga intilish.

O'spirin yetarlicha voyaga yetgan shaxs emas. U insonning eng muhim xislatlari va jihatlari shakllanishi bosqichida bo'lgan shaxsdir. Bu bosqich bolalik va kattalik o'rtasidagi davrdir. SHaxs hali o'zini katta deb hisoblashi uchun yetarli rivojlanmagan, biroq shu bilan birga atrofdagilar bilan munosabatga kirishishi va o'z harakatlarida ijtimoiy norma va qoidalar talablariga amal qilishi uchun yetarli rivojlangan.

O'spirin aqlli qarorlar qabul qilishga ongli harakatlar sodir etishga va ular uchun axloqiy va huquqiy jihatdan mas'ul bo'lishga qodir. SHuni ta'kidlash joizki, o'spirin o'z xatti-harakatlari uchun huquqiy javobgarlikka tortiladigan shaxsdir. Garchi qonun voyaga yetmaganlarning ijtimoiy psixologik rivojlanishini inobatga olib, ular uchun cheklangan javobgarlikni belgilasa ham katta o'spirinlik va o'smirlik davrini shaxsiy javobgarlik bilan xarakterlanadigan yosh deb qabul qilsak bo'ladi.

Tarbiyasi og'ir o'spirinlar jismoniy jihatdan sog'-salomatdirlar, biroq ularning ta'lim-tarbiyasi buzilgan. Ular o'z tengdoshlaridan o'qishda ortda qoladilar, chunki ularda xotira, tafakkur va tasavvur xislari yaxshi rivojlanmagan.

Garchi ular o'zlariga qiziqarli narsani bajarishsa ham ular mehnat qilishni yoqtirishmaydi, o'zlarini biror ishni bajarishga majbur qila olmaydi, ular tizimli shug'ullana olishmaydi. Tarbiyasi og'ir o'spirinlar maktab intizomi va tartibini buzishadi, o'qishni xohlashmaydi, o'qituvchilar, tengdoshlar, ota-ona bilan nizolashadilar. Maktabni tashlab ketishadi, o'zlarini omadsiz deb bilishadi, ular daydilik qilishadi, spirtli ichimlik, giyohvand

moddalar iste'mol qilishadi, huquqbuzarliklar sodir etishadi. Aynan o'spirinlar jismoniy yoki jinsiy zo'rlik oqibatida o'z jonlariga qasd qilishadi.

O'spirinlarning pedagogik jihatdan tarbiyalanmaganliklari ijtimoiy pedagogik hodisa bo'lib, oilaviy va maktab tarbiyasining kamchiligidir, maktabdan tashqari tarbiya ishining qoniqarsiz yo'lga qo'yilganligi natijasidir. Amaliyotda isbotlanganidek o'spirinni o'rab turgan bu muhit shakllari odatda ijtimoiy pedagogik darajalari, yo'nalishlari, o'spiringa ta'sir qilish jihatidan turli bo'ladi. Agar oila, maktab, maktabdan tashqari muassasada bolani tarbiyalovchi omillarni boshqarsa, ko'cha-ko'yda ularni boshqarib bo'lmaydi. Bu tarbiya jarayonida aks etmasligi mumkin emas. Chunki o'spirinlar bo'sh vaqtlarining aksariyati aynan ko'chada o'tkazishadi. U yerda ularning muomalasi, ya'ni eng muhim ijtimoiy ehtiyojlaridan biri shakllanadi. O'quvchi o'spirinlar uchun asosiy faoliyat bu o'qishdir. Biroq o'qish tarbiyasi og'ir o'spirinlar uchun o'qituvchilar va tengqurlarining hurmatini qozona olish vositasi emas. SHuning uchun ular o'zlariga muhim bo'lgan faoliyatni maktabdan tashqarida izlashadi. Aynan shu yerda, o'zi kabi o'spirinlar davrasida ularga yomon xislatlar va qo'pollik uchun tanbeh berishmaydi, aksincha bu kamchiliklarni kattalik alomati deb bilishadi.

Biroq hozirgi kunda maktabda, yashash joylarida bolalar bilan birgalikda ijtimoiy ish olib borish amaliyoti paydo bo'lmoqda. Bu faoliyat mikrotuman va maktabda ta'lim-tarbiya ishlarini olib borishning yagona rejasi bo'yicha maktab va barcha ijtimoiy xizmatlarni bolalar tarbiyasi va himoyasi muammosini yechish uchun birlashtiradi. yagona reja bu yechish ish yuritish maktab pedagogik jamoasining faoliyatini tubdan o'zgartiradi. Pedagoglar maktabdan tashqari bolalar muassasi, sinf rahbarlari, guruh tarbiyachilari faoliyatiga qo'shilishadi va ular bilan yaqin hamkorlikda bo'lishadi.

Bu faoliyatda asosiysi bola hisoblanadi, shuning uchun pedagogik jamoa faoliyati maktab devorlari ichida qolib ketmaydi, ular bolaga, oilasiga, bolalar birlashmalariga, tengdoshlar muhitiga murojaat qilishadi.

Pedagogik tarbiyasi og'ir bolalar bilan ishlashda ijtimoiy pedagog maktab va maktabdan tashqari jamoaning ularning xulq-atvoriga ta'sirini o'rganadi. Ular bilan ish olib borishda yaxshi natijalarga erishish uchun bir qator shartlarni bajarishi lozim:

4. O'spirin bilan aloqa o'rnatish;
5. O'spirin bilan yaxshi o'zaro munosabatlarni o'rnatish;
6. Uning reaksiyasi, fikri, intilishlari, qiziqishlari, kelajakdagi rejalarini o'rganish.

Psixolog A.B.Filonov tomonidan ishlab chiqarilgan pedagogik texnologiya ham samarali hisoblanadi. Unda ijtimoiy pedagogning o'spirin bilan aloqasining bir nechta bosqichlari ko'rsatilgan:

7. Qarashlarida roziliklarning to'planishi;
8. Uning qiziqishlarini bilib olish;
9. O'smirlikning roziligi;
10. Xususiyatlari va sabablarini tushunish;
11. Uning shaxsiyatining salbiy xislatlarini o'rganish;
12. Yurish-turish va o'zaro munosabatning umumiy normalarini ishlab chiqish⁷.

YU.V.Vasilkova tarbiyasi og'ir o'spirinning tarbiyasiga bosqichma-bosqich yondoshuvni ilgari suradi⁸:

- I. O'spirin bilan yaxshi munosabatlarni o'rnatish;
- II. O'spirinning shaxsiy ishi bilan tanishib chiqish;
- III. Pedagogik tarbiyasi og'irligining sabablarini aniqlash;
- IV. Psixologik va ijtimoiy pedagogik xaritalarini tuzish;
- V. O'spirin shaxsiyatiga ijobiy ta'sir qiluvchi faoliyat turini tanlash;
- VI. Tarbiya va o'z-o'zini tarbiyalash jarayonining birlashishi, o'spirin faoliyatini o'z-o'zini mukammallashtirishga qaratish.

⁷ Л.П.Филонов Деадаптив ыспиринлар билан реабилитация жараёнида алоқа ўрнатиш технологияси. Замонавий шароитларда болалар ва ўйсмилрлар реабилитацияси муаммолари ва тажрибаси. М, 1994. 127-143 б.

⁸ Ю.В.Василкова, Т.А.Василкова Социал педагогика. М:Академия, 2003. 362-363 б.

Tarbiya jarayoniga kompleks yondoshuv o'spirinlar guruhlari paydo bo'ladigan mikro muhitlarga faol ta'sir qilishni talab qiladi. Kriminologlarning ma'lumotiga ko'ra voyaga yetmaganlar aksar jinoyatlarini guruh bo'lib sodir etishadi. Biroq voyaga yetmaganlar orasida huquqbuzarlikni bartaraf etish bo'yicha ko'pgina tafsiyalar indevidual profilaktika tavsiyalari hisoblanadi. Amaliyotda isbotlanganidek ajratib olingan o'spirinning huquqbuzarliklarini bartaraf etishga qaratilgan pedagogik faoliyat har doim ham kutilgan natijalarga olib kelmaydi. Bu holat huquqbuzar o'spirinning yashash joyidagi guruhning a'zosi bo'lganligi va uning xatti-harakatlari guruh kayfiyati, ularning hayot tarzi, fikrlashi, boshqa a'zolariga bog'liq bo'lishi bilan izohlanadi. Demak biz pedagogik tarbiyasi og'ir bolalar bilan individual faoliyat olib borishning muhimligini e'tirof etgan holda o'spirinlarni o'rab turgan mikro muhit bilan o'zaro aloqalarini o'rganish zarurligini ham ta'kidlab o'tamiz.

Pedagogik ta'sirlarning kompleks tizimi, tarbiya vositalari, shakl va mazmunini bildirib, bu faoliyatning maqsadi deb pedagogik tarbiyasi og'ir bolalarni sinf jamoasi, o'qituvchilar, sinfdoshlar bilan munosabatlarining normallasuvi natijasida o'smir guruhlarining rejali qayta to'g'irlash hisoblanadi. Bu munosabatlarning normallasuvi o'smir shaxsning shakllanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi.

Tarbiyasi og'ir o'smirlar bilan ish olib borish ommaviy so'rovnoma va anketa to'ldirish bilan amalga oshiriladi. Bu usullar pedagogik qarovsiz o'smirlar guruhlarining qayerda paydo bo'lganligi haqida ma'lumot olish imkonini beradi.

Tarbiyasi og'ir o'smirlar bilan ish olib borishda pedagog quyidagi parametrlarni inobatga olishi lozim: guruh hajmi, ularning yosh va ijtimoiy tarkibi, muomala qilish joylar va vaqti, guruh faoliyatining mazmuni va yo'nalishi. Muomalaning bu parametrlarini bilish tarbiyachiga tuman, shaharda o'smir guruhlar bilan ishlashning eng to'g'ri va samarali shakl-vositalarini qo'llashga yordam beradi.

Ijtimoiy pedagog o'smirlar guruhining ijtimoiy tarkibini bilish ham muhim. Ijtimoiy tarkibi turli bo'lgan o'smirlar guruhlarida o'zaro axborot almashuv va muomala qilish qiziqarli bo'ladi. Biroq bu guruhlarda hayot haqida yolg'on tasavvurlarga ega ma'lumotlar ham tarqatilishi mumkin. Tarbiyachining vazifasi:

1. Guruhdagi muomalaning mazmunini bilish;
2. Tarbiyaviy ta'sirni to'g'ri tashkil qilib, ma'lumotni to'g'ri tomonga yo'naltirish.

Guruhlarning o'rganilishi va taxlili qilinishi lozim bo'lgan mashg'ulotlarini ikki turga ajratsak bo'ladi-**vaqt bo'yicha** –doimiy va nodoimiy, **yo'nalishi bo'yicha**-ijobiy (mehnat, sport, san'at bilan mashg'ul bo'lish) va salbiy (chekish, alkogol mahsulotlarini iste'mol qilish, qimor o'ynash).

Tarbiyasi og'ir o'smirlar guruhlar bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borishning uslublari va texnologiyalari quyidagilar:

Maktab yordamida:

-maktab va maktabdan tashqari o'smirlar jamoasi yordamida tarbiyaviy ta'sir (seksiya, klub, to'garaklar);

-intizomli, a'lochi o'quvchilarning pedagogik qarovsiz sinfdoshlariga ta'siri. Bu yo'nalish bir-biri bilan do'stlashish xohishi, o'zaro muomalaga talab bo'lganda juda muvafaqqiyatli amalga oshib, uning asosida qiziqishlar umumiyliги (sevimli sport turi, texnika, musiqa va boshqalar bilan shug'ullanish) yotadi. Bu yo'nalishning amalga oshirishning muvafaqqiyati ko'p borada o'qituvchi, sinf rahbarining mohir rahbarligiga bog'liq.

-sinf jamoasining pedagogik qarovsiz o'smirlarga ta'siri. Bunaqa birgalikdagi faoliyat (sayohatga chiqish, spartakiadalar, san'at festivallari, ko'rgazmalar, jamoaviy harakatlar)ni talab qiladi. Sinfdagi jamoaviy ishlarga jalb qilingan pedagogik qarovsiz bolalar nafaqat o'zlari uchun balki jamoa uchun ham mehnat qilayotganlarini va ularning ishtirokiga ko'p narsa bog'liqligini anglab yetishadi. Bunaqa faoliyatlarda og'aynichilik aloqalari vujudga keladi, boshqalarga nisbatan to'g'ri munosabat shakllanadi, yuksatilgan vazifa uchun mas'uliyat xissi ortadi;

-pedagogik qarovsiz bolalarga tarbiyaviy ta'sirning ko'rib chiqilgan yo'nalishlari mikrotuman tarbiyaviy ishida maktab jamoasi bilan birgalikda va bir vaqtning o'zida amalga oshiriladi.

Maktabdan tashqari o'smirlar jamoasi yordamida tarbiyaviy ta'sirni tashkil qilishda quyidagi holatlarni inobatga olish lozim:

-birinchidan to'garak, seksiya, klubda o'smirlarda aniqlangan bitta qiziqish bilan cheklanmaslik lozim (akvariumistika yoki sport bilan shug'ullanish) balki mehnat, turli o'yinlar, ijodiy faoliyat orqali pedagogik o'smirlarni atrofdagilar bilan normal munosabatlarga tayyorlashga intilish lozim.

-ikkinchidan, norasmiy guruhga yoki uning aksariyat a'zolariga ta'sir ko'rsata turib ularni rasmiy guruhga o'tishlariga erishsa bo'ladi. Bu jarayonni shartli ravishda "rasmiylashtirish" deyishadi. Bu jarayon o'smirlar uchun sezilmaydigan holda tarbiyachi tomonidan norasmiy guruhning rasmiy guruhga aylanishidir.

Pedagogik qarovsiz bolalar bilan tarbiyaviy ish olib borishning yana bir xususiyati o'smirlarni o'zi tanlashgan, uning bajarilishidan qoniqish sezishadigan faoliyatni tanlashdir. Asta-sekin faoliyatdagi bunday ehtiyojni qondirish va rivojlanish, keyinchalik uni o'smirlarda bajarayotgan ishlari uchun mas'uliyat xissini oshiruvchi faoliyat turlari bilan to'ldirib borish lozim.

Tarbiyasi og'ir bolalar yoki o'smirlar bilan ish olib borish pedagogik qayta tarbiyalash jarayonini ko'zda tutadi.

Qayta tarbiyalash-bola yoki o'smir yurish-turishidagi turli cheklanishlarni yengib o'tish yoki bartaraf etishdir. qayta tarbiya ham tarbiyachi ham tarbiyalanuvchilar uchun ham og'ir jarayondir. Tarbiyalanuvchi yangiyulning istiqboli bilan qiziqishi lozim. Tarbiyachi esa tarbiyalanuvchining o'tmishi, bugungi kunini tahlil qilib uning kelajagini tasavvur etishi lozim.

O'smirni qayta tarbiya yoki o'z-o'zini tarbiyalashga tayyorlash jarayoni bir necha bosqichdan iborat:

5. Tarbiyalanuvchini o'rganib chiqish;
6. O'smirning yurish-turishini o'zgartirish uchun uning ruhiy tayyor qilish;
7. Ijobiy axloqiy xislatlarni to'plash;
8. Inqirozdan chiqish, o'z-o'zini tarbiyalashga o'tish.

SHuni ham inobatga olish kerakki, bu jarayonga tarbiyachidan tashqari o'smir mansub bo'lgan tarbiyalanuvchilar jamoasi ham qo'shiladi. Bunda tarbiyachi koordinator vazifasini bajarib, jamoani o'z o'rtoqlarini qayta tarbiyalashga yo'naltiradi. O'smirlar bilan reabilitatsion markazda ishlayotgan ijtimoiy pedagog metodlardan biridan foydalanib tarbiyalanuvchi oldida idealga o'xshash maqsadini qo'yadi. Bu axloqiy komil inson o'smirning ijobiy yurish-turishning shakllanishiga yordam beradi.

MAVZU: OILA BILAN IJTIMOIIY PEDAGOGIK FAOLIYAT

Oila shaxs tarbiyasida boshqa ijtimoiy institutlar bilan taqqoslaganda birinchi darajali rol ni bajaradi. Chunki, aynan oilada individual qobiliyatlar, shaxsiy, kasbiy qiziqishlar, axloqiy normalar shakllanadi. Oila omili insonga butun unum davomida ta'sir etadi. Ijtimoiy jihatdan oila inson turli ijtimoiy rollarni egallaydigan jamoa hisoblanadi. Oila insonning o'z-o'zini belgilab olishga, uning ijtimoiy-ijodiy faolligini oshishiga yordam beradi.

Oilaviy munosabatlar oliy qadriyat hisoblangan bizning respublikamizda O'zbekistonda oilaning ijtimoiy maqomi nihoyatda balanddir va o'z mavqe'ini xozirgacha ushlab turibdi. Biroq bu holatdagi oila inqirozi ko'pgina oilalar, shu jumladan, o'zbek oilalariga ham ta'sir qiladi. Ko'pcholali o'zbek oilalarida patriarxal tartibning saqlanishi oiladagi munosabatlarning barqarorligini ta'minlagan, chunki o'zbek oilasida zaruriy tarbiyaviy omil va ko'nikmalar avloddan-avlodga o'tib keladi. Oila a'zolari sonining qisqarishi, avlodlarning uzoqlashuvi muammosining kuchayishi munosabati bilan oilaviy munosabatlarni shakllantirish masalasi borgan sari muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Oila bugungi kunda yuksak malakali psixolog, ijtimoiy pedagog, ijtimoiy ishchilar yordamiga nihoyatda muhtoj bo'lib qolgan.

Oila ikki yo'nalishda mavjud bo'ladi: kichik ijtimoiy guruh sifatida va ijtimoiy institut sifatida. Birinchi holatda u qarindoshlik asosida tuzilgan va birga yashash bilan birlashtirilgan hamjamiyatdir. Ikkinchisida esa insonlarning kundalik hayoti kechadigan ijtimoiy institutdir.

Inson jamiyatida oila bir nechta vazifalarni bajaradi:

reproduktiv-homilani davom ettirish bilan bog'liq O'zbekistonda ko'p bolali oilalarning mavjudligi bilan bir qatorda oila a'zolari sonining qisqarishi ham kuzatilmoqda. Bu hodisalar asosan moddiy-iqtisodiy qiyinchiliklar, ma'naviy inqiroz, yosh oilalarning ota-ona uyidan ajralib chiqishi, tibbiy xizmatning past darajasi, noqulay ekologik holat bilan izohlanadi.

Iqtisodiy-oilaning bir a'zosi tomonidan boshqalar uchun moddiy mablag'lar topilishi, voyaga yetmaganlar va qariyalarni moddiy ta'minlash, pul mablag'larini to'plash. Zamonaviy bozor munosabatlari mulk to'plash, mulkka ega bo'lish, meros masalalarida oilaning iqtisodiy vazifasini faollashuvini talab qiladi.

Ijtimoiylashuv vazifasi-oila bola shakllanishiga ta'sir qiluvchi birinchi va asosiy ijtimoiy guruh hisoblanadi. Oilada ota-onalar va bolalarning tabiiy-biologik va ijtimoiy aloqalari uzviy bog'lanib keladi. Oila mikromuhit sifatida bolaning ruhiy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Oilaning vazifasi bolani asta-sekinlik bilan jamiyatga tayyorlashdir. Oilada insonga ta'lim va tarbiya beriladi, uning aqliy, ijodiy qobiliyatlarining rivoji sodir bo'ladi. Aynan oilada bola mehnat va mustaqillikka o'rganadi.

Xo'jalik-maishiy-oila jamiyatning asosiy va doimiy xo'jalik negizidir. Unda oila a'zolarining jismoniy holatini bir maromda ushlab turish, kasallar va qariyalarga g'amxo'rlik qilish amalga oshiriladi.

Tarbiyaviy vazifa. Biz bu funksiyani alohida ajratib ko'rsatamiz, chunki u bolaning ilk ijtimoiylashuvi jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bola shakllanishiga shuningdek, atmosfera va iqlimning ta'siri ham bor. Tarbiyaning eng muhim vositalaridan biri shaxsiy namunadir.

Rekreatsioon va psixoterapevt funksiyasi. Bu funksiya shunda namoyon bo'ladiki, oilada hamma o'zini qulay sezishi lozim. Ruhshunoslar, sotsiologlar, pedagoglarning kuzatishlariga ko'ra inson kuchlari oila sharoitida jadal tiklanadi.

Savollar:

7. Maktab yoshdagi bolalar bilan ijtimoiy pedagog ish olib borishning xususiyatlari nimadan iborat?
8. Maktabning ijtimoiy vazifalarini sanab bering?
9. O'quvchilarning ijtimoiylashuvi jarayonida tengdoshlar jamiyati va bolalar submadaniyatining ahamiyatini ochib bering?
10. "Tarbiyasi og'ir o'smirlar" ijtimoiy pedagogikasi muammo sifatida?
11. Maktab va yashash joyida tarbiyasi og'ir o'smirlar bilan ijtimoiy pedagogik ish yuritishda qayday bosqich va texnologiyalardan foydalaniladi?

Adabiyotlar:

11. V.I.Erzunov va boshqalar O'smir uchun klub. M.,1986.
12. V.Gurov, N.SHinkarenko "Ochiq" maktab va bolalar bilan ijtimoiy pedagogik faoliyat//o'quvchi tarbiyasi 1994 №2.
13. I.P.Ivanov Jamoaviy tarbiya metodikasi. M.,1990.
14. K.I.Zakatova Maktab ijtimoiy pedagogikasi. M,1996.
15. O'smirlarning estetik tarbiyasi muammolari. M, 1994.
16. B.Z.Vulfov Ijtimoiy tarbiya tizimida ijtimoiy pedagogning o'rni // Pedagogika, 1992, № 5, 6.
17. V.N.Gurov ijtimoiy pedagogik ishni tashkil qilish tajribasi // Pedagogika, 1993, № 3.
18. K.G.Selevko Bola qiziqishlari asosida o'quv jarayonining differentatsiyalashuvi. -M., 1996.
19. N.Maandi Mening orzuimdagi maktab // Xalq ta'lim, 1995,